HENRY BONNIER

PRINȚUL

HENRY BONNIER

PRINȚUL

C. Albin Michel 1973

HENRY BONNIER

PRINȚUL

roman

Traducere de
MARIA IVĂNESCU

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1986

Coperta de *Val Munteanu*

Lector : MAGDALENA BEDROSIAN
Tehnoredactor : GH. CHIRU

Apărut 1986
Bun de tipar 27.08.1986
Format 16/54×84
Coli tipo 14

Cd. 60 255
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

Lui Pierre Surles

1.

„Dacă preoţii care alcătuiau istoria Egiptului dintr-un şir necurmat de secole n-o umpleau decît cu miturile şi genealogiile zeilor, o făceau pentru ca spiritul popoarelor să se pătrundă de antichitatea şi nobleţea ţării lor. În rest, istoria cea adevărată era închisă în limite rezonabile : dar le plăcea lor să se piardă în prăpastia infinită a timpului care părea să-i apropie de eternitate."

Bossuet

Discurs asupra istoriei universale

Cer alb. Suprafeţe mari, alburii, bogat dăruite, moi şi pufoase la orizont, arcuite şi scînteietoare la zenit. Totul este alb, ca absenţa poate, ca tăcerea sau ca uimirea chiar, şi cîtă surpriză în zori să vezi şi să respiri tot acest alb care brumează aerul, cînd, în ajun numai, vremea fusese atît de blîndă. Îngheţul a venit în timpul nopţii.

Singura care tulbură aerul e o şaretă trasă de un catîr.

Nici un ţipăt, nici un zbor de pasăre în peisajul înţepenit, numai un frig negru, alcătuire de noapte şi uitare, urcă din pămînt. Copacii, cîmpurile, pămîntul, totul pare ars, calcinat, şi bruma albă, care pe alocuri întunecă şi mai mult ceea ce acoperă, desăvîrşeşte impresia de dezolare.

Surpat de gropi, plin de pietriş aspru, drumul e atît de prost că şareta înaintează într-un lung scîrţîit de osii.

În depărtare oraşul Vilmont răsare încet deasupra cîmpiei, masă cenuşie, informă.

Sus, în şareta lui, cu frîiele slobode între degete, el pare a se lăsa în voia catîrului. Strîns în manta, cu bustul aplecat înainte, cu coatele pe genunchi, se arată nepăsător la hîrtoapele drumului.

Din cînd în cînd, din cauza frigului, îşi freacă mîinile. Gestul lui mişcă frîiele. Neliniştit catîrul ciuleşte urechile sau întoarce capul. Plescăind de două ori din limbă, îl calmează şi-l îndeamnă la drum.

Echipajul înaintează într-un peisaj imobil pe care primele îngheţuri l-au prins, surprins şi parcă înţepenit.

Un peisaj uimit căruia pare să-i răspundă el însuşi cu o imensă uimire care i se citeşte pe faţă.

Înaintea lui, pe măsură ce se apropie, oraşul Vilmont se ridică impunător, barînd orizontul, asemeni unei corăbii împotmolite într-o mare uitată şi uitucă... Mai tîrziu, mult mai tîrziu, de-a lungul atîtor peregrinări — „pelerinajele mele" — cum le va numi el, va avea adesea impresia că, de pe clinul unei coline, de la înălţimea unei frînturi de platou, cîmpia ce se zărea la picioarele lui, sub argintul măslinilor sau al stejarilor este o mare : mare interioară, mare în mijlocul pămîntului, ai cărui plugari ar fi nişte naufragiaţi — iar oraşul Vilmont chipul de la proră.

Dar el nu ştie încă nimic. Traversează ţinutul pentru prima oară. Nu cunoaşte oraşul în care este aşteptat. Stabilise numai cu notarul o întîlnire la prînz. Nu se grăbeşte : are timp. Şi, poate, mai ales, oroare de oraşele în care soseşti pentru prima oară. E ca o obligaţie care ţi se impune şi el suferise prea mult pentru a mai accepta fie şi cea mai neînsemnată constrîngere. Mereu gata de plecare...

Cu ochii mari deschişi, cu privirea pierdută, părînd să nu bage de seamă la hopurile drumului, stă acolo sus în şareta lui, siluetă neagră şi fragilă, legănată de pasul cadenţat al catîrului.

Cîmpia e cufundată încă în întuneric sau aproape. Pe furiş mai întîi, cu paşii chibzuiţi, ziua îşi impune una cîte una făcliile : un vîrf de copac se aprinde brusc arzînd trandafiriu ; apoi pe rînd se aprind o creangă, o piatră, un fir de iarbă. Miracolul unei aurore de care cerul întreg se luminează ! Acum lumina curge, ţîşneşte, creşte, smulsă dintr-o uitare de moarte lumea se naşte încă o dată pentru ea însăşi, cu frenezii de o nesfîrşită duioşie.

„O să vezi, o să vezi..." În stînga se înalţă cîteva coline acoperite de pini negri, întinzîndu-se spre Vilmont în lungi cutremurări de pămînt roşu, de pămînt galben. „O să vezi, o să vezi..." zicea Charles, cu ochii ieşindu-i din orbite, suflînd scurt, cu faţa descompusă de febră şi durere, strîngîndu-i încheietura mîinii cu degetele sale încîrligate, făcîndu-l să promită a suta oară că va merge să vadă aceste tărîmuri ale soarelui.

În aşteptarea nesigură a unei morţi care se lăsa dorită, Charles repeta : „Înainte de a ajunge la Vilmont o să vezi...“ şi-şi relua discursul asemeni unei rugăciuni sau a unei incantaţii, mereu de la capăt. Iar el, aplecat asupra camaradului său pînă la a-i simţi răsuflarea călduţă şi duhnitoare nu făcea decît să asculte. Îi ştia de-acum vorbele pe de rost, le aştepta, temîndu-se cel mai tare ca discursul să nu se sfîrşească. Dar nu, ajutat, fără îndoială, de obişnuinţă, Charles, în ciuda slăbiciunii, desfăşura prin faţa ochilor lui epuizaţi de oboseală stranii peisaje în care roşul pur, galbenul pur, albul, verdele coborau în vîne liniştite pînă în adîncurile pămîntului, trăgînd după ele mii de sori nebuni...

Charles cel de nedesluşit... Te făcea să vezi, chiar dacă adăuga confuz : „Nu, oricum tu nu poţi să înţelegi ce ascund cuvintele mele...“ Şi de-a lungul acestor luni petrecute împreună, temîndu-se de moarte şi aşteptînd-o, „singura ieşire convenabilă dintr-o asemenea situaţie“, Charles îi vorbise despre ţinutul lui. De exemplu, el zicea : „Aceste ocruri, toate aceste ocruri, cel roşu, cel verde, cel galben, cel alb, sînt de o mare violenţă, o să vezi, şi totuşi te va prinde mirarea cînd vei simţi născîndu-se între ele o profundă armonie. Şi poate că, la urma urmei, tocmai asta-i frumuseţea, un amestec de violenţă şi de armonie, o violenţă armonioasă... Numai dacă... Numai dacă frumuseţea nu e cumva cuprinsă toată în ideea sfîşietoare că lumea nu spune totul... Înţelegi ? Nu, oricum nu înţelegi ceea ce îţi ascund cuvintele mele...“

Depărtarea, taina... „Cînd vei răsfira printre degete un pic de ocru, culoarea se va risipi ca praful cel mai fin. De departe ai putea crede că e sînge coagulat, aur şi zăpadă ; de aproape nu-ţi va rămîne în mîini decît pămîntul lutos. Înţelegi ? Nu e bine să te apropii prea mult de propriile tale emoţii, altfel vei vedea zeul fugind, frumuseţea dispărînd, aurul înveninîndu-se. Aşa e ţinutul meu, nu se lasă stăpînit, scapă celui care vrea să-l îmbrăţişeze. Ţinutul meu nu are niciodată nevoie de tine, nu uita, dar tu vei avea din ce în ce mai multă nevoie de el...“

Încet şareta intră în lumină. El se înviorează. Îşi freacă degetele înţepenite. Catîrul ciuleşte urechile : îl linişteşte

cu o plescăitură din limbă fără să-şi ia ochii de la spectacolul care se desfăşoară în faţa lui.

Acolo, departe, dar şi aici, foarte aproape, înlăuntrul lui, oraşul Vilmont se reconstruieşte piatră cu piatră, ţiglă cu ţiglă, după marea prăbuşire nocturnă. Din masa cenuşie care încetul cu încetul şi-a schimbat nuanţa în violet, o primă rază de soare începe să dezvăluie clinul unui acoperiş, unghiul unei cornişe, linia unui zid. Geometrie de aur. Acum un oraş de ocru trandafiriu, redus la faţade şi acoperişuri, scînteiază, pîlpîie în lumină şi se înalţă spre cerul în care albastrul înfrînge albul în timp ce aerul, pus şi el în mişcare, tremură viu, cuprins de o exaltare care se transmite tuturor lucrurilor şi care-l tulbură în ceea ce are mai intim, în acel punct al sufletului pe care-l credea mort de la moartea lui Charles : da, oraşul Vilmont există, o ştie bine de acum.

— Di, di !

Pentru prima oară se adresase catîrului. Vocea îi era limpede şi tinerească. Omul acesta nu avea nici treizeci de ani.

Merge de zile întregi, parcă dintotdeauna, oprindu-se şi hrănindu-se pe la hanuri întîmplătoare. Pîine, ouă, un pic de jambon, cînd se găseşte, apă scoasă din fîntînă, dacă e posibil : astea îi sînt nevoile. Omul e frugal şi, s-ar zice, insensibil... Inutile surîsurile, atenţiile chelneriţelor ; inutile mîncărurile forfotind pe un colţ de sobă, urcioarele de vin bun ; inutilă viaţa, amice ! Rămîne insensibil în lungile zile de drum la tot ceea ce face bună şi dulce existenţa, ca şi cum ar fi fost de piatră, aidoma pietrei.

În felul cum împinge uşa unui han, cum intră, cum se ţine, ceva îl deosebeşte, fireşte, de ceilalţi. Dar ce ? Nu-ţi prea dai seama. Chelneriţele nu pierd clipa şi clipa pentru ele e acest băiat zvelt, îmbrăcat în haine de velur, cu mersul ţeapăn, părînd că le dispreţuieşte, ba mai rău : că nu le vede. Sareta, catîrul te pot duce cu gîndul la un ţăran. Cît despre ghete, pline de ţinte, deformate, sînt fără îndoială ale unui soldat. Şi cîţi militari nu se văd trecînd în asemenea vremuri. Iată de ce un client i-a strigat într-o seară : „Ei ? Vii de acolo ?“ Nu i-a răspuns. Nu răspunde niciodată. Ar putea, dar îl costă prea mult.

Nu mai are curaj, la ce bun, la urma urmei ? Mănîncă, doarme, plăteşte : nu-i de ajuns ?

Abia întors cu spatele să plece, că lumea se şi întreabă în urma lui :

— Ai văzut ?

— Ce ?

— N-avea nici un fel de bagaj, doar o traistă.

De cînd e pe drum, aceeaşi poveste se repetă în fiecare seară.

Că nu e vorbăreţ e puţin spus ; un *bună ziua* care angajează, un *mulţumesc* care desparte şi între amîndouă, în intervalul dintre cele două, cînd chipuri i se perindă prin faţă, cînd se aud rîsete de beţivani şi zgomot de crătiţi, nu e decît lenta mestecare a alimentelor şi a amintirilor.

— O mare nenorocire...

— Sigur !

— Nu e de mirare cu timpurile astea.

A auzit ? A vrut să audă vreodată ce se zicea în spatele lui ? Unuia îi e milă, altul îl compătimeşte, celălalt se înduioşează : cîtă vorbărie ! Îşi poartă inima în bandulieră ca pe o puşcă : fiecare cu războiul lui. E mult oare să ceri să treci neobservat ? Lamentările, înduioşările, tot laptele ăsta dulce pe care i-l toarnă în cap, pentru că e tînăr, trist, rănit deşi el n-ar vrea să întîlnească decît răceală, indiferenţă, insensibilitate...

De cînd e pe drum s-a străduit să rămînă surd la toate trăncănelile, la toată această sfîşietoare mediocritate. Singurătatea, tăcerea, chiar o anumită duritate care lăcătuieşte şi exclude, îi cad mai bine. Să fi fost numai surd : o fi fost şi orb, nevăzînd nimic, cer sau privelişti pe unde trecea. Culorile, poate... Cînd făcea un efort să iasă din el însuşi, abia dacă-şi amintea cîteva culori, arbori întunecaţi bătînd în vînăt, pămînturi grase şi negre, ceruri liliachii, adesea violete... Aşa era ţinutul din care plecase. Apoi, pe măsură ce se apropia de Vilmont, pămînturile, copacii, cerurile tindeau să se topească în aceeaşi lumină. Asta îi va povesti notarului. Cum ar fi putut vorbi despre oraşele şi satele prin care trecuse ? Într-adevăr, prea multe orori, prea multă suferinţă, prea multă mizerie, văzută, trăită, îndurată de el însuşi, luni şi luni la

rînd, în frig şi noroi, uitat de lume, îl însinguraseră, izolîndu-l...

— Mare nenorocire, spuseseră chiar ele ieri seară la un han, pufnind în dosul mîinilor.

Erau două, mînuind farfuriile, chemîndu-se una pe alta, apostrofînd clienţii, comediante, fals învăluitoare, insuportabile. Fustă lungă de bumbac albastru în pliuri late, bluză albă cu un şorţ legat la spate, şorţ pe care clienţii se amuzau să-l dezlege, braţele goale, feţele roşii de dogoarea cuptoarelor, bucla neascultătoare dată la o parte cu cotul într-un gest maşinal : Se numeau Marie şi Toinette, ca toate fetele de prin hanuri. Ar fi trebuit să tacă şi mai ales să nu ia în deşert cuvîntul nenorocire. Foc de vorbăreţe nu fac decît să trăncăne, ignorante şi neserioase. Priviţi-le deci : trecînd printre mese fac un ocol şi vin să se frece de el.

— Ajunge !

A bătut cu pumnul în masă. Paharul şi farfuria au zăngănit. Cîteva feţe s-au întors spre el. Şi-a plecat capul şi liniştea a copleşit sala. O linişte asemănătoare cu a lui : apăsătoare, densă, în care s-a simţit în largul lui, în care a putut în sfîrşit să se regăsească, căci era vorba de noroi, de frig, nu-i aşa ? Şi noroiul, frigul, mai treacă-meargă ! Suportabile, omeneşte, suportabile... Dar uitarea ? De uitare ce să zică ? Nu ştie, nu mai ştie. Ascuns, înnodat, învîrtoşat cu vremea, iată că, brusc, reapare în el acel sentiment de atîtea ori încercat, de atîtea ori alungat... A şti că nici o consolare nu e posibilă, asta e uitarea, cea mai rea dintre toate durerile : mai atroce decît frica şi numai Dumnezeu ştie cît i-a fost de frică, mai de neîndurat decît rana şi numai Dumnezeu ştie cît a suferit.

Din acele zile de abandon — o mare nenorocire, într-adevăr — el nu mai înţelege nimic. În sensul cel mai exact al cuvîntului, pămîntul i-a devenit indescifrabil, străin, de neînţeles.

I-a trebuit panorama oraşului Vilmont ridicîndu-se încet deasupra cîmpiei, ivindu-se din întuneric, ieşind din propria lui moarte, spectacol scînteietor, ca să schiţeze un surîs. Întîiul lui surîs în dimineaţa dintîi. Dar dacă totul trebuie luat de la capăt, e el în stare s-o ia de la capăt ? În patru ani de război murise de multe ori :

la plecare, în august 1914, cînd nu primise arma ca pe un dar, la primul atac cu arma la baionetă ; la vestea că mama şi tatăl lui pieriseră în casa bombardată... la moartea lui Charles ; cînd fusese rănit... Murise aşa cum alţii trăiesc : cu fiecare respiraţie, de-a lungul lunilor de îngheţ sau de caniculă, de noroi sau de praf... Murise ca să trăiască, ca să continue să trăiască. Fiecare zi este pentru el o agonie, fiecare noapte o eliberare. Puţin lipsise să nu-şi reproşeze acum că salutase apariţia oraşului Vilmont cu un surîs.

Şareta îşi continuă drumul, dimineaţa e pe sfîrşite : curînd va intra în Vilmont. Revenise la imobilitatea lui împietrită. Se zidise din nou în întunericul din el însuşi. „Mohorît, nevorbăreţ...", îi va spune notarul din capul locului rîzînd. Să vorbească ? Să vorbească ? La ce bun ? Ce-ar mai putea adăuga ? Oricum vocea îi va fi acoperită de exploziile care-i mai zguduie încă cerul interior, de ţipetele răniţilor, de horcăiturile muribunzilor — de tot ceea ce n-are încă nume, care nu poate fi numit, de tot ce e în adîncul sufletului lui...

Rîsete, ţipete îl izbesc drept în obraz, mîini care se agită înaintea ochilor lui obosiţi, zbor de pasăre, ciripeală : o şaretă încărcată cu femei îi vine în întîmpinare. N-o auzise apropiindu-se şi dintr-o dată dimineaţa de cristal se destramă, freamătă, se face ţăndări în mari şi albe surpări : unde sînt palatele translucide atît de mult visate, parcurile înverzite de veche tapiserie, fîntînile pietrificate, bazinele pline de muşchi şi curtea de onoare pe care ca s-o străbaţi îţi trebuie un secol, peronul imposibil de urcat, şi sălile, galeriile pe care nici un pas nu le mai tulbură, şi turnul, cel mai înalt dintre toate turnurile ? Unde sînt ? Unde s-au dus ? A fost nevoie de patru sau cinci femei, de cîteva ţipete vesele şi nişte mîini întinse pentru ca totul să se prăbuşească. Totul ? Care totul ? Un vis alb, un vis curat, o nostalgie abia, nici măcar cît o iluzie : nimic în fond decît o imensă oboseală... Patru sau cinci femei, toate în negru, legate la cap cu basmale, cu coşurile aşezate între picioare, l-au salutat, i-au făcut cu mîna. Ele sînt doliul, durerea, suferinţa, ele sînt viaţa care se încăpăţînează să dureze şi să se bucure : ele sînt ceea ce el ar trebui să înveţe să fie. Ar trebui să le răspundă la salut.

Prea tîrziu. Șaretele au trecut una pe lîngă alta scîrțiind. Acum femeile tac, nu mai au poftă de rîs : tăcerea, imobilitatea lui le-au uimit. Se întorc cu priviri temătoare : din spate el are aerul unui om bătrîn.

Timpul e desființat : în veci nu vor mai exista pe drumul spre Vilmont, decît aceste două șarete la o distanță de aproximativ zece metri, una purtînd patru sau cinci femei în negru, cealaltă un om tînăr cu siluetă de bătrîn. Drumul e alb între pinii negri. Largi brazde de ocru roșu și de ocru galben rănesc colinele ; gata pentru toate bătăliile cerul s-a încordat spre albastru. Nimic nu se mișcă. Aducîndu-și aminte de nesfîrșitul lor doliu, femeile, tăcute, privesc în continuare peste umăr. Ah ! Ochii aceștia decolorați în care nu mai străbate nevinovăția nici unei plăceri, și buzele livide care au înghețat sărutînd un fulger ! Așa arată, nepăstrînd nici o altă amintire decît pe cea a clopotului de înmormîntare, durerea ! Cît despre el, care simțise greutatea privirilor lor în ceafă, el este acolo, simplu, imobilizat pe de-a-ntregul înlăuntrul primei imobilități, în așa fel încît șaretele, cu toate că vor continua să se îndepărteze, vor rămîne pentru veșnicie la egală distanță una de alta. Timpul a fost oprit într-o mișcare imobilă.

Să vorbească ? Dar ce-ar mai fi putut adăuga ? Și face din nou socoteala : Imaginile morții l-au orbit : țipetele morții l-au asurzit ; nenorocirile l-au amuțit și acum el nu mai e decît o stîncă de imagini, de țipete, de nenorociri : alcătuit dintr-o marmură necunoscută, o marmură mîndră, cum ar zice meșterii din cariere, de un negru antic, ruiniformă, striată de verdele cîmpului și de albastrul peruzelei. Noaptea, o noapte adîncă e închisă în această materie și eflorescențele de culori, fulgere captive, se îmbină, se împletesc plăsmuind o formă destul de frustă, jumătate statuie, jumătate om, sau mai degrabă schița unei statui pentru un om al viitorului.

Socotește : imagini, țipete, nenorociri persistînd într-o lungă încăpățînare vag formulată. Uneori un rănit grav, ținîndu-și măruntaiele în mîini, se înalță la orizontul peisajului său interior, ca în seara unui atac, luminat numai de sîngele albastru care-i picură printre degete, lumină dulce emanînd din străfundul viscerelor, lumina

vieții, ireală, fascinantă, lumina sufletului, fără îndoială, care scade foarte repede pînă la a nu mai rămîne decît un punct, în centrul trupului, pînă cînd nu mai e decît un țipăt animalic care cutremură noaptea celor vii și întețește pentru o clipă horcăielile celor pe care n-au mai îndrăznit să-i aducă între linii... Da, cîteodată un rănit grav, clătinîndu-se, dinamizat de o disperată voință, se ridică brusc și-și arată măruntaiele, viața ce mai palpită încă, o mătase care se boțește în mîinile lui, o mătase cu reflexe albăstrii, cenușii sau trandafirii, o lumină ciudată, culori inefabile, da uneori el l-a văzut, a văzut un rănit grav ridicîndu-se drept în crepusculul morților, siluetă neagră, fantastică, luminată pe dinăuntru, înainte de a se prăbuși într-o imensă rumoare...

Ce mînie, patetică și derizorie în același timp, în acest efort ! Ca și cum acești oameni deghizați în soldați ar fi vrut, înălțîndu-se astfel să le azvîrle celorlalți în față viața și moartea lor... Ca pe un ultim și solemn protest ! Și ce să mai spui despre această învinuire care lucea în orbitele înfundate, învinuire mută, disperată, ultimul semn al muribunzilor înainte ca ochii să nu le înțepenească pentru totdeauna ? De parcă moartea... Dar nu, moartea nu este acest punct fix pe care toți oamenii aflați în puterea ei vor privi-o pînă la sfîrșitul timpurilor. Își face socoteala... Alcătuit dintr-o marmură nouă, el e acolo, în sensul cel mai exact al cuvîntului, ca o stîncă a războiului care se deplasează printr-un tărîm al păcii. De la un peisaj la altul, nimic nu s-a întîmplat decît acest surîs din zorii unei zile.

La Vilmont ar putea să înceapă ceva — pentru Charles, în amintirea lui Charles, pentru ca moartea lui să nu fie de tot zadarnică. „O să vezi..." zicea el și în privirile lui se aduna toată speranța nebună a lumii.

În ce-l privește, poartă în buzunar scrisoarea notarului, domnul François Barrault ! : „Domnule, ca urmare a interesului dumneavoastră pentru..." O știe pe de rost. Cu vîrful degetelor pipăie plicul, mototolește hîrtia : ciudat cum o simplă scrisoare poate deveni vitală, mai ales cînd se încheie printr-o aluzie de circumstanță la „regretatul Charles pe care l-am cunoscut atît de bine..." Domnului Barrault care-l va întreba despre originea lui îi va

răspunde prompt : „Eu vin din război“ fără de care, nu-i aşa, nu l-ar fi cunoscut pe Charles, nici nu l-ar fi auzit lăudînd gloria şi frumuseţea ţinutului său, ale oraşului Vilmont ale acestui oraş bolnav de straniu, ale satului său natal Loubière unde se află „casa cea mare“ şi ale imensului platou stîncos bătut de vînturi unde n-ai să dai de nici un suflet şi pe care trebuie să-l străbaţi de la un capăt la celălalt dacă vrei să apuci pe drumul cel mai scurt de la Vilmont la Loubière.

Bietul Charles ! Îi plăceau taina, umbra dulce, pacea serii. Pentru el nimic nu era mai de preţ decît sfîrşitul zilei cînd colinele liliachii se înălţau sub cerurile verzi, cînd nici o boare de vînt nu trecea prin frunzişul de aur şi cînd, în pacea plină de aşteptare, lumea începea brusc să freamăte de invizibile şi acute prezenţe. Zeii, poate ! Charles vroia ca acest pămînt să fie dublu, împărţit între vizibil şi invizibil, şi nu şovăia să declare pădure sacră cei cîţiva stejari plantaţi în pătrat pe mică înălţime. Orice prilej era bun pentru a arunca o punte între noapte şi zi.

„Ai văzut ? Ai văzut ?“ Şi el, a cîta oară, nu vedea nimic. La început poveştile astea îl scoteau din sărite. Ce mai ! Asemenea imaginaţie înfierbîntată nu i se părea omenească ! Dar Charles, neţinînd seamă de glumele lui, îl iniţia încetul cu încetul.

Şi-i fu cu atît mai uşor, la urma urmelor, cu cît el nu putuse rezista naturii generoase a lui Charles, temperamentului său liric care-l făcea să transfigureze tot ce descria. Charles era fantezia însăşi dar o fantezie plină de gravitate ; imaginaţia însăşi, dar o imaginaţie tragică : el era chiar poezia. „O să vezi, o să vezi...“ Dar dacă ştia să exalte frumuseţea ţinutului, a cantonului său, nu-ţi lăsa totuşi această frumuseţe la îndemînă. Zeii săi protectori nu erau nişte zei familiari. Dincolo de orice consimţire, rămînea întotdeauna de descoperit o mînie ascunsă. „O să vezi“, o să vezi...“ şi în încîntarea care făcea să-i strălucească privirea, dansa umbra unei temeri, a unei neîncrederi. Charles sau dificultatea de a fi...

„Atîta frumuseţe, atîta frumuseţe, într-adevăr...“ Charles ajunsese în cele din urmă să nu mai repete decît asta. Poate că moartea fusese pentru el un bine ! Nu poţi trăi

prea multă vreme într-un astfel de comerț cu lumea. Te epuizezi sau te arzi. „Atîta frumusețe...“ și surîsul, privirea, sufletul l-au părăsit odată cu un cheag de sînge care s-a umflat și i-a plesnit între buze. „Atîta... atîta...“ A horcăit, mîna i s-a strîns gheară, sîngele i-a mustit pe gură și, în veșnicia unei clipe, fața lui frumoasă s-a încenușat, pătată de ușoare hematoame, parcă ruginise, gura roșu înspumată îl făcea să semene cu piatra măcinată a unui fragment de statuie, cap sfărîmat de zeu sau de erou... Cheagul de sînge a plesnit în clipa cînd tot trupul i s-a cutremurat într-un cumplit fior.

Viața l-a părăsit, capul i s-a răsturnat pe o parte : niciodată nu va mai putea privi lumina în față ! Imediat a început examinarea : un sergent prezenta fiecare obiect găsit asupra lui Charles pentru a fi mai bine văzut, numindu-l cu voce tare ! „O pungă de tutun“ — a mirosit-o și apoi a adăugat : de bogătan“ —, „o brichetă“ — cu ochii goi soldații au privit bricheta —, „un cuțit“ — Charles zicea : „De ăsta n-o să mă despart niciodată. Am să fac tot războiul cu el. E solid. Vom trăi alături“ —, și, pe măsură ce sergentul arăta obiectele, Charles intra încet, încet în moarte. Îl despuiau. Acesta era ritualul. Curînd vor sosi brancardierii, vor discuta asupra celor mai bune metode de a-l încărca pe targă, de a-l scoate din tranșee, de a-l căra... Zeii ? Misterele lumii ? Frumusețea ? Ce deșertăciune ! Din Charles nu mai rămăseseră decît un corp fără viață și promisiunea lui, a celui care va supraviețui, de a porni să-l caute pe platourile înalte de la Vilmont și Loubière.

„Charles de Vilmont, senior de Loubière, prinț al pămînturilor de sus...“ Cît a durat agonia l-a legănat cum a putut : Charles de Vilmont, senior...“ Murmurate, aceste titluri îi priesc, surîde, nu, visează, și visul reînceput, a cîta oară, se citește pe buzele sale. Și iată moartea : de la o clipă la alta viața se retrage de pe fața lui. Ochii se înfundă în orbite, pielea se întinde în jurul nasului. Asudă. O tresărire în colțul buzelor. Răsuflarea șuierată, fetidă. „Eu stăpînesc...“ și cu mîna Charles schițează un gest, unul din acele gesturi circulare, largi, generoase care se termină printr-o ușoară mișcare răsucită și ascendentă a încheieturii pumnului și a degetelor ca și cum ar

fi vrut să imite o pasăre care zboară sau o frunză moartă dusă de vînt. Ce stăpînea ? El, al cărui regat avea dimensiunile visului său ? Ce stăpînea ? Frumusețea ? Zeii ?

Soarele de noiembrie e blînd ca o promisiune : un soare ușor plin de fantezie, vesel chiar, de-o greutate care nu apasă. Și senzația bizară că te simți bine, în ciuda frigului matinal. Poate așa se explică de ce, părînd limpede și cristalin, cerul se înfioară din cînd în cînd de repezi și scurte nostalgii. Dispreţuind ceea ce durează, orașul Vilmont te învață ce-i efemerul : prețul plătit pentru o durată adevărată. De aici sentimentele extreme la care te împinge orașul și de care-și bate tot el joc ; de aici mărturisirile în același timp pasionate și obosite ale lui Charles. Și pentru el soarele fusese un miracol. Dar acum îl uitase. De atîtea luni trupul lui așezat în calea tuturor intemperiilor, spălat de toate ploile, tăbăcit de toate vînturile, cel de iarnă și cel al șrapnelelor, începuse să urască mișcarea naturală a anotimpurilor și a elementelor. Și iată că soarele, un soare alb de noiembrie, învinge frigul adunat în el de atîtea luni, dintotdeauna, și-i e bine, simplu, îi e bine.

Dar ce se întîmplă ? În stînga, departe, se aude un clopot. Cîteva dangăte ajung pînă la el, izolate, apoi alte dangăte, zorite de data asta, par a se auzi din dreapta și altele venind de departe, din spatele lui, mult mai ferme. Din ce burg neștiut se aud clopotele, din ce sat, din ce oraș ? Nu știe că, din Avignon, din Aix și din Sisteron, într-o mișcare circulară care începe ușor, ezitînd, neîncrezătoare parcă, dar care se înteţește, se înteţește mereu, toate clopotele din Provența, pînă la ultimul cătun, încep să bată deodată, bucuroase, săltărețe, fantastică clopotire pentru o fantastică știre, vîrtej rotitor dînd ocol cerului pînă la a-l transforma într-o imensă cutie de rezonanță în care, ca un fel de contrapunct grav, lovește surd și îndîrjit marele clopot din Vilmont.

Se aștepta la asta. Toată lumea se aștepta. Ieri seară se vorbise la han. Se vorbise în toate serile. Se aflase dinainte. Numai că el nu știa dacă vestea va sosi astăzi, mîine sau peste trei zile. Și cu toate că se pregătise pentru această clipă, nu-și putu stăpîni o tresărire lungă, adîncă, viscerală care i-a străbătut șalele și pîntecul ca două mari

dureri, două perfecte juisări iradiind, fulgurante, magnifice, regale, de neîndurat. Apoi trupul i-a explodat, sub grindina dangătelor, s-a răspîndit în cele patru zări ale cantonului, zdrobit, dezmembrat de toate bătăile clopotelor. Plînge. Plînge. În hohote. Şi apoi corpul i s-a realcătuit şi fiecare sunet s-a înfipt în el, vibrînd îndelung în adîncuri, sunete reunite, multiplicate care agravîndu-se au crescut în el, s-au îngrămădit, au dat năvală ca un torent în vreme de furtună şi din nou, cu toate digurile rupte, a explodat. Lacrimi. Lacrimi. În rafale.

De cînd intrase în Vilmont ? Printre lacrimi abia dacă desluşeşte casele, străzile, mulţimea îndoliată care, pornită din cartierul fabricii şi alcătuită mai ales din muncitori, se grăbeşte spre Vilmont-le-Haut, îşi sporeşte rîndurile de la casă la casă cu alţi locuitori, burghezi în majoritate, îmbrăcaţi şi ei în negru, încît această îmbulzeală de popor, clase amestecate, clase reunite în acelaşi doliu seamănă cu un rîu liniştit şi funebru care încă o dată, pentru ultima dată, se întoarce la izvoarele ei, la catedrala care domină oraşul şi ale cărei clopote bat necontenit. Numai el îşi urmează drumul, ţeapăn în şareta lui dus parcă de mulţimea care îl înconjoară şi care pare a-i alcătui un fel de cortegiu, parcă dus de clopotele care nu mai conţenesc şi aerul nu e decît un cristal lovit care vibrează, cîntă cîntă, slavă ! slavă ! şi cîntă slavă ! slavă ! bucuraţi-vă, bucuraţi-vă, după patru ani de război astăzi s-a încheiat armistiţiul, armistiţiul, înţelegeţi !

Plînge. Plînge. În rafale. Ca nişte adieri de vînt cald. Capul i se apleacă. Lacrimi. Lacrimi. Cerul e plin de voioşie, dar pămîntul, bietul pămînt nu simte decît uşurare. Să bată clopotele ! Vestea atît de aşteptată soseşte prea tîrziu pentru ca bucuria să fie împărtăşită. Prea mulţi morţi pretutindeni, prea mult doliu, prea multă durere. Armistiţiul. Şi după ? Ce se mai poate schimba din ceea ce nu mai poate fi schimbat ? Mai tîrziu vor exalta victoria. Dar, o ! victorie, unde ne sînt morţii ? Să plîngem ! Războiul s-a terminat fără măreţie. El se termină în momentul în care în toate cimitirele florile de pe mormintele celor duşi se ofilesc răspîndind mirosuri dulci şi greţoase de ierburi care putrezesc într-o apă băltită. ...Victoria miroase a crizanteme veştede cu tulpinile vîscoase, putrede. Vic-

toria ? Care victorie ? Acest armistiţiu a venit cu zece zile cel puţin prea tîrziu ; ce perfect simbol ar fi fost dacă s-ar fi produs de ziua Morţilor ! Un popor întreg de morţi, de văduve, de orfani ar fi înţeles unde este victoria. Să bată clopotele ! Acest 11 noiembrie 1918 nu va fi decît o dată, dintre toate cea mai scumpă. Să bată clopotele ! Onoarea celor puternici este salvată ! Să bată clopotele ! Sub cerul bucuriei un popor de supravieţuitori se pregăteşte să intineze un imn de mulţumire *Te Deum, laudamus...*

Cît despre el, iată-l ajuns. În picioare în şareta lui, pregătindu-se să coboare, studiază mulţimea abătută care, aşteptînd să se deschidă portalul cu două canaturi al catedralei, se străduieşte să iasă din lunga ei singurătate şi schiţează cu stîngăcie cîteva gesturi pe care le bănuieşti a fi de bucurie. Ce milă îţi trezesc aceşti umeri zguduiţi de plîns pe care a fost aruncat în grabă un şal sau un palton, şi aceste feţe de oameni bătrîni pe care suferinţa nu-i poate atinge, şi ochii, toţi aceşti ochi goliţi de privire...

Grosul mulţimii a intrat în catedrală. Mai rămîn pe loc cîteva persoane. Dintr-un colţ o femeie foarte bătrînă îl zăreşte. Acum se face tăcere. El stă în picioare în şareta lui, imobil, înaltă siluetă neagră. Nu se mişcă. Ea se opreşte din plîns. Ai zice că se smulge din amărăciunea ei. Adunîndu-şi forţele, revenindu-şi brusc, se îndreaptă spre el privindu-l fix. Are privirea obstinată a celor foarte bătrîni. Un fel de încăpăţînare înspăimîntătoare. Apoi, la zece metri de el, incapabilă de a se apropia mai mult, întinde bastonul semnalîndu-l atenţiei celor care erau de faţă :

— El este un Prinţ.

El este un Prinţ ! Strigăt de lumină ţîşnit dintr-o gură de umbră... Bătrîna a strigat şi apoi s-a prăbuşit. A murit scoţînd acest strigăt smintit. Asta e viaţa care se hrăneşte neîncetat din moartea celorlalţi. Asta e moartea care se hrăneşte neîncetat din dragostea celorlalţi. Şi ţipătul ţîşnit cu atîta forţă, ţipătul îndoliat începu să se înalţe deasupra trupului întins în mijlocul pieţii. Ameţit poate de felul ciudat în care se iscase se răsuci în clarul dimineţii, ţinîndu-i parcă pe oameni la distanţă ; apoi, apoi înteţindu-se îşi prelungi ecoul lovind cu aripa lui grea cîţiva martori, pe care-i smulse din stupoare : „Cum ? Un Prinţ ? Ce înseamnă asta ?“ Şi în timp ce unii se grăbeau spre moartă, ceilalţi şi-au îndreptat privirile spre cel care fusese astfel consacrat : coborît din şaretă el se îndepărta cu mersul lui puţin ţeapăn.

Totul se petrecu într-un răstimp foarte scurt : o fracţiune de timp, infimă ca durată, se dilatase pînă la a cuprinde toată drama. Era momentul în care martorii copleşiţi de o puternică emoţie nu mai ştiură ce să facă mai întîi : să alerge spre bătrînă sau să urmeze ţipătul ei. Căci ea urlase, da, urlase ca o fiară sălbatică şi nimeni nu putea pricepe de unde această bătrînă atît de fragilă, atît de firavă — era de ajuns să-i vezi trupul întins la pămînt — găsise în ea atîta forţă ca să strige cum strigase. Le îngheţase sîngele în vine. Evident, răcnetul ţîşnise din măruntaiele ei, din acel loc unde se întîlnesc dragostea

şi moartea, ea strigîndu-şi în acelaşi timp speranţa şi disperarea, ea care-şi pierduse în război trei fii. Atît de bătrînă, atît de istovită, nu făcuse decît să-şi strige dragostea, asemeni unei jivine, asemeni unei tinere femei îndrăgostite şi strigătul ei înspăimîntase pentru că mustea de dragoste, răguşit, sălbatic adeverindu-le deodată că femeia nu era bătrînă, era doar străveche — străveche ca durerea, ca suferinţa, ca dragostea, adică veşnic tînără...

Cutremuraţi de uimire, aplecaţi deasupra ei, au descoperit că nu mai avea vîrstă. Moartea alungase bătrîneţea şi faţa i se luminase de surîsul unei nesfîrşite tinereţi. I-au văzut surîsul pe care nu-l vor uita niciodată, cînd i-au ridicat uriaşul voal de doliu şi cînd, asemeni fluturilor de noapte, s-au ciocnit unii de alţii, înghesuindu-se în jurul moartei, atraşi de lumina surîsului ei, fremătînd încă de ţipătul ei, emoţionaţi şi asurziţi.

Nu vorbeau, priveau numai copleşiţi de vraja unei revelaţii : fuseseră martorii unui eveniment măreţ al cărui metamorfoză ce se petrecea sub ochii lor era o dovadă indiscutabilă. Un necunoscut intrase în Vilmont şi fusese de ajuns ţipătul care-l numise pentru ca necunoscutul, prin ţipăt şi prin moarte, să se ridice la rangul de prinţ, dăruind, ca o graţie supremă, tinereţe unei femei bătrîne care, părînd în sfîrşit fericită, reintra acum, ascunsă sub uriaşele ei văluri de doliu, în lungul şir de morţi care punctează uitarea celor vii.

Apoi, cu privirile arse, cu urechile ţiuind s-au risipit prin Vilmont ducînd cu ei vestea că un Prinţ se afla printre ei. Neîncrezătorilor care cereau dovezi, le spuneau cu naivitate că acest Prinţ era atît de frumos încît o femeie bătrînă murise de emoţie... de tulburare. Iată ceva care merita atenţia. Ziua aceasta, pe drept cuvînt, nu semăna cu celelalte. Să fi fost vorba de o a doua venire, de o epifanie ? Intrarea acestui om în Vilmont coincidea cu dangătul clopotelor care anunţau armistiţiul şi fiecare păstra în amintire o şaretă care urca încet spre catedrală în mijlocul nestăvilitei îmbulzeli de popor — mulţime neagră pe care, în picioare în şareta lui, un om îmbrăcat în negru, plîngînd, o domina...

— Eram acolo, vă spun, am văzut toată drama. Ah, prieteni, cred că n-am să uit multă vreme un asemenea moment.

Cel care vorbeşte astfel a coborît vocea la această ultimă mărturisire aşa încît cei doi interlocutori n-au auzit prea bine. Ceea ce nu i-a împiedicat să dea din cap cu satisfacţie. Povestea era îndeajuns de fantezistă ca să poată isca un fior — fie chiar şi în seara armistiţiului...

— Dar ia spune, prietene, Prinţul ăsta, cum îi zici, n-a dispărut după cîte ştiu, sau e numai o poveste de adormit copiii ?

— Se zice că s-a dus la François Barrault.

— Iată cum se explică întîrzierea prietenului nostru.

— E adevărat, Barrault întîrzie, el care e punctualitatea întruchipată.

— Dar de unde ştii că s-a dus la prietenul nostru, notarul ?

— A fost văzut intrînd la el.

— Ah, da ăsta e un indiciu, evident.

Café du Commerce geme de lume. E cea mai veche cafenea din Vilmont căreia locuitorii îi spun simplu *Le Commerce*. Burghezia se simte aici în largul ei. Dar în seara asta clientela care se înghesuie la tejghea este amestecată. Au venit tocmai din cartierul fabricii ca să se distreze. Unii după ce şi-au luat litrul de vin negru, se duc să-l bea în picioare printre mese. Acestea sînt toate ocupate. Tovărăşia asta forţată este teribil de neplăcută obişnuiţilor localului. E de ajuns să le vezi aerul dezaprobator şi chiar dezgustat cînd un beţiv în trecere se freacă de ei. Sînt şocaţi că armistiţiul se sărbătoreşte într-o asemenea dezordine.

— Fiţi siguri, prieteni, că morţii, cum să zic ? morţii noştri n-ar fi deloc bucuroşi de această vulgaritate.

Morţii, morţii noştri... Subtilă şi rapidă luare în posesie ! În noaptea aceasta la Vilmont a început ceva, ceva care va transforma armistiţiul în victorie... Aşteptîndu-l pe François Barrault, trei clienţi, trei obişnuiţi ai localului *Commerce*, în faţa ceaiului lor de toate zilele sorb deja alcoolurile tari ale minciunii. Pe feţele lor se poate citi

un aer de mare convingere. Au devenit aproape frumoşi de atîta mîndrie şi importanţă.

— Si Barrault care nu mai soseşte... zice unul dintre ei. O vorbă limpede pentru a exprima lucruri fără importanţă, iată marea eleganţă ! Chiar din această dimineaţă ţinutul lor a intrat în agonie şi ei se mulţumesc să-şi aştepte tradiţionalul partener de *manila,* notarul, prietenul lor notarul, dragul lor prieten, domnul Barrault căruia ii spuneau după cum se nimerea, Barrault, François Barrault sau chiar numai François. Au aceeaşi vîrstă de cincizeci de ani, aparţin aceleiaşi clase, burghezia, şi-au petrecut împreună copilăria între zidurile severe ale unei foste mănăstiri transformată în colegiu sub Napoleon. Toate acestea ar fi putut crea între ei o vie prietenie : dar, opresaţi de convenienţe, au asistat la degradarea prieteniei lor în obişnuinţă. „Soţia dumneavoastră... Copiii... Afacerile... Ai citit gazeta... Războiul..." Puţin cîte puţin, cuvintele, mereu aceleaşi, le-au acoperit sufletele înecîndu-le. Ciudat ar fi fost ca unul dintre ei să vină într-o seară la *Commerce,* cu ochii strălucitori, frecîndu-şi mîinile, şi să zică : „Închipuiţi-vă ce vis am avut astă noapte. Eram alături de o fată, o fată tînără, în sfîrşit, aproape o fetiţă, mă ţinea de mînă, ne plimbam printre arbori, numai paşii noştri tulburau liniştea pădurii cînd, împinş de nu ştiu ce nebunie, m-am aruncat asupra ei, am sărutat-o nebuneşte, i-am rupt rochia... Ah, prieteni, ce vis plăcut..." Vai ! În acea seară au vorbit despre armistiţiu, după ce şi-au cerut unul altuia noutăţi despre soţie şi copii, iar cînd va veni Barrault cărţile vor circula din mînă în mînă. Puţin ar fi lipsit ca evenimentul cel mai important să nu fie întîrzierea lui Barrault. E adevărat, cei trei ajunşi la limită de vîrstă nu făcuseră războiul. Ceea ce se poate justifica : „Fiecare să-şi facă datoria în locul pe care Dumnezeu i l-a destinat." În rest, ei sînt de acord asupra unui lucru : trebuie să fii tînăr, chiar foarte tînăr ca să rezişti timp de patru ani într-o asemenea aventură patriotică şi eroică. Tot aşa după cum. pentru că uriaşul măcel luase sfîrşit, ispita era mare de a recupera în avantajul lor doar patriotismul, un bun inalterabil, lăsînd tineretului eroismul, un bun atît de efemer. Cu toate că... Şi emiteau o rezervă : n-am dus noi cu toţii

partea noastră de greu ? Nu e la fel de eroic să reziști la Vilmont sau să lupți în primele linii ? „Locul pe care Dumnezeu ți l-a destinat...“ Nu uitați asta niciodată. Din acest punct de vedere în ochii lor nu avea importanță că tineretul se dusese la moarte, batalioane întregi. De altfel nici nu se cunosc cifrele exacte ale morților și dispăruților. Capetele lor se apropie : din două una : ori sînt mai puțini decît se crede și atunci se poate spune că victoria fusese o afacere bună ; ori sînt mult mai numeroși decît în cele mai pesimiste previziuni, și atunci e convenabil să exaltăm efortul întregii națiuni. Cifrele... Națiunea... Se umflă în pene ascunși în gulerele lor cu vîrful întors. Se va face un bilanț... Discutau despre asta ca și cum ar fi fost vorba despre contabilitatea unei dughene. Cifrele, la naiba, îți dau siguranță. Unu și cu unu fac doi, nu-i așa ? — Cum ? Ce spuneți ? Dar nu înțelegeți nimic !... Unul dintre ei ridică din umeri : Unu și cu unu fac doi doar dacă vrei să spui adevărul despre îngrozitorul... Își ia seama : despre efortul națiunii. După părerea mea vă situați pe o poziție nerealistă. — Iată de ce, zise celălalt, e bine să glorificăm fără încetare victoria. — În felul acesta, zice al treilea, spiritele orbite de glorie vor uita oroarea celor întîmplate și veți vedea, prieteni, că unu și cu unu or să facă pînă la urmă patru, șase, douăzeci, o mie... Cu o mie de erori ascunzi doi morți, nu-i așa... Fără să mai punem la socoteală... zice primul, cu surîsul pe buze. — Fără să mai punem la socoteală ? Îmi place vorba asta, remarcă al doilea. Dar vă rog... — Fără să mai punem la socoteală că între onoare și oroare nu e decît o literă de schimbat...

Afacerile, mereu afacerile. Și mai repetă o dată : Ținutul își va număra morții... Un vechi, un foarte vechi obicei care se întîlnește cu acela de a-ți număra paralele. Nici o nuanță de ironie în vocile lor, nici măcar cînd unul dintre ei adaugă : și cum numărul lor e mare, ținutul se va simți foarte bogat... Logica, buna și simpla logică, asta e totul ! Nici un bai dacă la capătul raționamentului simbolul s-a degradat în semn ! Esențialul e să ai idei clare și să scapi cu fața curată. Unul dintre ei a înțeles farsa... Rîd. Un surît scurt, complice, plin de răutate. Brusc, redevin serioși : este absolut necesar ca ținutul

nostru să se simtă bogat. Absolut necesar. Cum ? De ce te temi ? De ce e mai rău ? — De ce e mai rău ? Fii pe pace ! ţinutul ăsta are o mentalitate de dughengii — Să nu ne plîngem, tocmai datorită acestei mentalităţi putem face acum contabilitatea gloriei... Apucaţi de un fel de nebunie politică, cu privirea pierdută, ei ridică o întreagă arhitectură barocă, un fel de turn imens din morţii stivuiţi unii peste alţii : nu prin prăbuşirea corpurilor, ci, dimpotrivă, prin ascensiunea lor într-o mişcare imobilă... Toţi morţii, imaginaţi-vă, toţi morţii aranjaţi în aşa fel încît să formeze un cerc, cu picioarele spre mijloc, cu capetele dispuse spre exterior şi trupurile rînduite în straturi succesive : un turn imens, nesfîrşit, ridicat din capete, din mii, din sute de mii de capete ca tot atîtea pietre care să se piardă într-un cer nesigur... Apoteoza gloriei... Haideţi, locuitori ai oraşului Vilmont, încă un efort dacă vreţi să fiţi republicani. Această bogăţie va constitui capitalul vostru cel mai de preţ — şi acest turn, cel mai înalt, ca simbolul triumfului ! Ah, prieteni, cît sîntem de inteligenţi ! Inteligenţi ! Puţin spus ! Aparţinem poporului celui mai inteligent de pe pămînt. Asta-i adevărul. O fericită reputaţie...

Astfel, în seara armistiţiului, trei burghezi cu priviri uscate, trei jucători de *manila* visează deja la comoara pe care un tineret uitînd de sine însuşi o adunase cu dezinteres...

— Şi François ăsta care nu mai vine !

Importanţa bruscă pe care şi-o dau cei fără importanţă : în acest timp imobil încă o dată clipa se dilată ; şi în vreme ce istoria nesfîrşit de frumoasă şi palidă înaintează prin noaptea ciudată cu preţul unei imense oboseli, trei oameni, închişi în propria lor captivitate se mulţumesc să-l aştepte pe un al patrulea şi se miră cu voce neutră, unul după altul, de întîrzierea lui. Asta înseamnă la Vilmont culmea bunului gust.

Nimic decît o frază imparţială sau o constatare obiectivă ; şi, pentru a atinge punctul cel mai de sus, efortul de a şterge chiar şi accentul provincial... Nu trebuie să aparţii nici unui pămînt, să nu fii de nicăieri, nici un mijloc nu e mai bun pentru a atinge universalitatea. Aşa se spune de secole la Vilmont. Şi aşa, mai mult datorită

modei, decît convingerii, omul începe prin a-şi estompa originea şi sfîrşeşte prin a se estompa pe sine însuşi sau, din discreţie, reuşeşte, tot încercînd să şteargă diferenţele, să devină el însuşi un om şters. În acest punct al inexistenţei care este marca unei perfecte educaţii nu mai rămîne decît să-şi lase barbă, cum face François Barrault, dacă doreşti să te deosebeşti sau, mai simplu, să fii recunoscut. Cît despre cei care nu au curajul să poarte barbă sau mustăţi, o lavalieră sau o şevalieră, identificarea lor e atît de dificilă încît doamna Barrault ajunsese să-i numească pe prietenii soţului ei „globule". Iar acesta, prea deştept ca să nu înţeleagă critica sub acest persiflaj amabil, se arată încîntat de a fi luat în rîs într-un mod atît de indirect. I se întîmplă, într-adevăr, cînd invitaţii lui sînt străini de oraş să spună : „Draga mea, cum le spui tu prietenilor mei ?" Farsa e bine rodată între ei : dacă el se arată lacom la mîncare, ea se preface jenată, dacă o roagă, ea face pe încurcata ; se arată el nerăbdător, ea roşeşte şi lasă să-i scape cuvîntul apoi îşi ascunde gura cu mîna ei grăsuţă ; urmează ohurile şi ahurile invitaţilor care apreciază jocul, mimica şi, de ce să nu spunem, acest dar al observaţiei caracteristic pentru buna şi dulcea Adeline Barrault care se arată ruşinată, „ba da, ba da, repetă ei, acest dar al observaţiei, scumpă prietenă..." — pînă cînd notarul reia cuvîntul pe cont propriu şi conchide puternic că „asta nu înseamnă a bîrfi, draga mea, ci a constata un fapt." Admirabilă logică, o dată în plus : la Vilmont morţii devin cifre, prietenii fapte.

Dar fapt e că, în afara oricărei bîrfe, *ambianţa* — un cuvînt prea nou la Vilmont ca să facă furori — este deosebit de dezagreabilă la *Commerce* în această seară. Domneşte un aer de sărbătoare. Numai cu o clipă mai înainte un client a început să cînte Marseieza. Mare, deşirat, cu bărbia împinsă înainte, cu o caschetă turtită pe o ureche, îmbrăcat sărăcăcios, se ţinea în mijlocul cafenelei, cu picioarele răşchirate, cu o sticlă în mînă care-i servea de sabie, puşcă sau drapel, după nevoie. Zîmbete mînioase, cherchelite îl încurajau, puţin cîte puţin capetele li se apropiau formînd un fel de coroană cu reflexe roşietice care se învîrtea, se învîrtea în jurul lui... *„Allons-z-*

enfants de la patrie...“ Beţivanul flutura sticla deasupra capului ca pe un stindard. Mitocănii, zeflemele, vorbe groase însoţite de gesturi obscene, de zgomote vulgare. Pin, aşa se numea, Pin chefliul cu apucături războinice şi republicane... Asta nu era un nume, era o batjocură, să rîzi cu lacrimi. Căci trebuie să rîdem, să rîdem. Deci Pin, un nume ce vine de la praful miraculos al lui Perlimpinpin, ah, oh, reiau cu toţii în cor : „Perlimpinpin“ pe aria lampioanelor şi Pin e fericit, rîde, faţa i se crapă în două de la o ureche la alta şi i se vede gura neagră şi ştirbă. Pin există deci, în sfîrşit, sub vîntul cald al veseliei, mulţumeşte celor care-l aplaudă, încă un pic şi e gata să plîngă, Pin, Pin, cu ochii lui porcini şi cu buzele vinete pe unde se cuibăreşte sufletul lui de beţiv, şi salută, Pin scapă sticla care se sparge murdărind cu vin prost talajul galben, o pată urîtă, violetă se întinde, o pastă pe care picioarele lui Pin o frămîntă, o împrăştie, hai, Pin, hai, Pin, şi Pin dansează sau mai degrabă ridică un picior şi apoi pe celălalt, încet, e destul de ţeapăn, vag neliniştit din pricina echilibrului, cu ochii închişi cîntă Pin, îngînă un refren, o veche melodie în care e vorba de dragoste, ce mai, ţi-ai găsit o femeie şi Pin cîntă fandosindu-se de parc-ar alinta un of, Pin, tu plîngi, de parcă-ţi alinţi un of, şi Pin se opreşte, tace, cu ochii închişi, apoi începe din nou să rîdă cu rîsul lui care-i întinde gura la urechi, îşi dă capul pe spate, lumea crede că el rîde, nici un sunet nu se mai aude şi revenindu-şi brusc urlă cît poate de tare : Allonz-z-enfants de la patrie...“

— Destul !

— E destul !

— Morţii noştri !

Cele trei globule au lovit cu pumnul în masă. Toţi deodată. Furioşi şi speriindu-se imediat de furia lor. O sută de capete s-au întors spre ei. Deja le pare rău. Curajul e o virtute ! Încăpăţînarea un defect. Privirile lor se caută şi se ocolesc. Ce nevoie aveau să atragă atenţia asupra lor ? Doi clienţi îşi lasă paharele pe tejghea, îşi ridică pantalonii, se îndreaptă spre ei, sînt desigur muncitori, muncitori de la fabrică. Nimeni nu vorbeşte. La masa lor globulele îşi ţin respiraţia. Cel puţin dacă ar putea să stabilească care dintre ei ţipase primul... Cei doi muncitori nu se grăbesc.

Ei au timp. Vor ajunge oricum destul de repede la masa cu pricina. În jurul lui Pin cercul se desface. Pin a rămas singur cu brațele spînzurînd : se clatină. Pascal, chelnerul, așează hotărît o sticlă pe tejghea. Zăngănit de pahare. Un gest autoritar. Face zgomot. Mult zgomot. Pascal știe să evite surprizele. Acum se îndreaptă spre Pin. Cei doi muncitori se opresc. Lîngă masă, abia dacă îți vine să crezi, și totuși se întîmplă ceea ce nici unul nu mai spera : tot interesul se deplasează spre Pin. Pascal e micuț, are părul alb, dar e încă în putere, de ajuns să-i vezi brațele. Are întotdeauna mînecile suflecate. Fie vară, fie iarnă. O cochetărie, fără îndoială. Pascal își cunoaște bine lumea. Și mai ales arta diversiunii.

— Hai, Pin, hai !

Vocea lui Pascal e cam spartă, dar ce are a face. Pin se lasă condus. E obișnuit. Și ca de obicei cînd e gata să fie dat afară strigă că-i e sete. Ultimă viclenie de bețivan. După ce ușa se închide în urma lui se mai aude : „ ...*z-enfants de la patrie*..." Pin își continuă sărbătoarea. Înecată, șovăitoare, derizorie. O voce de flașnetă : subțire, întreruptă, peste care se lasă noaptea.

— Fire-ai al naibii, Pin !

Rîsetele reîncep, paharele se ciocnesc, Pascal își vede de treabă : beau toți pentru victorie și se conving unii pe alții că Pin a mai petrecut o seară de pomină. După el mulți se vor duce la culcare beți criță, „*ganz Karussell*", cum zice neamțul. Se bat peste spete, ridică paharele, ciocnesc, beau pînă la fund după moda prusacă și scot un gutural „ach !" de satisfacție. Cuvinte germane circulă de la un bețiv la altul. Sînt parolele de altădată. Numai pentru că s-au bătut cu nemții și i-au învins, își permit nemaipomenite familiarități cu limba lor, toată lumea e de acord că e o limbă lătrată, de sergenți, de porci în orice caz, adică o limbă imposibilă, ridicolă, cu sunete barbare, de care-și bat joc cu atît mai mare plăcere cu cît timp îndelungat le-a fost atît de frică de ea : „*Wer da ?... Halt ! ...Schnel ! Heraus !*" Tot atîtea cuvinte care, și pentru că nu le înțeleg, continuă să le răscolească resentimentele și care, în această seară, au ciudata, chiar tragica virtute de a crea un fel de complicitate crudă și puerilă între bețivani. Deriziunea e o manieră de exorcizare și pînă ce gloria ofi-

cială îi va elibera de frică oamenii se răzbună singuri parodiind un popor învins... Ah, ciudatele nevoi ale bunului simţ cu fruntea plecată... Dar ce importanţă mai are ! Nu sîntem noi victorioşi ? Morţii, dispăruţii, răniţii, ducă-se... În această noapte vor bea pînă li se va apleca numai să sărbătorească izbînda, nu armistiţiul. Mai tîrziu, îşi vor aduce aminte : „Ce beţie, copii, ce beţie !“ Aşa se pregătesc amintirile cu vin şi rachiu.

— Beţi, tovarăşi !

Toţi trei tresar. Lîngă ei se oprise unul dintre cei doi muncitori de adineaori cu o sticlă de vin în mînă. Se apleacă spre ei. Duhneşte puternic. Exces de oboseală, de băutură, de încredere ? Cu mîna liberă se sprijină de un umăr. O mînă ciudată, într-adevăr. Nu e o mînă la drept vorbind, ci o labă lată, aspră, roşie, cu unghiile pătate, negre, rupte, cu degetul arătător spatulat, scurt, vînăt, o labă gata să se facă pumn. Totul durează parcă de secole, cu suişuri şi coborîşuri, cu clipe cînd totul este posibil ca în această seară, cînd laba poate deveni palmă fără să se facă pumn.

Agită sticla deasupra capului, cu o mişcare poruncitoare. Cei trei s-au ghemuit în ei înşişi. Fac numai un semn din cap că nu li-e sete. Unul dintre ei îşi iese chiar din mutism : Nu face mofturi !... Dar fac totuşi mofturi ! e de ajuns să-i vezi încreţindu-şi sprîncenele, rotunjindu-şi gura. Tipul insistă, le trece sticla pe la nas, parcă şi-ar rîde de ei. Aud lichidul lovindu-se de sticlă. Un lichid roşu, plin de mărgele, mirosind a acru... Nu, mulţumesc. Îl refuză cu mîna, cu privirea, cu vocea. Nu că s-ar preface, adesea invitau la masa lor cîte un soldat în trecere ; chiar pe acest om, cine ştie dacă nu l-ar fi primit amical, numai să fi purtat o uniformă ? Războiul obligă ! Un fel de a spune că războiul şterge diferenţele dintre clase. Şi apoi ce cuvînt e mai frumos decît cuvîntul patriotism ?. Îi împacă pe toţi cu propria lor conştiinţă. Dar războiul s-a terminat, nu mai poate fi vorba de nici un fel de promiscuitate, de bătăi pe umăr, de pahare ciocnite cu oricine, de rîsete din toată inima, rîsete pe care le-ai fi vrut grase şi pe care le punctezi cu un : „Bătrîne !“ sau „Ce viaţă împuţită !“... Patru ani fiecare a trebuit să lase să treacă de

la el. Acum ajunge. Din această seară să stea toți în banca lor. Ce naiba ! Pacea este o afacere serioasă !

— Să bem, tovarăși !

Sughiță, nenorocitul, ochii îi lucesc. Zice că trebuie să bea pentru armistițiu, pentru patria recucerită, zice, zice, și ceilalți nu aud, nu vor să audă, închiși în egoismul lor. Dar de fapt ăla a zis patria sau ținutul ? Nu mai știe nici el. Vorbise atît de mult în seara aceea. Vroia să le vorbească tuturor, să-și împărtășească bucuria lumii întregi : am cîștigat războiul, da sau nu ? Și l-am cîștigat cu un preț foarte mare, nu ? Atunci, obligatoriu, după patru ani de cînd tace, de cînd vede atîta moarte în jurul lui, în seara asta, cel puțin, în seara asta are poftă să-și dea drumul ; efortul a fost atît de mare, atît de nemăsurat încît merită să ne îmbrățișăm. I-ar plăcea ca toată lumea să se îmbrățișeze cu toată lumea, ar fi un fel de a dovedi astfel că pacea începe bine. Pacea ? detestă cuvîntul. Mai puțin decît războiul desigur, dar totuși ! Pacea înseamnă fabrica, sirena, orele în care nu te mai gîndești la nimic, zile în care nu mai trăiești, lunile care nu se mai sfîrșesc. Atunci pacea, mă înțelegi... Și face un zgomot obscen. Vocea i se împleticește. Ce zicea ? A vorbit despre patrie, sau despre ținut ? Nu știe ! Patria o pune la fund. Cum are onoarea să vă spună. Domnii se tulbură. Renunță la demnitatea lor. E normal, se ia peste picior patria, bunul lor. Mîndru, superb, stăpîn pe el, celălalt își menține declarațiile.

— E prea mult !

— Îl vom lăsa să ne insulte ?

— Cu ce drept, vă rog ?

Fiecare după temperamentul lui își exprimă dezaprobarea și tipul izbucnește în rîs : O, da, domnii mei, cu ce drept, vă întrebați, și credeți că am zis prea mult, că v-am insultat ! Perfect... Și fără nici o legătură începe să evoce Comuna, Versaille, citează nume, povestește o istorie pe care interlocutorii lui n-o cunosc, descrie războiul care abia s-a terminat, fandoselile lui, și le propune o interpretare a evenimentelor că nu le vine să-și creadă urechilor. Cum adică ? Au existat, există oameni asemeni acestuia, care trăiesc aceleași ore, traversează aceleași zile, contemplă aceleași peisaje și pot să vorbească cu totul altfel ? Fără

îndoială că individul e un periculos anarhist, un roşu cu siguranţă.

— Numele dumneavoastră, vă rog ?

Să-şi spuie numele, să îndrăznească să-şi spuie numele şi va fi denunţat. Au ei prieteni undeva. Va fi de ajuns numai să repete aceste cuvinte. Cuvinte insuportabile, odioase. Va fi pedepsit. A zis chiar : „Tovarăşi !" S-a zis cu el ! Haide, repede, să ne debarasăm de individ.

— Pascal !

Unul din domni a făcut un gest cu mîna. Pascal vine într-un suflet. Bine dresat. Îl ia pe om de braţ. Acesta se desprinde cu blîndeţe pune sticla pe masă şi zice :

— Mă numesc Forbin, Juste Forbin, apoi le întoarce spatele fără să uite să-şi ia averea.

A strigat foarte tare, cu o voce profundă şi au tăcut cu toţii. L-au salutat numai cu un semn din bărbie, din obişnuinţă mai degrabă decît din politeţe şi fără să fie siguri că au auzit bine. Forbin sau Forban ? Le place să se joace cu vorbele. E domeniul, proprietatea lor. Atît timp cît vor stăpîni cuvintele, ei vor fi cei puternici. S-au neliniştit ascultîndu-l pe acest muncitor, se exprima clar, coerent, într-o limbă căreia, chiar sumară, nu-i lipsea eficacitatea. De această eficacitate le era lor teamă. Ea riscă să înăbuşe gratuitatea pe care, sub acoperămîntul culturii, o fac să treacă drept eleganţă. Constatare amară, în jurul căreia se învîrtesc în loc şi care le strică şi mai mult seara. Of, or să-şi aducă aminte, fără îndoială de acest 11 noiembrie !

Să fi fost acolo Barrault, lucrurile n-ar mai fi stat aşa. Scandalagii ar fi trebuit să ţină seama atunci de prestanţa, de barba, de vocea lui puternică şi de fruntea lui imensă, de fruntea... cum să-i zică ? de fruntea lui aproape de cer, cum strigase într-o zi unul din prieteni care-şi amintea vag de o carte, era de Hugo, după cît se părea, şi imaginea fusese apreciată. Barrault s-ar fi impus. Niciodată nu le lipsise atît. Şi dacă n-ar fi fost la mijloc suficienţa lor, ar fi trebuit să recunoască că întîrzierea lui Barrault îi făcuse să-şi descopere propriile insuficienţe. El îi liniştea. Era puternic, bun de gură, bogat şi atît de cult ! Or, cultura, dau ei din cap convinşi, nu este numai un mijloc de a-ţi impo-

dobi spiritul, de a-l face amabil și seducător. Ea are și misiunea de a confirma legitimitatea celor care o dețin. Numai la auzul numelui lui Hugo își dau drumul, și unii și alții, recitînd un poem, un catren, un vers cel puțin, privindu-se mulțumiți. Ei îi cunosc bine pe Hugo, cum să nu, și pe Maupassant care nu e chiar la îndemîna oricui și chiar pe France, Anatole France, un autor atît de antipatic, dar care scrie o proză atît de limpede. Pentru frumusețea unei fraze, singura lor slăbiciune, și-ar vinde și frînghia spînzurătorii. Uneori din pură plăcere, li se întîmplă să facă paradă de erudiție, să-și evoce lecturile. Sînt atunci foarte emoționați de ei înșiși. Ah, și Forban ăsta, sau Forbin, dacă ar fi putut să-i asculte, cum i-ar mai fi respectat. Așa credea cel puțin. Cultura lor este ca o grădină închisă. Și-și înclină demni bărbile. În jurul lor toți țipă, dau din mînă, beau și se strigă de pe la mese unul pe altul, vociferează, rîd. Se înghesuie lîngă tejghea, se înghiontesc, cîntă. Ei rămîn demni, cum le place să zică. Numai că în seara asta nu vor mai juca *manila,* sînt convinși. Și dezolați. Regularitatea orarelor măsura tuturor gesturilor, mai ales în vremuri de excepție, li se pare a fi marca spiritelor puternice. Armistițiul ? Sfîrșitul unui război lung și devastator ? Desigur ! Desigur ! Dar viața continuă, nu trebuie să existe nici o ruptură, ei îi vor menține cursul. Au simțul răspunderii, discreția curajului... ei sînt... Mîine vor merge la birou și mîine va fi o zi ca oricare alta, cînd ar fi recomandabil să-și întețească ardoarea pentru... nici măcar nu știu, dar n-are importanță la urma urmei, important e ca ei să fie acolo, prezenți, activi, plini de autoritate și, la un nivel mai jos, mai secret... deoarece n-au făcut războiul, să-și ia revanșa asupra combatanților, asupra tinerilor, construind o pace pe măsura lor, o pace pe care nu o părăsiseră niciodată și care nu încetase să le aparțină... Pentru ei războiul a fost un moment nefavorabil, o paranteză care i-a privit pe alții ; dar totul va reintra în normal și nu se îndoiesc în sinea lor că ani îndelungați tot ei vor fi stăpînii. Războiul ? Războiul ! Mai-mai să ridice din umeri. Trebuia făcut, a fost făcut ; acum e din nou rîndul afacerilor serioase. Ei speră. În fond ceea ce-i deranjează cel mai mult în această seară este zgomotul și întîrzierea lui Barrault

precum și faptul că se petrecuseră două sau trei lucruri dezagreabile...

— Uite-l !

Dînd din umeri, drapat într-o capă care-i accentua aspectul de „Monsegniore", cu fața arămie și părul alb, François Barrault își face drum pînă la ei. Invidioși pe vitalitatea lui, îl privesc apropiindu-se. Și ei care se instalaseră atît de bine în bătrînețea lor. Barrault încă n-a dat în primire. Și dacă vine să joace o partidă cu ei în fiecare seară o face obligat de convenienţele care-i interzic să-și aleagă alți parteneri. Cît despre eventualitatea de a rămîne la el acasă, nici nu putea fi vorba. De un sfert de secol se felicită pentru mariajul lui. O asemenea constanță, atît de puternic afirmată, explică de ce nu mai putea suporta o discuție în doi cu nevastă-sa. Își dădea aere de libertate și ajunsese cu timpul să pozeze în omul unor mari cavalcade solitare. Curînd fiul său îi va prelua studioul și satisfăcut de a avea un descendent, în lipsa ascendenților, se va întoarce la erudiția lui. Cînd vorbește despre retragerea lui, zice : Din studio... Va petrece pînă la bătrînețe avîndu-l pe Homer drept companion... pentru că tot veni vorba, nu găsiți că seamănă cu Homer ? — El ? Cu Homer ? — Ba, ba da, priviți-l bine : ochii înfundați, pometii ridicați, buzele ușor dispreţuitoare cînd nu ascultă, acest fel al lui de a fi orb... Barrault se oprește ca să strîngă cîteva mîini întinse... Celălalt reia : Trebuie să vă spun, la Luvru am văzut un bust al lui Homer... Se lasă pe spate, cu degetele mari în cheutorile jiletcii, cu pleoapele pe jumătate închise. Poveste veche, vechi discurs : Luvru, prieteni ! Arta, vă dați seama ? Arta ! tablouri, sculpturi, basoreliefuri, într-o liniște religioasă, forme, mii de forme venite de departe, de foarte departe și pe deasupra o forță, o forță fantastică ! Mă înțelegeți ? Aproape că nici nu mai vorbește, visează cu voce tare : ieși de acolo zăpăcit, și dai de alte lucruri zăpăcitoare. Asta-i Parisul ! N-aveți de unde să știți. Luvrul este chiar toată această artă destinată plăcerii noastre, mulțumirii noastre, dar nici prea mult că strică, nu trebuie să abuzezi de acele miracole, o dimineață sau două, așa, ca să zici c-ai fost, cum te duci la *Invalides* din cauza lui Napoleon, și acolo, altă impresie tulburătoare, teribilă, să des-

coperi așa din balcon aplecîndu-te uriașul mormînt de granit roșu care pare să răsară din adîncuri, din întuneric, din uitarea noastră, da, din uitarea noastră, căci știți, eu am o slăbiciune pentru Napoleon și lucrurile pe care le vezi și emoțiile pe care le trăiești, totul fremătînd de glorie, merită, orice s-ar spune ! Între noi doi fie vorba, Parisul : *La Madelaine,* marile bulevarde, femeiuștile, ah, prietenii, femeile Parisului, libere, surîzătoare, ușuratice, da ușuratice, n-aveți de unde ști, viața, ce mai !

Rîde liniștit. În ochi i se perindă o sticlire puțin smintită. Cum era singurul care fusese la Paris, nebunie iscată de o moștenire, îi place, frecîndu-și lornionul cu un gest prețios, să povestească, să evoce, să sugereze, să împărtășească prietenilor aceste momente de neuitat ; dar de îndată ce a încheiat, ca și acum, începe să rîdă și rîsul îl apără de anume indiscreții, îl exclude din compania lor. Ceilalți îi respectă acest fel a lui de a coborî pleoapele. Cel puțin el trăise. Era în 1897. Expoziția. Cu adevărat o amintire cît o viață : pînă la moarte... Desigur n-o va uita și printre pleoapele întredeschise i se vede privirea pierdută în gol.

— Pariez că prietenul nostru...

Barrault se așează. Potrivindu-și lornionul, „parizianul", cum l-au supranumit, exclamă :

— Și sărbătoarea, François, nu te-ai gîndit la ea ?

— În seara asta...

— În seara asta ?

Repede o verbină pentru Barrault, masa și jocul de 32. Nu, el nu vrea verbină într-o seară ca asta : alcool, da cere alcool și încă unul foarte tare ; Și pentru voi, prieteni, adaugă apoi cu o voce rigidă, ei toți pronunță cu aceeași voce cuvîntul *prieteni* care în gura lor are un iz italienesc ! căci am hotărît că vom bea alcool și nu vom juca cărți.

A zis. Ceilalți și-au plecat frunțile. Învinși. Încă o dată. Și fermecați să fie astfel. Învingători cu gustul înfrîngerii. Victoria țării lor ? Ah, bravo, bravo... Niciodată nu aplaudaseră atît. Asta îi răzbuna. Compensații care să contrabalanseze urîtele crampe, stomacurile prea încărcate, ficatul leneș sau vezica îngreunată. Așa că la această masă cel puțin, pentru a sărbători victoria, se mulțumesc

cu un pahar de verbină. Nici la tejghea, e adevărat, situaţia nu se prezintă mai bine : ăia vomează în talaj. Ciudat ! băuturile tari se consumă de obicei în case izolate ale căror ferestre dau spre păduri uriaşe... Asta le şi spune Barrault. Ceilalţi îl aprobă. Îl aprobă întotdeauna.. Barrault le face semn să se aplece spre el.

— Imaginaţi-vă, prieteni, că azi dimineaţă am primit o vizită.

— Prinţul ? întreabă cu toţii deodată.

— Ah ! deci ştiaţi ? Ei bine, ca să nu vă mai ascund nimic, l-am condus la Loubière.

— La Loubière ?

— De ce ?

Afară, dincolo de ferestre, prin lumina cafenelei se văd trecînd umbre, se aud ţipete înăbuşite şi refrenurile unui cîntec. Reflexe ale unui final de sărbătoare, scurte izbucniri ale unei bucurii care se încăpăţînează să dureze... Încetul cu încetul cafeneaua *Commerce* se goleşte. Se face tîrziu. Noaptea e înaintată. Pascal şterge tejgheaua cu o cîrpă murdară. Aşa, numai ca să facă şi el ceva. Se simte din cînd în cînd plutind o adiere acră. Într-un colţ la o masă patru clienţi întîrziaţi. Greu să-i dai afară ; sînt obişnuiţii cafenelei. Fără îndoială, bacşişul va fi gras.

El e acolo, răsturnat într-un balansoar, legănîndu-se, cu spatele la perete, cu picioarele spînzurînd, cu mîinile în buzunarele pantalonilor. E îmbrăcat tot în costumul lui de velur negru pe care-l purta în acea zi de noiembrie, acel faimos 11 noiembrie, aşa că, văzut din sat, se distinge foarte bine, pată neagră pe peretele alb al „casei mari". În spatele lui, faţada : de ea încep să se izbească primele adieri dulci ale aerului. „În ţinutul meu eşti întotdeauna răsplătit", îi plăcea lui Charles să spună.

Un timp destul de lung a trecut de la sosirea lui la Vilmont, în sunetul glorios al clopotelor : iarna s-a dus, albastrul soare de primăvară făcea să tremure cerul, de pretutindeni ţîşneşte viaţa, tandră şi încăpăţînată. Charles îi spusese : „o să vezi, o să vezi primăvara la Vilmont, la Loubière, aerul încă rece coborît din Alpi se încarcă de un parfum de grozame înflorite. Provocînd ciudate nostalgii..." Şi, de atunci, de fiecare dată cînd visa la primăvara de la Vilmont, nu-şi putea alunga imaginea unui cer sfîşiat de lungi cuţite de gheaţă, în vîrful cărora se destrăma cu un foşnet de mătase o fină ţesătură de flori de grozame. O prostie ! Lungi lame de cuţit... Acum nori albi, grei, bancnize în derivă pe cer, aruncă pe pămînt, în trecere, imense umbre de păsări negre. Şi iată că se face frig : lungi lame de cuţit, firește, lucesc acum în penumbră scrîşnind... Apoi reapare soarele şi plouă cu flori de grozamă, braţe întregi. Timpul se schimbă după imaginea acestui anotimp care nu reuşeşte să se stabilească între o iarnă a

cărei rezerve acumulate cu minuţie le arde şi o vară care la rîndul ei o va arde înainte de a lua foc în aurăriile toamnei. Nimic nu e stabil aici în afară de iarnă cînd se pregătesc în secret marile germinaţii. Şi el, legănîndu-se mereu, se lasă în voia acestor alternanţe de răcoare şi adieri călduţe şi a timpului care se scurge contractîndu-se apoi dilatîndu-se, semănînd în această privinţă cu nesiguranţa cerului.

Se întorsese în ajun după o lungă călătorie în cele patru colţuri ale ţinutului. În puterea nopţii, în timp ce trupurile devin mai grele în paturi şi visurile mai adînci în moleşeala camerelor, şareta lui s-a zdruncinat pe pavajul care ţinea loc de stradă la Loubière şi pasul catîrului a sunat limpede iar el a plescăit de două ori din limbă, chiar în mijlocul satului, pentru a linişti pe toată lumea. Nimeni n-a ridicat oblonul, nici o lampă nu s-a aprins. Poate, întorcîndu-se cu greu în pat, unii au visat între două mormăituri şareta diavolului... Mai tîrziu, mult mai tîrziu, cînd se vor fi obişnuit să-l vadă plecînd cu noaptea în cap, pe orice vreme, însoţit de scîrţiitul osiilor, de înjurături şi plesnete de bici şi cînd închişi, înfofoliţi în casele lor, vor fi auzit crescînd şi apoi descrescînd huruitul şaretei, li se va fi părut că disting într-un fel de ecou fabulos zgomotul unei alte şarete şi vor fi fost convinşi că şi-o amintesc, albă, fosforescentă trasă de un catîr transparent, străbătînd o veche istorie care se întîmplase la Loubière în vremuri foarte îndepărtate, în epoca în care cătunul (era pe atunci un sat adevărat) trebuia să se mai apere încă împotriva bandelor de lupi pe care frigul, zăpada şi foamea îi alungau din vizuinile lor. Apoi intrase în joc arsenicul şi lupii dispăruseră, nu le mai rămăsese decît numele : la Loubière... Pe scurt, dintr-un vis cu mormăituri şi limba scămoasă ajunseseră de-a lungul anilor la o legendă care le satisfăcea imaginaţia înfricoşată şi căreia, plini de teamă şi de mînie, nu şovăiau să i-l asocieze pe Prinţ !...

Prinţul ! Aflase foarte curînd că-i ziceau aşa. Pe cît îşi amintea, domnul Barrault îl informase primul. Nu avea să uite niciodată schimbarea care se operase în fiinţa notarului. Chemat de nevastă-sa care-şi băgase capul pe uşă, acesta se întoarse într-o clipă cu o vagă uimire în ochi, cu gura rotunjită... Ciudată metamorfoză ! O fizionomie care

se organizase pînă atunci în jurul unei anumite aroganţe lăsa să se vadă acum o nouă arhitectură, făcută toată numai din rotunjimi. Aşa deci, dînd crezare spuselor doamnei Barrault, o femeie bătrînă murind îl recunoscuse ca atare şi, impunîndu-l într-un ultim efort atenţiei tuturor, îl numise cu tot respectul... El a surîs şi notarul văzu în surîsul lui un fel de a se ascunde. Şi apoi ce importanţă are numele pe care l-a iscat ? în cel mai bun caz nu e poate decît un pseudonim. Credulitatea e fată bună : ea naşte întotdeauna prostia. Prin ochii lui Barraut trece ceva, ca şi cum acest bun republican — şi este, cel puţin aşa susţine — s-ar fi lăsat împins spre o nostalgie, spre o albă nostalgie... Un Prinţ ! Sub acoperişul lui ! Şi iată-l poftit să împartă cu el „o modestă cină" în timp ce gazda se ridică, bate din palme, dă ordine, trebuie să ne gîndim la toate, vinul, se va duce pînă-n pivniţă, bucatele, vor avea ficat de gîscă la aperitiv, aşa hotărăşte doamna Barrault pe care soţul ei, la sfîrşitul cinei o va numi tandru Adeline dacă nu cumva îi va spune chiar dulce Adeline, de unde poţi să mai ştii ? Era o vreme blîndă, cina fusese reuşită... „E ziua potîrnichilor ? un noroc, nu ? îl informase Barrault înainte ca Adeline să reia preocupată : se înveleşte potîrnichea în bucăţi de slănină, se leagă cu sfoară şi se trece printr-un foc puternic. În afară de asta, strugurii trebuiesc clocotiţi în propriul lor must... — Dar ceea ce ea nu vă spune e că potîrnichea se flambează cu coniac... Trebuie, va trebui să se intereseze de asemenea lucruri. Un coniac de douăzeci de ani, e important, asta explică miracolul potîrnichilor, a cărnii, a aromei. Topite potîrnichile, înghiţiţi strugurii, s-a mîncat tot, aroma s-a făcut fum, notarul e volubil, ascuns în spatele unei ţigări groase, ce mai, nu fumaţi ? dar n-aveţi nici un viciu ! Adeline rîde, trebuie să fie amuzant ce spune soţul ei, pete de roşeaţă i-au apărut pe gît, ştiaţi că potîrnichile sînt preparate după reţeta podgorenilor ? Ar trebui să-ţi imaginezi podgoreanul în via lui cu puşca sub braţ înaintînd încet şi la fel, scund şi foşnitor, zborul potîrnichilor care te surprinde totdeauna... Ar trebui să te smulgi din această învăluită moleşeală, căci a plouat în vii, pămîntul se lipeşte de tălpi, frunzele sînt pline de apă cînd treci pe lîngă ele se scutură, cerul e jos, notarul încerca să-şi ia zborul, dă din aripi, lamentabil...

Dar armaniacul ? Aţi gustat din el ? Pînă cînd prusacii nu vor avea... Prusacii ? Ia te uită, cine vorbea despre prusaci, se întrerupe, ce ştia el despre prusaci ? Ah, zice că a făcut şi el războiul, un război *al lui*... Nu-i aşa, Adeline ? Şi dulcea Adeline povesteşte cum s-au organizat în spatele frontului căci trebuia şi ei să reziste, ah, nu ştiaţi ? dar trebuie să-i spunem... Rîde Adeline, rîde... De ce ? Nu ştie. N-are importanţă. Esenţialul e să asculte. Întîi a fost moda the-tricot. A început timid. Gîndiţi-vă ! În primul an de război saloanele erau închise, mobilele sub huse... toată lumea purta într-un fel doliul naţiunii... aţi auzit pe ce ton au fost pronunţate ? Toată virtutea acestui ţinut s-a exprimat prin gura soţiei mele... François Barrault e mîndru de Adeline a lui, fumul ţigării întunecă salonul, sigur, armaniacul e excelent şi apoi viaţa a intrat în drepturile ei, Adeline reia firul povestirii, aminteşte de formidabila furtună care a fost bătălia de pe Marna, vă aduceţi aminte ? Dacă şi-aduce aminte. ...Dă din cap, noroc că au avut potîrnichi la masă, potîrnichi preparate după reţeta podgorenilor, stropiţi cu vin din Vilmont, gust de piatră încinsă, silex... Proprietarul ni-e prieten... Notarul rotunjeşte cuvintele cînd pronunţă vin, vie, vier şi chiar Vilmont : un ţinut productiv, contează, şi Barrault evident, îşi iubeşte ţinutul pentru produsele pe care le dă, vin, fructe, vînat, şi nu pentru oamenii care-l locuiesc... Adeline a tăcut, de cînd ? Ce oră ar putea fi ? Notarul îl evocă pe Homer... Ce om cultivat ! un umanist cum se zice. Tot ceea ce-l interesează se rezolvă în termeni de moştenire, de drepturi, de posesiune. Homer are aceeaşi soartă ca potîrnichile. Cît timp nu-l vor avea prusacii ! Barrault izbucneşte în rîs... Ce este un umanist ? Barba lui tresare. Un umanist ? Greu de răspuns, aşa, după un prînz bun, vai ! şi apoi ce folos ? Barrault descrie călătoria lui Ulisse ca şi cum s-ar fi întîmplat ieri. Se oprise oare timpul ? El vorbeşte, vorbeşte...

De cît timp sînt pe drum ? Calul, un alezan înhămat la trăsură, calcă cu pasul lui elastic. În pante succesive, încet, atelajul urcă. La picioarele lor, la o distanţă care le pare cu atît mai mare cu cît se lasă mai mult seara, se zăresc acoperişurile din Vilmont, ruginii, adunate în jurul domului verde-cenuşiu al catedralei, luminată de un soare roşu... O

brumă cenușiu albicioasă, străbătută de reflexe maronii se subțiază deasupra orașului ca să se adune deasupra șanțului pe care-l sapă rîul între case. În fața lor se deschide împărăția nopții clare : un cer verde, limpede, răspîndește o lumină dulce, parcă de zăpadă, asupra platoului, asupra imensului platou Claps, mărginit în depărtare de colinele vinetii. Mînă birjar ! Parcurg acum o liniște minerală...

— Aici începe regatul dumneavoastră.

François Barrault o spune fără ironie, ca pe o evidență mai degrabă și este adevărat că odată cu platoul Claps începe o lume aparte, covîrșită, saturată de singurătate, părăsită mai mult decît pustie pe care nici o pasăre nu-l străbate cu zborul ei zgomotos. Din loc în loc ca niște santinele de piatră destinate unor imposibile supravegheri, răsar ciudate case cu acoperișuri conice.

— Se numesc *bori*.

— Originea lor ?

— Necunoscută.

Intrarea în acest regat în care noaptea de noiembrie transformă pietrele drumului în geme și cristale e însoțită de cuvinte sonore care vor trebui învățate. Ici și colo, ziduri în ruină par să deseneze niște străduțe, alei, cartiere, orașe, resturi derizorii ale unor inutile civilizații, labirinturi ale imaginarului...

— Și asta ?

Prințul a arătat cu degetul întins un fel de stradă care se lărgește brusc în stînga lui și care nu duce nicăieri, terminată imediat ce se deschide. Ce să-i răspundă ? Ce explicație să-i dea ?. Nu se mai știe astăzi ce a fost acolo. Pierdute din memorie cu arme și bagaje... O lună nouă risipește acum o lumină lăptoasă punînd și mai bine în evidență aceste *bori*, zidurile, grămezile de pietre care populează platoul cu arhitecturile lor înghețate... cîte asemenea nopți va petrece aici, singur, nemișcat, așteptînd ? În așteptarea așteptării cu acest fantast peisaj ca decor !

Pocnește din bici pentru a grăbi calul. Sub roțile trăsurii se așternu drumuri, țîșnesc pietre, se fragmentează peisaje...

— Aș fi putut să apuc pe alt drum mai agreabil, mai prietenos, zise notarul. Dar mi s-a părut că acesta v-ar conveni mai mult.

Trebuia să părăsească pămînturile de sus. Un drum îngust se înfundă într-o văioagă care văzută de pe platou seamănă cu o spărtură... Calul înaintează prudent. De aici încolo nu mai e decît umezeală, umbre adînci, pericole. De cealaltă parte, în noaptea deasă, se aude rostogolirea surdă a unui torent. Apa se prelinge pe peretele stîncos de-a lungul căruia e suspendat drumul. bălţile îngheţate scrîşnesc sub roţile care le sfărîmă. Degeaba zice notarul după fiecare cotitură că la următoarea vor fi ajunşi, coborîrea începe să fie prea lungă. Calul se fereşte să nu lunece, cu toţi muşchii încordaţi, aburi îi ies pe nări la fiecare pas, îl învăluie, se amestecă cu norişorul pe care cei doi îl exhală la rîndul lor şi echipajul nimbat parcă de alb se deplasează cu încetineală, în linişte, în noapte.

În ciuda torentului, sătenii i-au auzit venind de departe. După anumite sfîşieri ale nopţii, ei au recunoscut scrîşnetul copitelor, scîrţîitul roţilor... Cum ? N-ar fi putut s-o spună. Bubuitul torentului, mişcarea animalelor, foşnetul frunzelor : noaptea este un tot la Loubière şi cel mai nou zgomot, departe de a fi acoperit de zgomotele familiare, tinde, dimpotrivă, să le disocieze pînă la a da impresia că noaptea se destramă. Noaptea, muzică de mătase...

I-au auzit venind. E adevărat că erau aşteptaţi. Cu două sau trei zile înainte, François Barrault căruia i se zicea aici cu deferenţă domnul notar, venise să viziteze casa cea mare, aparent ca să mai ia aer, să scape pe seama directorului său de plictiseala biroului şi îi lăsase să înţeleagă că ar exista un cumpărător. Al cîtelea ? La început nu le venise să creadă. Casa era închisă de foarte mult timp. Au discutat cu aprindere asupra acestui punct. Unii au spus că era părăsită de cincizeci de ani, alţii au susţinut că trecuseră mai bine de şaptezeci de ani de atunci. S-a vorbit chiar de un secol. Era exagerat. În orice caz, au căzut de acord că fusese ridicată pe vremea Vechiului Regim. Un proprietar, un nobil, poate. Totul era pierdut în noaptea timpurilor. Cel mai bătrîn dintre ei îşi amintea că el însuşi, copil încă, nu, el nu-şi amintea de nimic în ceea ce-l privea, dar dădea asigurări că părinţii lui i-ar fi spus, era vorba de părinţi sau de vecini, da, trebuie să fi fost vecinii, dar care ? n-ar fi putut spune... Nu-l mai ascultă. Bătrînii, se ştie bine, n-au nici un fel de memorie. Aşa în-

cît de la o generaţie la alta dacă nu bagi de seamă la ele, istoriile cele mai importante se pierd. Nu mai rămîne decît să strigi cum o făcuse într-o zi învăţătorul cu ochii umezi în spatele lentilelor rotunde : „Ne Rămîne Istoria !“ Inutilă consolare ! Ceea ce-i interesează acum este să afle dacă în fiecare dimineaţă obloanele se vor deschide cu zgomot lovindu-se de pereţi ; dacă vor vedea de departe hornurile fumegînd ; pe scurt, dacă ea va reîncepe să fie o prezenţă liniştitoare, după ce apăsase atît de mult timp ca o povară malefică asupra satului. (Cînd vorbeau de Loubière, un modest cătun de douăsprezece suflete, locuitorii îl numeau întotdeauna satul).

Notarul fusese foarte volubil tot drumul : „Să vă spun eu... Sînt sigur... Nu vă mai îndoiţi...“ Tot atîtea confirmări despre aşteptarea sătenilor, despre nerăbdarea şi bucuria lor, întărite de Alphonsine Guitton, cea care deţinea singură tot comerţul din Loubière, băcănia, tutungeria, brutăria şi alte mii de mărunţişuri. O guralivă fără leac ! Nu mai scăpai de ea. Mică, toată rotundă, o voce în falset... Cînd se deplasează ai impresia că se rostogoleşte de pe un şold pe altul : obezitatea ! şi cînd vorbeşte crezi că vocea îi vine de la o alta, atît de puţin corespunde fizicul ei. La care se mai adaugă perii din barbă, un neg mare pe nara stîngă, o faţă bătucită şi un tupeu de sexagenară. Cum se zice, ţi-o trînteşte verde în faţă. O fire tare, ce mai ! Care nu şi-a găsit alte căi de manifestare. Vă imaginaţi... Dar ce vă tot spun eu aicea ? Necazurile mele nu vă privesc şi nici n-au cum să vă intereseze. Ah, da, cum vă ziceam... Şi iat-o luînd totul de la capăt, povestind cum în seara aceea i-au auzit venind şi cum le-a apărut atelajul sub lună, uşor aureolat de alb ; cum, inarmaţi cu felinare au urcat spre clădire şi cum au văzut faţada animîndu-se, faţada moartă de atîta timp, cum datorită reflexelor roşietice ale unei lămpi care trecea legănîndu-se de la o fereastră la alta puteau să localizeze vizitatorii în interiorul casei, cum ajunşi pe terasă au auzit o ceartă, un zgomot de voci, de vorbe... „Să distrugeţi... — Vă interzic... — Ba da, trebuie... — Ar fi o crimă...“ şi cum, convinşi că vînzarea nu va mai avea loc, fuseseră pe punctul de a se întoarce din drum, cînd obloanele se deschiseseră cu zgomot la etajul al doilea şi apăruse el... Alphonsine îşi duce mîna la inimă, roşeşte : Nu vă daţi seama,

n-aveți cum să vă dați seama... O impresie ! Un moment ! Noi eram jos. Adunați unul lîngă altul. Ca pentru ceremonie. Și dumneavoastră, dumneavoastră ați apărut la fereastră. Ca-ntr-un balcon. Ne-ați salutat cu mîna, așa, ea reface gestul, un gest depărtat, puțin obosit, nici măcar arogant — și noi, bucuroși, uimiți, neliniștiți, toate la un loc, ne-am retras în liniște... Și cînd domnul notar a revenit în sat, în timpul lungii dumneavoastră călătorii, și ne-a spus cine sînteți, atunci, sigur, am înțeles scena din prima seară.

În schimb, ceea ce n-au înțeles nici ea, nici ceilalți, a fost altercația, de ce și cum, în așa fel încît, fără să întrebe nimic, nu și-ar fi permis, îți îngăduie să constați că moare de curiozitate. El n-a dat nici o explicație. Nici măcar acum. N-a crezut de cuviință că ar fi necesar ? Din mîndrie ? Din orgoliu ? Din oboseală ? Continuă să se legene pe picioarele din spate ale scaunului. Dimineața s-a înstăpînit pe deplin. Dar nu va dura. El știe. Așa e întotdeauna. Cu cît o dimineață începe mai bine cu atît riscă să se termine mai rău. Pentru că promite prea mult, pentru că se așteaptă prea mult de la ea. Orele înaintează, vibrează, se arcuiesc, totul pare demn de cucerit și de iubit ; și apoi, brusc, puțin înaintea amiezii în mașinăria ceasornicului se strică ceva. De parcă tensiunea ar fi fost prea mare. Pînă în amurg lumea lunecă spre plictiseală, amurg care trezește noi temeri și ațîță noi curiozități. Curba unei zile ! O curbă care urcă foarte repede și care nu face apoi decît să cadă mereu. Asemănătoare în toate privințele cu cea pe care o urma curiozitatea Alphonsinei Guitton... Ar fi dat ea mult să știe ce-l împinsese în noaptea aceea să-l înfrunte François Barrault. Dacă ar fi știut... Ar fi înțeles oare ? Sau ar fi rîs... Napoleon, ce-i mai spunea ei numele ăsta ? Din cauza unei imagini de Epinal, prinsă în ace cu gămălie într-un dulap al casei și care reprezenta „Apoteoza Împăratului".

O litografie ieșită din teascurile lui Pellerin, tipograful librar din Epinal și care, după părerea notarului, fin cunoscător al acestei arte populare, trebuia să dateze cam de pe la 1840. Pe un fond de nori auriți și raze de soare, Napoleon era reprezentat în fața Templului Gloriei, înconju-

rat și parcă escortat de șefii lui militari, cei mai mari din cîți cunoscuse lumea. În timp ce Barrault, punînd lampa pe una din rafturile dulapului ca să lumineze mai bine imaginea ale cărei nuanțe de verde măsliniu, de roșuri stinse și de albastru regal, atît de caracteristice, nu mai contenea să le admire, striga entuziast : „Ați văzut ? Ați văzut ? Ați văzut ?“, el nu putea să se smulgă din lectura legendei care însoțea imaginea :

„Apoteoza prezintă în detaliu pe marii bărbați și eroi ai erei vechi și ai celei noi : Sesostris, Alexandru, Cezar, Genghis-han, Bayard, Taurenne, Frederic II ; pe bravii generali Kleber, Desaix, Hoche, Lasalle, Ney și o mulțime de alți șefi și soldați care au împărțit cu el primejdiile și triumfurile : toți îl salută cu laurii lor pe marele Napoleon în care-l recunosc cu mare plăcere pe geniul care i-a depășit. Lîngă ei se află barzii care cîntă imnuri de laudă. Mai departe se vede Columna lui Traian, piramidele Egiptului, Coloana din Place Vendôme, cele mai importante monumente ale lumii ; Vulturul roman și cel francez, Templul Gloriei unde faptele sale de vitejie sînt gravate în caractere indestructibile...“

Îi mai tremură mîinile și acum numai gîndindu-se. Cîte prostii funeste pe o hîrtie colorată ! El vroia să distrugă litografia și Barrault se opunea. Notarul avea oroare de iconoclaști ; iar el de adevărurile ucigașe. Cu mult timp în urmă, în perioada lui de convalescență, avusese ocazia să asculte fanfarele cîntînd diverse marșuri imperiale și fusese uimit de contradicția pe care o conțineau : cu cît unele erau mai lente și mai funebre cu atît altele se străduiau să fie mai vesele și mai învăluitoare. Împotriva imnului *Marche à Marengo,* capabil să evoce toți morții tuturor bătăliilor, muzică nocturnă prin excelență, n-ar fi avut nimic de zis, dacă n-ar fi auzit în contrapunct acele marșuri derizorii, de bîlci, populiste, care trădau neseriozitatea chiar a unui regim imperial și în cele din urmă, a tuturor regimurilor. Bucuria, fericirea scapă oamenilor politici, Istoriei... Numai moartea contează, în cîntarul ei se cîntăresc toate marile intreprinderi... În afara morții, regimurile nu mai au nimic de ilustrat.

Barrault îl, asculta, surprins, neîncrezător.

— Totuși, totuși, replica el, s-ar putea atașa fiecărei mari victorii militare o gîndire filozofică.

— O gîndire ? Poate... Iată de ce în spatele cuceririlor filozofiei dai întotdeauna de acești superiori militari.

Unul în fața celuilalt, de înălțime sensibil egală, luminați numai de lampa care sfîrîia, aveau probabil un aer foarte mîndru, uriașe umbre care se agitau pe zid.

— Încercați să uitați.

— Să uit ? Nimic nu trebuie uitat. Și de ce, la urma urmei ? Nimic nu s-a schimbat.

— Ba da, ba da ! Din această dimineață războiul s-a terminat. Totul va fi ca la început, ca mai înainte, veți vedea.

Hotărît, acest Barrault nu vroia să priceapă nimic. Nu războiul era o paranteză, cum se încăpățîna el să creadă, ci pacea. Era numai o amînare. Ce întrebuințare îi vor da ceilalți ? Nu știe. În ceea ce-l privește el știe și peisajul care i se oferă ochilor, război și pace, îi întărește hotărîrea da a prelungi războiul prin alte mijloace.

Nu putea visa un loc mai plin de contraste, atît de sălbatic și atît de uman în același timp. Cînd Charles îi vorbea despre Loubière îi treceau prin ochi luciri de mînie urmate de surîsuri neașteptate. Petrecuse o copilărie în picioarele goale, cu gust de mentă. Acum el era ars de sorii reci ai nopții. Dar la zece, doisprezece ani ? Se căuta oare pe el însuși alergînd printre tufișuri, printre stejarii verzi și printre pini ? „În animalul care-ți răsare brusc în față și care o ia apoi la goană vei vedea o parte a secretului tău..." Lui Charles nu-i plăcuse vînătoarea : dar hăituise necontenit animalele șirete. Așa că în timp ce mitralierele le tocau veghea și adăpostul se zguduia sub loviturile unei morți ignobile, vocea lui se ridica dulce și parcă îndîrjită, se întărea beată parcă de ceea ce urma să spună... „Odată, cu mult timp în urmă, satul în care m-am născut a fost asaltat de lupi. Asta se întîmpla mai ales cînd o gheață albastră cu reflexe negre acoperea iarna. Atunci totul tăcea, apa și oamenii. Și tăcerea era străbătută mai întîi de un bubuit depărtat, un fel de cutremur surd și instinctiv al pămîntului. Chiar și cei

mai nepăsători dintre săteni îşi acordau respiraţia cu această cursă încă depărtată. Apoi pe măsură ce bătaia inimilor se accelera, zgomotul haitei creştea, creştea, invada valea, se repercuta de la o faleză la alta pînă cînd umpleau cerul de răsuflări precipitate, de mîrîituri, de urlete. Cu un gest obosit şi parcă dezabuzat, oamenii apucau armele. Începea bătălia. Care se termina întotdeauna printr-un măcel în adîncul desişurilor. Aşezată pe labele din spate fiara mai făcea încă faţă ; dar deja se înmuia, dispusă să se culce, consimţind mai mult decît renunţînd. Mai mîrîia din obişnuinţă. În acel moment se schimbau priviri. Îmi închipui că murind lupii recunoşteau în vînătorii lor fiare de aceeaşi rasă şi că aceştia îşi descărcau probabil puştile dintr-o simplă formalitate fără să părăsească din ochi, ochii roşii ai victimelor. Moartea permite asemenea schimburi..."

„Altădată", zisese Charles reînviind timpurile bătăliilor necesare, restituind satului adevărul lui, satului atît de bine împărţit între umanism şi sălbăticie. Dar el, Prinţul, nu ştia pe atunci că avea să se stabilească la Loubière şi că, suflet zdrobit, va începe să se redreseze, să-şi vină în fire, cu spatele rezemat de casa cea mare, cu capul în nori, cu picioarele proptite în sat, aşezat chiar la întretăierea între sălbatic şi uman, în acel punct precis unde se naşte misterul.

Tot ceea ce e sălbatic se află în spatele lui. Adunate în ele însele, forţe răbdătoare par să fie conţinute în masa clădirii care formează cu adevărat o frontieră, ceea ce s-a dorit probabil. Situată pe o ridicătură de pămînt ea domină satul în timp ce, defileul adunîndu-se în dreptul ei, închide valea. Dincolo, în amonte, începe împărăţia muşchilor. Apele şi frunzişul sînt aici negre şi cînd soarele le poate străbate stîncile capătă reflexe albăstrii. De partea aceasta casa cea mare nu e decît un perete orb cu aspect granitic, acoperit de verdeaţă, de muşchi, mustind fără încetare. Acolo domneşte o tăcere lichidă. Acolo curge o lumină lichidă. Trunchiuri putrezesc doborîte la pămînt, ape profunde licăresc în frunzişurile gîlgîind de umiditate, un sol buretos înăbuşă paşii. Într-o mare revărsare de verde şi albastru, o cărare veche, cărei i se zice romană,

se deschid, dale disperate, dale uzate, urcînd mereu din culme în culme pînă la platoul Claps unde deasupra unui pîlc de arbori morți, un popor de ciori se rotesc și cîrîie întruna. E drumul pe care a venit el în prima seară, acum cinci luni, în tovărășia lui Barrault și pe unde, credea el, era să-și frîngă oasele. E drumul pe care ani în șir, odată cu venirea nopții își va mîna șareta, îndemnîndu-și catîrul cu limba și biciul... Și în satul răsunînd de zgomotul roților și de nechezatul catîrului, femeile își fac cruce, bărbații închid porțile în timp ce el, Prințul, a și ajuns pe platoul Claps în clarul nopților fără vise.

Prințul morților, Prințul mușchilor, Prințul retragerii... Așa-i vor spune sătenii între ei, cînd vor fi ajuns să regrete timpul în care casa era nelocuită. Un fel de fatalitate apasă parcă asupra acestei case. Și poate că i se trage de la faptul că înfundîndu-se cu forța în strîmtul tunel boltit care traversează fundațiile, apele transmit zidurilor pînă sus un fel de trepidație surdă, un fel de respirație ciudată dacă nu e vorba cumva de un cutremur blestemat...

În efortul continuu pe care-l face piatra pentru a stăpîni, dirija și domestici apele se afirmă o anumită voință. Născută din ce ? Pentru ce împliniri ? Și nu e de mirare să vezi țîșnind chiar la poalele zidului o apă limpede, luminoasă, curgînd transparentă spre sat ? Ciudate metamorfoze se petrec în adîncuri pentru ca apele negre trecînd pe aici să țîșnească dincolo, limpezi, risipindu-se în mii de sori.

Scutură din cap. În fața lui se întind fîșii de pămînt cultivat. Ordinea... Lumina, cea a apelor și cea a cerurilor se degradează aici în ordine și utilitate, cu straturi cultivate drept simbol. Cîțiva oameni arși de un soare fără nebunie se încăpățînează să smulgă rare postate de pămînt indiferenței zeilor în timp ce în înaltul cerului se rotesc cu țipete negre și ascuțite ciorile. Scutură din cap. Cînd avea să părăsească satul, după ce marele scandal se va fi consumat, în urma lui alunii și măslinii vor fi înlocuit aceste modeste semnături. Se mai poate spune atunci, că, fascinat de lumea ce se ridică și se înnoadă în spatele lui, foșnind, o lume supusă violenței mușchilor și obscurității apelor, ar fi vrut să redea acest pămînt dezordinii și elementarului ?

Din locul unde se află, se vede cimitirul care se întinde în dreapta, între sat și casă. Fusese acolo de dimineață. Patru ziduri, zece morminte, doi cipri. Construit pieziș, în pantă, în așa fel încît în locul cel mai povîrnit pămîntul se risipește sub pași lăsînd să se vadă aschii de oase. Nu-i venea să-și creadă ochilor : moartea era acolo, firească, umană, familiară. E bine așa. Între două cumpărături i-a povestit Alphonsinei Guitton. Ce a înțeles ea cînd i-a zis că cimitirul se situa la egală distanță între uitarea mușchiului și memoria supraviețuitorilor ? La acest ultim cuvînt, femeia nici măcar nu tresărise. Pentru ea, a vieții sau a supraviețui e totuna : un vechi obicei... Atît de vechi într-adevăr, atît de înrădăcinat, că ea nu se mirase nici cînd a auzit că el trecuse prin cimitir înainte de a coborî în sat.

Cimitirele l-au atras întotdeauna iar acesta de aici mai mult decît oricare. După patru ani de comerț continuu cu o moarte fără nume, — s-a gîndit că aici moartea putea fi fericită, fiind măcar identificabilă. Fiecare mormînt poartă un nume, un prenume, două date. Acești morți nu sînt niște necunoscuți. Satul își află aici o prelungire naturală. Moartea familiară... Familiară și uitucă. Altfel, cum se face că trecutul satului Loubière a cărui lungă istorie este atestată de prezența capelei din secolul XI, se reduce la zece morminte ? Închise în piatra capelei, ce se întîmplase cu celelalte secole ? Se prefăcuseră în aschii de oase sub pașii trecătorului, precum morții cei mai vechi ? Privise cu un fel de lăcomie datele gravate pe morminte. Cele mai vechi urcau pînă la 1821. Nici măcar un secol. Patru generații cel mult. Dincolo e un adevărat dincolo, adică neant, nimic... Totul se petrece aici ca și cum timpul, brusc separat de memoria oamenilor, s-ar întoarce în propriul lui haos.

În fața Alphonsinei Guitton vorbise despre un popor pricăjit descărnat, mut depărtîndu-se necontenit, într-o lumină egală, în care nu mai puteai recunoaște pe nimeni. Preotului îi spusese că, împinse de secole, legate de anotimpuri, aceste ființe tăcute s-au urmat una pe alta în moarte, așa cum se înlocuiseră, la fel de asemănătoare, una pe alta în viață. Adăugase că trebuie să-ți închipui

cum de-a lungul generaţiilor, se profesase simplu, o mereu aceeaşi dură obstinaţie. Şi, într-adevăr, născuţi în jurul anului 1000, la fel de bătrîni precum capela lor, îndîrjiţi, disperaţi, tenebroşi, vin neîncetat să bată marginile memoriei satului, unde, la vreme de seară, li se povesteşte derizoria şi nesfîrşita lor epopee. De exemplu, se spune că nu se spălau, ci doar îşi frecau trupurile cu un prosop aspru, pînă cînd pielea le devenea lucioasă şi spongioasă. Se mai spune că iarna îşi confecţionau un fel de ciubote din şosete de lînă pe care le înfăşurau cu baligă.. Astfel se transmit istoriile de dinantea Istoriei, la vreme de seară, cînd bate vîntul sau cînd ninge. Şi li se face frică. Aproape, foarte aproape e noaptea...

Şi pentru ca să-şi alunge frica avea la îndemînă capela. După spusele preotului, fusese menţionată în hrisovul mănăstirii Saint-Victor. Ar fi fost deci una din cele mai vechi din regiune. De ce ? Fusese acest loc atît de temut, încît trebuise sfinţit cît mai repede ? Într-un ţinut arid şi stîncos, acest imperiu al muşchilor şi al apelor adînci păruse pe atunci apăsat de blesteme ? Cine să mai ştie ? Preotul a uitat. Nu are nici el decît o memorie de om. Se mulţumise deci să-i descrie capela cam prosteşte, zicînd că e ca o corabie rectangulară, cu o absidă în formă de fund de cuptor. Cum poţi vorbi astfel despre o capelă ? Precizase chiar asemeni unui ghid : „Tinda în stil roman..“ Iar el, cînd a auzit : „E ca o corabie...“ o şi văzuse în mijlocul valurilor îndreptîndu-se cu toate pînzele sus, spre o insulă fabuloasă... Dar vasul se împotmolise. Nici nu era de mirare ! Cînd visele iau forma pietrei, ele se îngreunează. Să-ţi pară rău ? Viaţa, spirit şi carne la un loc, e şi ea grea, te apasă. De aici poate şi impresia pe care ţi-o lasă, că te afli într-o casă obişnuită şi nu în casa Domnului. I-a mărturisit toate acestea preotului care l-a privit lung, cu reproş, fără să zică nimic...

Au sosit. Le aştepta de dimineaţă. Se legănase fără încetare pe picioarele de dinapoi ale scaunului şi cum le izbea în cadenţă, ritmic de pămînt, făcea să vibreze aerul din jurul lui. Era o lovitură surdă care se repercuta în el de jos în sus, i se urca pe şira spinării, înţepenindu-i ceafa şi ducîndu-l departe, legat, zdrobit, nu mai ştia, pierdut...

Atîtea tensiuni, atîtea aşteptări îl ţinuseră şi-l menţinuseră în alertă de cînd cumpărase casa. Şi iată că totul începea să se împlinească, chiar speranţele lui cele mai secrete. De atîţa ani părăsită, casa cea mare se însufleţea acum după dorinţa lui Charles. De mîine chiar, de la primele ore ale dimineţii, obloanele se vor deschide, izbindu-se de pereţi, trezind vechi ecouri, lumina va pătrunde pretutindeni alungînd uitate fantome, zgomote familiare vor urca din bucătărie, acorduri de voci clare se vor auzi în lumina dimineţii, cavalcade de copii vor invada scările şi aerul pus în mişcare va tremura în soarele de primăvară şi de vară, de toamnă şi de iarnă, iar timpul urnit şi el la rîndul lui îşi va relua cursa vagabondă, şi viaţa, da, viaţa va reîncepe şi ea...

Şi el le va trăi pe toate, de acolo, de pe colină, postat la jumătatea pantei, observator al propriei fericiri : depărtate, sunetele îl vor ajunge ca o vibraţie de cristal lovit ; va recunoaşte vocile, va identifica rîsetele, va privi

apoi ridicîndu-se fumul pe coş şi, coborînd în el însuşi, va vibra de bucuria celorlalţi.

Casa cea mare ! Trebuie să închizi ochii în faţa unei fericiri atît de simple şi să te străduieşti s-o crezi adevărată. Totul urcă în el ca începutul unui strigăt. Casa cea mare ! Un acoperiş de ţiglă în dublă pantă, ziduri de piatră uscate, bine tencuite, o clădire imensă ridicată de-a latul defileului ca o sfidare ; îi plac lucrurile insolente. Şi vor mai fi apoi cafelele fierbinţi de dimineaţă, festinurile, supeurile de seară şi toate capetele adunate în jurul lui ca o garanţie a armoniei, ca o dovadă a fidelităţii, ca o siguranţă a reuşitei.

În el, care devenise ecoul propriilor nerăbdări, boncănitul scaunului de podea răsuna şi se înteţea necontenit, cuprinzînd toată valea, umplînd-o de lovituri surde şi cadenţate care, transmise din piatră în piatră, porneau să întîmpine scîrţîitul încă îndepărtat al şaretelor cu care, amestecîndu-se încetul cu încetul, alcătuia în cele din urmă o ciudată şi confuză rumoare care, pe măsură ce se preciza, provoca în sat mai întîi perplexitate, apoi stupoare. Al naibii să fie dacă se mai aştepta cineva să vadă femeile sosind !

De îndată ce le-a văzut, s-a ridicat şi mişcarea i-a fost atît de bruscă încît a răsturnat scaunul. N-a catadicsit să-l ridice. Ţeapăn, imens în lumina soarelui care apunea, a venit pînă la marginea terasei şi a rămas acolo, nemişcat, fără un gest, fără un strigăt, aşteptîndu-le pentru ultima oară în sine însuşi. Aşa cum stă, domină satul şi barează defileul cu umerii. Întorcînd spatele casei, se află acum în avanposturile nopţii. Iar şaretele înaintează în praful aurit al unei zile în asfinţit. Aude osiile scîrţîind, aude convoiul huruind, aude noaptea urcînd. Extraordinară clipa ! Îşi aude sîngele bătînd la hotarele visului...

Au sosit. Se numesc Jeanne, Marguerite, Marthe şi Marie. Au mers zile întregi, singură fiecare pe drumul ei. Părăsind deosebite orizonturi s-au smuls fiecare dintr-altă casă, din alt ţinut, din alt trecut. Îmbrăcate în negru, aşezate în faţă ca bărbaţii, cu frîiele într-o mînă, cu biciul în cealaltă, pătrundeau într-un peisaj uimitor. Aduceau cu ele tot ce putuseră căra : mobile derizorii, coteţe de pui sau de iepuri, baloturi legate ajurea, pachete

prost șnuruite pe care își așezaseră copiii. Ciudate echipaje pentru o ciudată echipare ! Șarete încărcate ca niște camioane ! La fiecare învîrtitură de roată se încovoaie și gem, gata să se rupă. Biete femei ! Toată averea lor e acolo, ușor de numărat și numit. Sărăcia se măsoară după grămăzile de boarfe. Fuseseră la fel de lovite ca și țara, cu singura deosebire că războiul, lăsîndu-le văduve, nu avea pentru ele un sfîrșit previzibil : tinere încă, împovărate de o droaie de copii...

Străbătuseră țara pe diagonale diferite. Prima venea dintr-un ținut în care cerurile oglindindu-se în mare își schimbă neîncetat culoarea de la verde la violet, mereu înfiorate de nori. A doua a părăsit o vale plină de apă, de ierburi nebune care urcau în zarea ochilor pînă la munții înzăpeziți. A treia lăsase în urma ei pădurile de brazi. A patra... El le va boteza punctele lui cardinale". Zile nesfîrște a durat călătoria lor.

Trebuia să-ți imaginezi această lentă lunecare a convoaielor în explozia de flori a primăverii. Odată, cu mult timp în urmă, un rege al Spaniei, Filip al II-lea, terminînd Escurialul, sursa tuturor crimelor, locul tuturor remușcărilor, dăduse poruncă să fie aduse la el, în lungi cortegii funebre, rămășițele celor care pieriseră de mîna lui în numele unei rațiuni de stat. Zi de glorie. *Te Deum* se amestecau cu *Dies irae,* sub bolțile Escurialului, în timp ce sicriele soseau unul cîte unul. Printre ruine, în sfîrșit, Spania se vedea reunită prin moartea prinților și a prințeselor ! Oare pentru a păstra amintirea acestei zile, simțindu-și sfîrșitul aproape îi dictase Filip fiicei sale că individul luat în sine este periculos și trebuie exterminat ? adăugînd că popoarele nu rezistă puterii regilor, doar un om izolat le poate ține piept. Asta este, într-adevăr limita lor. Și iată că, traversînd de la un capăt la altul o țară stupefiată, patru văduve nu șovăiseră, la simpla promisiune a unui bărbat, ruda lor, să se smulgă vrajei rele a văduviei, nefericirii, farmecelor unei fatalități atrăgătoare.

La Loubière se cam bănuia ceva. În acea dimineață el coborîse în sat să facă provizii : pîine, trei franzele mari, ouă, două duzini, jambon, o bucată întreagă, brînză, o duzină de banane foarte uscate, făină patru kilograme,

fructe uscate, nuci, smochine, ulei, într-o damigeană, vin, un butoiaş, pe scurt provizii să ţii piept unui asediu sau să hrăneşti un regiment. Sătenii s-au oprit la a doua supoziţie, aşa că primele scîrţîituri ale şaretelor n-au mirat pe nimeni. Şi-au zis : „A, da, soseşte regimentul !"... Şi văzuseră soldaţi, nimic de zis ! Nu era o singură şaretă, era un convoi, un exod, fuga din Egipt, sfîrşitul lumii... Saretele aproape că nu se vedeau sub mormanele de necrezut : cuverturi, crătiţi, iepuri, găini, tot calabalîcul, într-un cuvînt, iar în vîrf copiii plini de praf... Ţigani să fi fost n-ar fi făcut o impresîe mai puternică.

Prima şaretă, treacă-meargă ! Îşi zic : „Ia te uită ce ne-a fost dat să mai vedem !" şi rîd pentru că e deocamdată cea mai nimerită dintre atitudini. La a doua şaretă cad pe gînduri. Pentru că veneau una după alta. Abia se obişnuiau cu una că apărea alta. Se întrecea măsura. La a treia vorbesc despre o invazie, iar la a patra se declară scoşi din sat. Canon strigă : „Vin prusacii !" O vorbă în vînt, dar care prinde. Fără a mai pune la socoteală că în afară de Canon, care luptase împotriva lor, nimeni nu văzuse prusaci — ceea ce dă frîu liber imaginaţei. Şi Dumnezeu ştie cît era ea de înfierbîntată ! Pentru că era cu adevărat fantastic să vezi şaretele sosind una după alta de parcă nu se mai terminau, un adevărat tren de şarete cu copii, mulţi copii, cu crătiţi, multe crătiţi, şi şaretele treceau, treceau, scîrţîind, prăfuite, parcă ireale, mînate de femei părînd a se multiplica, ivindu-se de peste tot, convoiul dracului, femeile ţipau, bicele pocneau în aer, copiii plîngeau, tulburînd mintea sătenilor care-şi pierduseră capul de tot, nu-şi mai recunoşteau satul, seara vorbiră îndelung între ei încît a doua zi de dimineaţă cînd se treziră se aşteptară să vadă Loubière invadat de şarete, de mult ce le visaseră în timpul nopţii... Unii l-au auzit plecînd...

Noaptea e clară şi rece, limpede chiar, minerală, cum îi place lui, verde de un verde transparent, fragilă, cu umbre albe... Trebuie să fi fost aproape de miezul nopţii, cînd a părăsit casa cea mare. Mînat cu plescăituri din limbă, cu pocnete de bici, catîrul merge la trap. Platoul se întinde sub lumina lunii cît vezi cu ochii. Pietrele drumului, zidurile, pereţii povîrniţi şi mîncaţi de muşchi,

copacii, totul e scăldat într-o pace depărtată, parcă insesizabilă. Lumea e acolo, de cucerit în întregime, închisă în tăcerea și în tainele ei. Iar el, înfășurat în manta, dînd bice stelelor, nu e decît o siluetă neagră care nu reușește să tulbure indiferența lucrurilor... Femeile dorm. Ele se numesc Marthe și Marguerite, Jeanne și Marie și dorm. Fiecare văduvă a unui frate sau a unui văr de-al lui, le-a adunat ca să fie tatăl copiilor lor... Clopoțeii catîrului adaugă nopții o notă de vioiciune. În el urcă ceva care seamănă a bucurie. Ciudat om ! ori de cîte ori coincide cu una dintre imaginile privilegiate pe care le poartă în sine simte un fel de fericire în care trecutul se amestecă strîns cu prezentul. Astfel, de cînd se știe, de cînd își poate aduce aminte, a fost obsedat necontenit de Filip al II-lea, Tatăl său îi povestise episodul de la Escurial la o vîrstă cînd copiii se mai hrănesc cu poveşti cu zîne. Îl impresionase. Ce vîrstă să fi avut ? Șase, șapte ani ? O lumină slabă sporea umbrele camerei și popula pereții cu figuri fantastice. Afară era probabil iarnă. În sobă cărbunii încinși. Printre arabescurile de fier ale patului cu gratii vedea cărbunii fremătînd roșietici, acoperindu-se încetul cu încetul de o peliculă fină de cenușă pînă cînd un curent de aer îl reaprindea, intețind focul. În fundul patului se simțea invulnerabil. Alături de el se afla tatăl său. Îl admira pe acest uriaș roșcovan violent, încercat de nenumărate furii, în care religia și Dumnezeu dețineau un loc aparte. Parcă-l auzea și acum vociferînd cu o voce încărcată de fulgere. „Și monstrul — era vorba de Filip al II-lea pe care și-l reprezenta hidos, păros, bun să întoarcă laptele doicelor la sîn — și monstrul se postase în fața palatului în formă de catedrală... Tatăl său stăpînea arta racursiului. Știa deci să ridice construcții un pic nebunești, jumătate palate, jumătate biserici, unde, chiar în mijlocul liturghiei sau a vecerniei veneau să defileze cupluri vesele în sunetele unei muzici săltărețe..." Monstrul îi aștepta pe ai lui și, ca să se distreze, imagina, pornind din cele patru colțuri ale Spaniei, lungi procesiuni de călugări negri cu cagule, acoperiți de cruci, purtați de imnuri, în timp ce în căruțele milei se bălăbăneau cadavrele trecute prin supliciu și fără memorie. Ajuns astfel în culmea ororii

interioare, a cărei amprentă o mai păstrează încă pietrele din bazilică, regele foarte creştin îşi poate justifica puterea printr-un gest reunificator.

El nu uitase. Fidel cu duioşie copilului care visa la regele nefericit şi însingurat, mînă nerăbdător, bătînd drumurile pe la toate răscrucile, străbătînd pămîntul şi noaptea, asurzit de miile de rumori pe care de la o veghe la alta, le-a auzit pe acest platou, pe care şi le-a însuşit ascultînd vîntul... E ceva demenţial să-l vezi hărţuindu-şi catîrul, în picioare, cu mantaua umflată, cu biciul ridicat şi coborît ritmic în timp ce şareta scîrţîie din toate osiile şi ameninţă să se desfacă la cea mai mică zdruncinătură... Acum platoul răsună de ţipetele căruţaşului, de galopul animalului, de scîrţîiturile atelajului : e aici şi acolo şi e dincolo : cursa se înteţeşte, di ! di ! cursă nebună, di ! di !, animalul nechează, stăpînul urlă, di ! di ! faţa oferită nopţii, vitezei, nebuniei, platoul răsună de mii de clopoţei ; clopoţeii lui Triboulet, nebunul regelui celui mai înţelept, înţeleptul celui mai nebun rege şi roţile se învîrtesc, fabuloasă rostogolire, fiecare învîrtitură de roată aminteşte de alte vechi călătorii, reînvie antice căruţe pînă cînd platoul se clatină în noaptea în care se oglindeşte, scoţînd din adîncuri pe toţi acei care l-au străbătut din timpurile cele mai vechi şi care, răspîndindu-se pînă la hotarele ţinutului, acoperă în cele din urmă acest vechi pămînt amuţit în care Prinţul caută fără odihnă memoria oamenilor.

Nebunie ! o, dulce vecinătate... Rîsete ! un freamăt de apă... Cerul e dungat de lovituri de bici. O întreagă harababură. Singurătatea e străbătută de ţipete. Ar trebui... Pămîntul, el însuşi tulburat de necontenite galopuri. Rîsete ! Rîsete ! Ca un fluviu în viitură spărgînd gheaţa care-l strînge, ducînd-o cu el, în această noapte lumea crapă, ruine ! ruine ! şi iată că, ţîşnite din umbra năucă, se pun în mişcare încă o dată, o dată mai mult, lungile cohorte ale Istoriei... Mut, tensionat, în picioare în şaretă, el înaintează cu precauţie...

Se pregăteşte de mult pentru acest moment. Charles ştiuse să-i umple nopţile de război cu toate războaiele trecute... „Ar trebui“... zicea el, şi cu mîna desena şirurile tăcute şi negre — le numea „procesiuni“ — care tra-

versaseră platoul Claps de la est spre vest, de la nord la sud, îndepărtînd tot ce ar fi putut îngrădi visul... „Ar trebui să-i regăsim rădăcinile în Istorie, ultima noastră speranță..."

Și el, din acea dimineață, își repetă mereu un discurs pe care vrea pe care ar vrea, pe care ar fi vrut să-l pronunțe aici și chiar acum : un discurs adresat eroilor morți... Dar nu-i mai vin în minte decît frînturi „O, război funest... Călătorie fatală... nu veți mai părăsi cîmpul victoriei, glorioase victime... Plîngi, nefericită patrie, plînge-ți tristele trofee..." De unde-i vin cuvintele ? Țipetele ? Lacrimile ? Simte de mai multe zile născîndu-se în adîncurile lui întunecate ceva. Ce ? Pînă acum nu și-a dat seama. O rumoare vagă. Nimic mai mult. O anumită emoție care-l copleșește brusc, îl leagă, îl cuprinde cu atîta forță că-l aruncă în șaretă la căderea nopții și-l mînă în goană spre platou în căutarea aerului. Cu plămînii în flăcări, cu burta suptă, își mînă șareta, pradă tuturor furiilor, supus tuturor disperărilor, purtătorul tuturor revoltelor. Țipete, lacrimi, rîsete, toate se pierd în ușoara complicitate a nopții. Mila și ironia... Nebun, trebuie să fii nebun ca să rîzi și să plîngi în același timp. Și toți acești morți care așteaptă... Îi auzi ? Din loc în loc se aude un murmur care se întețește. Forme vagi, abia ridicate sub lună, iată-i aici, cuceritorii tăi.

În sinea lui, în acea îngustă și severă zonă unde se iscă marile emoții, se naște și se sumețește o foarte veche istorie, cea a tuturor obstinărilor și viselor celor ce muriseră fără să înțeleagă, dacă se mai poate trăi sau visa din obstinație, și această rumoare devine imensă, reluată din aproape în aproape de toți eroii, nobili sau plebei spălați de toate ploile, bătuți de toate vînturile, statui sau cadavre, piatră sau carne, umbre ale nopții, ridicate în picioare, umbre doar, dar pline de mîndrie, umbre numai, sentinele ale memoriei, postate la hotarele visului și ale vieții, păzind acea graniță ideală unde visul dă un sens vieții, umbre fraterne, umbre faimoase care se tot măresc și se întind peste zilele uitărilor, devenind pînă la urmă asemenea unor săbii pe care mîinile noastre obosite nu le mai pot ridica...

El n-a uitat... El n-a uitat nimic... Charles i-a hrănit memoria cu popoare, nume, evenimente, vîrtejuri din care a văzut răsărind încetul cu încetul un pămînt absolut nou, o antică naţiune, un tărîm de iubit şi de servit, Provincia. Liguri, celţi, greci şi romani, nimic nu se pierduse. Şi, cu toate că acest pămînt uscat şi crăpat n-a păstrat niciodată urma propriului lui trecut, vîntul ştergînd repede totul, el a descoperit în transparenţa pămîntului urme adînci, asemeni şleaurilor de căruţă sau cicatricilor, care l-au întors în noaptea timpurilor, a acelor timpuri care jalonează şi tutelează tumulii şi zidurile fortificate ce par să corespundă la lumina zilei acelor *bori* şi *oppida,* pietre armonizate cu cerul... Coborîţi din munţi, în urma turmelor, veniţi pe mare cu toate pînzele întinse, oamenii s-au întîlnit aici în meşteşugul de a curăţa via, de a planta măslinii, de a înconjura oraşul cu ziduri. O civilizaţie s-a născut în lumina unei dimineţi.

Dar părăsind deja malurile legendare la care acostase tînărul Proteu, iată-l pe Pytheas, singur, însingurat, batjocorit de toţi pentru că visase la Thula, pe care îl socotea cel mai de miazănoapte ţinut dintre ţinuturile britanide, unde străluceşte soarele cel rece. Ce căuta el pe acest ultim pămînt ? Să fi crezut oare navigatorul că acolo se afla limita provizorie a lumii, să fi crezut, entuziast, că această insulă fabuloasă, ideal plasată în punctul unde lumea se termină întorcîndu-se spre cealaltă lume, îi va deschide porţile cunoaşterii supreme ? Cît despre compatrioţii lui, aceştia preferau comerţul şi se gîndeau la interesele lor imediate care-i obligau la alianţe dintre cele mai primejdioase. Negustorii marsiliezi nu ezitaseră niciodată între un soare sau altul. Oricum ar fi acţionat cei pe care Cicero îi credea cei mai fideli aliaţi ai Romei, tot n-ar fi putut împiedica Legiunea a VII-a să campeze la Frejus, nici pe a VI-a la Arles sau pe a II-a la Orange. De atunci dreptul se înscrie în piatră, arcurile de triumf termele, mausoleele, arenele, toate monumentele destinate să devină ruină se ridică la răspîntiile gloriei...

Acolo, în punctul acela al orizontului unde se înde-seşte noaptea, se zăresc, îndepărtîndu-se, elefanţii lui Hannibal şi ai lui Hasdrubal. Timpurile eroice încetează pentru o clipă să răsune de strigătele războinice. Şi to-

tuşi, auzul mai e încă rănit de atîtea bocete ! Nu sînt suspine, nici gemete, ci adevărate urlete de fiare pe care le înteţeau murmurele încărcate de ameninţări şi vaiete. Pămîntul întreg se cutremură. Murmurele nedesluşite şi furioase se repercutează asupra munţilor din jur şi cerul curbîndu-se de milă, răsună de ecourile jalei. Ce bătălie se termina astfel ? Ce victorie se celebra ? Cum să răspunzi ? Secolele se suprapun tîrînd în cursa lor hoarde barbare, vizigoţi, burgunzi, lombarzi, franci, în timp ce platoul Claps freamătă de troznetele unui imperiu care se prăbuşeşte...

El ştie... În ritmul unui pas de voie, el ştie că de-a lungul nopţii va străbate platoul în largi cercuri concentrice, învîrtindu-se în acelaşi timp în jurul lui însuşi. Să afle dacă visul, de atîtea ori reînceput, se va realiza şi-i va permite, măcar cît ţine un ţipăt, să fie însăşi Noaptea... Să se învîrtă, să se învîrtă, să se lase dus în rostogolul roţilor pînă-şi va stăpîni haosul interior — pînă va face să tacă liniştea...

De îndată ce praful tropotelor şi al prăbuşirilor s-a aşezat, vede înconjurîndu-l din toate părţile un cîmp imens, plin de suferinţă, de zbucium crunt. Cît se vede cu ochii mormintele răscolesc pămîntul. Războaiele religioase urmează invaziilor. Chiar aici, în locul unde se află, au avut loc la 20 aprilie 1545 fastele unui sînge de două ori inocent : trei mii de persoane au fost masacrate şi şase sute de prizonieri trimişi la galere pentru suprema glorie a lui Dumnezeu. Charles îi povestea că un călător semnalase în 1555 existenţa unei colivii de fier în vîrful palatului papilor din Avignon.Ereticii erau expuşi aici intemperiilor pînă cînd moartea se îndura de ei. Nimic nu îngrădeşte cîmpul mormintelor. Pe măsură ce înaintează, cu un aer gînditor, dalele se ridică una cîte una, luna aruncă o lumină rece peste nenorociţii care se ivesc pe jumătate, voci îndepărtate povestesc cauzele morţii lor şi iată că în acest şir care se pierde în infinit cuvîntul ciumă revine de fiecare dată în aşa fel încît de la o epidemie la alta această boală a băgat în pămînt mai mulţi bărbaţi, femei şi copii, decît ar fi făcut orice război.

Funebră viziune care înteţeşte duhoarea acră a mormintelor deschise ! El străbate platoul în lung şi în lat...

Ah, de-ar putea comunica cu acest popor de umbre pentru a le încredința și propriii lui morți ! Nu există altă legitimitate posibilă. Dar în jurul lui se zăresc acum în noapte numai copacii alternînd cu grămezi de ruine, ziduri prăbușite, stînci răsturnate pe care lumina lunii le face translucide. E frig. Oare toate acestea să nu fi servit la nimic ? Se strînse și mai mult în mantaua lui. Să fi devenit atîta suferință inutilă. Rîde. Înainte cu puțin de a se prăpădi Charles îi zisese că indiferența la suferință atrage după sine o întețire a suferinței. Rîsul lui vine de foarte departe. Nu e un rîs adevărat, e mai degrabă un sughiț care-l strînge de măruntaie, îl împinge, îl forțează, umplîndu-se de toate mîniile lui, încărcîndu-se de temeri, antrenîndu-i revolta care izbucnește, se multiplică, locuindu-l... E zguduit, cutremurat. Spectacol teribil al acestui om întors asupra lui însuși, curbat, învelit în manta, zguduit de spasme, în timp ce catîrul paște și o roșeață furișată la orizont anunță sfîrșitul nopții...

Totul a dispărut, visele, fantasmele, așteptarea. Morții sînt doar morți și istoria, de teamă să nu amuțească, nu-și amintește decît de marii oameni vii. Istoria refuză să audă secolele gemînd. Nu zicea Charles cu un rîs plin care îndepărta umbrele, că singura misiune a istoriei e să domine cu vocea ei ascuțită vaietele oamenilor ? Iar el, dintr-o blîndă prietenie, nu se preocupă decît de ceilalți, de cei pe veci amuțiți.

Dar mila nu ajunge pentru a revigora o națiune ; e necesară și admirația. Să nu-și vină în fire deci ! Să-și biciuiască iarăși și iarăși catîrul ! Călătoria sa între cer și pămînt nu s-a terminat. Noaptea se duce Di ! Di ! Curînd vor izbucni zorile ! Di ! Di ! Își reia cursa nebună, hora reîncepe, cu mantaua și părul în vînt, biciul sus, di ! di ! în timp ce copacii învîrstează noaptea cu umbre bezmetice. Acum gonește de la un copac la altul, lăsîndu-se în voia drumului. Din formele răsucite care se multiplică sub ochii lui, nu reține decît suferința trunchiurilor și a crengilor. „Cine știe, se întreba Charles, ce urlete se află închise în cel mai neînsemnat dintre alunii noștri ?“ Noaptea pălește. Di ! Di ! În această lumină ireală, vătuită parcă, platoul se populează de si-

luete imobile. Di ! Di ! Iată-i pe cei mai buni dintre cei buni : poeţi, savanţi, tribuni, toţi tîlhari de zei, jefuitori ai divinităţii, vorbind despre frumos şi bine, transmutînd suferinţa într-un poem, teroarea într-o ecuaţie, nedreptatea în revoltă...

Di ! Di ! Scrîşneşte, ţipete, nechezături, noaptea se reînsufleţeşte ! Şi el în picioare, ţeapăn, strigă toate numele faimoase pe care le preiau ecourile, toate numele, aşa cum Charles i le-a transmis, cu fervoare. „Nu trebuie să uiţi nimic..." îi zicea. Şi el nu uitase nimic. Ştia că supravieţuirea depinde de memorie. Moravuri, tradiţii, obiceiuri, totul se diluează. S-au dus timpurile credinţei. Într-o zi va trebui să renaştem. Iată de ce el nu uitase nimic din ceea ce Charles admira, singura lui moştenire. Fiecărui copac îi aruncă un nume ; la fiecare nume vede apărînd un om şi fiecare om îl trimite spre un alt copac... Noapte activă ! Trebuie să ne grăbim ! Se apropie zorile.

Raimbaud, Raimbaud de Vacqueiras ! E mai mult o chemare decît un ţipăt... Eu rămîn la Raimbaud de Vacqueiras. După el poezia n-a mai fost aceeaşi. Au început trădările. Nu-i aşa, Folquet ? Dar tu, Petrarca, ce spui ? Poezia înscrisă pe fruntea omului... Numele vin unul după altul : Malherbe, desigur, Ballaud de la Bellaudière, La Cépède, Mistral. „Canto..." Voci din ce în ce mai apropiate şi mai fraterne se fac auzite. Sufletul le ascultă : „Canto..." Cine cîntă ? Nimic nu va fi pierdut cu totul atîta vreme cît se va păstra memoria marilor oameni vii. „Canto..." Cine descîntă ? Ascultă ! Ce tip ciudat acest Folquet... la fel de grăbit în a condamna dragostea, odată ajuns episcop, pe cît de grăbit fusese în a o celebra, pe cînd, trubadur fiind, îşi scria poemele. Un suflet frivol, dornic de hîrjoană, plesnind de rîs, dar şi temător de focul iadului. Toţi au fost la fel : umani, prea umani, chiar şi în ţipetele lor cele mai crîncene...

Ascultă ! Veacurile pretind să fie iubite. Din vorbă în vorbă, ele nu povestesc decît acelaşi lucru... Orice reuşită ascunde o suferinţă, orice eşec o pasiune. Regele René gonind să-şi regăsească turma de îndată ce putea s-o facă ; Meyrargues cel căruia îi tăiaseră capul spre a-l înfige într-un par la Poarta Reale pentru că se re-

voltase contra nedreptăţilor la care erau supuşi protestanţii, fraţii săi ; Belsunce, prelatul Belsunce, omul Regenţei, cum se zvonise că era, răscumpărîndu-şi vina în timpul teribilei ciume prin liturghia celebrată în picioarele goale şi exorcizarea flagelului de pe înălţimea clopotniţei de la Accoules... Ascultă ! veacurile dau năvală ! Mai e nevoie să reamintim numele lui Théodore din Hyères, al lui Honorat din Lérins, al lui Cassian din Marsilia, al lui Faust de Riez, toţi aceşti călugări ai unei biserici în agonie ? De ce să-i mai amintim pe Hugues de Digne şi pe sora sa Douceline şi unul şi altul sanctificaţi, întîlnind în beatitudine pe sfinţii Bethaniei : Lazăr, Marta, Maria, Magdalena şi Sfînta Ana, mama Mariei... Ascultă ! Nu mai există capelani, camerieri, ordine ale cerşetorilor, ale penitenţilor, ale închinătorilor Sfintei Treimi, pe acest pămînt păgîn... Nu mai sînt cavaleri, viteji, consuli, conţi, magistraţi şi baroni pe acest pămînt republican... „Va trebui..." Pentru ultima oară, apelează la Charles ca la un ultim recurs, ca la un ultim ajutor : „Va trebui inventată viaţa !"

A strigat din toate puterile şi noaptea a fremătat îndelung. Aurora. Şareta, catîrul, pămîntul, cerul, totul renaşte. Culorile vieţii, viaţa culorilor : de la alb la roz trecînd prin mii de nuanţe de galben...

Pămîntul creşte, cerul se ridică, lumea devine brusc de necuprins. El e singurul pe platoul familiar. Catîrul se înfioară. Merg la pas ca doi prieteni. Casa cea mare trebuie să fie învăluită încă în întuneric. Ele se numesc Jeanne, Marguerite, Marthe şi Marie. Dorm probabil lîngă copiii lor. Bărbaţii le-au murit în război, dar el se află aici, salutînd ziua gîndindu-se la ele, neliniştindu-se pentru copii lor. Pentru ei va încerca să inventeze viaţa. Îşi mînă acum atelajul spre frîntura platoului de unde porneşte anticul drum roman care duce la Loubière... Cu puţin noroc va sosi înainte ca ai lui să se trezească...

— Ce am auzit ? C-ați fi devenit un fel de sperietoare pentru vrăbii ?

Sincer, familiar, numai privirea îi desminte vocea, François Barrault se iveşte în pragul uşii. Afară, o lumină orbitoare. E vară. O risipă de sur se revarsă asupra văii : rostogolindu-se în pante repezi în lungi rîuri de foc, arzînd totul pe unde trec, ajunge în fundul văii în mari unde clocotind se transformă într-un fluviu lucitor care curge la vale ducînd cu el copacii, arbuştii, stîncile, incendiind pămînturile de jos, dînd foc lumii întregi... Pretutindeni în sat ca şi aici, oamenii se ţin în spatele obloanelor închise. O muscă vîrstează liniştea cu zborul ei albastru. Cerul, lucrurile, timpul atîrnă greu... Corpuri, suflete, gîndire, totul e tescuit... nemişcat, prinţul, în capul mesei, citeşte.

Îmbrăcat în alb. Pe măsură ce Barrault se obişnuieşte cu penumbra puţina lumină care e în salon şi pe care nu o reţine lustrul aramei sau verniul vreunei farfurii se adună în jurul Prinţului, îl conturează, îl detaşează şi, mărind umbra din preajmă, îl impune, strălucitor, luminos, uriaş. Încă o dată, o dată în plus, Barrault are fizic senzaţia că gazda creşte sub ochii lui. În această seară la *Commerce* le va spune prietenilor : „Cînd am ajuns nici nu s-a mişcat. Şi totuşi emana din el prezenţă, cum să vă spun ? o forţă de concentraţie care... care, brusc, mi s-a părut, da, prieteni, că se dilată. Ciudată impresie, credeţi-mă. Salonul, obişnuit, păstra aceleaşi proporţii, eu însumi... rămî-

neam cum eram, numai el, aici e înefabilul, creştea fără să se schimbe în aparenţă. Ca să vă mărturisesc sincer, el creştea de fapt înlăuntrul meu. Nu m-am putut stăpîni să nu i-o spun. S-a ridicat atunci, m-a scos afară, mi-a arătat cerul care transforma fundul văii într-un fluviu de foc şi a lăsat să-i scape : „Iată un fluviu imobil, care curge totuşi fără oprire !“ Şi apoi a adăugat foarte repede, cu o voce joasă ca pentru sine : „Asta am învăţat eu în acest ţinut al luminii !“ Şi ne-am întors în casă.“

Prietenii notarului vor ridica din umeri. La Vilmont, într-o cafenea asemenea vorbe par *exagerate*. Nerezonabile. Incomode. Prinţul ăsta posedă desigur arta de a întoarce lumea pe dos.

— Aţi aflat că sătenii se plîng ?

— Şi de ce, Dumnezeule ?

— De ce ? Hai că asta-i bună ! De toate, dragul meu, de toate. Mai întîi de cursele dumneavoastră nocturne pe platou ! Îi enervează. Puneţi-vă în locul lor : o şaretă, un catîr, cărarea pavată cu dale, astea fac zgomot, ce naiba ! Ei dorm în paturile lor şi iată că un atelaj le traversează noaptea, somnul, visele cu un zgomot infernal. Găsiţi asta normal ? Ei nu ! Orele dumneavoastră de promenadă — Barrault are un fel foarte rafinat de a pronunţa cuvîntul promenadă — nu sînt ale unui creştin cumsecade, şi asta ca să mă exprim aşa mai blînd, de fapt, enervaţi de plimbările dumneavoastră nocturne au ajuns să creadă că însăşi prezenţa dumneavoastră le-a devenit insuportabilă.

— Să le fie de bine !

Cuvintele i-au pocnit ca un bici. Prinţul s-a ridicat. Cu mîinile la spate străbate încăperea :

— Surîsurile, deferenţa, curiozitatea lor, totul mă scîrbeşte la ei. Începînd de acum lucrurile sînt clare : sîntem în război. Îmi place războiul. Ce ? Nu ştiaţi ? A ! da, înţeleg : credeaţi tocmai contrariul din motivul că jumătate dintre ai mei au pierit în război ? Dar de ce credeţi că am adunat aici, în această casă, ceea ce mi-a mai rămas din familia mea ? Dacă nu pentru ca să cîştig propriul meu război, să izbîndesc în cel adevărat... Ei şi-au îngropat morţii şi fără teamă de paradox şi-au zis aruncînd ultima lopată de pămînt peste ultimul sicriu : „Asta-i

viaţa !“ Eu refuz, mă înţelegi, eu refuz o asemenea fatalitate. Mă voi bate pînă la capăt, pînă la istovirea ultimelor forţe şi voi reuşi să-mi refac viaţa. Pentru că vreau să trăiesc, să trăiesc, să trăiesc ! Cum ! Ah, firește, vă gîndiţi că e ciudat să trăieşti alergînd pe platou în fiecare noapte şi... Ba da, ba da, vă rog ! Şi că nu se poate trăi decît vrînd să trăieşti ? Aveţi dreptate, toată dreptatea. Dar vă întreb : e înţelept, cînd ai cunoscut ce am cunoscut eu, să reintri simplu în curgerea zilelor ? Mi s-a părut că trebuia să încep prin a face o haltă la marginea fluviului. Poate că într-o zi voi intra în vad, dar pentru a merge împotriva curentului şi nu ca să mă las dus la vale. Vă miră ? Şi totuşi dacă aţi vrea să luaţi în considerare că un fluviu poate părea înzestrat cu o mare viteză sau dimpotrivă că stă pe loc, după felul cum vă fixaţi de foarte aproape un punct distinct în curgerea lui sau vă îndepărtaţi de mal şi-l priviţi în ansamblu, veţi admite ca şi mine că toate lucrurile fiind egale, trebuiesc violentate. Cum ? Nu prea vedeţi unde vreau să ajung ? Aici : nu mă interesează cum curge fluviul şi nici măcar de curge, vreau să ştiu doar de ce curge. Şi asta nimeni nu mi-a spus niciodată. Ei — şi cu mîna arată dincolo de zidurile casei mari, spre satul şi locuitorii lui — ei se mulţumesc să spună cum trăiesc. Eu vreau să ştiu de ce ? Asta-i toată diferenţa. Mărturisesc că acest război are cauze nobile... Dar glumesc ! De ce s-or fi plîngînd aceşti oameni ?

— Dar mi se pare că v-am spus !

Prinţul se aşează din nou. Cu coatele pe masă, cu trunchiul împins înainte, faţa lui e foarte aproape de cea a lui Barrault :

— Să fim serioşi ! N-aţi înfruntat căldura acestui început de iunie numai pentru a-mi spune că scîrşnind pe piatră copitele catîrului meu calcă pe nervii vecinilor ? Atunci ?

Atunci François Barrault a început să vorbească. Un fel de a zice ! De fapt a început prin a închide ochii pe jumătate şi a lăsa uitat pe obraz o jumătate de surîs ! nimic cu adevărat hotărît, nici în privire, nici pe buze. Ceea ce s-ar putea traduce prin expresia „jumătate smo-

chină, jumătate strugure." La el nu era vorba de o atitudine, ci de o stare sufletească. Să zicem că reîncarnîndu-se în acest notar, Homer, pentru că tot trebuie să vorbim despre el, a devenit un pungaş. E adevărat că Homer mai trăgea şi el la fit : a povesti asediul Troiei nu cerea mari eforturi oratorice. Era destul să-ţi dregi bine vocea şi să-i dai drumul : „Cîntă, zeiţă, mînia ce aprinse pe Ahil Peleianul..." Nimic mai simplu : Oamenii sînt captivaţi din capul locului şi nu le mai rămîne decît să asculte cu gura căscată. Cît despre întoarcerea lui Ulisse e şi mai uşor : „Muză, cîntă eroul ce cu o mie de viteji atît rătăci..." Ar fi chiar de dorit să nu se mai adauge nimic. Prin ele însele aceste istorii te cufundă adînc în vis, cînd de fapt astăzi ar trebui să se producă contrariul : visul să conducă imaginaţia pînă la a deveni poveste... Iată de ce Barrault nu-şi poate juca cu demnitate personajul decît dacă se umflă în pene. De exemplu, se fereşte să povestească totul deodată. Dacă ar face-o plăcerea lui n-ar dura nici cît un suspin. Or, personajul e un voluptos : îi place ca lucrurile să aibă densitate. Aşa că dintr-un cuvînt, dintr-un nimic face un munte. E în firea lui : nu din răutate ci pentru a da oamenilor relief. Asta e ceea ce lipseşte contemporanilor lui, după cum singur susţine. Le reproşează mai ales rîsul sărac, uscat, ogîrjit. Şi atunci el mai adaugă aici un pic de fiere, dincolo un pic de răutate pentru a da gust sosului, care mîngîie cerul gurii stîrnind pofta. Un mincinos ? Un inventator ? Ar însemna să-l acuzi de exagerare. Atitudinea lui e mult mai subtilă, şi ţine se pare de o calitate rară, veritabilă marcă a unui suflet distins : plictiseala. Nimic nu e mai vulgar, în fond, decît să spui adevărul.

Astfel, are un fel anume de a vorbi despre Antonin Fabre, primarul, descriindu-i numai cămaşa albastră fără guler, încheiată la baza gîtului printr-un nasture de celuloid şi înfăţişîndu-l numai printr-un detaliu, caracteristic pentru oamenii din sat, şi parcă-l şi vezi pe Antonin intrînd în încăpere cu cascheta între degete, salutînd de două ori înainte de a încăleca peste banca lungă cît masa pe care se şi aşează... Puţin vorbăreţ Antonin şi nepermis de slab, seamănă leit cu ţinutul lui. Şi iată-l şi pe abatele Pistre ! Exact opusul celuilalt : gras, rozaliu şi parşiv. Cînd e vorba să înşele lumea n-are pe-

reche. Și de altfel cine ar rezista în fața acestei grămezi de grăsime ? Și odată scăpată o mărturisire, aleluia, inutilă orice dorință de a se retrage, se răspîndește, se răspîndește, iute ca o nevăstuică... Scumpii mei frați... dar iată-l și pe el sosind. Pare că suflă un pic greu din cauza urcușului. Încalecă și el peste bancă. Priviți-l deci ! Nu poartă șosete... Încetul cu încetul salonul se populează grație gesturilor lui Barrault, izbucnirilor vocii sale și iat-o pe Alphonsine Guitton care nu și-a lepădat șorțul ei albastru cu floricelele albe și iată-l și pe André și Germaine Mazoyer, părinții lui Charles și pe Canon, bietul Canon și pe alții... Trebuie să vă spun... Antonin Fabre, aici i se spune simplu Antonin, ca să nu i se permită într-un anumit fel să se ia în serios, cu toate că e primar. La Loubiere totul e șlefuit ca la rîndea. Tot ce în plus e discordant și înăbușit încă din față. Și mai ales nu se spune totul niciodată, nu-i așa domnule Antonin Fabre ? Antonin clatină din cap cu înțeles, surîzînd. Povestea pe care o va înșira Barrault el o știe. N-are importanță. Și lui îi plac poveștile. Se pregătește deci să asculte cu ochii închiși, cu palmele rășchirate pe masă, cu cascheta așezată în fața lui. Era pe 2 august, 1914... Alphonsine Guitton e gravă. André și Germaine se privesc cu coada ochiului : schimbă între ei o lungă și obstinată tristețe. Canon își rostogolește ochii lui albi. La 2 august 1914 el era un băiat solid, amabil, sigur pe el : acum e ars pe toate părțile, de iperită, de alcool, de oroarea de a fi trebuit să cureță tranșeele cu baioneta. Cu excepția lui Antonin Fabre, eroul povestirii, să-i ia dracul dacă se așteptau să fie amintită o asemenea dată !

Veniseră cu multă încredere. Amuzați chiar de a-și juca rolurile în invențiile lui Barrault, un rolișor acolo, cît de mic, cum se zice la teatru. Alphonsine ? „Ea miroase a rînced și a ranchiună !“ Canon ? Dacă bea o cinzeacă vorbește numai de tunuri și ce e mai distractiv e că el bea tocmai ca să uite.“ Barrault rîde. Pare destul de mulțumit de el. Își freacă mîinile. În el cuvintele par a străbate un drum lung, cu numeroase halte, plăcerea găselniței, senzualitatea verbului, tîrcoalele date surprizelor... Apoi întorcîndu-se spre Prinț : „Canon ! porecla nu este dată în zeflemea și nici cu răutate : e mai degrabă ironică și cum

e cu două înțelesuri o poți folosi după voie. Vedeți, la Loubière, se pune la bătaie toată finețea unei minți pentru a găsi o poreclă frumoasă. După care totul merge ca pe roate ! Esențialul fusese spus ! Aici se contează mult pe ideea de economie..."

Tac. În aparență nu prea le place să-și dezvăluie secretele. Și unde mai pui că venind încoace rîseseră pe sub mustață de o asemenea pleașcă... Era de ajuns să-i vezi intrînd, ștergîndu-se pe picioare, dregîndu-și vocile, să-i vezi așezîndu-se, umăr lîngă umăr... Acum au format un bloc compact. Solidari, ceilalți seamănă cu toții între ei, din cauza vîrstei bineînțeles, pentru că au cel puțin șaizeci de ani, dar și din pricina maxilarelor încleștate, încordate, șnuruite parcă de riduri.

Ciudată natie, într-adevăr... Smulși din somnolența verii de fantezia notarului, reconstituiți cu ajutorul detaliilor mărunte cum ar fi nasturele de celuloid. al lui Antonin, lipsa șosetelor la abate sau șorțul cu flori albe a Alphonsinei, nu sînt decît un popor de umbre. Nimic măreț, nici înălțător în ei ; și totuși o infinită demnitate, făcută din tăcere și îndîrjire. Pentru că, mînați de obiceiul de a lupta, ei se străduiesc ca satul lor Loubière să nu devină o ruină, o grămadă de pietre, fără măcar să știe bine de ce-și irosesc astfel ultimele forțe...

Într-o zi ca oricare alta, băieții au plecat din sat. Toți băieții... Era 2 august 1914... Evocînd această dată fatidică, o imagine li se impune, o ultimă imagine intactă, limpede, alungată imediat ce le răsăriseră în minte, imaginea băieților părăsind satul Loubière, dispărînd după prima cotitură a drumului, și depărtîndu-se, depărtîndu-se, în timp ce ei care nu pleacă la război, nu se clintesc din loc, înghețați, ascultînd cum se prelungește în ei ecoul derizoriu al țipetelor și al rîsetelor nesigure ale băieților și imaginîndu-și-i ca fiind încă acolo, netrebuind niciodată să dispară după prima cotitură a drumului... Au stat așa, pînă la căderea serii, așteptînd, sperînd, prelungind cît mai mult posibil secunda în care pentru prima oară în viața lor ceruseră imposibilul. Umezela nopții s-a lăsat peste frigul din ei. Și de atunci nu s-au mai încălzit. Cît a durat războiul gîndul lor nu s-a mai deslipit de acel loc din capul satului, rememorînd pașii care se depărtau, strigătele care

izbucneau, rîsetele înăbuşite... Ultima imagine a băieţilor, nemişcată, îngălbenindu-se doar încet, ca nişte vechi fotografii. Luni au trecut. Atît numai că la fiecare dangăt de clopot, la fiecare nou doliu, viaţa lor a încetinit puţin cîte puţin pînă s-a oprit complet odată cu reîntoarcerea singurului supravieţuitor : Canon. După care, au îmbătrînit între ei, fără să-şi dea seama, inutil. Ce importanţă mai avea acum că părul lor albea, că mîinile lor tremurau, oricum băieţii lor nu mai erau ! Lipsiţi de nemuritoarea tinereţe a copiilor lor ei nu mai sînt nici măcar bătrîni, ei nu mai sînt nimic. Şi totuşi cum să nu fii răscolit de aceste mîini aşezate pe masă, împreunate sau depărtate, cu articulaţiile umflate, cu venele moi, cu unghiile rupte ? Demnitatea va semăna întotdeauna cu două mîini muncite, obosite. Şi ceea ce relata Barrault acum era o poveste despre demnitate. Pe 2 august 1914, el urcase pînă la Loubière. Primul om care îl întîlnise fusese Anonin. Acesta stătea lîngă un zid care se prăbuşise chiar în noaptea trecută doborît de o furtună violentă. Barrault îi vorbise despre război şi Antonin, cu ochii la pietrele năruite nu zisese decît atît : „Lumea s-a schimbat..."

Barrault tace, încercă să-şi ascundă emoţia şi, brusc, în liniştea care se lăsa, gîndul se întoarse mult înapoi spre acele timpuri imemoriale în care lumea nu se schimba, miraculoasa siguranţă, vis vechi oarecum nebun care neagă mişcarea, vis al unei mişcări imobile, vis sau dorinţă, dorinţă sau vis, speranţă sau vis, în care totul putea renaşte, inimi, suferinţe, pentru că fiinţele nu se rupseseră de ele însele. Un vechi adevăr fusese nimicit în ziua aceea sub pietrele zidului prăbuşit... Era 2 augusit 1914... Un adevăr vechi de cînd lumea şi tot atît de nou ca o dimineaţă spre care se întorc încet feţele impasibile, a lui André şi a lui Germaine, a abatelui şi a lui Antonin, a Alphonsinei şi a lui Barrault, poate chiar faţa lui Canon, adevăr pe care-l privesc toţi cu ochii mijiţi într-o neîncetată rotire de sori stinşi...

Senine nostalgii... Cum ar putea să le numească ? Cum ar putea să le descrie ? Alţii şi-ar exalta propriul trecut ca să-şi plîngă o fericire pierdută : „Îţi aminteşti ? Îţi aminteşti ?... şi ar începe să pălăvrăgească. Ei tăceau. Pen-

tru că ei trăiseră mereu doar în prezent. O casă în care te-ai născut și vei muri, cîteva peisaje neschimbate, gesturi copiate după ale tatălui, pe care el însuși le moștenise de la propriul lui tată, pot alcătui toate acestea un trecut ? Abia dacă-și mai știu vîrsta. Le vine mai ușor să spună : „Tata ar avea acum atîția ani...“ Așa-și socotesc ei anii cu anii morților. Prezentul lor e cel al morților lor. Așa arată, simplu, evident, mersul timpului, pentru acești bărbați și aceste femei cu o memorie lipsită de memorie. Dar iată că proprii lor copii i-au precedat în moarte. Lumea s-a schimbat, a devenit de nerecunoscut, s-a prefăcut în contrariul ei. „Asta-i viața !“ și-au spus din obișnuință. Fusese ultima lor ironie. Acum sînt gravi. Tot ce se întîmplă în jurul lor e lipsit de înțeles. Cînd au de cerut un sfat, în mintea lor fii i-au înlocuit pe părinții lor ; Canon nu valorează mai mult decît un mort ; Un Prinț cam nebun locuiește în casa cea mare... Unde e adevărul ? Și unde minciuna ? Le trec cîteodată prin minte că pămîntul pe care-l muncesc nu are mai multă realitate, la urma urmei, decît cerul în care privirile lor se scufundă contemplîndu-l într-o nesfîrșită tăcere...

— Asta nu-i împiedică să se plîngă.

— Și aici sînt tot așa cum îi știu, admite Barrault. Muți în privința lucrurilor esențiale, nu le tace gura cînd vine vorba de fleacuri... Nu vă supărați !

Cu un gest, Prințul îl invită să se explice, apoi gestul lui se lărgește, se lărgește, cuprinde masa care lucește blînd în penumbră, camera în care se află, satul Loubière, unde oamenii ascunși după obloane așteaptă să se domolească vipia cerului. Acolo așteptarea e dedublată de curiozitatea de a ști ce se spune în casa cea mare și ți-i poți ușor imagina sosind unul după altul la poarta casei mari, împingînd ușa și așezîndu-se în jurul mesei ca să repete, așa cum îi învitase Barrault, ceea ce chiar ei îi povestiseră de dimineață.

Scena s-a petrecut sub platanii din piață. Primul care a vorbit a fost abatele :

— Știu că-și face de cap protejatul dumneavoastră !

— Cum așa, părinte ?

— Ei bine, închipuiţi-vă că l-am invitat să ne viziteze biserica şi în loc de mulţumire mi-a zis la plecare că nu sînt demn să fiu preot.

Firește, adaugă Barrault, l-am crezut pe cuvînt. Totuşi, relatarea lui mi se pare a păcătui printr-o reducţie excesivă. Îi cer deci anume precizări. Atunci intervine Antonin. Şi el se plînge de dumneavoastră. Din cauza plimbărilor nocturne. Antonin vorbea de una, abatele de alta. Îl ascult pe unul, îl ascult şi pe celălalt, nu înţeleg nimic, cînd Alphonsine, nedumerită de dialogul ce se încinsese sub platani, iese din magazin, se alătură celor doi şi strigă : „Of ! nostim domn..." şi aflu că v-aţi fi lăudat cu plăcerea de a fi călcat pe oasele care mai ies la iveală prin cimitir. Abatele mai că nu şi-a scuipat în sîn, Antonin Fabre mai măsurat în gesturi, rămîne cu gura căscată. „Omul ăsta e dracul gol !" strigă Alphonsine, imediat aprobată de abate, care se pricepe în materie şi de Antonin care uită cu această ocazie că e ateu. Dar poate că ateismul, după cum o arată şi numele, nu-l priveşte decît pe Dumnezeu, nu şi pe dracul. Cinci minute mai tîrziu tot satul s-a adunat în piaţă şi fiecare a ţinut să-şi recite propriul lui cuplet. Canon tună şi fulgeră că n-aţi vrut să beţi niciodată cu el un pahar. André şi Germaine Mazoyer susţin amîndoi că aţi vrut să luaţi locul fiului în inima lor. Pe scurt, cu cît se înfierbîntă mai mult, cu atît gura le merge mai repede. I-am calmat promiţîndu-le că voi veni să vă văd.

— Sînt invidioşi, asta e !

— Nu, e mai rău : se tem de dumneavoastră.

Barrault a coborît vocea. Îi e mai la îndemînă să vorbească despre dimineaţa din piaţă, aerul vibrînd de căldură şi, văzută printre platanii negrii, casa cea mare albă, coloană de lumină, pe cît de luminoasă pe atît de misterioasă. Totul mergea bine. Mulţimea adunată, vocile lor ascuţite ; limbile bine dezlegate ; perdeaua de mărgele colorate care apără băcănia Alphonsinei împotriva muştelor tocmai se ridicase pentru a lăsa un client să intre... apa clipocea vie în concă ; dar vocea abatelui se auzi din nou :

— Ascultaţi-mă bine ! Sînt omul Domnului. Şi v-o spun : omul acela m-a socotit nevrednic de menirea mea.

Tonul solemn, fața brusc mohorîtă a abatelui îi fac pe toți să tacă. Abatele își măsoară puterea. Antonin nu vrea să-i lase avantajul :

— De ce v-a acuzat ?

— Din două motive : mai întîi pentru că m-am simțit jignit cînd l-am auzit cum susține că, judecînd după forma ei rotundă, biserica noastră a servit la începutul începutului drept casă comunală, unde se adunau cu toții cu ocazia nu știu căror sărbători și unde chiar dansau !

— Asta mai lipsea !

— Nici măcar n-am îndrăznit să vă spun asta pînă acum, domnișoară Alphonsine.

— Al doilea motiv ? întreabă Barrault.

— Iată-l, domnule notar : am rîs, mă înțelegeți, am rîs cînd, după ce s-a oprit îndelung în fața tabloului reprezentîndu-l pe Christos sprijinit de cruce, ținînd-o strîns cu o mînă, iar cu cealaltă binecuvîntînd lumea, a zis că acest gest, departe de a fi o binecuvîntare, echivala cu un blestem, sub pretextul că numai două degete erau întinse...

Și abatele mimă scena tabloului, lipindu-se de platan cu brațul drept ușor ridicat, cu indexul și degetul mijlociu rășchirate și împinse înainte, degetul cel mic ascuns sub inelar și amîndouă acoperite de degetul cel mare. Ceea ce preotul reușise să sugereze nu era o mînă care binecuvînta, ci de-a dreptul o pereche de coarne. Înțepeniseră cu toții.

Se dădură înapoi. O mișcare scurtă, abia simțită, instinctivă. Arsă de soare, îngrijită, vizibilă pe scoarța cenușie a platanului, mîna care încercase să imite un gest divin schițase un gest de blestem și brusc ea le reaminti de cealaltă mînă, pictată, și despre care crezuseră dintotdeauna că îi binecuvînta pe cei care intrau în biserică. Și în fața acestor două degete desfăcute în formă de coarne sau de furcă, care înțepeneau încet, încet, le reveneau în memorie precedate de un lung fior nestăpînit, vechi și obscure credințe legate de țapi puturoși și negri, întunecînd lumina noii credințe, atît de necruțătoare în judecată ca și în pedepse... Țapii, țapii spaimei lor imemoriale năvăleau rostogolindu-se de pe coline în turme furioase, zguduind valea sub tropăiturile lor infernale, invadau satul, ridicau nori de praf... Se făcuse noapte în miezul zilei,

timpul se oprise, vechi spaime îi întorceau cu mintea spre antice înţelepciuni.

— Deci e adevărat ! strigă Germaine.

Se apucase cu mîinile de gît de parc-ar fi sugrumat-o cineva. Alphonsine privea fix la mîna abatelui. Mîna sperjură. Pe faţa ei se putea citi oroarea amestecată cu o profundă tristeţe. Într-un uriaş rîs idiot Canon ţipa, dansa cu pasul lui greoi : „Huo, coarnele ! Huo, coarnele !“ Cu barba zbîrlită, Fabre mîrîia că-şi vor pierde cu toţii capul din pricina acestor maimuţăreli. Abatele îşi privea mîna cu un aer neîncrezător. Mîna care-i tremura. Apoi, împotriva oricărei aşteptări, admise că Prinţul avea poate dreptate.

Era la ora prînzului. Roase de lumină culorile se descompuneau în negru şi alb şi lumea înfiorată sub vibraţiile căldurii reînvia într-o lentă rotire. Amiază de doliu ! Una cîte una orele dimineţii se duseseră lunecînd. Ceva se sfărîma, ceva pe care se sprijinise speranţa unei zile. Nu era de glumă ! Se făcuse linişte. Nimeni nu se mai mişcase. Roată în jurul abatelui, păreau că-l izolează, gata să-l hăituie. Nimic nu se schimbase şi totuşi dinspre acest grup de bărbaţi şi femei adia un fel de ameninţare. Nu zisese nimeni nimic, dar abatele trăgea de gulerul sutanei. Asuda şi sufla greu. Cum stătea aşa lipit de trunchiul platanului părea un acuzat. Căutau cu privirea privirea celorlalţi, dar nu întîlneau ochii nimănui. Păreau că nu-l mai văd. Situaţia devenise de nesuportat, cînd perdeaua de mărgele se ridică. Fu ca un suflu răcoritor, cineva o striga pe Alphonsine. Trebuie să fie clientul de adineauri. Alphonsine se smulse parcă dintr-un vis profund. Uimită, ruşinată, privind în jurul ei ca şi cum s-ar fi întrebat ce căuta ea acolo, clătină din cap o dată, de două ori şi apoi le întoarse spatele. Plecarea ei rupse blestemul. Fără un cuvînt, cu buzele încleştate, scuturîndu-se ca de o vrajă rea, plecaseră apoi toţi pe rînd.

— ...Ce-o mai fi şi în capul lor ! zicea Barrault. În orice caz, cînd l-au văzut pe abate plecînd singur, cu umerii căzuţi, mi-a fost clar că partida era cîştigată în favoarea

dumneavoastră. Dar, spuneți-mi — și aici Barrault își desfăcu brațele ca pentru a alunga niște umbre inoportune — așa, numai între noi, ce e adevărat în toată povestea asta ?

— Totul și nimic, ca de obicei. E vorba de o dispoziție personală. Pur și simplu constat că a fost de ajuns să transpun în realitate un gest familiar, dar împodobit cu artificiile artei, pentru ca imediat fiecare să-l simtă ca pe un adevăr : Loubière e un loc blestemat, prezența acestui tablou stă mărturie, și acum locuitorii au reușit în sfîrșit să înțeleagă. Abatele Pistre nu va mai putea vorbi enoriașilor lui despre bunul Dumnezeu cu glas tremurat. Ce dracu ! Viața nu-i o partidă de agrement... Apoi, deodată șăgalnic : gata ! de duminica viitoare la liturghie ! Fără vorbă !

— Credincios ? Cum ? Sînteți chiar un credincios ? Barrault dă înapoi, se miră.

— Ei, ce e, domnule, notar, v-am speriat ?

Prințul se ridică, se uită la ceas. E o oră de după amiază tîrzie, s-ar putea ca vipia să se mai fi potolit. Afară lumina este încă orbitoare, cei doi oameni clipesc dar căldura a devenit suportabilă. În fața lor, cu toate liniile frînte, se întinde satul cenușiu, prăfos, amorțit. E ora în care lumea se reduce la ea însăși. Ziua își încheie fără grandoare cursa atît de bine începută. Curînd, se va prinde în capcanele nopții și atunci o nouă vrajă se va ivi. De ce oare numai începutul și sfîrșitul sînt frumoase și chiar mai mult decît frumoase : copleșitoare ? Și de ce oare ziua ajunsă în orele ei de vîrf, să nu se îndemne la nimic ? Așa o fi făcută și viața ? Copilăria, timpul miracolelor, bătrînețea, timp argintat, și între ele nimic, decît această cursă arogantă și vană ?

— Înțelegeți acum de ce urc în fiecare noapte pe platou ? Trebuie dat un sens nou tuturor lucrurilor, un sens !

— Dar asta e curată nebunie !

— Poate ! Dar viața, domnule notar, viața ?

— Viața ! Viața !... Barrault dă din umeri : Viața, războiul, altceva nu mai știți !

— E vina mea dacă războiul a distrus viaţa şi dacă-mi trebuie...

— Nu, sigur ! Dar nici eu nu mă pot împiedica să vă spun că mi-e frică de dumneavoastră.

— Frică ?

Cuvîntul fusese rostit pentru a doua oară. Cei doi se înfruntă. Sînt pe marginea terasei. Obloanele de la primul etaj se izbesc cu zgomot de perete. Capete apar la ferestre. Sînt văduvele. Sînt copiii. Notarul salută, face un semn cu mîna.

— Uite, domnule notar ! Siesta s-a sfîrşit. Mărturisiţi sincer că ai mei nu v-au deranjat. Acum se va dezlănţui furtuna. Vom juca piesa cu casa închisă. Toate dramele vă vor trece pe sub ochi, de la melodramă la tragedie : Pardaillan, Lagardère, fără îndoială, dar şi Anne de Montmorency, Henri d'Effiat, Cidul, Hamlet... Greu nu va fi decît să alegem, nu-i aşa ? Evident, le vom juca pe toate ca pe o farsă, după cum se şi cuvine. Iar în astă seară, cînd, obosiţi de galopul pe scări şi de atîtea derizorii istorii, familia va adormi, eu voi înhăma catîrul...

— Şi ?...

— Da, domnule notar.

— Nu e înţelept ceea ce faceţi. Vor crede că vă bateţi joc de ei.

— N-au decît să creadă ce vor !

— De ce atîta încăpăţînare ?

— Fluviul, domnule notar, fluviul... Ce mult mi-ar plăcea să mă scald în el.

— Nu e decît o formulă, nimic mai mult !

— Nu numai o formulă : o exigenţă, o necesitate. Eu am pierdut totul, începînd cu propria mea ţară, şi vreau ca acest pămînt al Provenţei care m-a primit să devină patria mea.

Barrault se îndepărtă. Fără să se mai întoarcă face un gest cu mîna. Ce vrea să spună ? Că-i e de ajuns ? Că nu mai vrea să audă nimic ? Prinţul ar vrea să-l urmeze, dar se stăpîneşte :

— Ascultaţi, domnule notar... eu sînt în căutarea...

Fremătînd de mînie, Barrault se întoarce :

— A unei patrii, ați spus ? Franța nu vă ajunge ?
— Franța nu mai există.
— Sînteți nebun, bietul meu prieten. Nebun de legat.
— Tot ce se poate, dar asta nu mă interesează. Ceea ce mă interesează este să-mi făuresc o nouă patrie și s-o înzestrez cu o istorie la care să-mi pot adăuga morții, toți morții mei. Puteți înțelege asta, domnule notar François Barrault ? Spuneți-mi, puteți înțelege ?

Se opresc. Trebuie să fie aproape de ora prînzului. O liniște verticală ! Nici o boare de vînt nu adie printre ramuri, nici o înfiorare nu însufleţeşte iarba uscată. Aşteptare, uitare ? Lumea familiară se risipeşte în lumină. Ocruri deschise sau mai închise, pămînt de Sienna verde cenuşiu, argint : culorile sînt roase una cîte una ca sub puterea unui acid. Năucitoare evidenţă a negrului şi a albului ! Negru, pinii, cîrmîzul, tufişurile, alb, cerul, stîncile, drumul. În austerul lui adevăr acest ţinut nu lasă loc nici unei iluzii. Singură, sudoarea care curge printre gene ajută pentru o ultimă oară luminii să se descompună în galbenul unor mari vibraţii, în roşul orbitor, în violetul unor prăbuşiri fără nume...

Iată capătul lumii. Lustruiţi de căldură, abrupţi, pereţi stîncoşi închid vederea. De-a lungul drumului, un rîu, copleşit de o vegetaţie devoratoare, indică o trecere spre pămînturile de sus. Asta-i tot. Aici se termină o lume, dincolo începe o alta. Aici o văgăună e sugrumată printr-un efort al pietrei şi al copacilor, înainte de a se lărgi brusc, de îndată ce treci strîmtul defileu, într-o dulce vale care conduce în urcuşuri succesive la un platou pustiu, luminos, clar, răsfăţîndu-se în întregime sub cupola cerului şi dominat de vîrful muntelui Dromon... Acolo sus, la înălţime, două imensităţi se întîlnesc într-o deplină armonie.

De aici se deschide domeniul „Pietrei Scrise". Aşezată la marginea drumului cam la patru metri deasupra pă-

mîntului, o inscripție latină, gravată în frumoase litere capitale unciale datînd din secolul V al erei noastre, ocupă suprafața lucie și verticală a unei stînci (cu excepția ultimelor rînduri pe care o fisură le desparte de celelalte) și depun mărturie că un personaj important al Imperiului Roman s-a retras aici...

Se numea Claudius Postumus Dardanus. Inscripția îl prezintă ca pe un om ilustru de rang patrician, înainte de a-i enumera titlurile : fost consul al Provinciei *Vienne*, fost șef al judecătorilor, fost chestor, fost prefect al ținutului Galilor. Soția sa Nevia Galla, mama familiei, l-a urmat în recluziunea lui. Și de ce aceste caractere de litere atît de frumoase ? Săvîrșise oare Dardanus fapte exemplare ? Piatra menționa că la locul numit Théopolis, el ar fi ridicat ziduri, ar fi înălțat porți și ar fi construit drumuri. Asta-i tot ? Inscripția adăugă că el a vrut să facă toate aceste amenajări în beneficiu comunității, pe propriul lui teren, cu ajutorul lui Claudius Lapidus, cumnatul lui, ilustru conte, fost consul al ținutului *Germaine Première,* fost șef al arhivelor, fost conte al domeniului privat.

Ce de cheltuieli ! Ce mai, acest personaj a fost investit cu cele mai înalte funcții imperiale — el simte nevoia de a le aminti — ; se mîndrește cu prietenia Sfîntului Augustin — nu e el cel care-și numește domeniul Théopolis, Cetatea lui Dumnezeu ? — ; și va cere timpurilor viitoare doar atît : să-și aducă aminte că el a ridicat cîteva ziduri și a deschis un drum ? Admirabilă ironie !

Și iată că de paisprezece secole oameni aduși din patru vînturi au trecut prin fața acestei inscripții : călători, cărăuși, coropcari, vînzători ambulanți, boccegii, desăgari, vagabonzi, cerșetori, branconieri fără a mai pune la socoteală țăranii și pelerinii spre Dromon. Poate că primii dintre ei mai înțelegeau atîta latină sau au mai păstrat ceva din amintirea lui Dardanus... ca să poată transmite tovarășilor lor de drum taina. Dar anotimpuri trec după anotimpuri. Ploaia, gheața, vîntul, zăpada au spălat, răzuit, curățat piatra, ștergînd semnul și sensul, încît această cunoaștere directă nu a fi putut dura prea mult... Patru, cinci, șase generații ! Mai puțin, mult mai puțin,

fără îndoială !... După care, inscripţia pierzîndu-şi orice semnificaţie, o vagă teamă a început să fie legată de existenţa ei. În acele timpuri uitate despre Dardanus nu s-a vorbit, desigur, decît cu voce scăzută, pînă cînd anumite suflete credincioase au hotărît să construiască pe o coastă a muntelui Dromon o criptă unde să fie înhumat cu toată cinstea. Ce vroiau ei să cinstească în felul acesta ? Pe fostul prefect al ţinutului Galilor ? Pe constructorul oraşului Théopolis, de negăsit astăzi ? Pe corespondentul Sfîntului Augustin şi al Sfîntului Ieronim ? Sau, mai simplu, fervoarea populară s-a cristalizat în jurul acestei figuri fără identitate pe măsură ce o surdă teamă creştea, legată de inscripţia rupestră ? Oricum ar fi fost în fiecare an avea loc un pelerinaj, în a doua duminică din iulie, cînd procesiuni întregi mergeau spre a se ruga Maicii Domnului din Dromon căreia îi fusese închinată micuţa capelă care proteja cripta.

Catîrul loveşte din copită. Cu o mînă Prinţul indică Margueritei drumul, un drum pe care vor apuca în clipa următoare. Porniseră amîndoi în puterea nopţii. Au străbătut ţinuturi invadate de lavandă, ciudat trandafirie sub lumina lunii.... trandafirie, translucidă şi fără parfum în noaptea înfrigurată. Pentru ea a tradus cu voce tare inscripţia. De cînd i se vorbise despre acest Dardanus, curiozitateta lui nu încetase să crească. O curiozitate imperioasă. Astfel a decretat într-o seară că vor merge în căutarea „Pietrei Scrise“ adăugînd chiar că vor încinge o petrecere cu bere şi cartofi prăjiţi. Scena se petrecea în faţa casei mari. Luminate de felinarele porţilor de la intrare, cele patru femei apucară frîiele. Dar el se înfipsese brusc în faţa lor, cu mîinile în şolduri, atît de imens în noapte că femeile puteau vedea printre picioarele lui răşchirate propria-i umbră proiectîndu-se violent şi acoperind satul. Acolo le vorbi el despre Dardanus de al cărui nume aflase pentru prima oară de la abatele Pistre şi despre care, întrebat mai apoi, notarul adăugase cîteva precizări :

— Ştiţi că eu îl venerez ca pe un erou ? Vreţi să vă spun ? E primul erou al acestui pămînt, ăsta-i adevărul ! Şi pronunţînd cuvîntul lovi puternic cu călcîiul şi cu bastonul în pămînt... Curios prieten, paradoxal bătrîn !

Susţineai cu multă emfază că eşti francez, chiar un pic milităros, dar a fost deajuns să se ivească un nume uitat precum cel al lui Dardanus, pentru ca imediat să-ţi inventezi o altă patrie... Unde ţi-e inima ? Pentru care ceruri necunoscute bate ? Căror himere se nevoieşte ? Ştii tu că un „pămînt", cum îi zici tu, care ţine răbojul „eroilor" săi, cuvîntul îi aparţine, e mai mult decît un pămînt ?... Asta-i adevărul ! ai repetat, înainte de a adăuga : „Cei care l-au precedat pe Dardanus în timp, mă gîndesc mai ales la Pythéas, aparţin legendei... (Popoarele ? Atunci, onorabil prieten, va trebui să admiţi că locuitorii acestui „pămînt" formează un „popor", un popor adevărat, suficient lui însuşi, cu „legendele" lui, cu visele şi himerele lui ca orice popor demn de un astfel de nume ? Asta e pentru mine ceva nou. Ce să-mi mai spui ? Şi eu, după cum vezi, visam... Oh ! Vorbeai de Dardanus :) Cu el e altceva. El a ales acest loc al nostru să îmbătrînească şi să moară aici într-un moment în care Imperiul Romei se prăbuşea, iar el îşi pierdea patria. Acolo sus el a construit, a meditat, a murit, semănîndu-şi cîmpul, dîndu-i dimensiunea unui vis : Théopolis ! Destinul lui e exemplar şi v-o mai spun încă o dată, Dardane, aşa îl numeau în secolul XVII, mi se prezintă ca primul erou provensal... (Dardane ? Era un secol care-şi permitea să francizeze : era un secol, puternic, sigur de el, convingător pînă la evidenţă. Astăzi i se spune din nou Dardanus. Şi asta nu pentru că Roma le-ar fi devenit brusc mai apropiată, ci pentru că Franţa se îndepărtează scufundîndu-se lent în mediocritatea papucilor de casă, a beretelor şi a eşarfelor...

În Dardanus, François Barrault îl admiră pe omul de acţiune, pe constructor, în timp ce abatele respectă pe corespondentul Sfîntului Augustin şi al Sfîntului Ieronim. Dar pe el ? Ce trăsătură l-ar interesa ? Personajul e multiplu, oricum l-ai lua. Dar ceea ce-l uimeşte pe el, pe Prinţ, în acest moment, este umilinţa care transpare din inscripţie. Notarul îl avertizase, în felul lui, exclamînd cu voce tare : „Eu, Dardanus, am fost puternic. Dar puterea nu e nimic dacă nu ştii s-o foloseşti. Iată de ce, despuiat de funcţiile mele prin căderea Romei, nu m-am abandonat

amărăciunii ca majoritatea semenilor mei, mi-am reunit familia, am ridicat ziduri în jurul domeniului meu și am construit drumuri care să dovedească credința mea în viitor. Cine poate mult, poate și puțin."

Abatele ne propusese o versiune asemănătoare. După părerea lui speranța nu i-a lipsit niciodată acestui creștin, și dovada stă în faptul că a îndrăznit să facă totuși ceva în acele timpuri de profundă dezolare. Drace ! Iată că acest personaj, departe de a fi de natură supra-umană, dacă nu chiar divină, după imaginea eroilor legendari ai Greciei descinde din mărturie în mărturie, pînă la a se arăta un om curajos, dar în același timp șiret, bun creștin dar și cam ușuratic într-un fel ! N-ar fi lipsit mult ca abatele să facă din el un fel de sfînt bun de împodobit imaginile pioase, iar notarul un model de citat ca exemplu copiilor la școală ! Morala s-ar fi găsit aici desigur la locul ei ; dar adevărul ?

Ajuns aici François Barrault tuna : „Roma era înfrîntă, barbarii o călcau în picioare și Dardanus se retrăgea..." Cîtă mînie conținută, cîtă surdă pasiune în această izbucnire ! De unde-i venea dragostea pentru tot ce era roman ? De ce, da de ce această înfiorare de emoție în colțul buzelor numai la auzul numelui Romei ? În lumina apusului, blîndă, omul nostru nu era lipsit de măreție. Și apoi, schimbînd cu viclenie vorba, adăuga : „Apusurile m-au fascinat întotdeauna, „Greu de știut dacă făcea aluzie la seara care cobora peste Loubière sau la declinul Romei. Fața lui devenise din nou pașnică. Vîrsta sau comerțul constant cu istoria permit asemenea reveniri.

După părerea lui, căderea Romei, întîmplată în 410, departe de a fi un accident, nu făcuse altceva decît să consacre pur și simplu retragerile cu care Imperiul nu înceta să se pedepsească... „Desigur — aici el își rotunjea gura graseind un pic —, se invocă de obicei, din comoditate, loviturile întețite ale barbarilor împotriva romanilor. De exemplu, se afirmă că ora destrămării ar fi răsunat în noaptea de 31 decembrie 406 cînd vandalii, alanii și burgunzii, mînați de același elan, au trecut Rinul. Această invazie ar fi fost facilitată de amenințarea vizigoților veniți din Orient, apăsînd asupra Italiei și obligînd Roma

să-şi retragă trupele de la frontierele germanice..." Rîdea liniştit parcă pentru el însuşi, clipind din ochi. Ce imagini traversau cerul lui interior ? Vedea armatele romane înfrînte ? Populaţia fugind ? Nenorocirile războiului ?

Cu dosul palmei îşi şterse rîsul, uitînd parcă ceea ce spusese. La naiba cu toate aceste invenţii ale istoricilor, demne cel mult de Şcoala de Război ! Susţinea, dimpotrivă, că Roma îşi făurise singură propriii ei barbari, începînd din interior, pînă cînd Imperiul a decăzut, devenind Imperiul de Jos. Cu pleoapele grele, cu privirea pierdută, recitînd o veche istorie, evoca pe rînd numele uzurpatorilor : Magnanţiu, Iulian Apostatul, Procopius, Maximus, Eugen... Uzurpările lor au zguduit autoritatea Imperiului mai mult decît catastrofele politice cum au fost invadarea Galiei, asasinarea lui Iulianus în Mesopotamia, părăsirea Panoniei în mîinile vizigoţilor de către Theodor sau instalarea ostrogoţilor la sud de Dunăre...

Părînd, cufundat într-un vis nesfîrşit, el extrăgea din această aventură o întreagă morală : „De acum încolo totul se duce repede de rîpă : împăratul Honorius se refugiază la Ravenna, Alaric cucereşte Roma. De acum nu le mai rămîne barbarilor decît să treacă în Galia meridională, să năvălească asupra Spaniei, să invadeze Africa. Da, totul se duce de rîpă foarte repede... Un secol, abia un secol desparte recucerirea Italiei şi a Galiei de către împăratul Constantin de la Uzurpatorul Magnanţiu, de moartea lui Atilla, regele hunilor. Un secol a fost de ajuns pentru a distruge Imperiul roman. Un secol ! Vă daţi seama ?"

Clătina din cap, brusc obosit. Juca de fapt o comedie ? Era sincer ? Ce zărea oare printre pleoapele lui mijite ? În jilăveala serii evocase date, nume, titluri — un vîrtej de zile, de evenimente, de oameni, tot ceea ce alcătuieşte o istorie... „Dar toate acestea, vedeţi dumneavoastră, nu sînt decît ceea ce se vede la suprafaţă, spuma ! Adevărul e de căutat mai departe, mai înainte, în altă parte decît acolo unde poate fi imediat perceput. Ca întotdeauna !" O spusese cu mînie. Ce amărăciune ascundeau aceste vorbe ? Ce rană nu reuşea omul acesta să vindece în el ? Îşi reveni, dîndu-şi capul pe spate : „Adevărul e că Roma lui Diocletian, Roma lui Constantin nu se mai aflau de

fapt la Roma şi că moravurile, obiceiurile care stabilizaseră Republica şi o făcuseră respectată se deformaseră pînă la caricatură..."

Şi el, Prinţul, ascultîndu-l era departe de a bănui că. numai cîţiva ani mai tîrziu, avea să vadă aici, în Europa, ridicîndu-se Imperii de Jos care vor corespunde aproape punct cu punct descrierii pe care i-o făcea Barrault în acel moment. Monstruoşi şi incredibili îi vor părea atunci toţi aceşti suverani atotputernici, aureolaţi de un prestigiu religios, divinizaţi, care-şi transformaseră domnia în obiect de cult şi care, sprijinindu-se pe o birocraţie puternic militarizată şi ierarhizată nu mai guvernau peste oameni, ci peste naţiuni. Economie planificată, uzine etatizate, sindicalisme obligatorii, dreptate fără milă, poliţie secretă, iată ce devenise Roma. Îl înţelegea pe bătrînul său prieten !

Drept şi demn, acest François Barrault ! O viaţă întreagă de meditaţie se concentrase aici, cu furtunile, vijeliile şi înseninările ei. În cîteva minute el îşi vînduse mai mult decît visele. De-a lungul anilor privind mereu în depărtare, ochiul lui se mărise cuprinzînd întregul prezent al oamenilor, reţinînd esenţialul, iar viziunea lui se oprise în acele puncte de trecere unde civilizaţiile se transformau în contrariul lor Asemenea oameni sînt de neînlocuit, inimi vii, inimi palpitînd de antice şi severe lecţii.

Şi acum mai coborî o treaptă în istoria decadenţei imperiului şi se porni împotriva gramaticienilor, a retorilor, a tuturor acelora care nu mai îndrăzneau să gîndească. Era de acord că puteau dispera din pricina Romei, dar refuza să le ierte disperarea. „Nu cunoşteau arta scrisului, se întreba el, care este prin excelenţă arta gîndirii şi arta de a da de gîndit ?" Lovea cu bastonul, iritat împotriva acelor oameni atît de neserioşi încît îşi limitau forţele la analizarea şi comentarea operelor celebre, sau atît de slabi că-şi întrebuinţau entuziasmul pentru a conferi discursului, printr-o formă desăvîrşită şi accesorii adecvate o importanţă foarte mare, în detrimentul fondului... Era o epocă, zicea el, în care numai forma conta. „Se dispreţuia cuvîntul simplu, cuvîntul obişnuit. Căutau în toate împrejurările întorsături neaşteptate care să

surprindă... Cît despre poezie..." Rîdea, îl lua pe Prinţ de braţ, făcea doi paşi, repeta : „Cît despre poezie..." clătinînd din cap, copleşit: Evident, poezia nu era deloc la înălţime, şi evoca ridicolul unui Sidonius Apollinarius care vroia să preamărească villa lui Leontius aflată pe malurile Garonnului. „Credeţi că a mers direct la fapte ? O, nu ! Începe prin a povesti cum Bacchus, supunînd India, se reîntoarce în Grecia. De ce nu ? Pe drum se întîlneşte cu Apollon care-i povesteşte că se ducea la Theba. Bine. Celălalt însă îl sfătuieşte să vină mai degrabă cu el, pe malurile Garonnului unde se ducea şi el. Villa ? Răbdare ! Ajung eu şi acolo !... Apollon, cu ochiul lui profetic, o vede gata construită şi o descrie lui Bacchus lăsîndu-l cu gura căscată. Mărturisiţi că avea şi de ce !"

Se făcuse tîrziu. Sprijinindu-se de braţul Prinţului, François Barrault se îndrepta spre trăsură. Ziua fusese caldă. Refuză să rămînă la cină ; da, va reveni în curînd...

— La cine te gîndeşti ?

— La Barrault.

— Bietul de el ! Nu te-ai fi aşteptat...

Marguerite îşi întrerupse gîndul. Stătea pe capra şaretei, cu bustul uşor aplecat înainte. În pofida tristeţii, faţa ei rămînea senină.

— Cînd mă gîndesc că ar fi trebuit să fie cu noi acum !

Prinţul urcă în şaretă, prinde frîiele şi zice :

— Era un om ironic.

Din cîţi morţi se compune un om viu ? Si-n cîte întîlniri se constituie o prezenţă ? Cîte feţe traversezi pînă ajungi la propria-ţi faţă ? Cîte cuvinte primite de-a gata, furate, pînă să-ţi auzi propria ta voce ! François Barrault se întîlneşte cu Charles în aceeaşi minunată credinţă... Murise pe neaşteptate, la întoarcerea de la Loubière şi vocea lui, vocea lui şireată, va continua să răsune pe terasă — „hei voi, din casa cea mare" ! aşa cum striga cînd sosea, respirînd uşor cu tot urcuşul, pentru că-şi lăsa întotdeauna trăsura în sat — şi casa cea mare răsuna, vibra la vocea lui gravă, prefăcută, comică în aceeaşi măsură, plină de nuanţe, cînd pronunţa, de exemplu, afectat „Dardanus", imitîndu-l pe abate... Îi plăcea zefle-

meaua. Totul putea să i se pară ridicul, începînd cu el însuşi. „Să te numeşti Barrault şi să fii notar"... zicea el lugubru, mai mult chiar : „Mă prezint : Barrault de Chaise, aristocrat cu jumătate de leafă, la dispoziţia dumneavoastră !" şi, înclinîndu-se, mătura pămîntul cu pălăria, cum îi văzuse făcînd pe nişte mizerabili comedieni. Fanfaron, ostentativ fanfaron, el era imaginea însăşi a acestui ţinut : secret, discret şi de o rară distincţie. Un fals jovial ! Charles îl avertizase : „Vei vedea, vei vedea..." şi convocase cu gestul şi cu vocea o întreagă galerie de personaje uimitoare, adevărate *naturi,* preciza el, un pic şireţi, iubitori de viaţă, şmecheri, gata mereu să rîdă, mai zgomotoşi decît s-ar fi cuvenit ceea ce lui i-a permis să înţeleagă rostul tăcerilor, al tuturor tăcerilor. „Acest popor palavragiu nu face altceva decît să tacă, afirma Charles. E tot atît de tragic pe cît de sever, ăsta-i adevărul", şi François Barrault, în felul lui, ilustra această imagine mai bine decît oricine. Şi lui va trebui să-i rămînă credincios, fără promisiuni şi jurăminte, încercînd simplu să-i fie pe măsură.

— Mînă, birjar !

Expresia îi aparţinea ; şi cum ai fi putut să-l respecţi mai mult decît imitîndu-l ? Prinţul rîde. E fericit. Puţin cîte puţin, se împămîntenea în acest ţinut, făcîndu-l să-i aparţină şi lui.

Catîrul merge la pas. Căldură sufocantă. Căldură violentă. Marguerite îşi leagănă capul sub umbrela de soare. Ce expediţie făcuseră de cînd plecaseră de la Loubière ! Porniseră în puterea nopţii amîndoi. E mai bine aşa. La început toată comunitatea trebuia să pornească la drum. Dar distanţa le-a speriat pe mame şi atunci el a hotărît că numai Marguerite îl va însoţi.

O priveşte. Umbrela filtrează o umbră dulce, reîntinerind-o parcă şi mai mult... Marguerite e o femeie voinică, sidefie, care se ignoră pe ea însăşi, plină de gesturi inocente, bucălată, şi care a adus cu sine pe pămînturile amuţite de la Loubière rîsul ei uimitor de fată tînără, împreună cu secretele ei ! Reinventîndu-se în fiecare clipă.

— Aţipisem, cred...

Se scutură, rîde şi rîsul ei răscoleşte un zbor de imagini. Marguerite şi nemărginirea rîsului ei... Cînd, la prînz, se întoarce din sat, cu faţa ferită de soare sub pălăria de pai, obrajii ei au culoarea piersicii coapte. Cînd, la apus, se aşează în faţa casei mari cu capul aplecat asupra lucrului de mînă profitînd de înserare, buclele ei scurte, blonde îi joacă pe ceafă, abia un puf, un frison de lumină... Cînd, odată cu noaptea, intră în cercul de aur al lămpii aşezînd pe masă bucatele aburinde, i se văd palpitînd venele verzi de la încheietura braţului, un lanţ de vene, de prospeţime... Marguerite, livadă, pădure, dimineaţă, toate astea la un loc, desenează prin mişcarea braţelor, în jurul ei un cerc magic care o apără şi în care se adăpostesc cei doi copii ai ei, Jacques şi Toinon. Atunci rîsul ei se opreşte brusc şi se închide în nesfîrşite tăceri. Alteori se apucă să vorbească pe un ton ascuţit, volubilă, înainte de a tăcea roşind. Ce zicea ? Cine să ştie ? Pe Marguerite nu o asculţi, pe Marguerite o priveşti... Uite-o cum se îndepărtează în pacea serii. Are un fel de a merge în vîrful picioarelor de parcă ar dansa. Iat-o revenind în fugă. Aduce cicoare pentru Marthe, pentru Jeanne, pentru Marie, le oferă cicoare, rîde şi zice că ar trebui să împletească coroane de cicoare, şi mii de coroane de cicoare fragile se ivesc dintre degetele ei în aurul tandru al serii cu care le încoronează pe femei, pe Prinţ, pe copii, pe săteni... Zice, rîde şi crepusculul reînvie în farandole, în goană nebună, să dansăm dansul cicorii... Fantastica Marguerite...

Noaptea era dintre cele care te împiedică să dormi. La lumina felinarelor desenul echipajului apare diform, grotesc. Cu o pătură pe picioare, legănaţi de pasul catîrului, urmaseră un drum care, tăind în două triunghiul sacru, îi dusese de la Vilmont la Sisteron. „Drumul bisector...“ Înghesuit, căţărîndu-se, urcînd mereu, drumul străbate printre tufişurile foşnind în umbră, de-a lungul cîmpurilor luminiscente şi, trecînd printre loturile de măslini, stejari sau cimbru, ajunge pînă într-un loc de unde se poate zări, în lumina aurorei, primii contraforţi ai Alpilor trandafirii de zăpadă. Mergeau în tăcere. Noaptea era atît de limpede că felinarele păreau inutile, reduse la mica lor luminiţă

roşiatică. Calea lactee forma o lungă trenă de lumină şi parcă niciodată ploaia de stele nu fusese mai deasă. El reflectă chiar uimit că asta se întîmpla de obicei în august, mai spre jumătatea lui august. La început se amuzară exprimîndu-şi dorinţele. Dar numărul stelelor căzătoare crescuse devenind o adevărată aversă, gata să inunde lumea, încît se mulţumiră în cele din urmă să-şi întindă faţa spre ele şi să surîdă ca sub efectul unei vijelii după o zi de căldură la mare. În sfîrşit totul se întîmpla ca într-o *operă* fabuloasă, însoţită de coruri de insecte stridente, acompaniată de zgomote de sălbăticie iar în final cu un profund acord între cer şi pămînt, plin de gratitudine şi de frumuseţe, învăluindu-i pe amîndoi într-o imaculată culoare albă... Fu exact momentul în care, învinsă de oboseală, Marguerite adormi, sprijinită de el. El nu uitase că ea fusese prima care primise cu entuziasm propunerea de-a întreprinde această expediţie. Acolo, zisese el, a trăit un om, se numea Dardanus, un om care, fără îndoială, obosit de crimele sale...

— Ca tine ! strigase ea bătînd din palme.

El nu-i răspunsese. Evidenţele te surprind întotdeauna nepregătit. Ca să le admiţi îţi trebuie timp. Altfel, sînt prea izbitoare, le refuzi, iei peste picior sau rîzi la nevoie. El rîsese.

— Crime ? întrebase Jeanne, neliniştită numai la auzul acestui cuvînt.

Sprijinindu-se pe mărturia lui Sidonius Apollinarius, abatele îl credea pe Dardanus un criminal. Nimic mai firesc ! Acuzatorul era un episcop. Clericii se susţin unii pe alţii. Dar în afară de asta ? Abatele era lipsit de imaginaţie. Nu ştia să inventeze adevărul. Un dar pe care bietul François Barrault şi-l cultivase atît de bine că istoria povestită de el semăna cu o mare mişcare de culori, de sunete, de mirosuri, în care se cuprindeau secole, mulţimi şi războaie. Astfel Roma se pregătea pentru ultima oară să-şi dea sieşi un spectacol. Poporul ieşea în stradă, patricienii în balcoane, ziua începea printr-o glorioasă dimineaţă. Părăsind Ravenna, capitala lui creştină, împăratul Honorius intra în oraş, capitala păgînă, unde hotărîse să celebreze după vechiul obicei victoria împo-

triva lui Alaric şi a armatei goţilor, înfrîntă la Polentia. Cocoţat pe un car triumfal. Poporului nu-i venea a crede că-şi vedea în sfîrşit împăratul. Toga de purpură, supraîncărcată de broderii şi pietre preţioase, îi ascundea grăsimea nesănătoasă care începea să-l invadeze şi care avea să-l transforme numai la nouăsprezece ani într-un clapon. Pompa militară era urmată, firește, de legiuni leneşe, sigure pe ele, dar şi de o cavalerie care defila într-o somptuoasă curgere de catafracte, scuturi, stindarde, coifuri împodobite cu pene, iar acest amestec de fier, aramă, mătasă, piele şi pene înainta într-un vîrtej de praf ridicat de copitele cailor, [oglindindu-se în soarele de vară]... Zi de bucurie, zi de speranţă ! Dar ce ureche atentă n-ar fi distins, dincolo de urale şi de entuziasmul stîrnit al poporului, marea linişte a sfîrşiturilor de lume ?

În urechi îi va suna mereu ceea ce bătrînul lui prieten adăugase : „În acea dimineaţă la Roma totul nu era decît iluzie, comedie, înşelăciune..." Nici el nu zisese altceva de cînd sosise la Vilmont în acea dimineaţă de 11 noiembrie ! La Roma, la Vilmont, nu ştia, nu mai ştia, nu întîmpinase un popor fremătînd de sentimente patriotice pentru o patrie defunctă ? Anumite victorii nu sînt decît înfrîngeri irremediabile. Aşa că în acea lună de iunie 403 se terminase de-a binelea cu civilizaţia romană, cu naţiunea romană. Creştinii îi făcuseră pe vechii zei să tacă şi trebuia să fi orb ca să nu vezi că adevăratul barbar al Romei nu era deloc Alaric, cum o spuneau toţi, ci Honorius, împăratul creştinilor..." O naţiune, îi plăcea lui Barrault să zică este o întîlnire dintre un popor şi o idee", şi era clar că, lipsită de zeii ei tradiţionali, Roma se reducea la un popor. Din asta va rezulta o prăbuşire din care lumea n-avea să-şi mai revină decît foarte greu, abia după zece secole.

— Di ! Di

Îşi îndemnă catîrul cu vorba şi cu biciul. Îl încercă sentimentul ciudat că merge pe acelaşi drum pe care venise la Vilmont pentru prima oară în aceea dimineaţă. Impresii funebre, frînturi de conversaţie îi reveneau în memorie. Charles e acolo, capul lui i se rostogoleşte între mîini, sînt prezenţi tatăl şi mama lui, Jean, soţul Marguerite, şi Paul, soţul Jeannei, şi Léon, soţul Mariei, şi

Désiré, soţul Marthei, un cortegiu în urma lui, toţi cei pe care nu vrea să-i abandoneze morţii, înainte de a înţelege ei înşişi de ce muriseră. El le pomeneşte numele, e palid în ciuda căldurii, se sufocă... Ar vrea, ar trebui... Marguerite îl prinde de mînă... E neliniştită. Ce căutau pe pămînturile de sus ale lui Dardanus ? Ce lecţie ? Ce învăţătură ? Iar el, gata să mărturisească, tace. Nu din pudoare, din nehotărîre poate, mai degrabă.

— A fost... zice el.

— Ce ?

— O iluminare. Da, a fost o iluminare. Mă regăsesc în Dardanus, viaţa mea capătă un sens... Ca şi mine...

— Ca şi tine ?

Marguerite surîde cu multă tandreţe. Ea fusese cea care rostise asta o dată ; din privire, el îi face semn că-şi aduce aminte. Nu ajunsese niciodată pînă la...

Se putea vorbi de o confesiune ?

— Am ucis amîndoi, şi unul, şi altul. Din raţiuni politice sau militare, moartea pe care o provoci rămîne aceeaşi. Amîndoi am văzut prăbuşindu-se sub toate aparenţele gloriei ceea ce am iubit cel mai mult, după familia noastră. Amîndoi ne-am retras din lume pe pămînturi învecinate, luminate de aceleaşi ceruri. Şi el a continuat să le pună, dar ce spun eu, să le pună întrebări Sfîntului Augustin şi Sfîntului Ieronim, întrebări care-şi păstrează şi astăzi întreaga actualitate. L-a rugat pe Sfîntul Ieronim să-i dea lămuriri despre pămîntul promis, dacă nu cumva el se află chiar în această lume...

Prinţul surîde. Alte şarete trec depăşind-o pe a lui. Oamenii se strigă unul pe altul. Curînd vor ajunge... Vis de fericire — visul lui Dardanus ? Sete de certitudine ? Cine ar putea şti cu adevărat ? Totul se petrecea la patru ani după căderea Romei, zilele fericite rămăseseră departe în urma lui, pămîntul îi luneca de sub picioare şi avea probabil sentimentul că înaintează într-un deşert...

— Un deşert ? se miră Marguerite. Un deşert ? Dar priveşte în jurul nostru ; apa asta curgătoare, vie, iarba grasă, zada, cum poţi să spui că e un deşert ?

El scutură din cap un pic obosit. Se uită în stînga, se uită în dreapta, din convenienţă, dar ochii lui erau orbi,

ochi arşi de alte adevăruri. Atelajul înainta pe un drum paşnic, bucolic mai mult decît ţi-ai fi dorit, dar drumul lui interior rămînea arid. Nu schiţează nici măcar un zîmbet.

— Hai să terminăm, să încheiem povestea asta, zice Marguerite. Războiul s-a sfîrşit de acum trei ani, înţelegi ? Toată lumea îşi caută fericirea, se întoarce spre viitor, vrea să trăiască, înţelegi ? să trăiască ! Numai tu stai să cumpăneşti, să rumegi. Şi de ce ? Da, de ce ? Nu vei putea schimba absolut nimic. Morţii sînt morţi, trecutul e trecut, nu există nici un pămînt promis.

Tace brusc, temătoare de propriul ei curaj. El o priveşte cu o anumită lentoare. Cu de-amănuntul ca şi cum ar vedea-o pentru prima oară, iar Marguerite îi arată chipul ei de noapte, de noapte străbătută de fulgere, încremenită sub un trăznet. Pe neaşteptate ea sare jos, luînd-o spre un tufiş de zădă. El o urmăreşte. Ea aleargă ca o nebună, scuturînd din cap, azvîrlindu-şi braţele în spate, stropind liniştea cu rîsul, cu plînsul ei. Rustici, glumeţi, oamenii care trec pe drum îi încurajează glumind, pehlivani. Îl doare piciorul. Marguerite se lasă în sfîrşit la umbra unui copac. Ajungînd lîngă ea o găseşte cu capul ascuns între braţe, cu genunchii la gură.

— Marguerite...

El o chemă cu o voce blîndă.

— Marguerite, ascultă-mă...

Nu, nu există pămînt promis, ştie şi el la fel de bine. Dar nu asta îl interesează în cele din urmă. Îl interesează numai că după paisprezece secole un om ca Dardanus îşi pune întrebările care-l dor şi pe el... Îşi lasă mîna pe umărul Margueritei. Ar vrea ca ea să-l creadă cînd el se apără de vina de a trăi în trecut. Nu poate accepta această acuzaţie. Mai simplu, el are nevoie de trecut, fie şi numai pentru a-şi lumina propriul drum, altfel îi scapă orice certitudine, orice credinţă îl părăseşte, şi, fără a dispera, se simte totuşi lipsit de orice speranţă Zice : „Unde este Dumnezeu ? Unde este Dumnezeu ?“ şi vocea lui devine deodată atît de fragilă, firavă, că Marguerite îşi ridică fără să vrea capul. Pentru prima oară îl cercetează şi ea la rîndul ei. Ce fel de om era oare ? Se temea de el, îi era

frică de el, iată-l deodată vulnerabil, vulnerabil doar, în genunchi în fața ei, cu o mînă pe umărul ei !

— Ascultă-mă...

Cu ochii, cu buzele, cu tot corpul, devenise atentă, încordată, tăcută și curioasă, poate fericită, în orice caz hotărîtă să fie, înclinîndu-și cu tandrețe capul spre mîna lui cea atît de aproape... El vorbește, nu se mai oprește, cu privirea pierdută, „privirea lui depărtată" cum îi plăcea ei să zică, iar el îi vorbește despre doliile, despre suferințele lor, despre adînca nefericire... Să fi uitat ? A uitat ? Ea nu răspunde. El nici nu are nevoie de răspuns. El vorbește, îi amintește cum le rugase la sosire să nu-l întrebe nimic, să nu se mire de nimic, atîta doar, să-l lase în pace. Au tăcut : l-au acceptat așa cum era : era bine. Acum el le mulțumește. Și jură că nimic n-a fost inutil... Că nu regretă nimic, c-a ajuns să înțeleagă mult mai mult... ; da, o va lua de la început... Nu, da, da, nu... Zîmbește strîmb : trebuia oare, simplă supoziție, trebuia să fi reluat cursul vieții, așa cum văzuse că s-a făcut la Vilmont ? Trebuia să se fi scufundat în mediocritatea tihnită a cafenelei *Commerce,* unde în fiecare seară Barrault, bietul Barrault, se întîlnea cu prietenii, cu cei trei prieteni vrednici de milă, în ciuda valorii, a culturii a fineței sale ? Trebuia să se poarte ca și cum războiul n-ar fi avut loc ? Trebuia ? Putea și el, ca atîția alții, să se abandoneze cursului vieții, să se ducă lunecînd spre moarte, zicîndu-și mai mult sumbru decît fatalist : „Asta-i viața ? El n-a putut. Nu, n-a putut accepta ca imensității acestui război să i se substituie o pace alcătuită din josnicii și meschinării. Nu, el n-a putut admite ca morții lui să fie acoperiți de o glorie atît de odioasă. Zice : „O pace orchestrată de morții vii..." Și adăugă : „Știi tu cum le zic eu morților mei ? Marii viețuitori !" Și continuă : ..Urăsc orașul Vilmont. Urăsc acest oraș unde oameni ca Barrault pot citi pe Homer în original, înainte de a merge să joace o partidă de *écarté* sau de *manila.* Homer nu poate avea nimic de a face cu asemenea oameni. Homer nu intră în moștenirea lor. Moștenirea lui aventuroasă ar trebui să ne aparțină nouă... Detest cultura cînd devine gratuită, inutilă, egoistă, îi urăsc pe acești oameni care se mîndresc cu spiritul lor ales... Urăsc micile conforturi

ale sufletului, căci atestă întotdeauna mari trădări... Îi urăsc pe friguroşi..."

Dar cîte n-a mai spus ? Rîde cu un rîs amar. Urile sale nu sînt decît nişte ironii exacerbate. Nimic nu-l dezgustă mai mult decît micile pofte.

O ajută pe Marguerite să se ridice. Ea ar vrea să ştie. insistă. Doar nu bătuseră, zice ea, atîta drum de pomană... În ciuda căldurii, e palid. Fără să spună nimic, o trage de mînă. Ea se opune. Vrea să ştie sfîrşitul istoriei. El nu-şi poate stăpîni un zîmbet. Sfîrşitul istoriei... Nici c-ar fi putut zice mai bine... Ce cuvînt crud ! Dardanus ? Sfîntul Augustin ? Ascultă... O întrebare simplă, pe care unul o pune celuilalt, şi plină de bun simţ. Dardanus vroia să ştie dacă botezul acordat femeilor nu iartă de păcatul originar şi pe copiii pe care ele îi purtau în pîntece. Şi Sfîntul Augustin îi răspunde că nu... Închipuie-ţi ce atrage după sine un asemenea răspuns ? Îţi dai seama de consecinţe ? Limpede, asta vrea să spună că orice fiinţă care se naşte este prima, că totul începe cu fiecare generaţie, şi că din capul locului, prin urmare, nu mai este posibil să crezi în evoluţia umană, în progresul uman. Toate acestea nu se mai pot numi Istorie. De acum încolo nu mai e vorba decît de om, de omul singur, unic, pornit într-o aventură care-l nu-l conţine decît pe el, în aşa fel încît orice schimbare, orice ameliorare pe care ar vrea s-o aducă lumii va trebui să înceapă prin a-l schimba, prin a-l ameliora pe el. Nimic nu începe, nimic nu continuă. Acesta-i adevărul. De la o generaţie la alta podurile sînt rupte. Între un tată şi fiul lui nu e numai distanţa pe care o dă vîrsta : mai sînt şi tăcerile care urmează marilor catastrofe.

— Şi eu, zice Prinţul, am crezut în Istorie...

Cu paşi înceţi au ajuns la şaretă. Catîrul îi priveşte cu ochii lui rotunzi şi blînzi. Îi salută în felul lui, frecîndu-şi copita de pămînt. Pe cer mari păsări negre planează în cerc. Se mai aude din cînd în cînd cîte un ţipăt. Ascuţit şi scurt. Ceva mai departe oamenii se distrează, mînă birjar ! beau bere, mînă birjar ! halesc cartofi prăjiţi, mînă birjar ! Acum ajung pînă la ei primele sunete ale muzicii. Note şlefuite şi sincopate. Moda este a trompetei de jazz. Vine din America ! S-au dus tan-

gourile care se dansau înainte de război. Tineretul cere ritm ! Şi iată şi locul festinului : trei sau patru case, cîteva şarete răspîndite împrejur şi în cîmp cîţiva oameni care se distrează... Trăise Dardanus aici ? Nimic nu e mai puţin sigur. Dar asta n-are importanţă ! O inscripţie gravată în piatră, o vagă ceremonie religioasă care se transformă într-o sărbătoare votivă, o amintire care decade pînă la a deveni un simplu obicei, iată tot ce a mai rămas din ceea ce a fost cu siguranţă o extraordinară aventură umană... Adevărul ? Care adevăr ? Tot ţinutul se preface în lumină !

Marguerite se amestecă în mulţime. Femeile sînt congestionate de plăcere ; bărbaţii un pic rigizi în costumele lor strîmte. Pămîntul promis ? Pămîntul promis ? Marguerite se dă în vînt după cartofii prăjiţi, prea săraţi, ai praznicului, pe care-i face să troznească între dinţi. Rîde. Zice. Ce zice ? Zice că e bine să rîzi. Îl trage după ea spre o tarabă care ţine loc de crîşmă, apoi spre o alta unde se vinde fistic, alune, mere caramelizate. Se înghesuie, se învîrt de ici dincolo, fără motiv, numai pentru plăcerea de a se învîrti, beau o bere călduţă, îndoită cu limonadă care înţeapă ochii, rîd, orchestra atacă un dans, în care se prind cu toţii, se fîţîie un pic greoi, se opresc cu respiraţia întretăiată şi, înainte de a putea zice un da sau un nu, eşti luat şi dus departe de festin către alte festinuri...

E încă ziuă, dar noaptea nu-i departe. Asta se vede după lumina care se subţiază şi se albeşte necontenit. Aerul se albăstreşte, un albastru încărcat de aur... Căldura se mai domoleşte. Aşezaţi pe o stîncă, nu departe de capelă, privesc în faţa lor platoul care coboară în trepte spre văile adînci pe unde noaptea s-a lăsat deja. La picioarele lor, nuanţele de brunuri, violeturi, de verde întunecat, desenează o întreagă geografie nocturnă, în timp ce pe ei soarele îi mai luminează încă. Impresie de putere, de plenitudine ! Marguerite se lipeşte de el.

— Fericit ? zice ea.

El mestecă un fir de iarbă. Nimic nu se mişcă. Totul este perfect. În eternitatea unei clipe o femeie îl întrebase pe un bărbat dacă e fericit. O poveste se termină, o alta începe. Pămîntul promis ? Ciudat, în răspunsul Sfîntului Ieronim către Dardanus acesta îl citează pe Isaia :

„Va veni un om cu vorbe ascunse, va apărea în Sion, ca un fluviu magnific într-un pămînt sterp... „Să fie Christos oare ? Să fie Dardanus ? Să fie oare chiar el, Prinţul ? Cine să ştie ? Cine să înţeleagă ? Orice promisiune nu are valoare decît ca promisiune.

— Vezi tu, zice el în sfîrşit, am dobîndit o convingere, că între mine şi Dardanus, în timp, nu s-a petrecut nimic.

Aplecîndu-se spre ea, pare un adolescent furios. Nu-i vede decît ochii : verzi, imenşi de verzi, cu reflexe întunecate. Încetul cu încetul ochii lui se înnegresc, ca un ocean ameninţat de furtună. Şi în el o nouă furtună se dezlănţuie. Ochii lui se umplu de valuri gigantice, multiplicîndu-se furioase, iar ea e gata să se înece, să se ducă la fund, să se scufunde în ochii lui violenţi, iar valurile s-o ducă — s-o poarte, s-o tragă departe, cît mai departe, în adîncul lui, în adîncul lui cel mai adînc, unde să se regăsească, să se lase în voia lui şi iarăşi să se regăsească, mereu ea, cea pe care el o urmăreşte, o hăituieşte, pe care o apucă bine cu amîndouă mîinile şi pe care o ţine strîns pînă cînd devine însuşi pămîntul, rînd pe rînd, piatră, lemn frunză, muşchi izvor, pămînt sub tropotul cailor atingînd cerul, şi numai femeie, ea însăşi supusă aceluiaşi tropot, curgînd ca mierea, oferindu-se unul altuia, pămînt şi femeie, femeie şi pămînt, într-un timp oprit, într-o amintire uitată : Unde este Dumnezeu, Marguerite, unde este Dumnezeu ?

Acum pămîntul a amuţit din nou. Va trebui să se obişnuiască şi cu muţenia lui. Morţii sînt doar morţi. Va trebui să se împace cu ei. O singură certitudine : nicăieri pe lume, lumina nu este atît de curată ca aici, devorantă şi exigentă în acelaşi timp. Numai cu o clipă mai înainte, decorul se reducea la mai nimic : o linie sau două, abia marcate, separînd cerul de pămînt, în timp ce imperceptibile foşnete fac albul stîncilor să cînte. Înşelătoare şi în acelaşi timp evidentă lumină ! Vom putea oare vreodată pătrunde în ceea ce dezvăluind ascunde sau în ceea ce ascunzînd dezvăluie ? Ironică lumină ! În faldurile ei, în această seară, se drapează un zeu, un zeu care fără veste, inefabil, se înalţă şi dispare în prospeţimea unui rîs întîrziat şi dureros...

Ce rămînea din toate îndîrjirile lui ? din toată voinţa lui ? Din „nebuna lui nebunie“, cum zice Marguerite, mîn-

gîndu-i părul ? Ce rămînea din el ? Înnoptîndu-se pădurile se populează de invizibile prezenţe. Zeii mai sînt încă în lume. El îi uitase, cu toate că Charles îl avertizase.

— Eşti fericit ? Spune, eşti fericit ?

Mîna, buzele, privirea, pielea Margueritei : viaţa, întreaga viaţă care se încăpăţînează să continuie şi să se încînte de ea însăşi... Va ceda vîrtejului ? Se va rostogoli urlînd pînă în străfundurile acestei imunde nopţi care se hrăneşte din zilele celor morţi de vii ? Fericit ? Cine a zis asta ? Ce înseamnă acest cuvînt ? O zi se încheie într-o prăbuşire de lumină semănînd cu sfîrşitul unei civilizaţii, cu sfîrşitul lumii... Fericit ? Pe platoul Claps unde, de-a lungul atîtor nopţi crezuse că vede ridicîndu-se acoperămîntul mormintelor uitate, nu mai era decît vîntul, copacii scheletici şi pietrele. Fericit ? Ce crezuse el oare ? Că avea să-l întîlnească pe Dardanus, că avea să stea de vorbă cu el ? Ciudată istorie în care Istoria se oprea în loc. Cu siguranţă, între el şi Dardanus nu se petrecuse, în timp, nimic.

Se îndepărtează cu paşi lenţi spre vîrful stîncos al muntelui Dromon de unde privirii i se dezvăluie nesfîrşirea unui masiv muntos. Merge uşor, calm. Văzut de la distanţă îţi trezeşte milă. Marguerite nu se mişcă, nu zice nimic. Ea ştie. Ea înţelege. Ştie, e sigură pe ştiinţa ei, că el e fericit. Dar înţelege că trebuie să fie şi nefericit. De asta nu se scapă. Bărbaţii sînt inconsolabili sau nu sînt. Ea ştie ce blestem îl locuieşte. Îi înţelege chinul. A vrut totul, a încercat totul. N-a folosit la nimic. Morţii lui au devenit inutili, de nejustificat, nejustificaţi, biete cadavre, biete lucruri zdrenţuite şi derizorii, fără viitor, pentru că trecutul lumii îi scăpase, se dusese trecutul, se fărîmiţase, istoria se încheiase, trecuse şi ea, în timp ce de-a lungul a trei ani, zi de zi, noapte de noapte, călăreţ solitar într-un marş epuizant, a străbătut singur imprejurimile satului Loubière, de la hotarele Romei pînă în zilele noastre, scrutînd monumentele, urmînd drumurile pavate, întrebînd cărţile, în cercetarea, nu, în căutarea de sine însuşi, în căutarea sensului pe care-l putea acorda propriei sale vieţi prin moartea celorlalţi...

2.

„Datoria unui Prinț este să conceapă, în pacea anotimpurilor și în răgazul siestelor celor fericiți, o Artă cu ajutorul norilor, o Artă din suferință, născuind spre suferință."

René Char
Pentru o seninătate crispată

Luminile se stinseseră iar în sala de cinema nu se mai vedea decît avanscena. Lumina se concentrează asupra unui scaun şi a unei mese acoperită cu un postav verde. Conversaţiile scad pînă la şoaptă. La limita tremurătoare şi şovăitoare dintre umbră şi lumină apăruse o siluetă şubredă — conferenţiarul, după toate aparenţele. Se opreşte la marginea cercului de lumină, parcă orbit.

Sala e plină. Nu se putea audia chiar în fiecare zi o conferinţă la Vilmont. Mîndru de trecutul lui, oraşul îşi trăia cu nepăsare prezentul. Spiritele se hrănesc aici dintr-o învăţătură atemporală, născută atît din pietrele catedralei sau ale turnului Spitalului, cît şi de vilmontezii înşişi care, din generaţie în generaţie, o rafinează lăsînd-o moştenire ca pe un vocabular al sensibilităţii lor. Astfel se mîndreau să citească întotdeauna cu un an mai tîrziu o carte la modă şi se fereau de romane „pentru că ele strică gustul". Regretatul François Barrault glorifica peste măsură acest orgoliu. Trăind cel mai aproape de timpurile homerice în ceea ce priveşte poezia şi de timpurile romane în ceea ce priveşte istoria, notarul se lipsea, nu se interesa de ceea ce el numea cu un fin dispreţ „actualitate". Era şi motivul pentru care, fără îndoială, sala de cinema era plină în astă seară. Conferinţa care urma avea un subiect cît se poate de inactual : *Misson, illustrul pirat provensal din secolul XVII.* Printr-o întorsătură ingenioasă, conferenţiarul ştiuse să lege două motive pe placul vilmontezilor : să le vor-

bească despre un trecut îndepărtat, despre acel secol XVII în care ei credeau a recunoaşte desăvîrşirea civilizaţiei romane dar şi despre un compatriot, pentru că plini de orgoliu cum erau, afirmau că oraşul lor se afla în centrul Proveţei şi, mai mult chiar, în acel ţinut pe care cu o oarecare grandilocvenţă nu ezitau să-l numească „triunghiul sacru"...

Conferenţiarul rămîne mereu în acelaşi loc, cu un dosar sub braţ. Doreşte, fără îndoială, ca, înainte de a se aşeza, să se facă linişte. Asistenţa de la balcon pare foarte elegantă. Parfumuri rare, rochii de ultimă modă, exclamaţii (false) provocate de surpriza întîlnirilor : tot ceea ce oraşul şi împrejurimile socotesc mai de frunte în materie de notabilităţi se află aici, parterul e rezervat micii burghezii a comerţului şi a administraţiei. La intrare poţi vedea vreun funcţionar lungindu-şi gîtul şi însăilînd cu nevastă-sa o conversaţie distrată în aşteptarea superiorului, ca să i se arate, pentru că acesta să-i ia locul cu un gest sec şi să aştepte la rîndul lui venirea primarului sau a subprefectului. La Vilmont asemenea gesturi glorioase pot umple de mîndrie o existenţă. Amuzat de acest manej, Prinţul, pe care lumea îl salută cu *Domnule Primar* şi-a rezervat un loc într-una din cele două loje în formă de potcoavă, îndreptate spre scenă. Are astfel posibilitatea să-l observe pe conferenţiar de foarte aproape.

Îmbrăcat într-un costum de alpaga, cu un guler fals, apretat, cu o cravată închisă la culoare, acesta îi dă impresia că stă pieziş. Masa şi scaunul sînt la aproape doi metri de el. Ce aşteaptă ? De ce nu înaintează ? Ce tot face acolo legănîndu-se de pe un picior pe altul ? Cîte un „sst" începe să se audă de ici, de colo. Tipul e mai degrabă slăbănog, mic de stat, cu pieptul îngust, de o aparenţă derizorie. Şi totuşi, de îndată ce-i întîlneşti privirea e foarte greu să te mai dezlipeşti de ea. Omul acesta nu e decît privire. O privire pe cît de sălbatică pe atît de furioasă te puteau băga în răcorile morţii. Sprîncenele îi sînt dese negre, ca de cărbune. Ochii plini de mînie, fără îndoială... Dacă treci de această primă impresie, poţi să-i descoperi şi restul feţei. Fruntea înaltă şi largă nasul drept şi scurt, buzele mîncate de o enormă mustaţă. Are în el ceva caricatural :

un fel de disproporţie între modestia alurii generale şi prezenţa lui care ţi se impune orice ai face.

Acum liniştea e completă. Dar cum de s-a întîmplat că nimeni nu-l însoţeşte pe acest conferenţiar, nu-l prezintă, cum se face de obicei ? El nu s-a mişcat. Simplu, a apucat cu amîndouă mîinile dosarul, îl ţine strîns la piept ca şi cum ar fi vorba de o carte sfîntă, apoi, închizînd ochii, zice cînd te aşteptai mai puţin : „Un om obişnuit cu revolta..."

Dacă bine s-a auzit, atunci era vorba de o voce muzicală plină de inflexiuni ; parc-ar curge ; voce caldă, ademenitoare, parc-ar toarce ; voce neaşteptată ieşind dintr-un asemenea trup ogîrjit : din silabă în silabă, urcă ; vocea... Dar ce a zis ? Ce susţine ! Surprinse spiritele devin buimace. Sînt unele vorbe care la început nu prea se pricep. Revoltă ? Ce revoltă ? Să fie vorba despre piraterie ?... Acolo jos, silueta nu făcuse nici o mişcare, dimpotrivă, parcă se micşorase şi părea acum şi mai firavă, filtrată între genele mijite ale auditoriului puţin obişnuit cu revolta şi pe care acest cuvînt îl invadează, timp de o clipă, cît ţine o respiraţie, numai şi numai prin puterea voinţei care provine de la omuleţul îmbrăcat în alpaga, făcîndu-l să ia proporţii în înălţime, în grosime, încordîndu-l, pînă cînd îl auziră continuînd brusc : „vă voi vorbi despre un om care a încercat să trăiască". A spus-o dintr-o suflare, printr-o singură emisie. Din uşoară cum era liniştea deveni compactă, apăsătoare, atentă, ca şi acest auditoriu care, umăr lîngă umăr, se închide în el însuşi, încercînd să înţeleagă ce s-a spus.

De acum conferenţiarul s-a instalat în propria lui legitimitate. Consimte să înainteze, se apară în lumină. Gesturile lui sînt precise. Cu mîna dreaptă deplasează scaunul. Se află acum lîngă masa pe care-şi aşează fişele. Salută. În sfîrşit, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, spune pe tonul cel mai firesc : „Doamnelor, domnişoarelor, domnilor", înainte de a se aşeza.

Mută paharul şi carafa. Brusc aceste obiecte devin foarte importante din cauza lumini care se concentrează asupra lor, în timp ce verdele feţei de masă scînteiază bine...

Şi de fapt, nu se petrecuse nimic. Cîteva cuvinte numai, neaşteptate, provocînd nişte spirite neprevenite, au dat acestei conferinţe, încă de la intrarea în joc, o întorsătură neaşteptată : pe scenă nu mai e un conferenţiar anonim, plătit în acest scop, ci un om pentru care această conferinţă reprezintă o aventură personală, în care, vrînd-nevrînd el va angaja toată sala făcînd să dispară ideea de bani, atît de comodă pentru cei care-o impun şi impunînd la rîndul lui, fără efort, o altă idee, foarte diferită de cealaltă, fondată pe atenţie, scrupul, obligînd toată această lume bună, venită la o distracţie să se întrebe asupra conferinţei, asupra conferenţiarului, pe scurt, asupra *adevărului* uman a ceea ce va fi spus chiar înainte de a fi spus.

În sală oamenii se mişcă. Greu de ştiut dacă-şi caută o poziţie mai comodă sau mişcările lor trădează un anume inconfort...

„În al său *De Officiis,* Cicero propune despre pirat următoarea definiţie : *Pirata communis hostis omnibus* — «Piratul este duşmanul comun al tuturor», definiţie care oferă avantajul, după părerea mea, de a fi destul de arbitrară pentru a angaja spiritul într-un vis ciudat. Desigur mai există mulţi alţi duşmani ai oamenilor, începînd cu fiecare dintre noi ; dar a spune *ex abrupto* că «piratul este duşmanul comun al tuturor», înseamnă a exclude alţi duşmani, a-l privilegia pe pirat, a arunca asupra lui o lumină foarte puternică şi a ne interzice să ne gîndim la altceva. În rest, această definiţie putea fi chiar pe placul piraţilor înşişi. Ea le putea flata vanitatea. S-o adoptăm deci.

Între pirat şi noi, nu există nimic, în afară de faptul că el e duşmanul nostru sau că noi sîntem duşmanii lui — ceea ce, într-un anumit fel, e acelaşi lucru. Lumii noastre i se opune lumea piraţilor, numai dacă nu cumva această lume infernală nu propune, nu sugerează imaginea inversă sau, mai mult chiar, anti-imaginea propriei noastre lumi. Pe scurt, cu toate că pirateria a dispărut, eu cred că socotelile noastre cu ea nu se vor încheia niciodată, trebuie doar să acceptăm, din capul locului, a-i socoti pe piraţi ca pe nişte dubluri ale noastre demonice.

Adaug că, dacă ei nu sînt ce sîntem noi, în schimb ei sînt ceea ce noi înşine nu sîntem, în aşa fel încît, definindu-se în raport cu noi ei ne definesc prin refuzul lor. Sîn-

tem inversul lor și, încă mult mai sigur, vai, sîntem chiar lipsurile, defectele lui. Luați în ansamblu noi sîntem tot ceea ce piratul dispreţuiește, noi nu sîntem nimic, piratul este totul..."

Cîtă insolenţă ! Cîtă delicioasă insolenţă ! Sala se destinde. Se simte bine între aceste paradoxuri. E în firea vilmontezilor — cel puţin a celor adunaţi aici — să întîmpine cu delectare ofensele, nu atît pentru a le ierta, cum s-ar cuveni — cît dintr-un exces de inteligenţă. Și apoi ce n-ar accepta, ei, numai să vină de la un spirit de elită ?

Deci, acest Misson era un gentilom provensal. Mult timp s-a crezut că purta un pseudonim. Ceea ce adăugase mult misterului lui. Conferenţiarul crede a-i fi descoperit secretul naşterii : descinde de-a dreptul din Misson, un sat de la poalele Alpilor, situat nu departe de Sisteron. Și iată cum : moșia Mison fusese dobîndită spre jumătatea secolului XVII de către familia Armand-Laurencin, una dintre fiicele căreia avea să se căsătorească cu un anume Mathias Milan-Forbin. Or, se întîmplă că Misson se îmbarcase de foarte tînăr pe vasul *Victoire,* vas al regelui Ludovic al XIV-lea, al cărui comandant nu era altul decît acest cavaler de Forbin, din familia Milan-Forbin. Asta se întîmpla cam spre anul 1690. Cît despre dublarea consoanei *s* din numele lui, se poate presupune că Misson vrusese să-i asprească pronunţia pentru că se pregătea pentru cariera armelor...

Tînărul făcuse studii umanistice. Se spune că fuseseră strălucite. Ele puteau să-l ducă la pierzanie, după cum susţinea lumea. *Victoire* acostează la Neapole și el obţine învoirea de a se duce la Roma. Ce se întîmplă acolo ? Ce foc brusc îi aprinde sufletul ? Ce nebună pasiune ? Aproape contemporan cu el, Guez de Balzac ne ajută să înţelegem mai bine cam ce fel de dispoziţii îţi trezea oraşul : „E sigur, scrie el, în 1621, că nu urc niciodată pînă la *Palatin* sau pînă la *Capitoliu,* fără ca în spiritul meu să nu se schimbe ceva, și să-mi vină idei pe care nu le am în mod obișnuit. Acest aer îmi inspiră generozitate și măreţie, sentimente pe care nu le aveam înainte..." Ajuns pe Palatin, acest îndrăgostit de antichităţi a șters oare cu o privire intempestivă ruinele palatelor cezarilor ca să regăsească intacte brazdele plugului lui Romulus ? Să fi urcat pînă la noul vis,

pînă la acea clipă infinit dilatată cînd puterea politică nepătată încă de nici o crimă, de nici o greşală, a putut pentru ultima oară să se împace cu oamenii ? Sau, mai mult chiar, suind costişele Muntelui Sacru va fi auzit ridicîndu-se vocea senatorului Menenius Agrippa care calma plebea revoltată prin apologul său *Mădulare şi stomac ?* sau, mult mai simplu, în sfîrşit, şi-a regăsit poate în această Romă a secolului XVII propriile origini ?...

„Nu surîdeţi, nu surîdeţi..!" Conferenţiarul îşi flutură prin faţa lor mîinile îngrijite, adăugînd cu o voce surdă şi chiar îndurerată : „Pe pămîntul acesta vechi şi de mult amuţit, există o mulţime de oameni — şi arată cu mîna spre sala întunecată desemnînd cîteva locuri — care, ca şi Misson, stau cu privirea întoarsă spre Roma, de unde provine civilizaţia noastră şi datorită căreia, o punte fiind aruncată între extremul trecut şi prezentul ultim, ei au posibilitatea să uite şi mai ales oh ! da, mai ales să se elibereze de falsele sentimente, cum ar fi cel al naţiunii ! — repetă, dînd din umeri : naţiunea ! —, şi să regăsească prin această neîncetată reîntoarcere la sursă, sensul unui popor, independenţa, legitimitatea... Ah ! Doamnelor şi domnilor, mă rătăcesc, mă rătăcesc, asemeni lui Misson ajuns la Roma, hoinărind pe drumurile libertăţii în tovărăşia unui anume Caraccioli, prieten întîlnit din întîmplare, dominican de felul lui, deist şi libertin prin vocaţie..."

Cînd a zis : „Mă rătăcesc, mă rătăcesc...", şi-a trecut degetele prin păr. Era obosit ? Mîinile i se mişcă într-una. Scot foi din dosar, le înlocuiesc cu altele, le aranjează. Un neîncetat du-te vino al mîinilor. Cum se descurca printre atîtea hîrtii ? Ai fi vrut să te interesezi numai şi numai de el, dar ceea ce-ţi povesteşte te duce departe, foarte departe — pînă aproape de vis...

Roma în secolul XVII : Guez de Balzac prin scrisori, Jacques Callot prin gravuri, unul dizertînd despre plăceri, celălalt desenînd cerşetori sau caricaturi, ne ajută să reconstituim decorul unei străzi oarecare, din apropiere de Forum, pe care se înşiră la nesfîrşit de o parte şi de alta a unei rigole greţoase, hanuri, cabarete şi taverne. Înăuntru, totul e numai cîntec, vin, vorbe groase, scurte sclipiri de cuţit pe un fundal de feţe încinse şi hilare, în timp, ce ţinîndu-se deoparte, Misson şi Caraccioli pun în jurul unei

mese lumea la cale. Dacă ni l-am putea închipui pe primul numai nervi şi oase, argint viu, al doilea seamănă probabil cu unul dintre acei venerabili fraţi cerşetori care străbăteau Italia de atunci şi al căror spirit se subţia de foame şi abstinenţe. Nu ţi-l poţi imagina, într-adevăr, defel, burduhănos de la bărbie pînă la genunchi, asemeni unui canonic revărsîndu-şi grăsimea. Se va vedea de ce !

Ce-şi spuneau ? Ce-şi mărturiseau ? Îşi schimbau oare visele pe speranţe ? Misson, care nu ascultă decît de tinereţea lui, se împiedică în propriile contradicţii : dacă începe prin a glorifica fericirea de a lupta, şi poseda o întreagă artă de a face să zăngăne şi să strălucească săbiile încrucişate, încheie prin a denunţa mizeriile războiului. Tînărul ofiţer are şi sufletul dar şi sîngele generos ! Cum să le pui de acord pe cele două ? Călugărul, pe care deismul său îl scuteşte de orice teologie a izbăvirii, vorbeşte ca un libertin, adică în calitate de filozof. Privind de sus evenimentele zilei — războiul Ligii de la Augsbourg şi *tutti quanti* — el arată şi demonstrează noului său prieten că războiul nu foloseşte decît la fortificarea statelor, în detrimentul indivizilor, şi că în loc de a-şi întrebuinţa sîngele în ambuscade milităreşti ar fi mult mai bine să-l folosească pentru cauze mai nobile. Netemîndu-se nici de Dumnezeu, nici de Diavol, el ajunge chiar să afirme că regele Franţei şi-a dobîndit mai puţin puterea de la Dumnezeu — lucru ce rămîne de dovedit, în ciuda darului său de a vindeca gîlcile — şi mai mult din impozite şi din război — lucru cu adevărat dovedit ! Curajoasă gîndire şi foarte bine venită pentru a tulbura o minte necoaptă. „Să bem, strigă Caraccioli, şi să salutăm în această după-amiază zorii unor timpuri noi care vor consacra domnia libertăţii ! „Mînţile li se cam tulbură, au devenit foarte buni prieteni şi au căzut de acord asupra faptului că vor să fie oameni liberi. Acum a venit momentul ca Misson să laude asprimea largului, vîntul bătînd în hobane, troznetul velelor, scrîşnetul cordajelor în mijlocul mării. Ochii lui fixează un singur punct din imensitatea visului. Caraccioli se hotărăşte pe loc să renunţe la sutană şi să-l urmeze pe Misson în parte ca să-şi perfecţioneze educaţia filozofică, în parte ca să-şi mai aerisească plămînii.

Sala, chivot de aur al aventurii, se umple de poveştile tuturor marilor călătorii pe care, de la Ulise la Misson, şi acum nici măcar nu-i interesează dacă le-au surprins în adevărata lor semnificaţie. E de ajuns să aduci vorba despre greement, catarg, vergă, misenă, otgon pentru a-i face să-şi imagineze o navă cu pînzele în vînt, tot aşa cum a pocni din bici, a zăngăni o sabie ori a troncăni într-o căruţă îi pot face să vadă aevea diversele manevre. În ce locuri ale memoriei rămăsese ascuns acest vocabular ? Ce istorii şi ce recife miraculoase ieşeau acum la lumină ? Ce călătorii pe apă ? Spre ce insule ? Marea le stă aproape, ca loc al tuturor naşterilor şi al tuturor renaşterilor. Iar Vilmont, veche navă înnămolită se desprinde, împinsă de val, navigînd în spaţiile albe ale imaginaţiei...

Fericită pace ! Sala a devenit solidară, blînd legănată de vorbele conferenţiarului. E ceasul lui de triumf. În ochii lui s-au adunat toate cutezanţele. Iar în cuvintele lui — toate primejdiile. Numai ce-şi răsfoieşte notele şi te face să vezi aievea calendare astronomice, portulane, iar călătoria după stele continuă...

Ţintind spre Franţa, *Victoire* e obligată să dea o bătălie la Livourne cu doi corsari barbareşti. Cu sabia în mînă, Caraccioli s-a arătat tot atît de înflăcărat în bătălie pe cît era Misson de aprins întru ale filozofiei. Pentru că acesta din urmă nu mai stătea la îndoială să socotească monarhia, inegalitatea şi nedreptatea ca pe cele mai mari nenorociri care afectează umanitatea. Arta războiului şi ideile noi se îmbinau la el într-un aliaj extraordinar.

Îi vom vedea apoi în largul apelor Martinicăi, unde *Victoire,* care mergea spre America, întîlni vasul *Winchelsea,* un vas englez. Înfruntarea fu dură, dar norocul înclină în favoarea francezilor, care salutară cu un triplu ura explozia şi naufragiul duşmanului. *Victoire* pierdu o bună parte din echipaj şi pe toţi ofiţerii. Ocazia care se ivise era prea frumoasă : obişnuit cu *combinazioni,* Caraccioli îl făcu mai întîi pe Misson să accepte ideea de a pune mîna pe vas, căznindu-se într-o a doua repriză să explice echipajului că, dacă vroia, ar fi putut trăi liber, numai să consimtă că Misson să le devină căpitan. Într-un glas, într-un suflet, cu un elan comun oamenii primiră propunerea, cu atît mai mult cu cît Caraccioli adăugase acestei propuneri o mul-

ţime de consideraţii asupra binelui care ar rezulta din această iniţiativă.

Iată de ce, cînd se pune problema arborării unui drapel, Mathieu le Tondu, şeful echipajului, nu ezită să propună pavilionul negru cu cap de mort. Propunere pentru care primi o aspră pedeapsă. Oare nu înţelesese chiar nimic ? Toate învăţămintele cu care se ostenise Caraccioli rămăseseră literă moartă ? Se sufoca aproape de indignare numai la auzul cuvîntului pirat, apoi, revenind la nobilele lui sentimente, exaltă în faţa unui auditoriu împărţit între uimire şi satisfacţie, mult generoasa misiune pe care Dumnezeu le-o încredinţase, făcînd din ei oameni liberi, destinaţi să menţină şi să propage această libertate. Votînd prin ridicarea mîinilor, adoptară deci un pavilion alb care purta, sub alegoria libertăţii, această deviză : *A Deo — A Libertate...*

Formula fusese aproape ţipată de conferenţiar. Toată lumea tresări. Ridicat în picioare, cu pumnii sprijiniţi de masă, repeta cu o voce furioasă : A Deo — A Libertate. Se îndepărtează de masă, străbătînd avanscena, cu mîinile la spate. De ce se frămînta atît ? De ce se mîniase subit ? Cu faţa violent luminată de rampă, ochii lui par a se înfunda şi mai tare în orbite. Sub stufărişul sprîncenelor şi mustăţii, arhitectura chipului se ascuţi, transformîndu-se parcă — între pometi şi barbă, urechi şi frunte — într-un vîrtej de energii. Personajul se construia pe sine însuşi.

Nu se mai înţelegea bine ce spune. Cîteodată se întorcea pur şi simplu cu spatele spre sală ; alteori părea a avea ceva împotriva celor care-l ascultau. Numele Libertăţii şi al lui Dumnezeu revin des în gura lui. Ce spune ? Ce spune oare ? Că Dumnezeu şi libertatea sînt de neînchipuit sau de neîmpăcat. Sau pot să se împace ? Capetele se apleacă unul spre altul ; murmure se fac auzite, imediat înăbuşite de sîsîituri îndemnînd la tăcere.

La balcon, un fotoliu pocneşte cu zgomot. Pleca protopopul. Demn, tipul are ceva dintr-un curcan inteligent. În ciuda întunericului, puteai să ţi-l imaginezi plin de umilinţă, onctuos mai degrabă decît gras, abate de curte căruia îi lipsea un rege sau nişte taloane roşii.. Datorită zgomotului pe care-l făcuse fotoliul în momentul cînd se ridicase, plecarea lui nu trecu neobservată... Deja cîţiva prelaţi, ve-

niţi numai cu scopul de a fi văzuţi de protopop, a cărui frecventare asiduă le ţinea loc de virtute, se întrebară într-o falsă şoaptă, aşa cum procedează de obicei la catedrală cînd, aparenţele unei perfecte căinţe vor să-şi facă auzite nemulţumirile. „Pentru Dumnezeu şi pentru Libertate !“ strigă încă o dată conferenţiarul. Cum Dumnezeu nu-i interesează din cale afară, iar libertatea îi umple de groază, prelaţii se hotărăsc să plece schimbînd între ei priviri ca să se asigure, priviri dispreţuitoare, pişichere. Puţin ar fi lipsit ca să nu-şi acopere retragerea cu un imn religios. Alte cîteva fotolii pocnesc. Cei care rămînd surîd. Ei cel puţin au conştiinţa propriei libertăţi de spirit.

Din cînd în cînd Prinţul ridică tapiseria care acoperă peretele. E o ţesătură roşie care coboară din plafon în pliuri dese. În dreptul lui tapiseria s-a desprins şi, ridicată, lăsă să se vadă anumite nişe de piatră în care se aflau statuete de sfinţi. Prezenţe solemne ! Această sală de cinema a fost altădată o capelă de penitenţi. De ce culoare ? Albi ? cenuşii ? albaştri ? negri ? A Deo — A Libertate ! a strigat conferenţiarul. Ei bine, dar acelaşi lucru se mai întîmplase aici şi altădată ! Curios că protopoul nu înţelesese. Cam la fel stau lucrurile întotdeauna. Ceea ce începe cu o credinţă se termină printr-un circ. Aceasta este esenţa însăşi a tragediei cînd se degradează în dramă. Vom vedea oare vreodată născîndu-se credinţa dintr-un circ ?

Conferenţiarul s-a aşezat din nou. Îşi aranjează fişele, ca şi cum s-ar pregăti să plece. Îl supărase plecarea protopopului ? Dar o observase măcar ? Îşi toarnă apă în pahar. Mîna îi tremură pe carafă. E obosit ? Îşi face mustrări de cuget că se înflăcărase ?... Dar trebuie înţeles şi el : nu e o poveste obişnuită. Cum ai putea-o relata cu indiferenţă ? Bine, pusese mult suflet pînă acum ; prea mult, firește ; sărise peste calul convenienţelor. La Vilmont, bontonul te obligă să pari cu atît mai puţin interesat cu cît subiectul e mai pasionant. Sau reluînd o frază celebră : te-ai întors de pe unde ai fost sau te prefaci că ai fost, pentru că de fapt n-ai fost nicăieri. Şi ceea ce-i deranjează cel mai mult la acest conferenţiar e dorinţa lui de a-i împinge spre politică. Ce vulgaritate ! Asta să însemne spiritul nou ? Putea foarte bine să povestească peregrinările acestui sieur Misson fără să insiste asupra tuturor fantas-

magoriilor lui ? Firește, Ludovic al XIV-lea, Liga de la Augsbourg și *tutti quanti*, cum zicea italianul ăla de Caracciolli, erau niște povești de mult uitate ; dar prăpăditul ăsta de conferențiar are un fel al lui de a vorbi, atît de convingător, atît de mușcător că în cele din urmă ai senzația că istoria e adusă la zi. Asta e curată provocare. Ce dracu ! Misson nu e un contemporan ! Să-l lăsăm trecutului său : astfel, detașați de aventurile lui personale, acestea se vor înscrie pentru noi, pentru plăcerea noastră, într-o vastă frescă în care, secolele și oamenii amestecîndu-se în lupte dubioase, Istoria întîlnește legenda. Și cum sîntem niște persoane extrem de serioase, noi nu credem în legende. Admirabilă logică !

Alte fotolii pocnesc. De data asta la parter. Conferențiarul întinde mîna. Imploră ? Denunță ? Zice rugător : „Misson și cu mine...“ Nu ajută la nimic. Alți spectatori pleacă. Pocnete de fotolii la balcon, la parter și iarăși la balcon. Cît de repede s-a deteriorat situația ! Numai cu cîteva clipe mai înainte era în plină glorie : ținea toată sala în mînă, el, un om atît de mărunt ; și acum... Dar și el e prea exigent, cere prea mult. Cine să înțeleagă că zicînd : „prietenul meu Misson“, el exprima un adevăr profund, o prietenie durabilă, născută dintr-o îndelungată legătură. Cine să consimtă la un asemenea efort de imaginație ? A intra în pielea conferențiarului, apoi a te imagina în locul lui Misson, potrivit unui joc fantastic de oglinzi și, în sfîrșit, culme a iluziei sau a dragostei, a-ți asuma ideile acestui gentilom... Nu, orice s-ar spune, li se cerea prea mult.

Alte persoane părăsesc sala. „Păcat ! Păcat !“ zice conferențiarul paraponisit, înainte de a-și relua discursul. E foarte vioi, vesel aș zice chiar. Cu vocea lui un pic cîntată, foarte plăcută, povestește sălii că cei doi pirați filozofi își practicau meseria într-un mod cu totul surprinzător. Dacă puneau mîna pe un sloop englez, așa cum atestă cronicile, îi luau tot romul și-l lăsau să plece fără să-i maltrateze sau să-i despoaie pe membrii echipajului, cum era obiceiul. Așa că aceștia îi salutau cu trei salve de urale în momentul cînd se despărțeau. Își mărgineau, simplu, eleganța la o singură condiție : ca fapta lor să nu fie destăinuită înainte de șase luni. Dar toate aceste tîlhării, oricît de substan-

țiale ar fi fost ele, nu erau nimic pe lîngă ceea ce avea să se întîmple.

Într-o zi, acostară și puseră stăpînire pe o corabie olandeză, *Nieuwstaak* din Amsterdam, care se ocupa cu traficul de negri. Imediat, Misson ținu echipajului un discurs mustrător. declarîndu-le că în nici un fel comerțul cu ființe umane — el zicea „oameni ca și noi" — nu putea să placă divinei justiții. După care, pe loc, în fața unui echipaj rușinat, îi eliberă pe negri din fiare, le dădu veștmintele olandezilor uciși în luptă și-i îmbarcă sub pavilionul lui. Dorința lui de egalitate, setea lui de dreptate, pasiunea pentru Rațiune, i-au însuflețit ideea de a-i amesteca pe albi cu negrii, socotindu-i pe toți frați întru Domnul și întru libertate. La început se mai iscară pe ici, pe colo, cîteva discordii, dar ucenicii lui Misson fuseseră atît de bine îndoctrinați de Caraccioli, capetele le erau atît de pline de ideile acestuia, că ajunseră la Anjouan și apoi în Madagascar în cea mai bună înțelegere.

— Comunistule !

Un om se aplecă deasupra balconului. Și mai strigă o dată : „Comunistule !" adresîndu-se conferențiarului. La parter oamenii se ridică, cu capul întors spre balcon. Din cauza întunericului nu prea se vedea bine cine izbucnise. Se pare că omul era îmbrăcat în uniformă. Aparent, un ofițer... Nici o îndoială : e comandantul Bazille din infanteria colonială. Un om curajos ! În sală se aprinde lumina. Brusc, conferențiarul se micșorează sub jetul de lumină mediocră, în timp ce Bazille ținîndu-se cu amîndouă mîinile de marginea de plus roșu al balconului stătea țeapăn, ca o mîndră imagine de proră, comandant de profesie, scandalagiu prin vocație. Războiul de la Rif, el făcuse războiul la Rif și-și mai aduce și acum aminte de lozincile care îndemnau la solidaritate cu rebelii și pe care le lansa atunci partidul. Nu se poate spune că n-a luptat peste tot pe unde Franța pretindea să-și impune opera ei civilizatoare. A.O.F., A.E.F., Madagascar, Tonkin... Văzîndu-l astfel drept, hieratic chiar, tuns scurt, cu obrazul bronzat de soarele tuturor colonilor, ceilalți simțeau că năvăliseră în sală, aevea, toate vechile vise de glorie pe fond de fanfare și tobe, sunați trompete ! fluiere și tamburine ! Dar spahiii ! I-ați văzut vreodată defilînd călări, cu cizme din

piele arămie, burnusuri roşii şi tichii ? Caii, praful, luciul de fulger al armelor în soare, aerul de sărbătoare... Dar pe tiraliorii senegalezi ? Ochii lor mari, albi, parcă speriaţi, se învîrt în cap pe sub fesurile roşii... În spatele lui Bazille în a cărui fiinţă se concentrează toate aceste imagini ale Imperiului, s-au adunat cu toţii, sînt acolo, Savorgnan de Brazza, Bournazel, toţi bătrîni asemeni lui Foucauld, toţi comandanţii de tip Marchand, toţi cei care au făcut Franţa mare cît lumea. Să stea el acum să-l asculte pe nefericitul ăsta, da, perfect, pe intelectualul ăsta de doi bani, exaltînd, şi mai rău, propovăduind nu ştiu ce egalitate între rase, cum s-a întîmplat la Rif, da ca la Rif, oh ! nu, aşa ceva nu putea răbda Bazille : oricît ai fi de franc-mason — limbile rele o susţin, pentru că a fost prea rapid avansat şi pentru că e prietenul domnului Gros, farmacistul —, asta nu înseamnă că eşti mai puţin ofiţer al armatei coloniale ! Continuă să-l apostrofeze pe conferenţiar care părea să se amuze nespus. Mînie de o parte, insolenţă de cealaltă... Evident, circul se mutase în sală. La o frumoasă întorsătură de frază Bazille este aplaudat. Aplauzele îi acoperă vocea. Mai zice două vorbe plin de avînt pentru că el este şeful şi e obişnuit să aibă ultimul cuvînt. E înconjurat, oamenii sar peste fotolii şi vin să-i strîngă mîna. Face semn să fie lăsat în pace şi foarte demn, pleacă. Cîţiva prieteni îl urmează, numai domnul Gros se aşează din nou. La balcon mai rămăseseră abia vreo zece persoane ; şi poate încă o dată pe atîtea la parter. Incidentul e închis. Se face din nou întuneric. Şi din nou sala de cinema se reduce la avanscenă, conferenţiarul ia proporţii pînă la a ocupa tot spaţiul.

Clătină din cap zicînd : „Vai ! Vai ! Vai !“ şi surîde, îşi freacă mîinile cu un aer de mare satisfacţie care-i luminează toată faţa. Pare fericit de această izbucnire. Şi Misson, aventura ? Conferenţiarul răsfoieşte, fişele, se ridică, se aşează, cam enervat. O voce de la parter strigă :

— L-ai pierdut pe Misson ?

Zăpăcit — căci nu putea să fie decît de zăpăceală vorba — conferenţiarul aprobă clătinînd din cap.

O altă voce, de la balcon de data asta :

— Nu se mai termină odată circul ăsta ?

Din ce în ce mai dezorientat, conferenţiarul continuă să aprobe cu faţa crispată. Îşi răvăşeşte fişele. Pe masă e o harababură de nedescris. Dosarul a rămas deschis sub un maldăr de fişe şi hîrtii care pare a creşte la nesfîrşit. De parcă s-ar multiplica de la sine.

— Asta e !

Cu un ţipăt de bucurie conferenţiarul întinde spre sală cîteva hîrtii şi începe să citească :

„Insula Madagascar, numită altădată insula Saint-Laurent, e situată la sud de ecuator şi se întinde între douăsprezece şi douăzeci şi şase de grade latitudine australă. Socotind şaizeci de mile pentru fiecare grad, cum se face, înseamnă că ea măsoară 840 de mile în lungime şi 240 de mile în lăţime..."

— Ne doare-n cot !

— Sigur, sigur, răspunde conferenţiarul cu un surîs jenat şi mai întoarce o pagină, două înainte de a-şi relua lectura : „Se află în Madagascar un copac pe care noi l-am botezat *Arborele de carne ;* dacă-l tai în timp ce creşte, ţîşneşte din el o sevă un fel de licoare care seamănă cu sîngele ; partea de jos a trunchiului e moale şi delicată asemeni cărnii din care sînt făcuţi muşchii noştri... :

— Ne doare-n cot !

Conferenţiarul surîde din nou mai întoarce o pagină şi reîncepe să citească. De data asta ceva mai tare ceea ce-i dă vocii o notă falsă : „pentru cei care preferă un beneficiu imediat în schimbul unor avantaje viitoare, vă spun cinstit, om experimentant eu însumi, că, dacă-i găseşti vîna, se poate recolta o mare cantitate de aloe de cea mai bună calitate. Dovada : cîţiva oameni de-ai noştri au cules la ordinul meu acest suc l-au uscat la soare, fără nici un fel de meşteşug, şi după trei sau patru zile au obţinut mai mult de cincizeci de livre pe care le-au vîndut la Londra la un preţ mult mai ridicat decît cel din Socotora, căruia farmaciştii i-l preferă pe cel din Madagascar."

„Odată stabilite aceste premize, gîndiţi-vă cît de uşor ar fi să colonizezi Madagascarul şi cît de onorabilă ar fi această întreprindere pentru naţiunea noastră şi folosi-

toare pentru toată creştinătatea. Numai două obstacole se ridică : indigenii şi..."

— Unde scrie asta ?

Conferenţiarul se apropie de marginea scenei, se apleacă spre întunericul din sală :

— Poftim ?

— Cine scrie asta ?

— Un chirurg englez în serviciul Companiei Indiilor care a locuit în 1630 patru luni în golful Saint-Augustin din Madagascar.

— Şi ce legătură are cu Misson ?

— Misson ?

Conferenţiarul îşi revine greu. Priveşte ici, colo, ai zice la întîmplare „Misson ? Misson ?" repetă întorcîndu-se spre masă. Parc-ar fi îmbătrînit brusc. Vocea îi e foarte slabă. Priveşte la dezordinea hîrtiilor de pe masă clătinînd din cap. Fotoliile pocnesc, la balcon, la parter, peste tot. Sala se umple de pocnete de fotolii, aerul freamătă, vibrează de atîta zgomot : parc-ar fi o revoltă, o furie, îţi vine a crede că oamenii o fac într-adins, şi fotoliile pocnesc unul după altul aici, acolo, sus, jos, şi tapiseria se ridică, se ivesc statuile, binecuvîntătoare, sala e acum o capelă, se aud cîntări, o lungă procesiune de penitenţi se apropie... Misson ? Caraccioli ? Dumnezeu nu e niciodată în termeni buni cu libertatea. Protopopul o spuseseră chiar mai adineaori, simplu fără nici un echivoc. Misson ? Caraccioli ? Libertatea nu se potriveşte marilor aventuri, cărora Dumnezeu singur le serveşte drept justificare. Comandantul Bazille a fost cît se poate de clar în acest punct. Misson ? Caraccioli ? Pierduţi cu arme şi bagaje pe la mijlocul conferinţei. Misson ? Caraccioli ? Prinţul întreabă. A rămas ultimul. El vrea să afle urmarea aventurii. De asta rămăsese. Conferenţiarul ridică privirea. Cum în sală nu se aprinsese încă lumina nu-l prea vedea bine pe omul care-i vorbea de acolo de sus. Îşi duse mîna streaşină la frunte. Repetă şi el la rîndul lui : Misson ? Caraccioli ? Despre ce e vorba ? Ce e cu aceste nume care fac drum dus întors de la balcon la avanscenă şi care-l copleşesc ? Misson ? Caraccioli ? Dar el oare ce o fi căutînd aici pe această

8*

scenă, cu mîna streașină la ochi încercînd să zărească pe singurul interlocutor care-i mai rămăsese ? Ciudat, nu-i așa ? Izbucnește în rîs. Misson ? Caraccioli ? Da, da, își amintește. Numai să aibă puțintică răbdare interlocutorul lui, el a pregătit o fișă care... Dar pe unde s-o fi rătăcit fișa asta ? O fi asta ? Nu. Cealaltă ? Nici atît. Ah, iat-o ! Ascultați-mă :

„Într-o zi sieurul de Rennefort se plimba prin piață cînd un soldat tînăr îi oferi o piatră în triunghi, albastră ca cerul, mare cît un ou de porumbel. Se mulțumi în schimbul ei cu cîteva monezi de argint și cîteva sticle de rachiu. Îi mărturisește că-l primise de la un negru care-o culesese la malul mării. Rennefort o puse alături de pietrele pe care sieurul de la Case i le făcuse cadou, beril, ametist, opal, topaz și o piatră ovală foarte frumoasă...

Prințul se așează din nou. Fără îndoială, omul e nebun. Numai dacă nu urmărește ceva prezentînd aceste nesemnificative informații una după alta. Îi întinde o altă fișă. „Ascultați...", zice cu lăcomie."... „Se răzgîndește : „Lămîii, portocalii, rodiile acre sau dulci se amestecă aici cu alți arbori care înfloresc asemeni iasomiei din Spania, alcătuind adevărate bolți naturale de verdeață care depășesc orice îndemînare omenească și orice ciudățenie artistică."

Conferențiarul pune fișa pe masă. Bate cu degetele în masă :

— Ce ziceți de asta ?

Înainte ca Prințul să răspundă strigă tot el :

— Eu zic că această insulă Madagascar era din toate punctele admirabilă și foarte propice pentru a întîmpina o experiență atît de fabuloasă ca cea a lui Misson. Căci, vedeți dumneavoastră, toate acestea — înșfacă hîrtiile cu amîndouă mîinile, le face cocoloașe, le ridică, le aruncă în aer rîzînd, rîzînd, și în jurul micii lui persoane zgîlțîită de rafale de rîs e un zbor, ușor, lent, un zbor alb de hîrtii, de fișe, păsări, păsări mute și ele, totul se învîrte, lunecă, conferențiarul rîde și apoi totul se așează, foșnesc, lunecă, lunecă hîrtiile acoperind încetul cu încetul avanscena, înconjurînd masa, scaunul, pe conferențiar care privește aiurit în jurul lui înainte de a relua cu o voce frîntă : În ceea ce privește aventura lui Misson

toate acestea nu au nici o importanţă. Nu, nici o importanţă, nici una...

Ridică din umeri. N-are importanţă, nimic n-are importanţă şi dealtfel dacă oamenii au plecat înainte de a fi avut timpul... Timpul ? Care timp ! Nu, nu se poate, a început din nou s-o ia razna. Nu timpul i-a lipsit, ci spaţiul. Poftim, spaţiul, marea, oceanele, marile voliere şi acest Madagascar cu nume cîntătoare... Îşi pregătise chiar cîteva fişe pe care avusese grijă să noteze vocabularul malgaş, cuvintele, vai ! cuvintele cele mai muzicale, şi ar fi vrut să le citească, să le recite, pentru a crea măcar iluzia unei călătorii, da iluzia descoperirii, a explorării şi atunci toată sala ar fi auzit zgomotul talazurilor lovite de stîncă, ar fi zărit pămînturile noi, coastele pline de arbori ciudaţi şi păsări colorate şi toată sala ar fi debarcat într-o radă împădurită, cea de la Diego-Suarez de exemplu, în. secolul XVII, pe urmele lui Misson şi ale lui Caraccioli, pe urmele echipajului lor, de la o surpriză la alta, din pricina indigenilor, a femeilor lor, a moravurilor, a limbii lor, iar el, conferenţiarul, şi-ar fi legănat auditoriul cu această limbă a lor atît de dulce. Dar s-a întîmplat nenorocirea că încă de la începutul conferinţei i s-au amestecat fişele. Şi atunci, sigur, şi-a pierdut cheful. E păcat pentru că avea cîte o fişă pentru fiecare subiect : indigeni, femei, moravuri, limbă, şi chiar pentru insectele insulei, pentru pădurile, rîurile, peştii de apă dulce şi peştii de apă sărată. Dacă totul s-ar fi petrecut în ordine el ar fi putut chiar să le umple ochii, urechile, gura, mîinile fiecăruia dintre auditori cu tot ceea ce Insula Madagascar oferise lui Misson şi lui Caraccioli la sosirea lor. După aceea ar fi fost o simplă joacă să le fi povestit aventura lor filozofică... Republica Libertalia, constituţia pirată, Rousseau înainte de Jean-Jacques, da, totul ar fi fost o joacă... Dar fişele s-au amestecat. Asta e. Şi atunci totul s-a complicat. Cere, roagă, imploră să fie scuzat. „Data viitoare..." zice el fals umil. Dar cînd îşi ridică privirea ca un actor epuizat descoperă că locul pe care-l ocupase Prinţul e gol.

— Povestește...

Așezat în capul mesei, Prințul e înconjurat de patru femei și de copii. Sînt toți acolo, ca altădată... Parcă ar fi o casă care se lepădase de timp. Într-o zi Prințul a zis : „Nu se petrece nimic și totuși se întîmplă atîtea..." Într-adevăr nimic nu pare a se fi schimbat de atunci. Stau în jurul lui cu toții, păstrîndu-și aceeași atitudine, de atîția ani, prinși într-un timp imobil, de un timp inutil. Ca de obicei, Marguerite stă la dreapta Prințului, și, tot ca de obicei, și-a pus mîna pe brațul lui zicîndu-i : ‚Povestește..." și el, auzind, s-a uitat la toți clipind din ochi din cauza luminii unduitoare a lumînărilor. Ceea ce se întîmplă în această seară s-a mai întîmplat și acum zece zile, și acum zece luni și acum zece ani. Cum să afli ? E adevărat, autoritatea Prințului a rămas intactă și de fiecare dată cînd se reîntoarce de la Vilmont sau dintr-o călătorie mai lungă, Marguerite, uzînd de un drept pe care nimeni nu i l-a contestat niciodată, își pune mîna pe brațul lui și-i cere să povestească. În casa cea mare, a povesti înseamnă a scoate la suprafață un timp străin, asemeni unui pescar care-și ridică din apă plasele cu pește și în șuvoiul cuvintelor ca-ntr-un șuvoi de apă, se minunează de ceea ce vede fremătînd în ochiurile plasei : emoția impresiilor, strălucirea unei conversații, linia ascuțită a unei fețe zărită în trecere... Întreg orașul Vilmont, „povestit" de atîtea ori, vine în cele din urmă să

se aşeze la această masă, umbre fugoase născute dintr-un cuvînt şi pe care un simplu gest le poate alunga, umbre familiare cu care flacăra sfeşnicelor populează pereţii... Astfel, vorbele Prinţului continuă să fie un fel de parolă încredinţată, locul în care realul şi imaginarul se susţin unul pe celălalt. Şi femeile şi copiii, ascultîndu-l mereu'n-au simţit anii trecînd. În această seară într-adevăr, ca şi în alte seri, totul e la fel, la fel ca atunci cînd patru văduve zdrobite de durere aşteptau de la un bărbat întrucîtva nebun cîteva argumente pentru o speranţă. Nu, nimic nu s-a schimbat.

Dovadă, lumînările. Sfeşnicele, mai degrabă... De ani şi ani de zile tot ţinutul e scăldat în lumină electrică. Fusese instalată la Loubière în 1926. Acum aproape zece ani. La început s-au folosit şi ei de lumina electrică. Ca toată lumea. Din modă, din curiozitate. Şi şi-au spus că într-adevăr era ceva foarte practic. Progresul, oricum... O eră nouă începea : aşa afirmau jurnalele şi lumea mai mai că era gata să creadă. Şi se minunau întorcînd butonul. Ce importanţă mai avea în fond, că lumina tremura necontenit, că becurile erau atît de fragile, ce mai conta oboseala ochilor şi acele pene de lumină ! Nu, nu mai contau ! Electricitatea exercita asupra lor un fel de fascinaţie. Trebuie să trăieşti odată cu timpul tău, ce naiba ! Toate invenţiile din această perioadă atît de fertilă nu făcură altceva decît să distrugă atenţia Prinţului şi a comunităţii sale de.., de... Dar la ce bun s-o luăm iar de la capăt ? să mai deshumăm vechi disperări, antice decepţii ! Electricitatea, aeroplanul T.S.F. îi ajutau să uite. A fi sau a nu fi odată cu timpul tău... Actualitatea le ţinea loc de conştiinţă, se ascultau şlagăre zicînd că e poezie. Şi asta a ţinut mult timp. Dar, ca urmare a unei furtuni de o rară violenţă — falezele care străjuiau satul Loubiere jucau în noapte sub lumina unor fulgere violete —, au trebuit să folosească din nou pentru o seară sfeşnicul ca să facă lumină. Dintr-o dată lumea şi-a redobîndit consistenţa şi misterul. Fără să stea prea mult pe gînduri, Marguerite vorbi de „lumina cea vie", referindu-se la flacăra sfeşnicelor şi fiecare înţelese că electricitatea răspîndea o lumină moartă. De atunci fură cu toţii de acord că e o prostie să te aliezi

unui asemenea progres. În rest, cu ce nu mai fură ei de acord din acea seară ? Marguerite povesti că văzuse în copilărie, cu prilejul sărbătorilor vibrînd întotdeauna de dangătul clopotelor, numeroase sfeşnice aprinse şi acum le păstra în mintea ei ca pe imaginea unor buchete de flori, a unor tufişuri de flori... Realul era întotdeauna la ea o promisiune, Marguerite nu vedea bine decît ceea ce metamorfoza. În ciuda anilor nu-şi pierduse prospeţimea ochiului. Şi visară toţi atunci tufişul arzînd mereu fără să se facă scrum. Nu se poate spune că nu foloseau lumina electrică în casa cea mare. Totuşi, dîndu-şi seama că ea micşorează volumele, că şterge expresia feţelor, urîţeşte carnaţia, pe scurt, poceşte chiar viaţa, se lipseau de ea cît mai mult cu putinţă şi mai ales renunţau la ea duminica, sau, mai simplu, în serile în care hotărau că vor să fie fericiţi. De exemplu, era de ajuns să se aşeze sfeşnicele pe masă, înainte de cină, pentru ca fiecare să-şi simtă deja sufletul în sărbătoare. Aroma unei prăjituri, parfumul unei tarte veneau după aceea ca un adaus...

În această seară, cele două mari sfeşnice cu patru braţe erau aprinse, răspîndind pe feţele tuturor o lumină vie. E duminică. Chiar caprele au fost lăsate în voie pe pămînturile de la Loubière. Orele au alunecat de dimineaţă pînă seară, strecurîndu-se prin jilăveala călduţă a unui început de vară. Cina se încadra perfect în această atmosferă agreabilă, Jeanne aduse un fel de mîncare al cărei secret numai ea îl cunoştea şi pe care-o botezaseră „tocana lui Jeanne". Un amestec de carne de pui, jambon şi salsifis, copt într-o crustă de cocă care semăna cu coaja rumenită a pîinii calde, de sub care se răspîndea un miros de piper şi de găină umplută. Era o mîncare unică. Austeră şi somptuoasă în acelaşi timp, o înghiţeau frigîndu-se, pe tăcute, cu o poftă nestăpînită. Rumenită şi scăzută la foc în cuptor, coca se muia şi se îngălbenea în sosurile ei, şi rezultatul reuşitei se judeca după nuanţele degradate ale crustei care trebuiau, ca în această seară, să treacă de rumeniu închis la alb gălbui.

După ce băură laptele şi mîncară brînzeturile, Jeanne a plecat să aducă „surpriza" pe care, revenind, o purta ridicată deasupra capului.

— Ce-i asta ?
— Ce ascunzi acolo ?
— Arată.

Şi Jeanne, surîzătoare, aşeza pe masă o prăjitură cu cireşe. Rumeniul marginilor, auriul împodobind mijlocul prăjiturii, roşul viu al cireşelor, albul scînteietor al zahărului : acorduri de culori, care toate se acordau cu Jeanne, iar în adîncul acestor acorduri, convingerea, da, neabătuta convingere, pe care cu toţi o dobîndiseră trăind împreună, că nici unui cofetar, fie el chiar perfect, nu i-ar fi reuşit o asemenea prăjitură cu cireşe, prăjitura cea mai simplu de preparat, pentru că Jeanne se gîndea în timp ce o pregătea la cei pe care-i iubea fredonînd un cîntec vechi, *Le Temps des cerises,* de exemplu... Fericirile de genul acesta ţin casa cea mare în picioare, în ciuda unor timpuri de mizerie.

Sînt cincisprezece ani, nu, şaisprezece ani, şaisprezece ani deja de cînd împărţeau totul şi de cînd din această familie un pic trăznită se născuse o veritabilă comunitate... Copii, acum tineri adulţi, pe care mamele se încăpăţînau să-i numească „copii", îi zic, „tata" sau Prinţul, vorbindu-i cu dumneavoastră — obicei al unei alte vîrste care-i făcea să rîdă pe sătenii de la Loubière (cel puţin pe vremea cînd încă mai existau), dar care a menţinut între ei o anumită distanţă, alcătuire de memorie, tăcere şi durere. Cît despre văduve, inclusiv Marguerite, ele îi spuneau „prietene" în aşa fel încît în sat n-a putut niciodată să ghicească cu care dintre ele întreţinea el legăturile cele mai apropiate. Şi numai Dumnezeu ştie cît de lacomi de bîrfe erau — fie şi numai pentru a se răzbuna, înjosind un om a cărui întreagă conduită cerea numai respect ! Avusese loc chiar o campanie foarte bine organizată de denigrare — asta se întîmpla cam prin anii '25 —, la care chiar primarul epocii împotriva căruia Prinţul, îndemnat de văduve, se prezentase în alegerile municipale din '29, pare să fi dat o mînă de ajutor. Se zvonea că în casa cea mare se desfăşurau adevărate bachanale (se vorbea pe atunci de orgii, fără a se uita să se adauge că erau de natură romană, pentru a li se desemna adevărata măsură) ; că lăsau copiii de capul lor (sub pretextul că nu frecventau şcoala comunală, dar uitau să precizeze că Marthe, învăţătoare de

profesie înainte de război, făcea lecții cu ei) și mai ales aminteau de plimbările nocturne ale Prințului, care bătea platoul Claps în lung și lat, susținînd că era nebun (în timp ce aceste plimbări încetaseră aproape complet de la întoarcerea de la Saint-Geniez, după marea decepție provocată de Piatra Scrisă)...

De unde această ură ? De ce atîta îndîrjire ? Bîrfele au rar ca obiectiv adevărat ceea ce răspîndesc pe față. Acum, de exemplu, ținîndu-i pe locuitorii casei mari sub tirul calomniei nu vroiau de fapt altceva decît să-i scoată din sărite și să-i facă să urască ținutul. Dacă ar fi plecat, viața la Loubière și-ar fi putut relua cursul normal, departe de prezența din ce în ce mai apăsătoare a acestui străin. Dar asta ar fi însemnat să nu mai țină seamă de amintirea lui Charles, ceea ce propriile sale rude ajunseseră în cele din urmă să înțeleagă, și nici de hotărîrea văduvelor. Dar, dincolo de dorința de-a rămîne ei între ei, alte două motive mai obscure, îi îndemnau pe săteni să dorească îndepărtarea micii comunități : nu numai că aceasta nu ducea o viață de familie normală (raporturile între copii și părinți erau bazate pe încredere, pe respect reciproc și schimburi de păreri constante), dar se mai apucaseră și să țină o turmă de capre care, crescînd și înmulțindu-se, prăpădeau culturile.

Războiul fu declarat chiar din clipa morții lui Francois Barrault pe care, calitatea sa de notar îl desemna în chip firesc ca instanță de împăcăciune, oficiu căruia el i se dedicase încă de la venirea Prințului și din pricina căruia, șovinismul local îi reproșa că ține partea celor din casa cea mare, sub pretextul că proprietarul ar fi fost „un spirit distins". După care venea și ultima perfidie, strecurată printre buzele strînse : „Și de unde au oare ăștia atîția bani ?" Casa cea mare, copiii, turma care și-o încropiseră, totul costa al naibii de scump. La Loubière originea banilor era socotită mai importantă decît orice altă origine. Ceea ce agravă lucrurile fu că Prințul, auzind de noua lor pretenție, nu șovăi să meargă în sat, să vorbească unuia, altuia, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, și cînd se văzu înconjurat de oameni destui, dădu explicații asupra sursei banilor care-i permiseseră să cumpere casa cea mare : călătoria lui de-a lungul ținutului, văduvele pe care le

solicitase să-şi vîndă bunurile şi care o făcuseră cu dragă inimă, folosirea în comun a tot ceea ce mai rămăsese din marele naufragiu, în fine, căutarea sub o stea mai norocoasă decît în altă parte, da, necontenita lor căutare... Ultimele cuvinte nu se mai auziră din cauza murmurelor. Ce mai ! Omul acesta era lipsit de orice ruşine... Dacă îşi manifestau curiozitatea în privinţa lui, asta nu însemna că el trebuia să le dea şi explicaţii pe loc ! Ce se ascunde îndărătul unei asemenea sinceităţi ? Din acea zi, Prinţul acceptă că prostia poate într-adevăr să n-aibă margini. Această amară constatare îl făcu să primească participarea la alegerile municipale, ce le cîştigă la diferenţă de un vot.

Canon, mai chefliu ca niciodată, veşnic combatant în luptele nocturne ale patimei sale, biet erou lăsat la vatră, îl ajutase să cucerească această primărie, sprijinit şi de rudele lui Charles, unicul prieten pe care-l avusese vreodată, Charles enigmaticul, a cărui amintire îi alina toate tainele, şi de un cuplu de artişti, un sculptor şi o ceramistă, pe care personalitatea lui şi frumuseţea plină de tăcere de la Loubière îi atrăseseră aici.

Alegerea fusese derizorie, ca dealtfel tot ce are atingere cu politica. Simţindu-se ameninţat, fostul primar făcuse apel la marile idealuri de la '89 şi susţinuse că dacă lumea îi zicea „Prinţul" adversarului său, însemna că el era realmente un prinţ, şi că, votîndu-l, n-ar fi făcut decît să se întoarcă la timpurile feudale.

Fostul primar era o natură fericită. De exemplu, el credea cu tărie că trecerea timpului e în mod firesc sinonimă cu progresul. Credea în evoluţie, plin cum era de idei mai mult sau mai puţin scientiste, mai mult sau mai puţin pozitiviste, mai mult sau mai puţin raţionaliste care punîndu-se de acord asupra faptului că doi ori doi fac patru permiseseră cîtorva mari spirite din secolul XIX să nege existenţa lui Dumnezeu. Necazul a fost că, odată confundat dumnezeu cu clericalismul, nu mai putură împiedica, printr-un efect de contaminare, de altfel previzibil, ca ştiinţa lor să nu se clericalizeze ea însăşi pînă la urmă. Dintr-odată prostia fu ridicată la rangul de virtute. Frumos rezultat ! Aşa că ideea calităţii provenind din cantitate nu mai era numai o idee electorală ci una

care privilegia speţa în detrimentul individului. Iar această idee oferea un dublu avantaj : acela de a-l liniști pe om făcîndu-l să creadă că avea să fie smuls în fine din imemoriala lui solitudine metafizică, și acela de a-l înjosi, pentru că, scutindu-l să lupte de unul singur îl făcea să se lase în grija celorlalți. Cînd Prințul dezvolta acest raționament și afirma în consecință dispariția simțului demnității, a gustului responsabilității, a spiritului de inițiativă, fostul primar rîdea. Era cu adevărat o natură fericită care, fără să se teamă de paradox, nu șovăia să-și întrerupă interlocutorul : „Dumneavoastră aveți credința dumneavoastră eu o am pe a mea".

Credința ? Care credință ? în ce zei ? în ce speranță ? Șaisprezece ani trecuseră astfel. Ce însemnaseră ei ? Ca-ntr-o joacă, uite, copiii deveniseră adulți, femeile îmbătrîniseră, dulce surîzînd mereu. Turma de capre crescuse. Șaisprezece ani ! Îi mai țiuie și acum urechile : dimineața în care bolta cerului de iarnă, a cerului de gheață crăpase ; orașul Vilmont se cutremurase pînă în adîncul pivnițelor, a criptelor, a subteranelor sale ; și el, purtat de dangătul tuturor clopotelor unei speranțe nebune, știuse că războiul adevărat abia începuse. Ciudat, fusese ales primar. Stabilitatea, considerația, notorietatea : ah ! dacă ei ar ști... Victoria, ar fi cazul să vorbească despre victorie. La ce bun ? An după an, anotimp după anotimp, zi după zi, se îndîrjise să trăiască numai pentru că la mijloc erau femeile și copiii. Îndîrjit ? acesta era cuvîntul potrivit, din pricina singurătății. El singur se înțelege pe sine. Nu va uita niciodată prima descindere la Loubière, noaptea, pe frig, alături de François Barrault. Platoul Claps era slab luminat, cînd brusc apăru o deschizătură întunecată, un drum care se înfunda în umbră, și pe măsură ce coborau simțeau o umezeală năvălind din toate părțile, și auzeau din ce în ce mai puternic bubuitul unui torent. El, primar ? În glumă, zice : „ales și reales", cum ar fi zis : „șah și mat". La început el urca pe platou mînîndu-și catîrul în căutarea lui Charles, în căutarea tuturor alor lui. Catîrul a murit ; Charles a murit. Din una dintre nepoatele lui a făcut învățătoarea satului ; iar din unul dintre nepoți, factor poștal. Eroii lui nocturni s-au destră-

mat în lumina crudă a domeniului Pietrei Scrise. Şi nepotul, şi nepoata sînt plătiţi de stat. I-ar fi trebuit prea multă putere ca să reînvie morţii. Şi banii cîştigaţi de ei, adăugaţi la cei proveniţi din vînzarea laptelui şi a brînzeturilor de capră le alcătuiră în cele din urmă o mică avere. În şaisprezece ani, locuitorii din casa cea mare se puseseră bine pe picioare, cum se zice. Un fel de avere, într-adevăr, la care mai trebuie adăugat că închiriase, pentru un franc simbolic, teritoriul comunei. Acum este un Prinţ. Dar încetase vreodată să fie ? Nimic nu se întîmplă, nimic nu se întîmplase. Timpul e nemişcat. Dovada ? Jeanne surîde şi acum de plăcere în faţa prăjiturii ei cu cireşe, iar Marguerite nu şi-a luat mîna de pe braţul lui de cînd i-a zis : „Povesteşte..."

El vorbeşte... Dar încetase vreodată să vorbească ? De şaisprezece ani, salonul în care stau cu toţii în această seară şi-a schimbat mereu forma, primind o mulţime de lume ; a fost cînd tranşee plină de soldaţi, cînd platoul Claps sub lumina lunii, cînd cîmp de ruine sau necropolă trezindu-se dintr-un somn mult prea îndelungat, zguduit sub toate prăbuşirile istoriei. Loubière, Vilmont, Roma şi alte oraşe au fost evocate trimiţîndu-şi delegaţii la apel în jurul mesei, precum secolele şi-au trimis emisarii lor, iscînd aici, în liniştea meditaţiilor, rumoarea, imensa şi emoţionanta rumoare a timpului, un fel de freamăt răbdător şi înverşunat, o lentă tropăială întretăiată de abia auzite jelanii... Şi acum, masa luminată de cele două sfeşnice cu patru braţe creşte rotunjindu-se pînă la dimensiunile unei săli de cinema. Acolo, în capul mesei, foarte departe, în punctul pe care Prinţul îl desemnează cu degetul şi pe care ei îl fixează cu ochii lor obosiţi, e chiar scena, mai mult, avanscena, viu luminată unde-şi face apariţia o siluetă fragilă, conferenţiarul...

Vorbeşte... Trebuie să vi-l imaginaţi pe Misson, zice el. Şi apoi aruncă o vorbă : Utopie ! Înţelegeţi ? A strigat : Înţelegeţi ? Şi strigă iar : Totul se întîmplă în altă parte, totul se află altundeva... Vorbeşte... Acest vechi dor de fugă... Adaugă : Să fugi, să scapi, să fii mereu altundeva, necontenit. Utopia sau cea din urmă minciună... De şaisprezece ani vorbeşte. Conferenţiarul freamătă în lumina sfeşnicelor. Uitîndu-se fix la cele patru flăcări şi văzîn-

du-le cum dansează, tuturor li se pare, pînă la urmă, că sfeşnicul seamănă cu un conferenţiar, iar acesta se agită, se zbuciumă cu atîta forţă, aruncîndu-şi braţele în toate părţile, că ai zice... că ai zice... Dar iată, se întîmplă ceva : faldurile de stofă roşie se ridică parcă smulse de un vînt puternic, lăsînd să se vadă statui de sfinţi, între care în primele rînduri, se află sfinţii Augustin şi Ieronim. Conferenţiarul dă înapoi, pare terorizat, îşi ascunde capul sub braţul îndoit, clătinîndu-se, copleşit parcă de o mare durere ; apoi îşi revine, pare să se adreseze statuilor, le imploră, se roagă, dar nu se aude nimic din ceea ce spune, se deplasează parcă fără să păşească, ca şi cum ar pluti, statuile nu s-au mişcat, ele aşteaptă tăcute ca el să-şi termine imploraţia, îşi frînge mîinile, cade în genunchi, se prosternă, toată lumea fuge împingîndu-se, ţipînd bătîndu-se care să iasă mai repede, o debandadă. Şi totuşi nici un zgomot nu ajunge pînă la balconul unde Prinţul, neatent pentru o clipă, ridică un fald de stofă roşie şi priveşte o statuie — a sfîntului Ieronim ? a sfîntului Augustin ? —, în timp ce de pe avanscenă un conferenţiar jigneşte o sală de burghezi vorbindu-i cu fervoare despre utopie sau chiar despre paradisul terestru, acest antic vis pentru care Dardanus n-a murit...

Dardanus ? Cine l-a pomenit pe Dardanus ? Prinţul surîde, se apleacă peste balcon, descoperă că sala e goală, se întoarce, nu vede pe nimeni. Conferenţiarul e şi el gata de plecare. Îşi pune liniştit hîrtiile în ordine. Pare fericit. Ar fi trebuit să-i spună ceva... să-i vorbească... să-i zică... Dacă ar putea ţine într-o zi un discurs despre Dardanus, cît de interesant ar fi ! Mai ales la Vilmont unde oamenii sînt atît de amatori de antichităţi romane. Şi apoi ar fi şi un mijloc de a le atrage atenţia asupra sorţii care-i aşteaptă... Într-adevăr, pleacă, vin, nepăsători, părînd fericiţi în timp ce în jurul lor totul troznește ca o barcă veche surprinsă de furtună. Barbarii... Barbarii ar trebui identificaţi, ar trebui să li să explice tuturor că prăbuşirea Romei a cufundat lumea în întuneric pentru cel puţin cinci secole, ar trebui... În fine, nu vi se pare că acest Misson a sfîrşit în mod lamentabil ? N-a murit el de desperare într-una din bătăliile navale în care se angajase la reîntoarcerea din Madagascar, după ce indigenii îi distruseseră

Republica și-i masacraseră oamenii ? Conferențiarul rîde. Aparent, acest final îl amuză. Dă din cap, face semn cu mîna că nu... Cine nu moare desperat ? zice, în sfîrșit, între două sughițuri de rîs. Ciudat, rîsul lui îți sfîșie sufletul, e un rîs ironic, împotriva căruia nu poți reacționa pentru că nu-i poți veni în ajutor, rîde parc-ar sparge nuci...

— Rîdea ca domnul Gros ?

— Întocmai ! Încercam să-mi amintesc pe cine am mai auzit eu rîzînd așa. Ei bine, pe domnul Gros, farmacistul.

— Era și el la conferință ?

— Bineînțeles ! Dar el n-a rîs. Mi s-a adresat în schimb cu „domnule primar". Mie !

— Și Misson ?

— Povestește-ne despre Misson.

— Tată !

Privirile adolescenților lunecă contemplînd peisajele violete, ticsite de flori roșii și fructe galbene... Ce să spui despre Misson ? Impasibilă figură de proră, aceste ținuturi imposibile există numai datorită lui. Vasele lui lunecă ușor spre coaste și oamenii lui, sprijiniți de bastingaj, visează în tăcere. Valul lovește blînd pereții vasului, în timp ce de pe uscat mii de păsări își iau zborul cu țipete multicolore. Misson ? Apropierea de Pămîntul Promis a fost desigur momentul cel mai tulburător din toată această ciudată aventură. Totul mai era încă posibil. Pămîntul acesta care venea în întîmpinarea piraților nu avea nume. Ei strigau : Pămînt ! Pămînt ! Ziceau : copaci, păsări, nori. Toată știința lor se oprea aici. Cît ar dura o clipă de uimire, ei nu fură decît oameni, atîta doar, niște oameni și în timp ce navele intrau în rada împădurită, ei trăiau ca-ntr-un timp alb, un timp pe alb, cum ai zice minge pe alb... *A doua zi ei vor ști să numească fiecare copac,* fiecare pasăre, fiecare nor și atunci totul va fi fost spus. Dar pentru un moment, erau fericiți : maluri necunoscute, vegetație fără nume, păsări nemaivăzute, pe scurt, toate aceste culori violente care izbucneau în fața ochilor lor uimiți alcătuiau un peisaj pe care ei îl cunoșteau bine, pentru că-l purtau în ei încă de la origini, și care de-a lungul zilelor calme. li se desfășurase neîncetat pe sub

pleoapele obosite. „Ai să vezi, ai să vezi...", zicea Charles. Şi ei văzuseră. Şi el văzuse. E punctul în care începe şi se termină aventura. A lor, a lui... Înainte sau după ea, nu-ţi mai rămîne decît să contempli zilele şi nopţile în imuabila lor succesiune. Dar acolo, într-o clipă cît o eternitate, un vis imposibil creştea pînă la dimensiunile unui ţinut imposibil. Misson reuşise miracolul de a-i smulge pe oameni, măcar pentru o dimineaţă, timpului obişnuit. Restul nu mai avea importanţă. Republica Libertalia, oricît de generoasă li s-ar fi părut ea, nu era decît o prelungire a cotidianului în alte forme. Or, cotidianul e un timp oprit, un timp inutil, un timp mort. Ludovic XIV în Franţa, Libertalia în Madagascar, unde vedeţi diferenţa ? Misson elaboră o constituţie, le impuse o limbă internaţională, promulgă legi : un stat fusese creat de nişte oameni care tocmai de un stat fugiseră. Ciudat, nu ? Utopia e la fel de zadarnică ca şi lumea pe care ea pretinde că o înlocuieşte şi o moralizează. Dar atunci, exact în minutul cînd aceşti piraţi, lunecînd spre coastele Madagascarului, îşi umpleau ochii cu peisajele violete, poate că au avut sentimentul sacrului...

Prinţul clatină din cap. Faţa lui a rămas aceeaşi, lungă şi osoasă, slabă, făcută toată numai din linii ascuţite. Nu îmbătrînise propriu zis. Doar îi albiseră tîmplele şi pielea lăsa să se vadă o fină reţea de riduri. Asta e tot. Cînd vremea e umedă piciorul pare un pic mai ţeapăn. La lumina sfeşnicelor îi priveşte pe ai lui, care-l privesc.

— Sacrul, zice el...

Şi asta e o veche poveste. Charles racorda sacrul la o simplă imagine care ea însăşi se lega de Misson, de aceea îi şi venise în minte. Charles închipuia o corabie cu trei pînze, încremenită în mijlocul oceanului pentru că stătuse vîntul. Ce făceau atunci oamenii ? se întreba el. Şi în cazemată erau unii care-i răspundeau în cor, pe un ton de zeflemea imitîndu-i pe copiii care gînguresc : oa-menii de pe punte se ui-tă la căpi-tanul care, de la înălţimea du-netei, priveşte norii... Şi rîdeau.

Rîdeau. Femeile, copiii, Prinţul, toţi rîdeau. Din nopţile petrecute în cazemate luptînd cu frigul, cu frica nu mai rămăsese decît această istorioară care-i făcea să rîdă. Sacrul ? Un obicei vechi, o poveste frumoasă ! Ei se

strîng unii lîngă alţii. Se întîlnesc pe scară şi rîd. Marguerite sau Jeanne, Marthe sau Marie spun ceva şi rîd. Picături, izvoraşe, torente de rîs : prospeţime, o, sfîntă prospeţime ! Şi voi umbre dulci, umbre verzi şi fîntîni, nesecate fîntîni ale bucuriei.

Cîtă inconştienţă ! Cîtă vinovată şi primejdioasă inconştienţă ! Pe vremea cînd încă mai primeau vizitatori veniţi de la Vilmont, de la Loubière, musafirii lor plecau foarte şocaţi. Incapabili de adevărată generozitate, nu puteau concepe că se poate rîde fără răutate. Atîta bucurie, atîta puritate făcuseră mult rău reputaţiei acestei familii. „Mai aveţi inima să rîdeţi pe asemenea timpuri ?“ ziceau ei, ofensaţi, supăraţi, înţepaţi ; şi, fără să mai aştepte un răspuns, plecau, aduşi de umeri, cu spatele încovoiat, cu fruntea ridată de griji. Iar locuitorii casei mari rîdeau şi mai tare. În orice caz, nimeni nu şi-ar fi putut imagina că ei rîdeau din pură plăcere, fără să-şi bată în vreun fel joc de vizitatorii lor... „Ei cum ? nu vedeţi că ducem pe umeri toată nefericirea lumii ?“ afirmau cei mai îndrăzneţi... Şi e adevărat că lumea nu înceta să se cufunde în tiranie, în barbarie... Dar era acesta un motiv să te laşi copleşit ? În alte părţi se murea de foame, oamenii erau închişi, înseamnă că ar trebui ca nici noi să nu ne mai hrănim sau să împărtăşim soarta celor încarceraţi ? Specia e mai importantă decît orice ? Dar ce valoare mai are o specie dacă indivizii care-o alcătuiesc sînt reduşi la tăcere ? Viaţa nu valorează nimic ; nu, viaţa nu valorează nimic ; ceea ce contează sînt doar virtuţile care o organizează şi care-i dau semnificaţie.

Atît de distanţate de ideile la modă, asemenea convingeri nasc o forţă sufletească condamnabilă. Iată de ce, Prinţul şi ai lui îşi păstraseră, în ciuda a tot şi a toate, privirea limpede, strîngerea de mînă sinceră, capul sus. Pîinea pe care o dăruiesc mai are încă gustul adevărat al pîinii. Nu e de mirare aşadar că nimeni nu mai îndrăzneşte să se apropie de casa cea mare, cu excepţia bietului Canon, a rudelor lui Charles şi a unui cuplu de artişti. Nu e de mirare aşadar că satul Loubière a fost părăsit încetul cu încetul după moartea fostului primar. Sătenii s-au refugiat la Vilmont unde se ştie că răul pare cel puţin mai interesant. Aici te poţi lăsa pradă chiar, cu o anumită

plăcere, gîndurilor negre, pesimismului, afectînd o dispoziţie descurajată şi o mină plină de tristeţe. Asta era ultima modă, puteai fi luat drept un cuvios ! Nemaipunînd la socoteală că asemenea nobile sentimente duc în mod firesc la supunere. Căci, rîsul se ştie, este o caracteristică proprie doar oamenilor liberi.

Stau de vorbă... O luminare fumegă. Marthe îi retează mucul. Flacăra le luminează feţele cu scînteieri de fericire. Marie a strîns masa. Acum îşi pot aşeza mîinile cu palmele în jos pe masă. Toate aceste mîini pe lemnul lucind întunecat, toate aceste feţe în umbra dulce şi, de la mîini la faţă, acele raze de lumină tremurată care conturează corpuri, care confirmă prezenţe... Sînt acolo cu toţii, întorcînd spatele nopţii, îndîrjiţi împotriva nopţii... S-au scurs şaisprezece ani de cînd seară de seară, el luptă împotriva nopţii, pentru copiii îngroziţi de spectrele întunericului, pentru femeile a căror singurătate se trăda uneori prin pătrunzătoare ţipete sfîşiindu-le somnul, pentru Charles care-l chema irezistibil pe platoul Claps în primele luni după sosirea lui aici... De cîte ori nu rătăcise din cameră în cameră, ascultînd respiraţia unuia sau a altuia, panicat de o tresărire sau de un geamăt înăbuşit, cu inima strînsă la vaietele femeilor ; mistuit de propriul lui foc interior, în timp ce în camera sa, lîngă o veche carte deschisă, o luminare se stingea cu încetul...

Linişte a nopţii, rotundă, jilavă, violetă ! Unul cîte unul s-au ridicat şi s-au dus la culcare. El doarme atît de puţin. Niciodată nu dormise prea mult. Pe cînd era mai tînăr putea veghea chiar nopţi la rînd. Şi ar mai putea-o face şi acum. Dar oboseşte mai repede. Îşi trozneşte degetele. Îşi întinde braţele. Pentru ce traversare se va mai îmbarca oare încă o dată ? Sub temeliile casei, torentul înăbuşit de grosimea pietrei, seamănă cu respiraţia lumii. Îi place să asculte această palpitaţie abia auzită, ca un clocot continuu. Apa, sîngele pămîntului, străbate casa şi astfel o frîntură a vieţii profunde, subterane, enigmatice pătrunde ca un freamăt prin piatră. Un adevăr îşi impune acolo forţa, un adevăr pe care-l presimte, pe care-l simte — dar ce fel de adevăr ? Cum să ştie ? Cum să înţeleagă ? Vizitatorilor se mulţumeşte să le răspundă că un torent trece pe sub casă. Fapte, mereu fapte ! Ce prostie, ce miopie !

Lui *cum* ? el i-l preferă pe *de ce* ? De ce constructorii casei mari hotărîseră s-o ridice deasupra unui torent ? Iar pe el de ce l-a fermecat acest torent în ciuda umezelii ? De ce iubind soarele cum numai un om din nord îl poate iubi, a fost totuşi atras de această apă care, izbindu-se de casă, pare că vrea s-o forţeze, s-o deschidă, s-o sfîşie ? Şi de ce-l oprimă această violenţă ? Nemaipunînd la socoteală nopţile cînd, sub viitura apelor, casa trozneşte de la fundaţie pînă la acoperiş ? Parcă s-ar zgudui sub loviturile unor enorme ciocane ! Lovită din toate părţile în acelaşi timp cu mînie, cu furie, cu o forţă oarbă. Nimeni nu doarme în asemenea nopţi şi, totuşi, de ce se bucură cînd surprinde pe chipurile lor ceva din sălbăticia nopţii ?

De ce ? De ce ?... O lumînare sfîrîie, împrăştie cîţiva stropi şi se stinge. Un ţipăt a ţîşnit. un ţipăt pur lăuntric care reverberează coborînd în el necontenit, în timp ce în jurul mesei noaptea creşte şi se îndeseşte cuprinzînd în ea toate nopţile petrecute acolo cînd ţipase, cînd se rugase, nu ştie, nu mai ştie, şi ai lui vin unul după altul să-şi reia locurile... Cît timp se scursese între toate aceste nopţi ? Şaisprezece ani ? Cine pomenea mai adineaori de şaisprezece ani ? Parcă abia ieri urca spre platoul Claps biciuindu-şi catîrul pe urmele lui Dardanus. Să se regăsească, trebuie să se regăsească în tot acest timp risipit. Să vedem ! Ce vîrstă au ei acum ? Jacques, micul Jacques, se apropie de el surîzînd. Are douăzeci şi doi de ani, avea deci şase cînd sosise la Loubière, dar iată-i şi imaginea de la doisprezece ani, cu plete lungi... Jacques fusese dintotdeauna preferatul lui. De ce ? Firește, pentru că ei doi exploraseră mereu împreună impărăţia muşchilor. Prin spatele casei mari, urcau de-a lungul torentului, păşind din piatră în piatră, sărind peste trunchiurile copacilor căzuţi, înfundîndu-se în penumbra albastră care se îndesea într-atît încît apa, oprită de vreun baraj natural, oferea privirilor imaginea unei suprafeţe netede, lucie ca oţelul şlefuit. De acolo era imposibil să vezi cerul, şi nu puteai înainta decît încovoiat. Un fel de tunel de verdeaţă se arcuia deasupra torentului, jumătate cărare, jumătate potecă bătută de animale... Chiar în toiul verii, aici era frig. Soarele nu putea străbate niciodată pînă jos. Buretos, pămîntul mirosea a frunziş putred, iară dacă se agăţau întîmplător de

vreo creangă, creanga se rupea cel mai adesea fără zgomot, putredă şi ea. Să-l fi văzut atunci pe Jacques. Ochii îi străluceau parcă aprinşi de febră. Îşi aminteşte că-şi spusese în sinea lui de mai multe ori : „Jacques nu mai e în firea lui". Într-adevăr, Jacques alerga aproape tot timpul, atras, fascinat nici el nu ştia de ce. Jacques se confundă cu misterul locului. Cîteodată descopereau o urmă de vulpe, de arici sau de şoarece de cîmp. Într-o zi dădură, trăzniţi, peste o urmă de mistreţ. Dintr-o dată, amuţiseră amîndoi. De ce tăcuseră speriaţi ? Era şi aici ceva de înţeles, presimţit, se simţea, dar ce ?

Jacques şi el însuşi, Irène, şi Denise, şi François, femeile care fie că rămîneau acasă fie că se hotărau brusc să-i urmeze, au străbătut acest vechi pămînt, bătînd cu piciorul cărările, suind toate colinele. Au mers, au mers, potrivindu-şi pasul după pasul celor care-i precedaseră, care la rîndul lor călcaseră pe urmele strămoşilor şi umblînd, umblînd, au abolit timpul, fără să dea niciodată de vreun suflet de om. Ţipetele copiilor se amestecaseră cu croncănitul ciorilor, iar tăcerile lui cu tăcerile pămîntului. Numai norii le rămăseseră tovarăşi credincioşi. Şi totuşi, şi totuşi, îndărătul fiecărui copac, sub fiecare piatră, în fiecare nor, el ştia, cu un fel de preştiinţă nesigură, că trebuiau să descopere un adevăr — dar care ?

Dincolo de împărăţia muşchiului, unde vînturile lustruiseră pămîntul şi apele spălaseră stîncile, cîte o plantă mai răsare ici colo, rezistentă, cîţiva arbori se îndîrjesc să crească, ultimele rămăşiţe ale vreunei ruine se spulberă. Aşa pustiu cum e acest ţinut, cum se face că nu apasă asupra lui nici un sentiment de dezolare ? Se mira şi continuă să se mire. I se explicase pe toate vocile că soarele, că soarele, că soarele... Şi e adevărat că, în lipsa soarelui acest pămînt se îndoliază, se îmbracă în negru şi alb. Dar dacă soarele e ca un ecran care te împiedică să vezi esenţialul ? Ce vorbă-i asta ? Despre ce esenţial tot pomeneşte ? Ce vrea să vadă ? Nu ştie încă. Lumea e plină de mistere, iar el ar vrea să descifreze misterul lumii. E o nebunie chiar atît de mare ? un orgoliu ? o vanitate ? Nu-i chiar atît de simplu. De exemplu, cînd se opreşte fără respiraţie în faţa unei urme de mistreţ, cînd i se face un gol în stomac privind suprafaţa în-

tunecată a unui torent ale cărui ape, natural barate, sînt calme, ce vrea să însemne asta ? El presimte, simte că se află aproape de un adevăr — dar care ? Într-o zi, aventurîndu-se într-o vîlcea îngustă şi pîrjolită de soare, fusese surprins să descopere un petec de verdeaţă. Nimic sau aproape nimic ! trei arbori schilavi, cîteva buruieni, două tufişuri ţepoase... Printr-o crăpătură din pămîntul acestei modeste oaze văzuse prelingîndu-se picătură cu picătură o apă neagră, rece ca gheaţa, sînge, sîngele lumii, îşi zisese, şi deschizătura prin care se scurgea această apă era asemeni unei răni. De ce începuse deodată să tremure ? Să fi fost de vină oboseala, mersul îndelungat sau cerul de foc ?

Încă o dată, pentru ultima dată, ar fi vrut să-i întrebe pe ai lui. Dar chipul lui Jacques, copil, se abureşte a uitare, şi împreună cu el se estompează şi imaginile escapadelor lor... Ar trebui să viseze şi iarăşi să viseze, să-şi adune amintirile, toate amintirile... Aveau să răspundă aşteptării lui, şi strînse toate la un loc, aveau ele să facă a ţîşni răspunsul pe care-l pretindea el de la toate ecourile ? Numai norii l-au întovărăşit pretutindeni... Iată adevărul ! Norii, îşi aduce aminte acum... Unde se petrecuse asta ? Noaptea era luminoasă, transparentă chiar, şi norii lunecau uşor tiviţi cu aur, continente fabuloase, plaje fericite... El urca, una cîte una, treptele de granit care trebuiau să-l ducă pînă la acea mare interioară. Urca, urca... Răsucită, viu luminată, scara creştea asemeni unei flăcări, pînă la a-i astupa tot cîmpul vizual, arzîndu-i ochii, orbindu-l cu atîta strălucire... Noapte, o noapte, mare a tuturor călătoriilor, mare a tuturor furtunilor !

Pentru că de noapte era vorba, de noaptea devenită şi mai deasă din pricina cărărilor unduitoare care însîngerau marea... Focuri aprinse de naufragiaţi pe ţărmuri sălbatice ; focuri de epave menite să semnaleze recifele şi necontenit întreţinute pe malul care se apropie şi se depărtează, faruri pe care valurile le acoperă, — alunecare, plîngere şi noaptea drept regat, noaptea de un verde întunecat, cu un gust de alge printre care corpul alunecă legănîndu-se...

Pentru că despre moarte era vorba, despre moartea prin înec, despre o nesfîrşită coborîre în tine însuţi şi despre acea fericire a abandonului pînă ce, cu un zvîcnet din

călcîi, printr-un sălbatec elan, revii la suprafață, la lumină...

Căci despre lumină era vorba în acest fantastic și tăcut urcuș spre ceva care arde și sfîrîie, spre această torță ce fumegă și căreia trebuia să-i cureți feștila, trebuie... trebuie...

...Șaisprezece ani în care ieri și azi se confundă, copiii la toate vîrstele copilăriei, femeile în toate zilele singurătății lor, și el, da, el însuși, observînd, privind, redus doar la atît, la o privire, la un ochi, limpezire a viziunii pînă în acel moment imobil cînd, în tăcere, se săvîrșesc marile metamorfoze...

Toți, ei și ai lui, chemați, invocați, visați, iată-i în fiecare moment al existenței lor comune, legați de amintirea lui fragmentată, ciobită și iarăși refăcută, obrajii Margueritei, surîsul lui Jacques, cozile Irenei, acum cinci, zece sau cincisprezece ani, în timp ce orele se fragmentează la rîndul lor, se disociază și se adună, asemeni frînturilor de soare care le tremură între gene laolaltă cu sudoarea somnului de vară...

...Orele albe, orele plumburii ; orele abrupte și inaccesibile ale nopții.. zi după zi a trebuit să poarte greutatea acestor ore de plumb, mai ales după-amiezile, cînd ziua era ca și terminată, dar se lungea încă la nesfîrșit. De cîte dăți n-a fost ispitit să creadă că este o pasiune inutilă conștiința ?... De acum numai specia mai contează, zicea fostul primar... Orele de dinaintea crepusculului, rigide, învăluind lumea într-o lumină alburie, o lumină străveche, îl duseseră uneori pînă la marginile disperării... Să se topească în mijlocul speciei, să se încredințeze speciei și să închidă ochii... Ciudat, toate acestea nu i se pot opune sincerității, căreia nimic nu-i rezistă. Îți vine să crezi că oamenii nu și-au construit sistemele de gîndire decît pentru a scăpa de frică... Ar fi trebuit să crezi în timp, să crezi în Istorie, în specie, ar fi trebuit... Să crezi ? Să crezi ! Și iarăși țipătul lui, pur lăuntric, sapă în el deșerturi de sete. Plictisul...

...Singura mișcare în acest salon : pendula ceasului de perete, soare fals care se leagănă între umbrele nopții. Scurgere a timpului... Prezent-trecut al plictisului, trecut-prezent al visului, și flăcările lumînărilor care dansează,

dansează, deformînd încăperea, ora, memoria după cum le taie capul... Trecutul acestei flăcări prezente, şi toate flăcările lumînărilor care l-au privegheat de cînd sosise aici ! Prezent al tuturor acestor flăcări trecute şi sentimentul difuz că ele îţi aduc aminte de alte flăcări evocînd alte veghi, reînviind alte visuri care nu-ţi aparţin, care nu ţi-au aparţinut niciodată şi care ţîşnesc dintr-o memorie alta decît a ta...

...Flăcări în care imaginea lui se multiplică, jocuri de oglinzi, false perspective, flăcări reflectîndu-se la nesfîrşit... Stătea în faţa unei oglinzi perfect opace pe care abia o luminează un sfeşnic reflectat de o altă oglindă... El nu e decît un chip rău desenat pe luciul oglinzii şi această faţă ivită din întuneric, fascinată de întuneric, lunecă de la o flacără la alta, de-a lungul oglinzilor reflectîndu-se una pe cealaltă, pe o traiectorie imobilă şi perfectă şi dispare în noapte urmînd această linie de foc, într-o noapte mereu respinsă, la nesfîrşit amînată şi i se pare — impresie fugitivă — că propria lui imagine, trecînd astfel de la o flacără la alta, îl atrage după ea, iar el tremură, se înfioară, se clatină, deşerturi de sete, arsură, în timp ce de la un fior la altul se multiplică schimbîndu-se imperceptibil, de la o oglindă la alta, de ajuns totuşi pentru ca la sfîrşit să fi devenit acest altul în care nu îndrăzneşte încă să se recunoască...

...Pe cer, ca niște saline alburii, care alunecă risipindu-se ușor, un continent dispare ; și totuși, țipătul, rug arzînd, al unei păsări, de la care pornind imaginația poate construi totul, sau chiar acest zbor perfect vertical al dimineții... Nu, nu se va spune nimic despre imperiile prăbușite pe care nici o pasăre nu le mai poate salva ; trebuie să te întorci la tine însuți, cu mantia căptușită de rămășițele nopții, în sunetele tălăngilor invizibile ale unei turme pe care umbrele o mai ascund încă... Așa se naște ziua, în clipa cînd taina îți scapă iarăși și iarăși, întorcîndu-se la cel care-o deține de o veșnicie...

— Trezește-te !

Un frig brusc : răcoarea jilavă și năucă din zori cînd somnul e mai greu ; frig alb din pricina zorilor, a luminii albe care se strecoară printre persiene și rănește ochii încă închiși ; și totuși o voce, o voce poruncitoare, aceeași :

— Trezește-te !

Saline, albeață, tălăngi... Să scape, trebuie să scape de torpoarea unei nopți petrecute în vis și în veghe... O mînă îl scutură. E Jeanne. Așa cum o obișnuise, trebuia s-o întrebe : „Ce s-a întîmplat, draga mea Jeanne ?“ Nu zice nimic. N-are timp. Jeanne se apleacă spre el, aproape îi atinge obrazul cu nasul și strigă :

— Nu auzi nimic ?

Valurile somnului se retrag într-un lent reflux... Să audă ? Nu, nu aude nimic. În schimb îl asaltează mirosu-

rile : cel de terebentină care reașează mobilele la locul lor obișnuit ; cel de sfeșnic cu mucurile necurățate. Adormise probabil fără să le stingă. Nu se clintise, cu capul pe braț, cu brațele pe masă. Lemnul prinde viață sub degetele lui... Încetul cu încetul lumea își reia forma.

— N-auzi nimic ?

Face semn din cap că nu. E mișcarea care-l trezește de tot. Deschide ochii și-i închide ; tăișuri, lungi tăișuri de lumină, durerea îl obligă să se întoarcă în noapte, în noaptea lui. Ar vrea... Ar trebui... Oboseală. Imensa oboseală, și zumzetul din el...

— N-auzi zumzetul ?

Cum ? Jeanne aude și ea ceea ce zumzăie în el ? Cum se poate ? Ridică ochii și-o privește neîncrezător.

— Ascultă ! zice ea.

Zumzetul pornește iar. Încetase vreodată ? Mai mult decît un zumzet, e parcă o rumoare mai degrabă nedeslușită decît depărtată. Vine dinspre Loubière.

— Ce se întîmplă ?

Jeanne nu știe ; și-a aruncat în grabă un șal negru peste cămașa de noapte. E în picioarele goale. Cu o mînă își ține șalul strîns peste piept, cealaltă îi spînzură pe lîngă corp. Mîndria Jeannei, umilă și severă mîndrie, și mîna care se crispează strîngînd șalul și trădînd o profundă dezolare :

— Nu zgomotul m-a trezit, ci un fel de neliniște, n-aș putea spune ce, o durere surdă aici, în capul pieptului, care m-a făcut să sar din pat. Fără să mă gîndesc, mi-am zis : „S-a întîmplat o nenorocire, s-a întîmplat o nenorocire.“ Și numai după aceea am auzit zgomotul, acel zgomot...

— Și ?

— Am ridicat obloanele.

— Și ?

— Nimic. N-am văzut nimic. Nu, nimic. Mă așteptam la... nu știu, nu se întîmpla nimic. Atît doar, că dinspre platou se ridica lumina zilei.

— Hai cu mine !

— Așa cum sînt ?

— Ai dreptate. Mă duc singur.

— Aşteaptă ! Nu ţi-am spus totul. Nenorocirea asta nu e doar un presentiment, îi strigă, dar el şi ieşise deja.

Se întoarce, rămîne în uşa deschisă şi-i spune blînd, foarte blînd :

— Du-te la culcare, draga mea Jeanne. Du-te buna mea soră...

Cu mîna la gură Jeanne îşi stăpîneşte un ţipăt. Priveşte. Intens. În jurul lui lumina devine trandafirie. Ziua ! Lumina curge parcă de la cap spre picioare, îi scaldă trupul, i-l deformează, sînt lacrimile, lacrimile Jeannei care reuşeşte cu greu să rostească :

— Năpasta...

— Ştiu, zice el.

Aleargă, aleargă, în ciuda piciorului lui ţeapăn : uriaşă siluetă care se depărtează, care se grăbeşte cu stîngăcie. Numai de-ar ajunge la timp ! Năpasta, scumpă Jeanne, el o simţise apropiindu-se de mult. Ieri seară, încă mai jucase comedia perfectei înţelegeri : el, stăpînul acestei comunităţi exemplare... Ce exemplu ? Care comunitate ? Copiii deveniseră adulţi, văduvele nu sînt decît nişte biete femei, timpul a degradat totul, chiar şi pe el însuşi... Exemplu ? Hai să fim serioşi !

Izbeşte cu piciorul bolnav într-o piatră : durerea, durerea ascuţită şi binefacerea acestei dureri pe care o primeşte ca pe un dar... Să se gîndească, nu vrea să se gîndească la ceea ce se petreçe acolo. Nenorocirea ? Previzibilă, prea previzibilă. Şi nu făcuse nimic pentru a o preîntîmpina. Nimic.

Întîia rază de soare poleieşte acoperişurile celor mai înalte case din Loubière. Piaţeta e probabil încă învăluită în întuneric. Zbierete se aud şi zgomot de animale fugărite. Turma, ce se întîmplase cu turma ? Şi ţipetele ? De unde se aud ţipetele ? De departe par rîsete de ură. Rîsete demente. Ca odinioară.

Piciorul îl doare, drumul pare fără sfîrşit, i s-a făcut frig. Ar fi trebuit să mai pună ceva pe el la plecare. Cît de nobil fusese ieri seară, înconjurat de ai lui ! Încă o dată şi încă o dată, pentru ultima oară, se străduise să le bareze toate căile spre viaţă. De şaisprezece ani îi obligase să gîndească asemeni lui, să vadă cu ochii lui, să trăiască prin el. În dimineaţa asta behăituri tragice îi înnoadă maţele..

Frumos rezultat ! Iată primele case ale satului. Un praf înecăcios, des, îi astupă gîtlejul. Un praf care se ridică pînă la acoperişuri şi care se vede acum probabil şi de la casa cea mare, putînd fi confundat cu fumul.

Totul arde în el : ochii, gîtul, plămînii. Un nebun, nu fusese decît un nebun. Nici istorie, nici utopie... Atunci ce ?

Îi vine rău. Cu sufletul la gură, sprijinindu-se de un perete, cu picioarele numai junghiuri, priveşte. Nu poate, nu ştie decît să privească. Praful e din ce în ce mai des. Distinge două siluete într-o şaretă, aflată în mijlocul pieţei, încercuită de o lumină slabă, în timp ce de jur împrejur caprele behăie, se înghesuie, mişcîndu-se în salturi ritmice.

Pe jumătate despuiat, cu pielea cenuşie, burta umflată de rachiu, părul încîlcit, Canon se luptă cu un ţap căruia se trudeşte să-i lege picioarele. Lîngă el, Denise, fata cea mare a Jeannei, cu părul, cu frumosul ei păr de aur despletit, unduindu-i pînă la şale, cu bluza descheiată, ţine lipit de pîntec un ieduţ ale cărui picioare rigide şi slăbuţe se zbat în gol.

Zbor de întrebări... Nebun, nu fusese decît un nebun ! Înlăuntrul lui totul se clatină şi cutremurul care-l străbate se revarsă în afară. Nu, nu se poate, n-o vom lua iarăşi de la capăt ! Vaiete, vaiete, abia auzite şi vîntul, vîntul fierbinte, de nebunie, se abate în rafale. Şuieră, suflă, se agaţă de zid, e gata să cadă, doborît de rafalele de vînt, se încordează, praful dispare, satul dispare, iar în faţa lui, la picioarele unui soi de altar, nu se mai văd decît o tînără femeie arcuindu-şi blînd braţele în jurul unui ieduţ şi un bărbat care, cu un hohot de rîs alb, îi întinde încordîndu-şi toţi muşchii ţapul legat. Se apropie de ei în liniştea acestei dimineţi binecuvîntate. Lumina e mai imponderabilă ca niciodată. Un sacrificiu urmează să se săvîrşească. Totul fusese pregătit potrivit ritualului. Fecioara ţine strîns lipit de pîntec ieduţul, simbol al tuturor iniţierilor. Nu e chiar aşa de mult de cînd, în orgiile dionisiace, bachantele, îmbrăcate în piei de animale, sfîşiau un ied. Nimic nu fusese dat uitării. Ordinea e desăvîrşită. Cît despre victimarul care a pregătit ţapul, el ştie că gestul lui fatal, gest de ispăşire, va elibera puterea genezică şi forţa magică ce se vor răspîndi ca o rouă fecundă asupra lumii, în timp ce lascivitatea şi geniul rău al animalului vor fi distruse. Acum totul e

pregătit. Lama fulgeră în soare, victimarul nu așteaptă decît un cuvînt...

— Opriți !

Cu brațul pe jumătate ridicat — brățara de piele strînsă la încheietura pumnului, fulgerarea scurtă a cuțitului —, Canon se întoarce. Privire feroce : privire sîngerie, înjectată, infestată de rachiu, și gura ca o tăietură lividă care se strînge și se deformează înainte de a striga :

— Tu ? Ce vrei ? Lasă-ne în pace !

Denise a lăsat animalul jos. Acum se retrage adunîndu-și bluza la piept. Să iasă, ea nu vrea decît să iasă din cercul în care stau închiși cei doi bărbați. Canon o prinde de mijloc și-o trage spre el :

— E a mea.

El nu mai încearcă acum decît să-și croiască drum printre capre. A ajuns foarte aproape de șaretă. Vechi imagini îl asaltează ; el într-o șaretă, străbătînd un ținut adormit, privind răsăritul soarelui, întîlnind o șaretă plină de femei, intrînd în Vilmont... Dimineața victoriei, dimineața făgăduințelor ! Alte imagini îl năvălesc : clipirea roșietică a unei lămpi într-o fereastră, noaptea, și el, curios, fascinat parcă de această lumină, apropiindu-se, privind înăuntru și descoperind în fundul încăperii, în penumbra roșcată, trupurile trandafirii tăvălite între cearșafuri : Canon posedînd-o trudnic pe Denise... Năpasta ! zisese Jeanne... Și iată-l pe Canon cum o sărută pe Denise pe gură și o împinge înapoi. Rîs vînăt, rîs de bețivan, la fel de urît ca o rîgîială.

— Rîsul tău, Canon, rîsul tău...

Acesta se lasă pe vine, se întinde spre el, nas în nas, pișicher, vulgar, tot mai încercînd să rîdă. Și rîsul lui se încarcă de ură, ca adineaori, ca altădată, ca pe vremuri, cînd camarazii din tranșee rîdeau după o bătălie, numărînd morții... Canon se ridică, se dă înapoi, cu ochii ieșiți din orbite :

— Să taci ! Să taci ! N-ai nici un drept.

— Războiul, totuși...

— Te urăsc ! Te urăsc ! Și Denise te urăște și toată lumea ! Ai înțeles ? Toată lumea te urăște.

Atunci de ce să te mai aperi, de ce să te mai zbați ? Orice dialog ar fi fost inutil. Ridică din umeri. De acum

încolo totul e inutil. Rezistase şi el cît putuse. Zarurile au fost aruncate. Pierduse. Niciodată n-a fost mai singur decît în faţa acestor două fiinţe. A pierdut. Asta-i tot ! S-a bătut, n-a încetat să se bată cu fantomele. Ce vanitate ! Ştiind ceea ce ştia, a vrut totuşi să-i apere pe ai lui. De ce ? De nenorociri ? Dar nenorocirea venise. De minciuni ? În numele cărui adevăr ? De iluzii ? În virtutea căror certitudini ?... Ar fi trebuit să vorbească, să răspundă, să nu rămînă surd la aceste vorbe de mînie: A pierdut, jocul fusese inechitabil. Morţii sînt uituci. Vii de asemeni. Timpului nu i se poate opune decît propria memorie. A pierdut. Şi totuşi el ştie, da, el *ştie* că a avut dreptate. De unde-i vine această siguranţă, această convingere ? Un soi de durere rafinată îi strînge stomacul. Chiar adineaori, oare nu văzuse *altceva* decît scena la care asistase ? Şi ieri seară şi în zilele trecute, lumea nu i se dezvăluise mereu în aceleaşi circumstanţe ? Lumea ? Sau lucrurile pe dos ? Poate că veghile sale repetate, multiplicate, transformîndu-i viaţa într-o nesfîrşită pată albă, tăcută — saline alburii care se duceau lunecînd... —, veghile sale l-au făcut încet, încet să pătrundă în contrariul lumii, să treacă dincolo de aparenţe... Ar trebui să vorbească, să răspundă. Ar trebui...

Cu mîinile trufaş înfipte în centiron, cu burta împinsă înainte, Canon cel plin de ură toarce un discurs plin de blîndeţe. Socotelile vechi sînt greu de descîlcit... Uitase, oare, frumosul nostru Prinţ cît de stingher sosise în sat şi cum nu ceruse decît să fie primit pe aici ? Îl întîmpinaseră ca pe un frate, ca pe un fiu ? Nu ni s-ar fi cuvenit aşadar din parte-ţi, dragă Prinţe, puţină gratitudine ? Iar dumneata, inflexibil, mîndru, vorbind morţilor ca şi viilor, şi celor vii ca şi celor morţi, n-ai făcut altceva decît să ţii smintite discursuri... Maimuţoi, maimuţărindu-se, Canon îşi juca propria comedie : străbătînd într-un necontenit du-te vino platoul din jurul şaretei, ca şi cum ar fi fost vorba de o estradă, luînd ca martor turma de capre, ca şi cum ar fi fost vorba de o bandă de gură-cască, pişicher, zeflemist, cînd vesel, cînd grotesc, simpatic şi plin de viaţă, baroc şi obscen, bate din palme, pozează, jucînd toate rolurile, al Prinţului şi al sătenilor, al său la nevoie, farseur şi parodist... Intraţi, intraţi, doamnelor şi domnilor, reprezentaţia e gata să înceapă... Cu limba, imită tamburina ;

din buze fluieră... Intraţi, intraţi ! pentru prima oară, în iubitul vostru tîrg, veţi asista, oameni buni, la un proces edificator, edificantisim, al unui Principe principisime care vroia, care vroia, care...

Denise o luă la fugă. Aleargă la deal spre casa cea mare, ţinîndu-şi rochia cu amîndouă mîinile. Canon tace, îşi şterge gura cu dosul mînecii, îi e sete, îi e sete. Vrea vin ? Nu, alcool, da, alcool, pentru că nu prea îi e cald. Asta e, vrea alcool, un pahar mare... Soarele ! Soarele lui, soarele care se ridică drept în crucea nopţii. La cerere, ce mai ! Un soare credincios, minunat, nu-i aşa ?

Pleacă sprijinindu-se unul de altul. Nu mai sînt chiar atît de tineri. Din spate seamănă cu doi veterani lăsaţi la vatră. Vechi camarazi ? La fiecare pas pe care-l face cuplul se clatină. Foşti combatanţi ? Unul cu piciorul ţeapăn, cu mersul sacadat ; celălalt... cu părul albit, cu ochii arşi de imagini de mult uitate.

În casa lui Canon lumina zilei dă la iveală ceea ce se întîmplase în timpul nopţii : patul desfăcut, cearşafurile şi cuvertura aruncate pe jos (imaginea insistentă a picioarelor Denisei ridicate cu tălpile unite în jurul şalelor amantului) ; sticle goale, răsturnate, pahare murdare pe masă (imaginea obsedantă a Denisei bînd înainte de a se oferi lui Canon, şi imaginea lui Canon prinzînd puteri prin alcool ; imagini ale unei iubiri îngălate ; imagini vinete, violente...)

Bine înfipt pe picioarele crăcănate, Canon-cel-plin-de-frică bea. Un pahar mare de rachiu. Nimic pe lumea asta nu-ţi dă curaj ca rachiul. Nu-i aşa ? Plescăie din limbă. Satisfăcut, sătul, cu setea nepotolită, dar smerit şi conciliant, băiat bun, cu privirea în gol, cu paharul între degete, fericit, mulţumit, nu-i aşa ? Rachiul, mahmureala, pumnul zdravăn : loveşte cu el în masă — paharele zăngăne — şi declară solemn : Sînt un ticălos. Se aprobă singur cu un semn din cap : da, perfect... Un adaos ca să se convingă pe sine. Şi totuşi Canon nu e convins absolut de loc : cu un ochi rîde cu celălalt plînge... Dar tu, prietene, unicul meu prieten, eşti un sfînt. Şi iarăşi dă din cap : da, perfect ! Acum rîde cu amîndoi ochii... Un sfînt care ştie să se descurce în afaceri... Privirea i se abureşte... Pentru binele tuturor, desigur... Ochii îi scapără... Îţi mai aminteşti de preot ? Cum şi-a luat valea ? A dispărut într-o

bună zi, s-a pierdut ca dus de vînt ! Şi de săteni, de săteni îţi aminteşti ? Duşi şi ei într-o bună zi parcă luaţi de vînt, asemeni preotului ! Bună afacere, nu ? Şi eu — se bate cu pumnul în piept, — şi eu, şi eu... Nu mai ştia ce vrea să zică, pierduse şirul vorbelor... Să bea, vrea să bea !

Se va sinucide bînd atîta alcool. Rîde : să se sinucidă, el ? Ce idee ! Scutură din cap : să se sinucidă, să se sinucidă... Continuă să dea din cap ca şi cum ar fi vrut să alunge o muscă rea, o muscă obraznică... Şi apoi, brusc, serios : Vreau să mă însor cu Denise !

A zis-o sprijinindu-se de masă şi încercînd să se ridice pe jumătate. Dar cade la loc pe scaun. După tonul vocii ai crede că nu e vorba de o afirmaţie, ci de o rugăminte. Ca să înşire apoi, milog, complice : Şi să ştii, te-aş ajuta să-ţi desăvîrşeşti opera. Nu mi-ai spus niciodată nimic, dar eu am înţeles totul... Se arată pe sine cu degetul, burlesc : Canon a înţeles. Canon nu zice nimic. Dar Canon ştie să vadă, să asculte... Apoi, cu indexul întors spre Prinţ, adaugă sec, sigur de el : Casele pe care le-ai cumpărat una după alta în sat, nu le-ai cumpărat ca să te îmbogăţeşti, ca să-ţi rotunjeşti averea, proprietatea. N-ai nimic dintr-un proprietar. Vezi, te cunosc bine. Ai făcut-o...

— Îţi interzic.

— Bine, bine. Dacă nu vrei să vorbesc am să tac. Dar ai să vezi, te voi ajuta. Voi fi omul tău. Ai făcut din mine umbra ta. Canon e sufletul... da, da, sufletul tău blestemat !

Şi iarăşi rîsul : rîsul urii : răul, iată, e aici, în acest om... O vrea pe Denise, vrea să-i fie lui un camarad ireproşabil, şi obţine totul pentru că el reprezintă răul, pentru că nu poţi rezista la nesfîrşit răului, pentru că el, Prinţul, a pierdut... Vei vedea, vei vedea... a zis Canon, şi, din străfundurile memoriei iată că se face auzită vocea lui Charles : vei vedea, vei vedea... zicea Charles cel uitat, neluat în seamă — Charles trecut dincolo de orice amintire... Vei vedea, zice Canon, din acest sat pustiu vom face o operă fabuloasă. Ascultă...

Canon vorbeşte. Mîinile sale modelează case în aer pe care apoi, printr-o mişcare bruscă, le dărîmă. Rîde. Se apleacă spre Prinţ, îl ia de braţ, îi face cu ochiul. Par doi vechi prieteni pe care o lungă viaţă trăită laolaltă îi făcuse să eşueze undeva pe un ţărm de mare, pe nisipurile răb-

dării şi ale bunătăţii... Dă de băut. Nu vrea ? Sincer nu ? Ce păcat... Atunci bea singur. Soarele, nu-i aşa ? Şi, în soare, caprele... Cu mîna desenează un spaţiu rotund : O piaţă ; împingînd aerul în sus cu degetul mare face să reînvie imaginea unui platan ; cu degetele încîrligate face să răsară imaginea caprelor... Vor fi acolo, multe, o sută, o mie, zece mii, umplînd satul, încetul cu încetul, cu răbdare, inexorabil, răspîndindu-se prin piaţă, pe uliţe, acoperindu-le cu un strat gros de căcăreze, pişîndu-se peste tot, duhori irespirabile, insuportabile mai ales în căldura soarelui de vară ; iar el le va ajuta să invadeze totul, să năvălească pretutindeni, să distrugă... În faţa fiecărei porţi, a fiecărei case va aşeza coveţi pline cu sare roşie. Ploaia o va topi făcînd-o să se reverse, caprele o vor linge, mînjind porţile. Lemnul va putrezi. Limbile lor aspre vor smulge fibră cu fibră scîndura şi porţile una după alta vor ceda... Atunci animalele vor lua cu asalt casele, le vor ocupa, vor urca la etaj, spărgînd geamurile, toate geamurile, cu coarnele, împingînd obloanele, toate obloanele, cu frunţile lor încăpăţînate... Datorită lor, satul va reîncepe să-şi trăiască viaţa de mai înainte. Uşile deschise, ferestrele date de perete : era nevoie doar de foarte puţină imaginaţie ca să-ţi reapară în faţa ochilor Alphonsine sau fostul primar care să te salute cu un gest larg... Preotul e şi el pe acolo. Prinţul trece de la unul la altul. Toţi îi surîd. Toată lumea se va bucura de atîta bună înţelegere... Şi în fiecare dimineaţă se va petrece minunea : acoperişurile vor luci de rouă, ferestrele vor fi larg deschise, şi el, Canon, se va ascunde într-una sau alta dintre case pentru a purta o conversaţie pe mai multe voci, o conversaţie animată, sau chiar se va apuca să cînte şi, multiplicîndu-se, sărind de la o uşă la alta, pitit în vreun colţ sau în spatele unui oblon ridicat pe jumătate, va plămădi viaţa. Viaţa, da, viaţa!... La nevoie îi va folosi şi pe membrii comunităţii: Jeanne şi Marie, Marthe şi Marguerite, aplecate peste ferestre, vor scutura cuverturi, cearşafuri, în timp ce copii îşi vor vedea de ale lor : Jacques, factorul, îşi va face cursa distribuind corespondenţa. Vei vedea apoi femeile coborînd de la etaj, comentînd ştirile din uşă în uşă... Învăţătoarea va organiza cu cei mici un cor şi vom auzi voci proaspete cîntînd : *Nu mai mergem în pădure, laurii au fost tăiaţi.*

Ce fericire! Nici o domnie nu va fi mai fericită; nici un Prinț nu va merita atîta recunoștință de la supușii lui. Și e atît de adevărat că această bună înțelegere nu va supraviețui Prințului. Așa că ultimele lui clipe de viață se vor depăna în lumina unui nou motiv, cel din urmă, de profundă mulțumire. Șubrezit de zăpezile care vor fi măturat casele, putrezit de ploi, mîncat de urina caprelor, copleșit de miasmele acre ale căcărezelor, zdruncinat de vînturile care vor izbi cît e noaptea de lungă porțile și ferestrele, satul se va prăbuși sub greutatea omăturilor într-o nesfîrșită albă tăcere... Nu va mai rămîne din Loubière decît cimitirul... O mare pată albă, albă de zăpadă, de uitare, de dor, de imobilitate redată eternității...

— Taci !

Prințul își trece o mînă peste frunte și pleacă. Cînd să treacă pragul casei, Canon, îi strigă :

— Nu asta e ceea ce-ți dorești, de fapt, cel mai mult ?

Afară caprele adunate una într-alta așteaptă, răbdătoare, încăpățînate.

— Ce se întîmplă ? Doamne Dumnezeule ! Orașul parc-ar fi asediat. Străzi pustii, magazine închise, obloane trase... Am intrat în Vilmont chiar de dimineață venind dinspre des Puits, era în jurul orei nouă, și imediat ce am trecut de turnul spitalului s-a abătut asupra mea o liniște, o liniște grea și ușoară în același timp ; o liniște plină de teamă și de așteptare...

Voce gravă : voce neliniștită, voce noptatică, sunînd din cînd în cînd precum arama ; voce răgușită... Artistul vorbește. În același timp cu mîinile lui puternice care taie aerul în cuburi și paralelipipede, construiește un oraș, schițează străzi, descrie un itinerar, indică pe cineva, pe care-l urmărește, — Zice că se află în Vilmont și iată catedrala pe care o recunoști imediat după clopotniță, după turla ei verde cenușie, după ușa monumentală... Trebuie să-i vezi mîinile, degetele mari mai ales, desenînd volume, născînd o arhitectură, umplînd spațiul în timp ce, cu privirea pierdută, își legănă necontenit capul. Un univers construit și sculptat pentru că el e sculptor, dar și un univers visat, gîlgîind de vise...

După cum îi e obiceiul artistul stă încălecînd un scaun în fața casei mari. E îmbrăcat în albastru ca un muncitor, cu o eșarfă roșie înnodată în jurul gîtului... Cu torsul gol pe sub vestonul de bumbac. Egali ca înălțime, cu cît Prințul pare mai fragil, păstrînd din adolescență o veche grație, care-i scoate în evidență și mai mult rigiditatea piciorului

pe atît e artistul de masiv, cu gîtul vînjos cum e şi statura, făcut să se bată cu marmura, cu piatra, cu lutul... Toată comunitatea e în jurul lui, lipsesc numai Jacques şi Irene, rămaşi la Vilmont, şi Jeanne cu Denise care s-au dus în casă să încerce rochia de mireasă.

Au format în jurul lui un cerc îngust, parcă s-ar fi strîns unii în alţii. Simt nevoia să fie aproape unii de alţii pentru a auzi incredibilele ştiri aduse de la Vilmont. Sînt încordaţi, tăcuţi, atenţi : curiozitatea lor seamănă cu temerile lor. Nimic nu i-a pregătit pentru aceste timpuri noi. De cînd în Vilmont se produc turburări, Prinţul tace. Tuturor neliniştilor alor lui le opune o faţă de stîncă, întunecată ca noaptea. De fapt, el tace din acea dimineaţă cînd în zori nenorocirea, grotesc deghizată în dragoste năvălise în casa cea mare. Nici pentru asta nu fuseseră pregătiţi.

Prea fuseseră fericiţi, asta e, prea fericiţi. În fiecare seară, în faţa Prinţului mut şi palid, femeile fac socoteli : turma, nu e chiar nimic şi casa cea mare şi teritoriul comunei închiriat pentru un franc simbolic şi tot satul devenit acum un staul, stabilirea celor doi copii mai mari la Loubière, acum pustiu, Jacques factor poştal, Irène învăţătoare, luînd şi unul şi altul un salariu pentru care nu fac nimic, asta e tot nimic ? Totul le reuşise. Poate chiar prea bine ; şi fără îndoială că acum aveau să plătească ! Mişcarea pendulei, eterna mişcare a pendulei... După fericire, nenorocirea. Femeile sînt obişnuite cu fatalitatea. Se familiarizează cu ea. Şi-au făcut socotelile şi ele ştiu că, orice s-ar întîmpla aveau să reziste. Dulapuri, lăzi, rafturi pline de lenjerie, de dulceţuri şi conserve ; turma de capre numărînd şase sute de capete e cea mai frumoasă din tot cantonul ; laptele şi brînzeturile se vînd bine, se vînd bine, se vînd bine. De ce să se teamă ? De ce să le fie frică ? Că Denise o să fie nefericită cu Canon al ei ? Dar asta a vrut, fîţa ! că o revoluţie va izbucni la Vilmont ? Oricum oamenii au nevoie să mănînce. Că... Că... Că... În fiecare seară de la întîmplarea cu Denise, gura nu le mai tace, stupide, emoţionante, admirabile, încercînd să-l distragă pe Prinţ şi să se liniştească pe ele.

...O linişte ciudată, vă spun. La un moment dat chiar mi s-a făcut frică. Eram în piaţa Sainte-Croix. Aplecată

peste fereastră o servitoare închidea obloanele. Imediat toată piața a răsunat de scîrțîitul lor. Șasiurile mai întîi : fier pe fier ; persienele frecîndu-se de pervazele de piatră : un zgomot surd, înfundat. Parcă nu mai terminau să se închidă. Eram singur, soarele dansa printre frunzele platanilor, arteziana făcea clăbuci de lumină în aer și, în timp ce obloanele se închideau în sfîrșit, mi s-a părut că secretul lumii îmi scapă. Ciudată impresie ! O casă se închidea în sine și brusc mă lăsa pe dinafară. M-am simțit gol și sărac în văzul tuturor. Și fără mister. Cum să vă spun ? Eu...

Face cu mîna un gest de neputință — sau de fatalitate.

Prințul și el se privesc zîmbind. La o sensibilitate egală, o suferință egală. Vorbesc aceeași limbă, rod al unei experiențe asemănătoare. Nu are importanță că drumurile pe care le-a urmat au fost altele. Să comanzi unor statui sau să domnești peste un popor de umbre, unde ar fi diferența ! Morții și frumusețea ne conduc mergînd înaintea noastră.

...O curioasă impresie, reia el... Le făcea plăcere să-l asculte pe artist. Pentru ei, venirea lui e de fiecare dată o sărbătoare. Omul e amuzant, ciudat, plin de bun simț. Nu vor uita niciodată ziua în care sosise la Loubière claxonînd din toate puterile. Camioneta pe care o conducea se hurduca necontenit. Prin fumul pe care-l scotea zăriră o încărcătură neobișnuită : brațe, torsuri, picioare, capete, fragmente de statui, unele mai uriașe decît altele. După dimensiunile lor îți puteai permite să-ți imaginezi o fantastică galerie de atlanți, cariatide și coloși. Din cauza fumului — sau poate a stuporii —, dădură un pas înapoi. Ce lume smintită purta artistul în el ?

Aceste grele piese abia așezate pe pămînt (piața părea invadată, infestată parcă de niște larve monstruoase), le-au încărcat pe niște brancarde găsite la întîmplare, înainte de a le purta cu mari icnete pînă la o grotă uriașă situată mai sus decît satul și formată din sfărîmarea mai multor blocuri stîncoase. La cererea artistului, le-au îngrămădit pe toate într-un colț al grotei și s-au retras neputîndu-și lua ochii de la mormanul dezordonat și înfricoșător în care, printr-un efect al hazardului, torsurile, membrele și capetele se combinau formînd parcă o bandă de damnați. De

atunci nimeni n-a mai îndrăznit, în afară de Prinţ, să urce pînă la peştera diavolului. Din casa cea mare se zăreau uneori flăcări ţîşnind din grotă, lingînd stîncile. „E artistul care-şi arde luturile", zicea Prinţul, şi se duceau la culcare cu mintea plină de fantasme roşii şi negre şi între ele, proiectată pe peretele grotei la lumina flăcărilor, imaginea unei umbre cărînd în braţe copaci întregi şi aruncîndu-i în jarul care-i înghiţea pe loc... Flăcările pîrîiau, lemnul troznea, stîncile crăpau sub efectul căldurii : noaptea devenea activă şi, copleşiţi de-o dulce teroare, şi-l închipuiau pe artist şiroind de sudori, cu torsul gol, cu părul pîrlit, arzîndu-şi, arzîndu-şi lutul, necontenit arzîndu-şi lutul, înainte de a vedea cum prind viaţă, după ce se risipea fumul, personajele pasiunii sale, groteşti, fabuloase, teribile... Uneori Prinţul urca pînă la el să vadă lutul arzînd. Se întorcea în zori, pradă unei agitaţii cum nu-l mai văzuseră de cînd încetase să mai bată în lung şi în lat cît era noaptea de lungă platoul Claps, în picioare în şaretă, cu biciul în mînă...

...Străzile goale parcă fuseseră părăsite, continuă artistul. Oraşul de sus se închidea în el însuşi. De frică, fără îndoială ; frica de marile speranţe... Cu obloanele trase şi magazinele închise, nu-ţi mai rămînea de admirat decît ostilitatea orgolioasă a caselor patriciene. Iar eu acolo — îşi desface mîinile arătîndu-şi palmele —, eu nimic altceva decît un intrus. Vă puteţi închipui : sentimentul că eşti un nevrednic (cu mîinile construieşte în grabă o locuinţă barocă) că ţi s-a luat totul... Intrus-exclus, iată ce devenisem datorită unui oblon care a scîrţîit în liniştea oraşului ! Pe scurt, pe măsură ce înaintam în oraş, mă înfundam parcă într-un fel de absenţă : a mea ? a oraşului Vilmont ? Nu ştiu... Ştiu doar că mă băteau asemenea gînduri... Rîde scuturînd din umeri ; îşi trece mîinile prin faţa ochilor : Nu, nu, prea e de tot! Înţelegeţi? Gîndurile mele! gîndurile mele ! Apoi, din nou serios : Deodată mi se pare că aud o vagă rumoare venind dinspre cartierul Saint-Pierre. Mă duc acolo... Se ridică, ocoleşte scaunul şi se aşează în centrul cercului : Şi acolo, surpriza ! O înghesuială de zile mari ! Lume, ca la bîlci, ce mai ! Dar liniştită... Ţineţi-vă bine ! mulţimea nu manifesta nici un fel de nerăbdare, nici un fel de grabă. Aştepta. Bărbaţi, femei

se întreţineau, răspîndiţi în grupuri mici. Am crezut că fiecare grup avea cîte un drapel. Dar sînt un prost ! Desfăşurate, aceste drapele se transformau de fapt în pancarte. Din conversaţiile pe care le surprind (se apleacă ici şi colo, imitînd pe cel care pleacă urechea făcîndu-şi mîna pîlnie), nu se vorbeşte decît despre greve victorioase şi despre susţinerea guvernării Frontului Popular. Fireşte numele lui Léon Blum revine adesea, însoţit de cel al lui Maurice Thorez. Ceea ce mă uimeşte continuu este tonul unei fervori conţinute, al unei înflăcărări stăpînite care străbate de sub calmul aparent al cuvintelor. Ce să mai spun, cuvintele ascundeau o voioşie care nu îndrăznea încă să se arate. Trebuie să înţelegeţi... Trebuie să înţelegeţi... Aceste fiinţe (cu indexul arată dincolo de cerc spre cimitirul în paragină, spre satul părăsit o mulţime anonimă), toate aceste fiinţe, s-au obişnuit de secole să vorbească încet, şi atunci sigur că se temeau chiar şi de zgomotul propriilor voci... Sărăcia înseamnă o nesfîrşită răbdare... O nesfîrşită răbdare ! Închide ochii şi scutură din cap ca şi cum ar fi vrut să alunge anumite imagini insuportabile... Vreţi să vă zic ceva ? Ei bine, muncitorii vorbesc printre dinţi ca prizonierii. Feţele lor nu trădează niciodată nimic. E teribil, nu-i aşa, prieteni ?... Părea sfîrşit. Apoi sărind de la una la alta, adaugă : De fapt umblam printre umbre fără priviri, fără amintiri şi nu printre bărbaţi şi femei de astăzi. Un popor de umbre, da un popor de umbre... În ce secol fusesem brusc aruncat ? În secolul XIX, în secolul XV sau în anul 1000 ? Ce mai poveste ! Dincolo de aparenţa lor de fiinţe umane, nu e nimic, înţelegeţi, nimic !... Strigase de mînie, de neputinţă, de disperare. Reia cu vocea lui cea mai gravă : Nimic în afară de tăcere, supunere, sărăcie. Rîde, se preface a socoti pe degete : unul tăcerea, doi, supunerea, trei, sărăcia ; cu cele trei degete răşchirate ridicate deasupra capului îşi priveşte atent mîna, şi strigă ironic : Iată cele trei virtuţi teologale ! Sare brusc : nu, prieteni, nu rîdeţi ! Mai ales, nu rîdeţi ! Un popor de umbre înţelegeţi ? Tocmai din cauza tăcerii, a supunerii, a sărăciei... Nici măcar umbre, de altfel, nici măcar umbre : statui, asta e, un popor de statui fremătînd, murmurînd... Mîinile lui prind viaţă pe loc, se multiplică, fac să apară forme umane, creează pre-

zenţe, populînd întreg cercul cu personaje. Repetă cu blîndeţe : foşneau statuile, cum foşnesc frunzele platanilor legate de un vînt uşor ; şi murmurînd, da, da, aşa, ape limpezi de arteziană... Surîde, plin de milă, întristat : Nu, sigur, n-am auzit nimic ; nici o declaraţie, nici o conversaţie doar vîntul printre platani, susurul artezianei... Se aşează la loc. Pare obosit.

— Şi manifestanţii ? zice Marie.

— Manifestanţii ?

— Da, oamenii aceia care se adunaseră în piaţa Saint-Pierre şi printre care se aflau probabil Jacques şi Irène.

Marie, măicuţa, cum îi spun toţi, se neliniştește. Statuile, vîntul, arteziana totul e foarte frumos, dar în ceea ce o priveşte nu vede nici o legătură între aceste *invenţii* şi turburările din Vilmont. Ei rîd. Alături de artist visaseră ; Marie îi coborîse în realitatea cea de toate zilele. Măicuţa e o încăpăţînată. N-are pereche cînd e vorba de numărat borcanele de dulceţuri, caprele din turmă, cearşafurile noi împăturite şi aşezate în dulapuri. Măicuţa nu fusese niciodată la Vilmont de cînd se instalase în casa cea mare. Credinţa ei i-a adus meritul de a fi păstrătoarea cheilor. Cînd vrei ceva dintr-un dulap o strigi : Măicuţă ! măicuţă ! şi ea aleargă şi clinchetul cheilor, zăngănit uşor, i-o ia mereu înainte. Le poartă înşirate pe un inel mare de fier petrecut la centură. Rotundă, legănîndu-se din şolduri, măicuţa îmbătrînind seamănă din ce în ce mai mult cu Alphonsine, fosta băcăniţă de la Loubière. Ce să se fi întîmplat oare cu ea ? Murise ? E posibil. Ea a fost prima care a părăsit satul după plecarea preotului. N-a putut suporta scandalul din timpul liturghiei în duminica de pomină cînd Prinţul îl întrerupsese pe preot în mijlocul predicii acuzîndu-l că nu face decît să repete fraze uzate şi rugîndu-l să inventeze un nou ritual care să însoţească sărbătorile cum ar fi fătarea iezilor, culesul strugurilor sau al măslinelor... Biserica, continuase Prinţul înainte de a pleca urmat de toţi ai săi, biserica trebuie să găsească un nou limbaj, un limbaj al timpului nostru, dacă vrea să-şi facă înţeles mesajul evanghelic... Ce istorie ! O să-şi aducă aminte pînă la moarte ! Ce scandal ! Şi acum, culme a nerecunoştinţei, iată că poporul se răscoală ! Măicuţa ar fi vrut să trăiască în timpuri mai puţin

tulburi. Sănătatea turmei, stivuirea proviziilor, lenjeria nouă, asta da, lucruri serioase !... Cît despre idei (ea le numea patimi), la ce-s bune ? Nu aduc decît nenorociri. Măicuța le cam exagerează... „Nu ești decît o femeie vorbăreață", îi zice adesea Prințul. Vorbăreață, măicuța, vorbăreață ? Nu e deloc ! Ea se apără. E adevărat că vorbește mult dar zice mereu aceleași lucruri. A îndemna la prudență, la economie, la discreție, înseamnă să fii vorbăreț ? Ar fi să fie vorbăreață, e de acord, dac-ar vorbi vrute și nevrute. Dar nu e cazul. În mintea ei, simplu, unu și cu unu fac doi. Iată de ce vrea cu tot dinadinsul să știe ce au făcut manifestanții adunați în piața Saint-Pierre.

Ei rîd de încăpățînarea ei. Ea se face toată roșie. Nu se știe dacă de furie sau de rușine. Nu i se văd decît ochii albaștri ca porțelanul, pometii roșii, părul alb. Măicuța e tricoloră. Și-i spun că-i tricoloră. Ea dă din umeri înainte de a izbucni :

— Rîdeți voi, rîdeți ! Puteți rîde de mine cît vreți ! Știu, știu ! Nu sînt decît o vorbăreață fără leac, tot ce spun e stupid, nu fac decît să dau din gură, da, da, așa credeți voi. Dar cînd n-oi mai fi o să ziceți...

— O să zicem, strigară cu toții în cor că măicuța avea dreptate, că era cea mai bună femeie și că niciodată, oh ! nu niciodată, n-a zis un cuvînt fără rost.

Sfîrșitul corului antic. Măicuța rîde blînd și dă din cap. Un zbor de bucle albe... E o seară jilavă. Soarele stă să apună. Zgomot depărtat de tălăngi. Canon se întoarce cu turma. Curînd se va vedea praful ridicîndu-se la cotitura de la Combe. Trebuie să se pregătească de muls animalele. Viața, bucuria de a trăi, după părerea măicuței, asta e, numai asta, nimic altceva...

— Și manifestanții ? mai întreabă ea încă o dată.

— Iată-i !

André e primul care i-a zărit. Jacques și Irène urcă drumul împingînd bicicletele. Aleargă cu toții să-i întîmpine. Prințul și artistul s-au ridicat și ei. Țipă, se împing, se îmbrățișează și se întorc cu toții în casa cea mare braț la braț. Și ? Și ?... Jacques și Irène transpiră. Da, li-e sete : da, li-e foame ; nu, nu e nici o revoluție ; da, e minunat ; nu, da ; nu, da...

— Nu mai tăceți odată ?

Cu mîinile în șolduri, Marthe a răsărit în mijlocul cercului. Se enervează : Ce e cu atîta vorbărie ? Jacques și Irène sînt obosiți. Să-și tragă sufletul ! Au să vorbească după aceea... Marthe posedă geniul organizării. În ochii ei dezordinea este cel mai grav dintre păcate. Este semnul, îi place ei să spună, al unui suflet incoerent. Nici o fantezie n-o locuiește. Poezia, de exemplu... Fostă învățătoare, vede în poezie doar un efect al artelor frumoase. A iubi poezia, după părerea ei, înseamnă a-ți împodobi sufletul. Dacă i se răspunde că geniul face casă bună cu nebunia sau că zeii se exprimă uneori prin gura poeților, ea dă din umeri : „Minciuni. Invenții de ale poeților ca să se facă interesanți..." Și nu i se poate scoate asta din cap. Faptul că știe poezii întregi pe de rost nu înseamnă nicidecum că ar apela la ele în momentele grele. N-are timp. Cum zice ea, abureala sufletului e bună pentru leneși ; și ei îi revine sarcina de a guverna în casa cea mare. Astfel, alegerea Prințului la primărie se datorează ei ; folosirea întregului teritoriului a comunei prin forme legale e tot opera ei ; numirea lui Jacques și a Irènei la Loubière, el ca factor, ea ca învățătoare într-un sat care nu există, redus la o singură familie care trăiește aici în largul ei e de asemenea opera ei. Marthe e o femeie puternică. Asta nu înseamnă că în lucrurile esențiale nu gîndește ca toate celelalte femei. Nimic, în fond nu le deosebește. Au acceptat o dată pentru totdeauna că viața era o afacere serioasă în timp ce Prințul, căruia i se alăturase acum și artistul găseau că e tragică. Dar e mult de cînd femeile nu-și mai bat capul cu el. Invențiile Prințului nu le mai surprind. În schimb, fanteziile lui Jacques și ale Irènei nu sînt pe gustul lor. Se vede bine din priviri.

Irène freamătă încă de emoțiile prin care a trecut în timpul zilei. Stă în mijlocul cercului, cu picioarele depărtate, cu mîinile în șolduri, ca maică-sa, cu o buclă căzută pe ochiul stîng. Cînd se răsucește pentru a răspunde unuia sau altuia, fusta i se umflă lăsînd să se vadă coapsele nervoase și bronzate. Rîde, vorbește, sare într-un picior, luminată de ultimele raze de soare. Cu sîngele fierbînd, ea reprezintă însăși viața care acolo în penumbră dansează, iar bărbații, adolescenții, și chiar femeile tac, ascul-

tîndu-şi bătaia sîngelui în tîmple ca pe tot atîtea pulsaţii ale vieţii...

...Da, era minunat, zice Irène. Muncitorii, funcţionarii, tot personalul din oraşul Vilmont şi din împrejurimi s-au adunat în piaţa Saint-Pierre, înainte de a se îndrepta, într-o defilare compactă spre subprefectură. Eram sute, poate două mii, trei mii, după părerea organizatorilor nu ştiu, şi nu formam decît un singur trup. Înţelegeţi ? Un singur trup, trăind acelaşi ritm, cîntînd acelaşi imn ; un singur trup, un singur suflet... Sub flamurile drapelelor roşii, mergeam delegaţie după delegaţie, purtînd pancardele, în timp ce vîntul se juca în fustele de etamină şi de cit. Străzile erau goale. Oraşul ne aparţinea. Eram la noi acasă. Avansam, fericiţi, încrezători, siguri de noi. În sfîrşit, existam. Înţelegeţi ? Existam, cu faţa şi părul scăldat de vîntul dimineţii, de vîntul dimineţii noastre, şi care purta, în valuri, cuvintele *Internaţionalei*...

Marthe o ia pe Irène de braţ :

— Nu-i fi comunistă acum ?

— Nu, mamă, nu ! Simplu, sînt fericită.

— Ăsta-i adevărul, zice Jacques. Am fost fericiţi azi dimineaţă. Nu văd unde-i răul ?

— Fericiţi, fericiţi ! Ce vreţi să spuneţi ?

— Am trăit, zice Irène.

— Am participat, zice Jacques.

— A trăi, a participa, ce să zic ! Aici nu trăiţi ? Nu participaţi ?

Marthe îi dă drumul fiicei sale. Se aşează pe scaun. Irène se învîrte încet în jurul ei. Cercul s-a închis. Spaţiul de care dispune pare limitat. Chiar Jacques, complicele ei din timpul zilei, pare a dori să se amestece cu ceilalţi. Ostili ? Toţi ? Împotriva ei ? Frumoasa unanimitate comunitară, atît de lăudată, atît de ridicată în slăvi, se risipeşte aşa la primul accident ? Să nu fi fost decît o vorbă în vînt ? Ciudat, nu ? Denise devine ibovnica unui beţivan infam ! Imediat comunitatea îşi adună forţele : trebuie să îndreptăm greşala, zice Jeanne ; o vom repara, reiau cu toţii în cor ; se vor căsători, confirmase Tata... Şi ea, Irène, scăpase pentru o zi logicei grupului şi iat-o acuzată, judecată ca periculoasă, luată poate chiar drept un duşman. Şi toate privirile astea care o apasă... Nimeni nu se mişcă.

Toată lumea aşteaptă. Va vorbi ? Va îndrăzni să-şi ducă nebunia pînă la capăt ?... Fericită, simplu, fericită, zicea ea. E drept ?

Artistul se ridică şi el. Luînd-o pe Irène pe după umeri, o conduce spre scaunul pe care şezuse el ; apoi întorcîndu-se în mijlocul grupului strigă :

— Vreţi să ştiţi totul, nu-i aşa ? Bucuria, defilarea, manifestaţia ? Ei bine, am să vă spun eu... Mulţimea s-a pus în mişcare. O mulţime dominată de albastrul şalopetelor. Deasupra fluturau drapelele roşii. Şi m-am gîndit : între albastru şi roşu nici un fel de alb, nu, nici un loc pentru alb, pentru nostalgie, pentru tăcere... Înţelegeţi ? Apoi defilarea, mulţimea disciplinată, forţă în marş, statui animate de aceeaşi credinţă... Mi-am zis : Viitorul va fi lipsit de visuri, de poezie şi mi s-a făcut frică. Domnul Gros, farmacistul, stătea în faţa oficiului său pe jumătate închis : nu înceta să-i aplaude pe manifestanţi. Aceştia au trecut însă pe lîngă el fără să-l vadă. Teribilă indiferenţă ! Admiraţia, ea însăşi, rămînea fără obiect. În faţa domnului Gros o altă lume se năştea... Ceva mai departe am zărit-o pe fiica doctorului Audine care alerga de-a lungul cortegiului şi care, mi s-a părut, îi îndemna pe manifestanţi vorbind, gesticulînd. Ce deriziune ! Ea îşi scotea sufletul, se agita, şi nimeni n-o băga în seamă. Nimeni nu i-a făcut măcar un semn. Fusese lăsată pe dinafară. Nu era treaba ei... E un simbol ? Un singur copil ne-a aplaudat de la balcon. Era micuţul Henri Barrault, fiul notarului, pe care guvernanta încerca să-l smulgă spectacolului... Aşa am ajuns în faţa imperialei scări de două ori răsucită a subprefecturii. Acolo, organizatorii au împins în faţă un om bătrîn al cărui tată după cît se pare, participase la luptele Comunei în 1871. Se numea Forbin, Forban, n-am auzit prea bine, şi trebuia să evoce pentru noi amintirile lui de fiu de comunard. Dar în loc de asta, fără veste, se porni să ne povestească seara de 11 noiembrie 1918 aşa cum o trăise el. În ciuda vîrstei vocea îi era puternică. Ştia să se facă ascultat...

Artistul are talent de imitator. Pentru început se înţepeneşte cu un umăr mai sus şi unul mai jos. Aşa strîmbat, cu braţele de-a lungul trupului, părea mai pipernicit şi mai slăbănog, parcă atins de reumatism. Cu un aer

pișicher, strîmbă din buze. Dă de mai multe ori din cap în semn de satisfacție. Metamorfoza e completă. Imaginați-vă... zice el. Chiar vocea îi e schimbată. Rîd, aplaudă. Caraghios și patetic în același timp. În fața asistenței un bătrîn se zbate printre amintiri... Victoria, zice el, vă mai aduceți aminte ? Se celebrează în fiecare an în cinstea ei frumoase ceremonii. Drapele, discursuri, oameni bine dispuși. Notabilii nu lipsesc, preocupați de pantofii lor cu scîrț, mîndri de mănușile lor de culoarea untului proaspăt. În privința foștilor combatanți, ei sînt încîntați de defilare. Ei își aduc aminte ; dar mai ales ceilalți își aduc aminte de ei cu această ocazie. Bun. Cam așa se întîmplă de optsprezece ani ! Ajunge, tovarăși ! Ascultați aici la bătrînul ! De ziua de 11 noiembrie mi-aduc aminte ca și cum ar fi fost ieri. Vestea victoriei ne-a ajuns cînd dimineața era pe sfîrșite. Imbecilii — vreau să zic : toți cei care suferiseră fără să înțeleagă — au urcat, clase amestecate, pînă la Catedrală pentru a cînta *Te Deum*. Era frumos. Îți venea să plîngi. Și apoi fiecare s-a dus la casa lui. După amiază cafenelele se umplură. Eram și eu acolo, vă imaginați ! Gata cu zgîrcenia : după cîteva pahare date de dușcă la cîrciumă îmi vine ideea să mă duc la *Commerce* pe unde nu călcam decît în foarte rare ocazii, din cauza burjuilor care se simțeau acolo ca la ei acasă. Și acolo, trebuie să fi fost cam ora zece seara, un bețivan afurisit pe nume Pin are nenorocul să nu fie pe placul acelor domni. Imediat, dat afară. A părăsit sala cu demnitate cîntînd *Marsilieza*. Ei bine, tovarăși, din acea seară eu nu mai pot auzi acest imn fără să mă gîndesc la Pin, la patriotica lui bețivăneală, la egoismul celorlalți. Patria, tovarăși, aparține acelora care o stăpînesc. Eu din seara aceea nu mai am patrie. Iată ce am înțeles eu în ziua de 11 noiembrie 1918. Și atunci vin și vă zic : revendicările, luptele, grevele voastre mă fac să rîd. Sînteți îndemnați să cereți concedii plătite ? Bravo ! Așa o să vedem revoluția inundînd plajele. Sînteți îndemnați să cereți mărirea salariilor ? Bravo ! Nu veți face decît să cheltuiți mai mult. Vreți să vă zic eu ceva ? V-au inflamat cu idei revoluționare iar acum își bat joc de voi. Eu însumi aș fi putut să vă vorbesc despre Comună... N-ați fi avut de cîștigat decît încă un vis. Treziți-vă, tovarăși, tre-

ziți-vă ! Războiul nu s-a terminat în 1918. Războiul nu s-a terminat niciodată. Priviți ce se întîmplă în Italia, în Germania... Nu, nu vă uitați... Pace, pace, singura vorbă care v-a mai rămas. Bravo ! Sînteți trași pe sfoară, tovarăși... În acest moment, adaugă artistul redevenit el însuși, organizatorii care începuseră să se agite, intonează *Internaționala*. Prea tîrziu ! Sînt aproape singurii care cîntă. Drapelele s-au coborît, ca niște mari păsări rănite. Le pieriseră cheful, revoluția fu amînată pentru altă dată.

— Priviți, priviți !

Jeanne apăru pe pragul casei celei mari. Trandafirie în lumina scăzută a zilei. Și iată că, ieșind din penumbră, apare Denise în rochie de mireasă, cu un fals buchet de flori de portocal în mînă. Albă și rușinată, Denise a noastră ! Maică-sa o zgîlțîie : Hai, mergi înainte ! Lasă-te admirată... Și apoi izbucnește : Ce dracu ! Mi-am pierdut zile și nopți cu rochia asta, mi-am stîlcit ochii și nervii ; și pentru ce ? Ca s-o văd pe fiică-mea făcînd pe modesta !... Se întoarce spre Denise : Sau cumva nu-ți place ce ți-am făcut ? Ia zi ! Asta ne-ar mai lipsi, acum, să mai facem și pe mofturoasele, după ce am ajuns unde am ajuns. Vroiai poate o rochie de la Chanel sau de la Balenciaga ? Ca să iei un...

— Taci, Jeanne !

Marthe se apropie de casă :

— Crezi că e momentul ? Și apoi nu știi că nu se arată niciodată o mireasă îmbrăcată în rochia ei de nuntă ? Aduce nenorocire Jeanne, nenorocire !

— Cît e de frumoasă !

Nimeni nu l-a auzit pe Canon venind. S-a oprit la zece pași de Denise cu pălăria în mînă. Marthe se întoarce spre el :

— Nu te uita, nu te uita !

Totul se oprește : Marthe cu mîna în aer într-un gest de interdicție și rugă ; Canon, năucit, în hainele lui de cioban, pînză și ghetre ; Jeanne surprinsă, cu un aer de stupoare, parcă nu-i venea a crede ; Denise, tristă și înfrîntă ; ceilalți, imobili, strînși unul în altul, neliniștiți ; totul s-a oprit în timp ce cerul se învăluie în noapte și umbre mari furișie alungă blîndețea zilei de pe pereții casei mari...

Printre frunzele platanilor, pe mesele aşezate în formă de potcoavă, soarele îşi tremură umbrele şi luminile. Feţele de masă din damasc sînt atît de albe că aruncă reflexe albăstrii. În decorul de piatră şi cer aceste damascuri au ceva exemplar : se ivesc parcă din ele lungi păsări subţiri şi strălucitoare ce par a fi gata să-şi ia zborul din aceste deşerturi mate... Pretutindeni e sărbătoarea verii. Pămîntul, zidurile, copacii alcătuiesc un fundal ţipător. Vibraţii ascuţite, încîntătoare, multiplicate par să se confunde cu vibraţiile aerului... Totul cîntă ; şi, asemeni unui vîrtej ameţitor de fericire, căldura pune întreaga lume în mişcare — oricît de departe ţi-ai arunca privirea... Nici că se putea visa o zi mai frumoasă pentru nunta Denisei !

Nuntă pe care o pregătesc de-o săptămînă. Nici o sărbătoare n-a fost mai cu grijă pusă la cale la Loubière. Au început prin a curăţa piaţa. O idee a Marthei. O idee smintită ! Piaţa, lăsată în voia caprelor de ani de zile, transformată în staul în zilele frumoase, era acoperită de un strat gros de căcăreze. Cel puţin douăzeci de centimetri de balegă infestată de păduchi... un fel de sediment în acelaşi timp dur şi moale în care se înfundau roţile şaretelor. Vîntul de sud aducea dintr-acolo pînă la casa cea mare un miros acru. Curăţenia era plănuită de multă vreme. Lipsise ocazia. Nunta le-o oferise. Aşa că, într-o dimineaţă, cu lopeţile pe umăr şi precedaţi de un tombe-

ron, bărbaţii plecară spre piaţă. Şi bătălia începu. Fiecare lopată ridica tot atîta praf cîtă balegă. Timp de trei zile, amiaza semănă a noapte. Încărcat, descărcat, încărcat, tomberonul se multiplica, scîrţîind, obsedant, ameninţător. Umbre îl înconjurau, lopeţile zburau, zece, o sută de lopeţi, lovituri surde într-un cer de sulf, tuşeau, asudau şi se orientau după infernalul scîrţîit al tomberonului. Beţi de oboseală, bîjbîind bărbaţii se întorceau de acolo în fiecare seară prăbuşindu-se pînă dimineaţă, în timp ce de-a lungul zilei femeile rămase în casa cea mare priveau cu groază incendiul de praf înghiţind satul, acoperindu-l încet, încetul cu un strat de scrum cenuşiu. În dimineaţa celei de a patra zile, o furtună nocturnă spălînd cerul, li se ivi în faţa ochilor o piaţă curată, o bătătură bine proporţionată, mărginită din două părţi de case la apus de un ziduleţ de piatră uscată pe care capela mai degrabă o delimita decît o închidea. Ultimul venit, artistul, nu înceta să exclame : anticii ! ah ! anticii !...

Dar trebuiră să cedeze în faţa evidenţelor : noul echilibru al locurilor dădea şi mai mult la iveală murdăria şi putoarea. Spălară deci tot ceea ce dădea înspre piaţă. În afară de măicuţa căreia i-ar fi plăcut ca nunta să aibă loc în faţa casei mari şi care repeta tot timpul : am fi fost mai aproape de cuptor, am fi fost mai aproape de cuptor..." toată lumea înţelegea că era absolut necesar ca nunta să se desfăşoare chiar la Loubière. Marthe zicea : „Să rămînem în casa cea mare ! Dar nu-ţi dai seama ? Ar fi prea cald..." Pe de altă parte Marguerite confirma şi ea : „Şi apoi sîntem şi prea mulţi..." La aceste motive fiecare bănuia că se mai adăuga unul, mai profund, mai decisiv : oricît de barocă ar fi fost această nuntă, prima celebrată de Prinţ, nu era ea chemată să dea legitimitate comunităţii ? A aşeza mesele în piaţa satului, nu însemna din capul locului a-ţi afirma prezenţa şi autoritatea ?

Curăţenia mai dură astfel încă trei zile. Cu găleţi, butoaie, urcioare, doniţe se lansară în această a doua nebunie, care pe o scară, care deghizat în acrobat pe loitra unei căruţe, care aplecat pe jumătate peste o fereastră, care agăţîndu-se funambulesc de marginea unui acoperiş. Se stropea, se freca, se rîcîia. O apă neagră cu reflexe albăstrii curgea şiroaie pe pereţi, pe scoarţa copacilor, picura

din toate părţile. Pîrîiaşe brăzdau pămîntul şi se adunau în bălţi. De la o oră la alta era de aşteptat o inundaţie. Lunecai, plescăiai prin noroi. Apa părea că ţîşneşte chiar din ziduri, din trunchiul platanilor. Parcă îi apucase pe toţi marea febră. Femeile îşi treceau tăcute drumul din mînă în mînă bărbaţii tencuiau faţadele. Se auzeau numai zgomotul de vase ciocnite, apele scurgîndu-se, periile frecîndu-se. Ce avea să rezulte din aceste eforturi, din această voinţă şi încăpăţînare ? Spălată, frecată, uscată piaţa avea să reînvie, avea să renască ?

Locul mai era încă populat de umbre furişe şi insistente. Alphonsine Guitton, grasa Alphonsine, cu şorţul ei albastru cu floricele albe; Antonin Fabre, Antonin cel cu cămaşa fără guler, încheiată numai cu un nasture de celuloid ; preotul cu picioarele goale în pantofi de sărac ce era. André şi Germaine Mazoyer, părinţii lui Charles, privind cu tristeţe şi ceilalţi, toţi morţi astăzi sau plecaţi, sau fugiţi sau alungaţi... De unde să mai ştii ? Alungaţi ? Ruinaţi ? Uşor de zis. Năuciţi, ultimii locuitori părăsiseră satul din oboseală. De fiecare dată Prinţul se oferise să-i despăgubească. Din pricina caprelor. Acestea răsturnaseră repede orice obstacol, prăpădiseră culturile şi aşa slăbănoage, rozînd mlădiţele. O catastrofă ! De la un an la altul turma crescuse, devenind superbă, sălbatică, monstruoasă ; şi acum cu cele şase sute de capete ale ei, de îndată ce-i dădeai drumul semăna unui imens val roşcat, ţepos cu o creastă făcută parcă din coarne, care, fie curgînd în adînc fie ridicat de vîrtej, se rostogolea la vale mînat de o sută de capricii, cutremurînd cerul şi pămîntul. Ceea ce turma reuşise să facă cu cei vii, această curăţenie va reuşi s-o facă şi cu umbrele lor ? Va înceta Prinţul să mai fie cel pe care ei îl porecliseră Prinţul morţilor, Prinţul muşchilor, Prinţul retragerii ?

Pietrele fură scoase din uitare. Văzură înălţîndu-se, drepte şi bine înfipte nobile faţade cu ferestre boltite şi încoronate de tripla friză provensală. Ferestrele străluceau de curăţenie. Spălară la urmă trunchiurile platanilor şi temeliile zidurilor ca să înlăture mirosul de urină.

În seara celei de a şasea zile terminară, dar fură copleşiţi de un moment de emoţie. Piaţa mirosind de detergent avea un fals aer de sărbătoare. Stăteau şi se întrebau. Nu

munciseră oare decît pentru această decepţie ? Unul dintre ei fu de părere că totul părea prea nou ; altul că părea ca un decor ; un altul că-i lipsea pur şi simplu viaţa. La auzul acestor vorbe Canon întinse un deget şi începu să rîdă. Arăta spre un panou de lemn spălat pe care se putea citi : BĂCĂNIE, cu litere capitale. Ar trebui să forţeze uşa, să atîrne o perdea de mărgele, să se joace de-a clienţii, să intre şi să iasă, ca să audă din nou zgomotul răcoros şi liniştitor al mărgelelor lovindu-se unele de altele ? Şi tot visînd, amintindu-şi, regretînd, vor reuşi s-o zărească în penumbra prăvăliei pe Alphonsine Guitton în persoană ?... Pentru ca iluzia să fie completă căzură de acord să aşeze pe rafturile goale ale magazinului false cutii de conserve, sticle şi ici, colo pachetele de mirodenii : piper, scorţişoară, anason, ienuper, şofran şi să nu fie uitate desigur cuişoarele pentru a-i reda mireasma, inevitabila mireasmă a băcăniilor. Da, trebuia încercat ...Soarele apunînd se scufundă în ferestre aprinzîndu-le una cîte una, apoi ziua lunecă fără zgomot către noapte şi ei se întoarseră acasă, decepţionaţi, obosiţi, morocănoşi.

La cină, pe care o lua în casa cea mare de cînd nevastă-sa îl părăsise, refuzînd să mai trăiască „un minut în plus“ într-un loc atît de retras şi într-o companie atît de ciudată, artistul evocă munca pe care o făcuseră, „o adevărată nebunie, o adevărată nebunie !“, vorbi despre falsele perspective şi zise că văzuse într-un hotel particular, nu mai ştia unde, la Aix-en-Provence probabil, o pictură în falsă perspectivă reprezentînd un om tînăr la o fereastră... Faţada, adăugă el ştergînd o suprafaţă imaginară cu palma, faţada şi fereastra în stil Renaştere susţinută de o cruce latină în piatră şi decorată în stil antic, erau atît de bine reproduse că pînă la urmă confundai pictura cu arhitectura. Cum puteai decide dacă această reprezentare era reală sau falsă ? Mult timp m-am gîndit că era vorba de un vertij al minţii. Tînărul cu un gest delicat, aparent îmbrăcat în catifea neagră şi cu cravată de mătasă naturală la gît, amabil aplecat spre spectator, ca şi cum acesta ar fi fost un vizitator aşteptat, simboliza de minune acest vertij. Mă înşelam. De atunci viaţa m-a învăţat că nimic nu este adevărat sau fals. Astăzi sînt convins că falsa perspectivă este adevărata morală a artei...

După obiceiul lui, își legăna capul, cu privirea pierdută. Împinsese farfuria din fața lui. Cu torsul drept, cu o mînă pe masă, cu un braț întins, cu cealaltă mînă descria cercuri succesive și se lăsa în voia propriului său discurs interior : falsa perspectivă este momentul în care realismul înfrînge realitatea, numai dacă nu cumva realismul nu e o falsă perspectivă a realității sau realitatea — realismul unei false perspective... De unde să știi ? Uitînd de anturaj, uitînd de sine, se lăsa dus de propria lui gîndire în formă de spirală. Volute, vîrtej de volute : totul este fals, firește, și totul este adevărat ! Asta este arta, iluzia supremă a vieții sau viața supremă a iluziei, ultim recurs, ultim ajutor și oglindă exactă... Se ridică sprijinindu-se în pumni : Nu e ceva admirabil ? Prieteni, vă întreb, nu merită din partea noastră admirație și recunoștință ? Infinită, extaziată gratitudine ? Să ne rugăm, ar trebui să ne rugăm, să cădem în genunchi, să binecuvîntăm... Și cu toate astea, mă uit în jurul meu și nu văd decît tristețe și oboseală. De ce ? De ce să fim triști tocmai în această seară cînd piața este făţuită, reîntinerită și parcă reînviată ? De acum încolo nu este totul posibil ?... Surîde trist : Dac-aș fi pictor, aș picta pentru voi în falsă perspectivă : pe Alphonsine Guitton, de exemplu, pe pragul băcăniei ei sau pe Antonin la fereastră sau preotul... Dar ce folos ? Unde ar fi interesul ? Procedînd așa aș fi asemeni acelor pictori naivi care își prind muște false pe pînze. N-ar avea nici un rost. Trebuie să uităm. Important e, vedeți, voi, ca piața să pară nouă. Parcă ar fi ieșit acum din pămînt... Da, totul e posibil, vă spun eu, totul e posibil, iată ce este exaltant în aventura noastră. Că nu ne întoarcem înapoi în timp ! Negăm timpul și dintr-odată devenim însuși timpul, asemeni acelor statui imperioase care de la înălțimea tuturor templelor lumii, își ascund taina... Credeți-mă, credeți-mă : nimic nu s-a întîmplat în sat. Și mîine, pentru nunta ei, Denise își va face intrarea într-un sat construit pentru ea, care-i aparține și a cărui istorie îi revine sarcina s-o scrie. Mîine totul va începe. Mîine, puri, cu toți foarte puri, vom saluta inocența pietrei...

Și puritatea, buna și sfînta puritate, iat-o, etalată, afișată, proclamată pe damascurile meselor de sărbătoare ! Din zori de zi se pregătea pentru o fastuoasă petrecere.

Canon şi artistul, fraţi de beţivăneală, chefuri şi alte nebunii, au rostogolit, au rostogolit apoi au pus în fund două butoaie înjurînd de mama focului. Vulgari, nelegiuiţi de bună voie, inventau înjurături, încîntaţi, mîndrii de ei înşişi. Să le dea cep nu fu decît o joacă. După care au culcat poloboacele, fără pereche de solemni, pe un fel de estradă care, situată în faţa meselor, le plasa la înălţimea mîinii, deci a carafei, deci a setei. Prinţul aranjase foarte bine lucrurile. Butoaiele proveneau dela castelul din Mille. Unul cu vin roşu din 1929, celălalt cu vin alb din 1931. Trebuia să guşti, în ciuda orei prea matinale. Aşa era obiceiul. Un fel ca oricare altul de a saluta o treabă bine făcută. Vesel, rapid, paharul trecea de la un robinet la altul din care roşu sau auriu, vinul curgea uşor, susurînd plăcut... De frumoase, butoaiele erau frumoase, repeta artistul îndîrjit unui comesean însetat care dădea din umeri sub pretextul că n-avea importanţă din ce se bea...

— Păgînule ! Nu eşti decît un păgîn ! Ori nu ştii că un poloboc, beţivanule, e un obiect de artă ? Uite-te aici, năucule ! Priveşte doagele, cercurile de fier, fundurile ! Meşterul care le-a făurit le numea altădată vase, frumos nume, nu ? ca să plutească visele ! Acest meşter era un artist. Admiră, ignorantule, admiră, numai felul în care au fost asamblate fundurile... Şi-i desenează cu degetul montajul : Piesele acestea se numesc adîncături, cea traversală care încinge ansamblul pe la mijloc se numeşte bară. Imaginează-ţi cît timp a trebuit să treacă pînă s-a ajuns la această perfecţiune ! Ştii oare cum se ţin fundurile şi doagele împreună ? Datorită unei gardine, sac fără fund, adică datorită unei scobituri, unui şanţ, dacă vrei, practicat în doage în care se fixează piesele de la fund. De la scîndurile în lung pînă la cele în lat, totul este ajustat aproape la milimetru... Ţi-am cam luat maul, ce zici ? Nu-i de mirare. Mi-am petrecut copilăria privind un dogar muncind. Ăla era un tip, să ştii ! Ce de istorii mai povestea ! Abia ştia să citească dar cîţi autori latini, pe Plinius mai ales, după părerea căruia cei care ar fi inventat vasele de lemn numite butoaie au fost galii din Alpi ! Cum el însuşi venea din Alpi, era foarte mîndru ! Vorbea despre butoiul lui Diogene şi despre cel al Danaidelor precum şi despre cele

două butoaie ale lui Jupiter, unul conținînd binele, celălalt răul, și trăia astfel pătruns, hrănit de o mitologie personală în care propriile sale butoaie își găseau firesc locul. Și știi, era fericit, nemaipomenit de fericit... Poloboace făcea de toate felurile, de la butoiașe la butoaie de zece vedre. Își instalase atelierul într-o veche remiză. În dimineţile de vară cînd platanii erau albaștri, ca astăzi, mă trezeam ascultîndu-l cîntînd și nu aveam astîmpăr pînă nu dădeam o fugă să-l văd cum mînuiește cuțitoaia, căţeaua, gealăul, sfredelul, instrumente cu nume ciudate care nu-i aparţineau decît lui. După moartea lui, nimeni nu i-a luat locul. Strada noastră s-a întristat și nu știu dacă această tristeţe se datora absenţei cîntecului sau a butoaielor...

Trebuia să-l vezi învîrtindu-se în jurul butoaielor, mîngîindu-le, ridicînd în slăvi rotunjimile lor promiţătoare, admirînd pragurile de sus și, la fiecare ocol oprindu-se în faţa robinetelor și umplîndu-și paharul. Canon nu era ultimul care-i cerea să grăbească pasul... Două capodopere, două adevărate capodopere..., repeta artistul necontenit, și se făcea din ce în ce mai cald și Canon se pierdea într-un rîs tăcut, ceilalţi își căutau de lucru în jurul butoaielor, agitîndu-se cu toţii, interpelîndu-se, aducînd tot felul de lucruri, amenințînd butoaiele păcii, pacea butoaielor, strigînd violent, neliniștitor... trebuie... ar trebui... ar fi trebuit..., în timp ce butoaiele creșteau, artistul îl simţea mereu pe unul cum i se ridica în spate în timp ce celălalt se înălţa și el. Dacă butoaiele își vor lua în curînd zborul ? Și artistul căzu în fund ca și Canon. Fură trași amîndoi lîngă un zid la umbră.

Pe mese, farfurii, pahare și tacîmuri scînteiau blînd în umbra albastră. Mormanele de mîncare începură să crească ; două jamboane proaspăt aduse din Alpi se lăfăiau lucitoare în plăcute nuanţe de maroniu, vreo zece cîrnaţi din Arles mirosind a usturoi ; cinci metri de cîrnaţ din Sisteron de un trandafiriu veșted, foarte piperaţi ; douăzeci de pateuri din carne de sturz cu ienupăr ; cel puţin cinci kilograme de măsline negre și verzi în oale de Moustiers, zece pîini încrustate, rumene în coaja lor de culoarea pămîntului ars, mai deschisă pe alocuri, lăsîndu-te

să ghicești onctuozități profunde... lîngă un ziduleț așteptau frigările pe focul de curpeni : o clipă doar și se vor apuca să învîrtă în țepușă două capre grase și doi purcei. În casa cea mare, femeile se dădeau de ceasul morții în jurul unor imense oale de aramă în care fierbeau raci și legume de sezon. În ultimul moment aveau să dea la o parte mîncărurile de ciuperci și vor arunca o mînă de flori de cicoare în marile salatiere de pămînt. În privința brînzeturilor, se vor răsfăța cu brînzeturi de capră proaspete, fermentate, grase. Pentru desert, măicuța și Jeanne pregătiseră din zori tarte cu prune, prăjituri cu cireșe, salate de fructe stropite din belșug cu sirop de cireșe, la care se adăugau piramidele de piersici, de caise, de struguri — să aibă cu ce-și clăti gura. În sfîrșit, în afară de cei o sută patruzeci de litri de vin adus de la castelul Mille, se va bea la aperitiv anison și la desert cartagenă.

Vor bea și vor mînca pînă seara, încet, cu îndîrjire, ajutîndu-se unii pe alții cu paharul sau cu furculița ; apoi, sătui, îndopați, cu burțile doldora, vor aștepta ora cînd se va face răcoare ca să poată dansa. Li se promisese. Pe ce muzică ? Mister ! Prințul le spusese numai că se va dansa. Poate o orchestră din sat. Denise, în rochie albă, Canon, în costum negru, vor deschide balul și băieții vor invita fetele, tineretul se va avînta, se va învîrti pe o arie de vals, arie veche, cunoscută, iar măicuța urmată de Jeanne vor fredona bătînd tactul cu ochii înlăcrimați de nostalgie, alte cupluri vor dansa față către față, în timp ce Denise, pe care soțul ei o va ține de talie, se va lăsa în voia bucuriei, arcuindu-se pe spate cu capul bălăbănind, rîzînd, rîzînd...

Denise e un bujor. Denise e un bujor ivit pe neașteptate dintr-o rochie de mireasă. A băut prea mult vin. Alb, roșu, alb, cam îndrăzneață puica ! Și petrecerea continuă. Fața ei e acum roșie ca purpura. Își leagănă mîndră capul, băutura o face arogantă, cam din topor. Atît de timidă, atît de rezervată pînă mai dăunăzi, iat-o acum așezată în propria ei legitimitate de femeie măritată, cam slobodă și cam piperată, îndrăzneață, puica ! dînd pe gît și mîncînd cît doi husari, cu cheflii lîngă ea, aținată să șocheze, să surprindă, să irite, zgomotoasă, pe scurt, vizibil satisfăcută de a da posibilitatea viscerelor să-și ia revanșa asupra tuturor ipocriziilor. Căci, în sfîrșit, măritată, poate povesti cum ea și

Canon, ei bine, sub plapuma roşie, rîde, ia te uită, o plapumă ! roşie, roşie ca vinul, ei bine, ea şi Canon s-au jucat de-a „ce mai vrei tu pe urmă ?"... Ea repetă : pe urmă ? Cu buza răsfrîntă face cu ochiul, odioasă, vulgară : Nu, asta n-am să vă mai zic. E secretul nostru, nu-i aşa, Canon ?

Ajunseră la desert. De şase ore mari şi late se aşezaseră la masă. Căldura se mai potolise. Ce zi ! Ceremonia a avut loc în faţa butoaielor. Canon, trezit cu găleţi cu apă rece în cap ca şi artistul, îşi pusese costumul. Supremă deriziune ! Era un costum croit încă înainte de război, pe care nu-l mai îmbrăcase de atunci. Cu pantalonul prea scurt şi cu vestonul prea strîmt, Canon părea un clown care înveseleşte publicul în antractele unui spectacol de circ. Cu atît mai mult cu cît, bărbierindu-se prea din scurt, trebuise să se pudreze. Faţa lui umflată, albă de pudră, pleoapele sîngerii îţi făceau milă şi oroare. Denise se ţinea lîngă el în pantofi albi, cu ciorapi şi rochie albă... Toată în alb. Denise, virgina, fecioara şi martira ! Aşa hotărîse Jeanne. Ştergem tot cu buretele şi o luăm de la capăt. Prinţul îi va cununa şi Prinţul i-a cununat. În faţa a două butoaie. În glumă. În batjocură. Şi femeile plînseseră... Greu de spus dacă de mînie sau de emoţie... La alte nunţi, în alte locuri, totul se face cu clopote, slujbă şi copii cărora, prin tradiţie se cuvine să le arunci pumni de bomboane şi bănuţi... Imagini ale bucuriei şi dragostei, simple ca o mărturisire ; zbor de imagini albe sub pleoapele veştede şi arse de lacrimi : albe logodne, strîngeri de mîini, sărutări furate... Ah, ştiau să iubească altădată ! Rochia, florile, gîndurile : totul era alb, totul era alb, totul era inocenţă şi mai era pe deasupra, odată ceremonia religioasă terminată, această mînă de bărbat, în sfîrşit, în care ţi-o puteai lăsa pe a ta, această mînă caldă şi puternică în care se închidea toată viaţa, mîna care te ajută să te ridici din rugăciune şi care te sprijinea pentru că tu erai un pic zăpăcită, nu-i aşa ? orbită de bucurie, de fericire, de noroc şi nu deschideai ochii decît în tinda bisericii unde se striga : Trăiască mireasa ! era adevărat, erai măritată, viaţa începea, te năşteai pentru viaţă, trăiască mireasa într-adevăr, soarele era blînd, lumea era blîndă asemeni acestei mîini care nu-ţi va mai

da drumul, şi tu erai fericită, atît de simplu fericită, gata să mori de atîta fericire. Femeile au plîns : ele erau moarte pentru viaţă, războiul le răpise raţiunea lor de a fi, nu supravieţuiseră decît pentru copiii lor. Şi iată că Denise... Era prea nedrept şi prea grotesc. Dar cînd Prinţul zise : „Vă declar uniţi...", artistul, apoi Canon, băieţii şi Prinţul în cele din urmă, n-au mai putut rezista ; totul a început printr-un soi de mîrîială, un nas dispăruse ascunzîndu-se în mîini, umeri se agită în tăcere, un cap se face roşu ca para, o ocheadă, apoi un alt nas se ascunde într-o batistă şi apoi altul, alte mîrîituri, printre care se aude un rîs, imediat, preluat din aproape în aproape. Bărbaţii rîdeau în hohote, fără grabă ; rîdeau din adîncul beţiei lor, artistul se juca dibaci cu vorbele întreţinîndu-le rîsul, în timp ce femeile, pierdute în vechile credinţe, ridicau spre ei ochi îndureraţi.

— Un discurs ! Un discurs !

Cu lama cuţitului fac paharele să zăngăne. Canon e invitat să se producă pe aria lampioanelor. O mînă se înalţă fluturînd deasupra capetelor : o mînă de înecat, cea a mirelui, prostit de băutură şi mîncare. Artistul se ridică. E aplaudat. Îi salută pe toţi pe rînd, înainte de a strivi între buze o rîgîială iscată din străfundul maţelor. Aplauzele se înteţesc. În echilibrul instabil pe cele două picioare, ţinîndu-se de masă, aplecat deasupra unui compot de fructe, artistul strigă cu o voce în falset care stîrneşte veselia în toată adunarea : după un festin demn de Balthazar, de Lucullus, de Pantagruel şi de Ganache, luaţi, la un loc, — feţele se întinseră spre el, grase, lucitoare, deşucheate, lunare, cu privirile pierdute — după acest chiolhan, zaiafet, cum să-i zic ? ghiftuială, beţivăneală, unde n-am mîncat ci ne-am îndopat, desfăcîndu-ne centurile, ruinîndu-ne sănătatea *ad majorem gloriam Dei*, aş vrea să vă povestesc o istorioară amuzantă... Bat din picioare de plăcere. Lichorul circulă dîndu-le senzaţia unui greu extaz... O istorioară amuzantă ? Ciudat, nu ? Se rîde dinainte, pe încredere.

Umbrele se alungesc. Între trunchiurile copacilor valea se arată încărcată de aur. Dulceaţa serii : incomparabilă, tandră, sfîşietoare în acelaşi timp, Prinţul nu ascultă. Întoarsă spre apus, faţa lui prelungă şi slabă freamătă ca

sub mîngîierea unei adieri. Din cînd în cînd închide ochii. Se apleacă spre Marguerite : Adevărul... murmură el. Ea nu înţelege, îl ascultă pe artist. Adevărul ? Care adevăr ? Îşi găsise momentul ! Ea rîde, artistul tocmai făcuse un joc de cuvinte. Distrată se întoarce spre Prinţ, dar acesta părăsise masa. Artistul îşi reia povestirea : şi în zori ce să vezi ? trei cumetri veseli stăteau în jurul unei mese pe terasa celui care murise şi mîncau foarte veseli... Era evident, cei trei cumetri benchetuiseră toată noaptea, în loc să vegheze mortul. Şocul fu mare. Dar care nu le fu mirarea şi oroarea cînd înţeleseră că unul dintre cheflii nu era altul decît mortul pe care cei doi prieteni, credincioşi jurămîntului de a serba moartea celui care va muri primul dintre ei, bînd în prezenţa lui, îl scoseseră din sicriu, îl legaseră de un scaun şi-l poftiseră *post mortem* la o agapă dintre cele mai terestre...

Dar ce muzică se aude ? Totul se opreşte : artistul rămîne cu gura căscată, cu un gest de orator pe jumătate schiţat, Canon, prăbuşit pe scaun, cu braţul bălăgănind, cu cămaşa descheiată pe un piept păros ; Denise cu cotul pe masă, cu bărbia într-o mînă, somnolentă ; femeile demne chiar şi la beţie, cu braţele încrucişate peste trupurile lor ţepene, cu feţele opărite de oboseală, cu ochii ficşi ; ceilalţi, copiii deveniţi adulţi, aproape treji, atenţi, ascultînd muzica... Totul se oprise ca şi în seara cînd în faţa casei mari, Denise apăruse în rochie de mireasă. O muzică vioaie se aude din fundul văii şi la această masă timpul s-a oprit brusc, atît cît ţine o uimire Cine cîntă ! O melodie de vals. Viori, numai viori... Cerul e verde între copacii negri ; iar acolo pe punte, cinci umbre, tot negre, se apropie precedate, înconjurate, aureolate de muzică.

— Ţiganii ! Sînt ţiganii !

— Să se facă lumină !

Cele două ţipete s-au încrucişat. În timp ce femeile şi fetele se duc lîngă zid ca să asiste la sosirea muzicanţilor, bărbaţii aleargă cu brichetele în mîini ca să aprindă lampioanele de hîrtie, felinarele de la grajd, lămpile cu petrol, lanternele, toate agăţate de copacii şi de ziduri încă de dimineaţă, de la o lumină la alta, locul pare a se ivi din întuneric, a se ridica împotriva lui, bine delimitat de lumini, formînd un cerc aproape perfect în care ţîşnesc

cei cinci țigani, înainte de a saluta asistența cu mai multe trăsături de arcușuri pe vioară.

Afurisit de vînjoși și de slabi, încălțați cu cizme negre, îmbrăcați în cămăși negre cu jabouri din satin negru și pantaloni strîmți, tot negri. Dansează pe călcîie, țipă, se acompaniază la vioară. Ceilalți fac cerc în jurul lor ; și, prinși de aceste ritmuri, venite din Europa centrală care se succed galopînd, băieții și fetele bat cadența din palme : Lai, lai, lai... E trist și violent în același timp. Imense stepe, despre ele îți vorbesc acești oameni aducîndu-te în pragul unor vîrtejuri de singurătate, lai, lai, lai, chiar aici, în interiorul fiecăruia, de la cel mai tînăr pînă la cel mai bătrîn, trezesc nesfîrșite nostalgii, lai, lai lai, la fel de nesfîrșite ca și stepele în care trăiseră strămoșii lor. Să dansăm, trebuie să dansăm, să rîdem, să ne distrăm. Fericirea va veni după aceea, dacă trebuie să vină.

Muzica lor te arde și te îngheață în același timp. Arpegii în pizzicato nasc adevărate calvalcade. Pentru ce evaziune ? Pentru ce nebunii ? Să li se învîrtă capetele ! Să bată din palme ! Sub pleoapele închise, cai nerăbdători bat din copite, focurile în cîmp luminează noaptea. Irène se aruncă în horă, lai, lai ,lai, cu rochia suflecată cu picioarele goale, cu capul sus, iapă bătînd copita în loc, imediat înconjurată de violoniștii care o acompaniază, acordați la ritmul ei, ea ridică piciorul, bate pămîntul, se răsucește cu mîinile deasupra capului trăgînd după ea unul cîte unul băieții și ridicînd piciorul, cu pletele în vînt...

Cu pieptul gol, cu mînecile suflecate, Canon se apropie de cercul de lumină, șovăie, picioarele îi sînt de plumb, și, împins de petrecăreți se amestecă printre dansatori. Bate tactul, se preface că ridică un picior, apoi pe celălalt, bătînd din palme în contra timp. E aplaudat. El pare încîntat de farsă. Spectacol grotesc. Și pentru a mai adăuga ceva extravaganței situației, noul mire dansează de unul singur... Pe rînd băieții și fetele se opresc și părăsesc cercul. Pocnind din degete, plescăind din limbă, se apucă să-l întărîte pe Canon, bietul de el, care, închis în noaptea beției lui, se zbate, asudă, livid, maimuță burlescă... Muzica își întețește ritmul. Toată lumea bate

din palme. Muzicanții s-au retras din nou în umbră. Canon rămîne singur. Cu tot trupul, pierzîndu-și capul se lasă în voia muzicii. Dintr-o clipă într-alta, prins de ritmul nebun, încordate de efort, dureroase chiar trăsăturile lui dobîndesc sub revărsarea de lumină un soi de frumusețe. Canon dansează.

Uimiți de această metamorfoză, băieții și fetele au renunțat să-l mai acompanieze și muzicanții cîntă singur în surdină. E o muzică foarte dulce, se aude numai dansatorul lunecînd prin praf — un foșnet de mătase care se armonizează cu această melodie funebră și obsedantă. Și Canon se învîrte, cu brațele încrucișate cu mîinile pe umeri, în jurul lui însuși. Cu cine dansează ? La ce adîncimi îl scufundă acest abandon ? Ce viziuni, brusc apărute, ard pe cerul lui interior ? Așa, închis în mișcarea lui imobilă, pare de nepătruns, superb, suveran. Minunatul Canon ! Cine-și mai aduce aminte măcar de numele lui ? De la război încoace n-a trăit decît cu vin prost, rîzind ca un idiot și uitînd mereu. Înecat în beția lui, sub plapuma roșie, o spurcase pe Denise. O dată, o singură dată a mărturisit că nu fusese făcut ca să ucidă. Cum era beat, au rîs de el. Acum, nu mai dansează, s-a prefăcut în muzică și surîde de atîta tandrețe.

Viorile abia se aud. Muzicanții parcă improvizează... E muzică sau sminteală ? Vînt sau vaer ? Nimeni nu mai respiră. Niciodată, nu, niciodată viața n-a fost atît de teribilă ! Canon continuă să surîdă, dar surîsul nu mai e un surîs. Fața i se crispează brusc, se subțiază : ape tulburi o agită, furii, furtuni... Cu capul răsturnat, cu ochii plini de lacrimi... Prințul se îndepărtează din nou cu capul plecat. Artistul remarcă : umerii lui se scutură de plîns. Denise strigă : Canon ! și Canon venindu-și în fire, aruncă o privire adunării, cu dosul mîinii își șterge o lacrimă, face semn orchestrei să cînte mai tare și avîntîndu-se din nou, acoperă ceardașul cu rîsul lui de bețivan. Țiganii au intrat iarăși în cerc.

— Ce-ar fi să aprindem un foc mare ?

Cine a lansat ideea ? Oricine ar fi putut s-o emită atît de tare erau stăpîniți de această idee. Țiganii, muzica

con fuoco, dansurile, totul chema focul, trosnetul focului, flăcări țîșnind, împrăștiind scîntei, bucuria flăcărilor și chiar a fumului, vîrtejuri de fum lacome de întuneric, luminate de funigei. Bucuria, focul... Imagini imemoriale ; imagini de căldură, de lumină — împotriva tuturor nopților ! Băieții s-au apucat să adune crengi. Nu ajung. Ar trebui mult mai multe.

— Băncile, să luăm băncile.
— Care bănci ?
— Cele din capelă !
— Sînteți nebuni !
— Stă închisă de ani de zile.
— Și asta-i adevărat !
— Nu mai folosește la nimic.

Prințul a intrat în casa cea mare. Se strigă spre capelă... Aleargă, se împing. Femeile nu sînt ultimele. Nebune, înnebuniseră și ele pînă la urmă. Țiganii, dansul, muzica... Se împing, se înghesuie. Un foc mare, imaginați-vă, un foc mare ! Ce distractiv va fi ! Vom dansa, vom țopăi, noaptea va lua foc... Încuiată cu cheia, ruginită, poarta capelei rezistă. Artistul izbește în ea cu umărul : zăvorul cedează. Înăuntru mirosuri fade abia simțite mai plutesc încă. Nu se vede nimic. Pașii răsună. Jaques aduce un felinar care rotunjind spațiul face întunericul și mai dens. Capela pare imensă. Vorbesc în șoaptă și se grăbesc să scoată băncile afară unde și le trec din mînă în mînă. Țiganii dau și ei o mînă de ajutor. Pe măsură ce se apropie de piață unde îngrămădesc băncile vocile devin mai sigure, liniștindu-se.

Primele flăcări se ridică. Linse de flăcări, stivuite în fel și chip, băncile evocă în noapte un grup de gorgone, cu brațele ridicate, cu părul ca șerpii, țipînd de ură... Lemnul troznește, flăcările se multiplică, băncile devin rug și, într-o formidabilă explozie de scîntei se prăbușesc.

Se dansează. Se întinde hora. Atîtea și atîtea lucruri ard în această clipă... Niciodată, de ani de zile, dintotdeauna, niciodată viața n-a fost atît de plăcută. Se dansează. Se întinde hora. Mîinile se strîng. Țiganii sînt și ei tîrîți în această farandolă. Mîinile se caută. Ușurele, cu talia subțire, în această seară au cu toatele douăzeci de ani. Din

cînd în cînd, Jeanne şi Marthe, Marguerite şi Marie se opresc, cu mîna pe inimă, cu respiraţia tăiată, obosite ; dar sînt chemate şi ele reîncep, dă mîna, dă mîna, dă mîna... Ţiganii rîd. Rîd şi ele, întoarse pe jumătate. Şi nu sînt prea de departe. Ele ştiu. Şi socotesc să mai rămîie pe aici. Aşa speră şi ele. Aceste femei bătrîne descoperă că n-au împlinit încă nici cincizeci de ani.

Activă, noaptea a devenit în sfîrşit activă.

Şi iată că un ţigan, cel mai tînăr, sare peste foc, urmat de un altul, apoi de un al treilea şi Jacques îşi face vînt trăgînd băieţii după el. Umbrele ţîşnesc, viu luminate, dispar în noapte, de cealaltă parte a flăcărilor şi sînt înlocuite, hop ! hop ! hop ! fetele strigă de bucurie, femeile aplaudă în timp ce primii săritori revin pregătindu-se pentru un al doilea salt. Un pumn îi impinge deoparte. Ţine în mînă o sticlă de rachiu.

— Faceţi loc ! strigă el, faceţi loc ! Canon vrea să zboare.

Cu înghiţituri lungi el bea rachiul direct din sticlă. Lichidul îi curge pe piept. Aruncă sticla în foc şi în timp ce aceasta se aprinde, el se repede spre rug, se loveşte de ceva, bîjbîie, se ridică şi sare. Prea tîrziu ! Cade în mijlocului rugului. Îl văd acum în mijlocul flăcărilor, ridicîndu-se, siluetă neagră ; e auzit urlînd ; vomează şi ia foc ca o torţă. Nimic, nu mai e nimic de făcut. Prea repede, totul se întîmplase prea repede. Atîta doar, ultimelor ţipete ale celui torturat le urmează urletele celor care asistă neputincioşi, oripilaţi, muţi, la moartea lui.

— Ce întîmplare ! Ce întîmplare !

Prinţul ţipă, îi cheamă pe ai lui : Marthe şi Marie, Jeanne şi Marguerite, copiii şi artistul... Cu umărul împinge uşa capelei. Cheia... N-are nici un fel de cheie. Să se întoarcă în casa cea mare ? Nu, trebuie să intre în capelă, imediat... Ce întîmplare, Dumnezeule, ce întîmplare ! Şi ai lui care întîrzie să vină la întîlnire, ai lui ! cărora el are atîtea să le spună, şi artistul, artistul, da ! singurul care l-ar putea înţelege, nu e nici el acolo ! Dumnezeu îi e martor că n-a încetat să-i strige de cînd a luat-o pe drumul de întoarcere şi mai ales de cînd se afundase în defileu. Vocea lui, a ţipat gata să-şi dea duhul, să-i plesnească inima, şi vocea lui călătorise din ecou în ecou, ciudată, tot deformîndu-se, neliniştitoare chiar, într-atît încît i se întîmpla să se asculte şi să tresară la chemările sale şi să meargă înainte împins de un nou elan, răspunzînd astfel propriilor lui ţipete, nerăbdării, grabei sale, împins, biciuit parcă, alergînd, alergînd, urmat şi urmărit de turma pe care o simţea în spatele lui, compactă, sumbră, ameninţătoare, dusă, transportată şi ea de zgomotul tălăngilor care, izbindu-se de pereţii defileului, sfîşiindu-se din ecou în ecou, revenea, se învîrtea deasupra animalelor şi le înnebunea într-atît încît unele capre crezînd că aud zbieretele pe care ele se pregăteau să le scoată, se întorceau, se cabrau înainte de a dispă-

rea, împinse, rostogolite într-o năvalnică mișcare de coarne și picioare...

De cînd aleargă ? De o zi ? De zece ? De douăzeci de ani ? Cîte lucruri nu se petrecuseră din acea dimineață... Ce întîmplare, Dumnezeule mare ! Și cheia care-i lipsește, și ai lui care nu sînt încă acolo, și nici artistul... Va trebui să forțeze ușa ? Cu umărul ? Va avea atîta forță ? Asudă, cămașa îi e udă leoarcă, părul alb i s-a lipit de tîmple, a îmbătrînit mult în ultimul timp. Rîde cu un rîs scurt, pătrunzător, ascuțit chiar, înainte de a se izbi de ușa capelei. Dar ușa rezistă troznind îndelung. De cînd n-a mai fost deschisă ? Scutură din cap. Picături de sudoare îi curg în ochi, îl orbesc, se preling pe bărbie. E livid. Nu, nu, să nu-și aducă aminte de noaptea aceea cînd au fost arse băncile din capelă... De atunci a început totul, nu-i așa ? Și Marthe și Marie, și Jeanne, și Marguerite care nu mai vin ! Și tăcerea din jurul lui, bruscă, în timp ce turma, la distanță, freamătă de oboseală și tace...

Din cînd în cînd numai o talangă, abia legănată, punctează seara care se lasă. Totul este poleit, pudrat cu aur, el însuși, în lumina unei ultime raze de soare, pare ieșit direct dintr-o antică legendă, un om bătrîn, alb, uscat și țeapăn, pe care lumina serii îl învăluie cu blîndețe... Rîde cu același rîs mecanic și luîndu-și din nou avînt reușește să scoată ușa din țîțîni.

Zbor de pene, foșnet de puf, lumini trandafirii de porțelan, gînguriturî speriate... din tindă, din amvon, din altar, sute de porumbei zboară surprinși, zboară din toate părțile, bat aerul dens, încît penele și pufuł lipite de perete cu găinat fîlfîie la foșnetul aripilor. Și e ciudat spectacolul pe care-l oferă acești pereți de capelă plini de cuiburi, de pene, de puf, vag luminați de o ultimă rază de soare, pe care ochiul obișnuindu-se, poate reconstitui și urmări etapele unui cavaler pe jumătate șters... La intrare e și mai rău : murdăria s-a scurs pe tabloul care-l reprezintă pe Christos, plin de mînie, arătînd spre lume cu cele două degete în semn de blestem. Nimic nu se mai vede în afara celor două degete... Un blestem în stare pură... Ce rost mai are ? Dar mai e vreun

rost în această capelă golită de bănci, lăsată în voia porumbeilor, transformată într-o hulubărie.

Încetul cu încetul porumbeii se liniștesc, lunecă ușor prin aerul trandafiriu și se așează demni, mîndri, pe marginea golurilor lăsate în pereți de căderea cărămizilor. Se uită fără teamă la acest om care se apropie din tindă cu brațele desfăcute și întinse într-un gest de implorație, se oprește, dă din cap, o ia din loc, strivind la fiecare pas un strat gros de găinaț și se îndreaptă acum spre altarul abandonat, ridicînd în jurul lui un praf înecăcios, apoi, răzgîndindu-se, se întoarce, șovăie în fața amvonului, dă din umeri și, trăgîndu-și piciorul, urcă scara treaptă cu traeptă.

Efortul l-a epuizat. Cu amîndouă mîinile se sprijină pe parmalîcul de lemn. Cu capul înainte, cu gîtul între umeri, închide ochii. Sub palme, sub degete, imunde dejecții, ignobile excremente, întărite, uscate, acoperind totul... Sub degetele, sub palmele sale, o nouă geografie, făcută din asperități și adînciturі, o altă lume se naște : ici o colină, dincolo o vîlcea, brazi negri umplu orizontul și bubuitul surd al bătăliilor, sub palme, sub degete, și frigul iernii, și frica de moarte, și Charles al tuturor lecurilor, și Charles al tuturor orizonturilor, Charles enigmaticul, Charles cel depărtat, sub degete, sub palme și vocea : „O să vezi, o să vezi...", vocea plină de culoare și de vis, „cantonul meu"..., pe cînd cerul își mînă norii, regimentele, rostogolește furtuni, bătălii, hecatombe, în timp ce canonada se apropie, sub degete, sub palme, în timp ce moartea se apropie, Charles !

A țipat. Porumbeii și-au întins gîturile, și-au rotunjit ochii : unii chiar au bătut din aripi. El deschide ochii. Acum interiorul capelei este învăluit într-o lumină atît de aurie că lunecă ușor spre verde... Lui Charles îi plăcea să vorbească despre apusurile de soare din cantonul lui. „Aurul verde...", zicea el și se prefăcea că interpune între soare și el o fină lamelă de aur, atît de fină că nu lăsa să se filtreeze decît o lumină verde... „Oh ! Nu știai ?" și Charles rîdea... De douăzeci de ani acest rîs îl hrănește, îl întărește, îl obsedează. I-a zis artistului : „Să-ți construiești viața pe o credință, iată adevărul..." Cîteva zile după aceea a urcat pînă la atelier numai pen-

tru a adăuga : „Credința nu e nimic dacă nu ai o taină de descoperit". În mijlocul monștrilor lui de pământ ars, artistul l-a aprobat înainte de a-l întreba, între două fumuri de pipă despre ce secret este vorba. El a plecat fără să-i răspundă. La jumătatea pantei, sigur că nu mai putea fi auzit a strigat peste umăr : „Curînd voi ști..." Era o sfidare, încă una în plus. Curînd ? Promisiune zadarnică, vorbă goală. Curînd va ști, curînd va putea vorbi, curînd lumea o să-i dezvăluie secretul ei... Așa le spune de douăzeci de ani, femeilor, copiilor și altora... A susținut, a proclamat, a promis. Curînd va dezlega secretul lui Charles ; să spunem : secretul bănuit de Charles ; și să mai zicem : bănuitul secret al lui Charles cel bănuit ; să zicem mai bine : presupusul secret al unui presupus Charles... Cine putea să-l creadă ? Cine mai putea să-l creadă ? Încredere, i se acordase prea multă încredere. Oboseala, plictisul, asta contează și deasemeni chemarea lumii. Și atunci ei au plecat unul după altul.

Între ei și el, în afară de moartea lui Canon mai erau și marile manifestații muncitorești, freamătul drapelelor roșii, imnurile revoluționare, și el le repetase necontenit că secretul pe care-l căutau se afla obligatoriu dincolo de toate revoluțiile, într-un timp în care omul își va fi regăsit propria sa stare magică. La care ei i-au replicat amintindu-i de caprele lui, de viața lui rustică, de refuzul de a-și asuma discordiile veacului său. Și e adevărat, discordiile nu lipseau în veacul lui. Spania, roșie de praful sîngelui uscat și neagră de șarete încărcate cu văduve și orfani ; Germania roșie de flamurile bătute cu cruci negre încîrligate ; și o altă țară, roșie de drapele și neagră de nenorocirile ei ; Italia, Japonia, China... Pretutindeni, roșu și negru, pretutindeni negru, blestem ! blestem asupra lumii : pentru că roșul venerat ca un însemn al sărbătorii, cheamă moartea, semănînd sîngelui, secretul vieții, scurgîndu-se dintr-o rană adîncă... Blestem ! Blestem ! Și ei rîdeau de el, incapabili să judece la ce adîncime a mitului își ancora certitudinile...

Au plecat. De ce s-ar plînge ? L-au părăsit. La ce-ar mai fi continuat ? Adevărul nu este niciodată evident, mereu înfundat în cețurile cărnii. Adevărul sau întîlnirea ființei cu ea însăși... Le-o repetase de o mie de ori

presimțind vag că e aproape de a dezlega secretul. Adevărul ! Acum putea afirma : adevărul era în el însuși, definitiv, situat dincolo de amărăciune și de frică într-o regiune luminată de o lumină fără origine, fără loc...

— Ce întîmplare !

Unul după altul umerii i se ridcă și coboară, se ridică și un rîs întretăiat se naște în el la început ca o tuse apoi mai hotărît, mai adînc, coboară în el, îl apucă de mațe, urcă, izbucnește făcîndu-l să se zgîlțîie, vîntul tuturor nopților, în rafale, și el rîde tare și clar, cu un hohot imens, ținîndu-se de marginea amvonului, cu cele două mîini, și rîsul urcă pînă la bolți, cade ca o ploaie, furtună și vînt, porumbeii se sperie spărgînd aerul cu țipetele lor albe în timp ce sub degete, sub palme, cresc valuri ce se mînă grăbit unul pe altul și vechiul lăcaș troznește urcînd și coborînd de-a lungul secolelor nemișcate, vîrtej fără sfîrșit și fără început...

Nebunie, furtună, ca o deriziune, în aceste locuri, înaintea liniștii, a unei liniști stăpînite, dorită, dominată, pînă ce o voce să se ridice, depărtată, detașată, aproape indiferentă : „Noaptea fusese asemeni tuturor nopților, fără somn, fără vise, uscată și aspră..." Și iată-l plecat cu turma, în zorii zilei, cu mintea la o poveste, singura, zice el, ultima care-l mai interesează. Ea nu l-a părăsit niciodată, și-a adus aminte de ea în momentele cele mai grele, cu ea a legănat agonia lui Charles... Încă odată și încă odată, imagini de război se acordă cu imagini ale înțelepciunii, furie și poezie la un loc, în sunetul tălăngilor de dimineață... Trăia odată în deșerturile Libiei un uriaș monstruos, fiul Gaiei, zeița pămîntului și al lui Poseidon, zeul mării. Acest uriaș se numea Anteu și se hrănea cu lei. Pentru că-i promisese tatălui său să-i ridice un templu din cranii omenești, ataca și ucidea cu o rară sălbăticie pe orice călător. Se întîmplă să treacă pe acolo Heracles în drum spre grădina Hesperidelor care-l trînti pe Anteu de trei ori la pămînt. Zadarnic ! Uriașul atingea pămîntul și Gaia îi dădea putere și viață. Descoperindu-i secretul, Heracles îl ridică și, ținîndu-l în aer, putu în sfîrșit să-l sugrume... Și Charles se înăbușea, se sufoca, respirația îi era șuerătoare și scurtă, își trecea limba peste buzele crăpate : pămîntul, zicea, pămîntul...

Bietul Charles ! Era oare îndrăgostit de Hesperide ? Îi furaseră ele inima ? Cum erau ? De o rară frumusețe, fără îndoială, sau poate foarte urîte, cine știe ? Trăiau într-o grădină... O grădină... repeta Charles care desena cu un gest epuizat un cerc, evocînd grădinile după care suspina, insulele infinitului unde marele Ocean mărginind fiecare pas cu tighel de spumă, visul n-ar mai întîlni, în sfîrșit, nici un fel de obstacol... Și merele, și merele de aur ? Graba lui Charles, dorința de a-l auzi descriindu-i aceste fructe de o rotunjime perfectă, cu suprafața lucie și șlefuită ca o oglindă în care se reflectă numai norii ce trec sau o privire întîrziată... Și el, în această dimineață, mergînd în lumina primelor raze de soare, își ziceau cu glas tare : E posibil, vă întreb, să restabilești adevărul lumii la un preț atît de mic ?

Nopți după nopți de veghe, petrecute în cercul de aur al unei lumînări, cu fruntea lipită de geam, senzația de răcoare, pîndind strălucirea neagră a Nopții ; nopți după nopți de veghe mistuite în lumina nesigură a unei flăcări, impresia de sacralitate, așteptarea minunii ca flacăra să se transforme în floare sau în furtună ; nopți după nopți de veghe, petrecute în frigul propriei tale absențe și, apoi, plecările în zori cu turma cînd, sub fruntea înfierbîntată, se îmbulzesc ultimele întrebări ale Nopții, exact înainte ca lumina zilei să risipească ordinea fragilă a unei neliniști...

Repetă cu voce puternică : E posibil, vă întreb, să restabilești adevărul lumii la un preț mai mic ? Și, ca și cum n-ar fi așteptat decît această întrebare, iată-i intrînd în capelă... Ele mai întîi : credincioase, atît de credincioase, iubitoare, atît de iubitoare, văduvele, femeile, cu pas ușor, devotate unui vis, îndrăgind o umbră, dîndu-și binețe unul altuia, bună seara, bună seara, imaginea unor șarete încărcate cu miile de nimicuri ale sărăciei lor... Vroia să știe dacă ele-și mai aminteau ? El nu uitase. Parcă s-ar fi întîmplat ieri. Poți uita vreodată acele momente cînd viața prețuiește cît o speranță ? Ce harababură, Dumnezeule ! Cutii, crătiți, cotețe de pui sau de iepuri și mai ce încă ? Și copii cocoțați în vîrf, negri de praf, zdrobiți de oboseală ; copiii, unica lor șansă ! Cu ei, credeau ele atunci, totul poate reîncepe :

lumea rămînea de cucerit. Nebunele ! Ei crescuseră, deveniseră adulţi, risipindu-le astfel capitalul de speranţă ; şi acum, fără să fie căsătoriţi încă, vorbesc despre viitorii lor copii ca despre o speranţă ; Nebunii ! Acum intră şi ei în capelă, timizi şi întunecaţi. Ce se întîmplase cu privirile lor luminoase ? Şi buzele cum li s-au subţiat !... Bună seara, bună seara... El îi salută cu un gest din cap, din mînă, arătîndu-le unde să se aşeze. Într-adevăr, cum a mai trecut vremea peste toate aceste fiinţe aşezate la picioarele lui cu frunţile plecate ! N-are importanţă ! El mai e încă acolo, ca să-i apere de ei înşişi pentru ultima dată. Îi va smulge timpului obişnuit, luptelor mărunte ale vieţii de toate zilele, va... va... Ah ! Iată-l şi pe artist, cu fularul lui roşu, şi pe ceilalţi, pe toţi ceilalţi, prieteni din Vilmont sau din satele învecinate, şi capela se umple ca în acele vremuri de fervoare cînd băncile luceau în lumina blîndă a lumînărilor şi grele adieri de tămîie şi de crin pluteau în aerul saturat de imnuri... *Tantum ergo sacramentum*... Cuvinte uitate, muzici depărtate, vagi emoţii şi, brusc, ca o explozie interioară, amintirea, amintirea, un imn se aude, puritatea vocilor, inefabila puritate... Ah ! noaptea poate să îndesească afară şi să ameninţe : totul era simplu şi clar, ca în această seară, nu-i aşa, ce mare bucurie, da, mare bucurie că aţi răspuns la chemarea mea, căci eram decepţionat, teribil de decepţionat, la capătul unei atît de lungi călătorii, să nu pot sta de vorbă cu voi, să nu mă pot adresa vouă încercînd să vă conving, în orice caz ispitit să vă...

Se opreşte. Pare tulburat... Admirabil ! Niciodată lumina nu fusese atît de transparentă ! Parcă izvora din pereţi, din boltă, din pămînt... Striga : Totul e transparent, limpede, strălucitor ! Aparenţele, aparenţele sînt salvate... Vom umple cu flori altarul, vom cerui băncile, vom înlocui lumînările arse. Vom şti să apărăm podoaba sufletelor noastre. Slavă nouă ! Şi acum drepţi şi sfinţi, ne mai rămîne să coborîm pe marile fluvii încremenite, fără să ne lăsăm furaţi de malurile repezi ca să ajungem împreună la extremul orizont pentru a contempla esenţialul : Noaptea, adînca Noapte ! Vreau să mă înţelegeţi bine : nu vorbesc de acele nopţi pe care le-am biciuit şi bătut de moarte, încercînd să pun de acord morţii noştri

şi ai războiului cu toţi morţii pămîntului, nu, nu vorbesc despre acele nopţi neîndestulătoare cu care m-am îndestulat un timp, în rostogolirea unei şarete nebune, în plesnete de bici, alungat cum eram, de zorii care-mi interziceau să merg mai departe... Credeaţi că eram nebun atunci cînd, nevrînd decît să dăruiesc un mormînt durabil morţilor noştri, căutam o înţelepciune, nu, o patrie, asta e, o patrie, şi vă vedeam feţele cînd mă întorceam de pe platoul Claps, feţele voastre dezolate şi noaptea se dizolva în mine, noaptea acumulată, şi ştiam că va mai trebui să îndur încă o zi, cu toate orele ei, toate orele care se îngrămădeau unele peste altele urcînd, urcînd pînă la zenit înainte de a se prăbuşi în zgomot de cristal spart la prima şovăială a luminii, pe scurt, că trebuia să aştept ca un fiu iubitor, ca un amant, venirea unei alte nopţi pentru a mai regăsi speranţa de a stăpîni Noaptea...

Iubitor, iubind, cuvinte nepotrivite ! Oh ! aş vrea să mă iertaţi că n-am ştiut să vă iubesc... Dar existau acei morţi ai noştri, şi voi ştiţi despre cine vorbesc, tu Marthe şi tu Marie, şi tu Jeanne şi Margureite, morţii noştri cufundaţi în somnul lor nevinovat, zăcînd fără apărare, în amintirea cărora, odată trecută formidabila furtună, ne-am hotărît să ne adunăm şi să supravieţuim...

Să supravieţuim ! Am regăsit antice drumuri, am răscolit vechi ecouri şi, din mormînt în mormînt am ajuns, după cum ştiţi, pînă la Dardanus, cel veşnic viu, Dardanus, cu care se încheie istoria noastră, Dardanus, la capătul nesfîrşitelor revolte, Dardanus, purtătorul propriilor noastre întrebări, disperat de a nu putea oferi nimic... Vă aduceţi aminte de întoarcerea noastră de pe domeniul Pietrei Scrise ! V-am spus : Nimic nu mai este posibil ! Ce copleşiţi eram, Marguerite şi cu mine ! Şi v-am mai spus : Istoria umană s-a sfîrşit, paradisul n-a existat niciodată, iar Dardanus, sigur de aceste două negaţii, s-a retras pe pămînturile însorite, fără altă grijă decît aceea de a trasa un drum, de a ridica ziduri, constructor extravagant al propriului lui plictis... Ar fi trebuit, vă întreb, ar fi trebuit atunci să strig pe loc : Blestemat să fie cel ce nu pune orgoliu în faptele sale ? Blestemaţi fie cei care nu-şi stăpînesc pofta ? Sau mai

degrabă : Această lume aparţine celor care ştiu să-i aparţină ? Spuneţi-mi : ar fi trebuit ? N-am vrut, m-am opus. Ar fi fost prea uşor. Şi apoi m-am întors spre ceea ce e umanitate, umanitatea din noi. Mă întrebaţi : Ce este uman ? Eu răspundeam : În cei patru ani de sînge şi mocirlă am văzut sfinţenia alungînd frica de pe feţelor agonicilor ; demnitatea ridicînd muribunzii în picioare şi făcîndu-i să moară drepţi, cu fruntea în soare ; am văzut omul depăşindu-l pe om... Trecătoare, vai ! aceste momente, trecătoare, dar harul lor se întindea o clipă peste lumea întreagă. Uman, asta înseamnă uman. E limpede ? Şi apoi îi promisesem lui Charles să plămădesc din nou viaţa.

Am trădat ? Am trădat cu toţii ? Am crezut-o adesea. Pentru că mai erau şi acele urme de mistreţ, apele negre ale torentului, împărăţia muşchilor, nu-i aşa Jaqcues ? şi acea enigmatică şi dulce suferinţă care, la vederea lor, ne copleşea... Dar avea vreun sens să ne azvîrlim într-o nouă aventură ? Începeaţi să obosiţi. Ce era de făcut ? După Dardanus, după Misson. Nu trag concluzia de aici că imposibilitatea reuşitei, la care aceştia ne condamnau, însemna eşecul... Dovada : am fost fericiţi, cu casa cea mare, cu copiii, cu grijile turmei şi cu cercul de scaune din jurul mesei de seară. Simplu, timpul se oprise, nu ne schimbam.

Uneori, de foarte departe, e adevărat, vagi rumori urcau pînă la noi. Rumoarea lumii..., ziceam noi, şi făceam ce făceam ca s-o luăm în rîs. Războaie, revoluţii şi chiar nefericirea altora s-au izbit mereu de ironia noastră. Rîsul nostru era ironic, nu bucuros. Şi vă întreb : sîntem vinovaţi că am numit bucuria noastră ironie ? să ne fi reproşat că am trăit crispaţi ? sau că am făcut pe indiferenţii ? Dar sub ce pretext ne-am putea acuza ? În numele a ce, asemenea reproşuri ? Cînd un vas se izbeşte de recif şi începe să ia apă, scufundîndu-se uşor, e înţelept să rămîi la bord ? Am fi cunoscut împreună lungile ore de naufragiu ; înotînd mereu împreună în noaptea lichidă. Să fi atins oare eu singur pămîntul ? Să fiu eu oare singurul supravieţuitor al iubirii noastre ? Şi ce iubire ! Căci, orice s-ar zice, fericirea noastră a fost adevărată : simplă şi evidentă ca şi moartea alor noştri. Şi

nu cred că ne-am făIit de a fi trăit într-o anumită indigenţă care părea să ne deosebească de contemporanii noştri. Un singur orgoliu îmi revendic : acela că am ţinut la mîndria de a nu ne fi plîns niciodată...

Se opreşte, duce mîna pîlnie la ureche : Ce ? Ce spuneţi ? Că totul e derizoriu ? Cine a spus ? Vreau, mă auziţi, poruncesc celui care a vorbit să se ridice şi să-şi spună numele !... Se preface uimit, mimează mînia, îşi joacă autoritatea : Ei bine, aştept... Muşcător : Nimeni nu se mişcă ? Ce curaj ! Bine, bine, cum vreţi... Şi ca să-şi dea măsura cîntă pe un ton prea sus : deri-deri-zoriu... Între buze cuvîntul se lăţeşte, se lungeşte, se adună, cleios, ridicol. Se preface că-l scuipă cu dezgust : Uah !

Acum se apleacă peste amvon şi şopteşte : ţara noastră, ei nu ştiu, nu vor să mă creadă, dar vă spun eu, ţara noastră a murit la 11 noiembrie 1918. Eram acolo, am văzut... Adaugă cu o voce înăbuşită: ei, ei toţi... Şi, rămînînd pe jumătate aplecat schiţează deasupra capului un gest circular, nepăsător, un gest un pic dement dar şi indiferent, înainte de a relua, abia auzit : Ei nu-şi dau seama ; ei n-au remarcat nimic... Scutură din cap, rîde uşor, se ridică şi izbucneşte: Eu, da! Eram în şaretă în picioare, deasupra tuturor, se înghesuiau în jurul meu, ce nebunie, ce măreţie, clopotele băteau, Dumnezeule, ce întîmplare ! mulţimea venea în urma mea în cortegiu, mă întorceam din război, mă salutau cu urale, cerul strălucea de săbii şi spade, noi mergeam încet, îndureraţi, uşile catedralei erau larg deschise, pe aici intra poporul, eu în picioare în şaretă priveam această mulţime fără vîrstă, mulţimea ieşită din străfundul veacurilor, uniţi toţi în aceeaşi suferinţă, adunaţi de aceeaşi fervoare, şi-mi spuneam că această ţară s-a format, s-a făurit s-a întărit dintr-o excesivă durere şi nu din binecuvîntare, clara bucurie, şi chiar dintr-un surplus de durere şi că tocmai împotriva acestei dureri, mai mult decît împotriva a orice se înălţaseră atîtea catedrale, iar poporul continua să intre în catedrală, abandonîndu-se pietăţii dintr-o teribilă milă şi îmi mai ziceam că naşterea lui Dumnezeu a fost o îndelungă şi patetică istorie — convulsii, teribile convulsii ale credinţei închisă atît de sigur de el, cu troiţele lui de pe la răspîntii, cu capelele lui risipite pretutindeni, cu mulţimea de turnuri,

clopote, nișe, biserici și clopotnițe, domuri la orizont... Care... Ia să vedem, ce mi-am spus atunci ? Totul e acum atît de departe și totuși atît de aproape în același timp... Ce întîmplare, Dumnezeule, ce întîmplare ! Și iată, incredibil : tot poporul se afla în catedrală, locul din fața bisericii se golise, eu mă pregăteam să cobor din șaretă : o femeie bătrînă, toată în doliu, se apropie de mine, învingîndu-și extrema suferință, învingîndu-și propria moarte chiar, Franța, Franța, o chem, și ea se apropie, foarte bătrînă și foarte nobilă doamnă, și mă numește Prințul, și Franța îmi strigă numele pentru ultima oară, în timp ce se prăbușea moartă, în timp ce dintr-o tragică și insuportabilă neînțelegere, poporul, intonînd *Te Deum* amesteca pe diavol cu războiul pe Dumnezeu cu pacea, frica și credința...

Și repetă blînd : Franța, Franța... Se agață de marginea amvonului : Da, cerul era în acea dimineață tot un tăiș de săbii și spade de argint, și vai, cîtă neputință din parte-mi !... Sub degetele sale, sub palme, secrețiile uitării, ale abandonului, ale defăimării, resturi murdare ale trădării. Sub palme, sub degete, liniile nebuniei, reliefuri ale pătimirii și mîinile li se irită, se înfurie, se rănesc căutînd lemnul sub crusta de găinaț : să scurme, va trebui să scurme cu unghiile și să curețe așa cum făcuse cu satul ca să găsească puritatea originară, frumusețea pierdută, viața... Viața ! A strigat. Respirația îi este scurtă. El e ca un arc întins. Sub degete, sub palme... Și strigă încă o dată : Să plămădești viața ! Trebuie să plămădești viața !

Frumoasă ispravă făcuse ! Bună și frumoasă ispravă... Prinț de parodie, s-a vrut primar la Loubière, pentru a păstra totul așa cum fusese, și a împins refuzul pînă la a strînge documentele mai importante ale comunei într-o veche cutie de biscuiți ruginită ; prinț al nostalgiilor, pentru fiecare duminică imaginase o altă liturghie în care să se vorbească despre capre, măslini, struguri, despre soare și vînt, oh ! da, de vîntul înghețat care roade și șlefuiește, care șterge urmele lăsînd piatra goală, despre vîntul care te obligă la simplificările necesare, liturghie răsunînd de antice rumori, foșnind de voci uitate, pe care nu încetase s-o ceară săptămînal, de acolo din fundul capelei, din umbra unui Christos plin de mînie, luîndu-l drept martor

pe el, crucificatul, singurul care avea calitatea de a absolvi sau de a condamna, singurul care cunoscuse iubirea după milă şi, luîndu-l martor pe el, singuratecul, a pronunţat sfintele cuvinte ale existenţei sale : capre, măsline, viţă de vie, soare, pînă ce a acoperit ca o rafală de vînt, vocea preotului ; princiar, a primit, în sfîrşit, omagiile oamenilor politici care-l crezuseră anticlerical şi le-a vorbit despre zei, despre toţi zeii care, de la plecarea preotului se întorceau unul cîte unul în vale : zeii apelor negre, zeii împărăţiei muşchilor cu lungi bărbi verzi ; zeii vîntului îmbrăcaţi în in cu coarne de aur pe cap ; zeii pămîntului şi ai focului, vioi, iuţi, în ciuda staturii lor scunde, harnici ; zeii, toţi zeii, într-adevăr : prezenţe binefăcătoare, prezenţe, pe care trebuie să le saluţi, să le venerezi, domnilor politici, şi pe care îi veţi saluta, îi veţi venera pentru a scăpa de o mare nenorocire...

Aşa au trecut anii, cinci, zece, cincisprezece şi chiar mai mult, la capătul cărora pămîntul părea nou, reînnoindu-se mereu, în vreme ce timpul încărunţea, iar ei, aşezaţi în cerc de scaune în faţa casei mari, aşteptau noaptea... Timpul regăsit în eternitatea omului ! Timpul imobil al eternităţii ! Inefabil, totul a fost inefabil ! Şi repede trecător : nimic nu s-a schimbat şi totuşi atîtea s-au întîmplat ! Umbra unui zeu în aerul călduţ al serii, o creangă abia lovită, o frunză abia atinsă, un suspin abia auzit... Ascultaţi, ascultaţi : ce este ? dar ce este ? un tropot uşor de turmă depărtată, al cărei duduit ajunge la noi pe sub pămînt ? O rumoare care creşte, se limpezeşte. Nu doar o rumoare, ci chiar o mişcare. Ce să fie ? Ce să fie oare ? Şi întrebarea se împrăştie, se multiplică : Ce este ? Dar ce este ? Şi zgomotul invadează valea, se rostogoleşte din stîncă în stîncă, creşte de la un ecou la altul : o turmă ? o turmă fabuloasă ? Nu ! un cîrd de capre, un cîrd imens, negru şi roşu, roşu şi negru, blestem ! şi cercul se rupe, scaunele rămîn să zacă acolo pentru totdeauna, culcate, răsturnate, groteşti în lumina apusului de soare...

El zice : Deodată... Deodată se prăbuşeşte tot ceea ce rîsul şi privirile lor limpezi ţinuseră la înălţimea visului... Visaseră ? Se trezeau dintr-un lung vis cu ochii deschişi ? I-au spus-o răspicat cu un rînjet băieţii înainte de a pleca. Urmîndu-i, fetele au confirmat cu un surîs stu-

pid. În ceea ce privește femeile, ele s-au mulțumit să-i arunce o privire de regret și și-au urmat copiii. Cum s-ar fi putut abține să nu plece ? Din parăzi militare la defilări muncitorești, Europa o ținea într-o sărbătoare. Chiar la Vilmont, de la un eveniment la altul, populația asemenea unui caleidoscop, se învîrtea, înlăuntrul orașului rotund, se risipea și se recompunea, se fragmenta, se despărțea în cortegii, în defilări, în procesiuni, manifestînd și contra-manifestînd, rugîndu-se, pierzîndu-și sufletul și pierzîndu-se pe el însuși într-o infinitate de reflexe... Sărbători sîngeroase, sărbători funebre, sîngele bătea în tîmple, oamenii băteau din palme, vîntul uralelor făceau să troznească drapelele. Trăiască războiul, pacea ! Europa era în sărbătoare, Europa războinică sau sindicală, în cizme sau în ghete, cu căști sau cu caschete... Cum să reziști ? Cum să reziști ?

Tuturor acestor serbări, el vruse să le opună o ultimă sărbătoare. Timp de o zi, ca altădată, au stat împreună, toți, cu rîsul lor, complici, atît de complici, uitînd, uituci, minunîndu-se de un pahar de vin ridicat în lumina soarelui, fermecați de o bucățică de jambon, în umbra albastră a platanilor, în jurul unei mese acoperite cu damasc din care, odată cu după-amiaza, odată cu digestia și plictiseala, lungi păsări subțiratice și-au luat zborul cu largi bătăi de aripi albe și tăcute... O sărbătoare, încă una, pentru ultima dată, o sărbătoare a libertății, plină de ironie ! Ciudată nuntă cu toate formulele deturnate de la solemnitatea lor din cauza butoaielor, a mirilor, ciudat, rochia albă neagră de praf, costumul negru alb de praf și rîsetele care au salutat acel *da* al mirilor, ciudat, Denise care-l lovea cu cotul pe Canon care rîgîia... Serbare, ce mai !

Cu un suspin stăpînit, a strigat : Charles a murit pentru a doua oară... Cuvintele se rostogoleau în capela pustie și rece : cuvintele se colorau în culorile unei serbări sîngeroase și funebre... Sub degete, sub palme apar văi împădurite, drumuri de pămînt, un adăpost întîmplător... E frontul ? E Loubière ? Vei vedea, vei vedea... Pretutindeni s-a bătut. Pretutindeni și-a purtat războiul. Pretutindeni n-a văzut decît două culori, negrul și roșul, oamenii nu cunosc decît aceste două culori, fără să știe

că sînt aceleași, roșul de doliu ca și negrul și ucigașe, atît de ucigașe, legate una de alta... Strigă : Totul e negru ! Totul e negru !

Porumbeii se agită, bat din aripi, se înfoaie, foșnet de mătase, murmure, tusă discretă... Mîinile i se deschid, se întind înainte, devenind la rîndul lor aripi, fluturînd în fața lui... Porumbeii gînguresc, miroase a găinați, duhoare puternică, acră, persistentă, n-are importanță ! Își flutură mîinile, din toate colțurile capelei alte mîini se întind spre el, albe, ușoare, asemeni aripilor, încercînd să atingă mîinile lui. Se apleacă, mătură aerul cu amîndouă mîinile, blîndețe nespusă blîndețe, degete abia atinse, mîini ghicite, înfiorări albe, nu e nici o îndoială, nu, nici o îndoială : sînt acolo, toți, ca altădată, privindu-l, ascultîndu-l.

Să plîngă, ar trebui să plîngă. Înlăuntrul lui e ca un arc întins. Ca totdeauna. Nu s-a lăsat niciodată înfrînt. Niciodată. Dumnezeu o știe. Zeii îi sînt martori. Să plîngă, ar trebui să plîngă. Cu fața aplecată se arcuiește în afară, se agață de marginea amvonului, cu spatele drept, cu picioarele țepene ca să reziste rafalelor de ploaie, vîntului, furtunii, din sine însuși. Suferă, rîde, suferă : Nu, nu e nimic, scutură din cap, nimic, într-adevăr nimic ; apoi stăpînindu-se cu o ultimă tresărire, zice în cele din urmă : Fantome, nu eram decît niște fantome...

Au mers, așa, în primele ore ale dimineții, el și caprele lui, pierduți într-un vis vechi, poate același, cine știe, cine va putea ști vreodată, un vis de o sută de ori visat, de o sută de ori rumegat, vis al unei vechi memorii și chiar al unei memorii plină de fală, în care caprele și oamenii avuseseră mereu un rost de a fi. Cîteva stele mai scînteiau încă în constelația Carului Mare, și era greu de știut dacă unele capre, dîndu-și capul pe spate cu o mîndră mișcare a coarnelor, nu încercau să găsească acolo sus, printre stele, pe Almatheea, Capra ce-i fusese doică stăpînului lumii. Turma înainta în liniște. Parcă și-ar fi trimis toate năvîrliile căprești turmelor care se îmbulzeau pe cer, printre nori... Ciudată era hipnoza care-i prelungea visul pînă-n zorii zilei ! Mergeau, mergeau, imobili, într-un anumit fel, în timp ce drumul venea

spre ei. Nu ei intrau în peisaj, peisajul li se deschidea în față... De cîte secole mergeau astfel ?

Dar iată că, odată colina trecută, soarele izbucni și odată cu el, nebunia ! Mai întîi un teribil behăit, așa a început, printr-un teribil behăit, care s-a iscat în coada turmei și care venea spre fruntea turmei de-a-ndăratelea. Caprele au lovit din copită, s-au arcuit, neliniștite, retractile în fața acestei forțe care le invada și le făcea să behăie și să se adune una într-alta. Erau la zece metri de el. Impresia de putere oarbă și în același timp concertată pe care ți-o dădea turma încăpățînată care se punea în mișcare ! L-au ajuns din urmă, l-au înconjurat, pe el, conducătorul lor, l-au depășit prinzîndu-l atît de bine între ele că l-au obligat s-o ia peste cîmpuri și rîpi, spre vechiul lăcaș de rugăciune Saint-Symphorien, împingîndu-l cu cornul, cu fruntea, îmbrîncindu-l chiar uneori cu nerăbdare...

I se face frică, frică de a nu fi călcat în picioare. I s-a întîmplat chiar să cadă în genunchi, să se zgîrie în spini, să se rănească în stînci, ca un rege derizoriu pe care un popor nebun îl conduce la supliciu. Tipetele, chemările lui nu se mai auzeau. Surdă la tot ceea ce ar fi constrîns-o, turma devenise o forță în marș. Ce putea face altceva decît să consimtă ? Atunci a perceput, sub sunetul tălăngilor, un fel de voință sălbatică care lua forma tăcerii : zeii, poate, nu știa, sau poate blestematul... Din acest moment a fost asemeni celui care se lasă în voia vîntului de noapte, descoperind astfel că știe să zboare...

Aerul era transparent, ca-ntr-o dimineață furtunoasă cînd căldura unei nopți de vară, grea și jilavă, se resoarbe în uscăciunea unui fulger. Dacă te uitai dinspre schit, totul părea la îndemînă, copacii de pe povîrnișuri adunați în pîlcuri răcoroase de-a lungul rîului, foșnind sub invizibile adieri, versanții verticali ai stîncilor între care se deschide valea ce duce la Loubière, chiar și meterezele de piatră care urcau în trepte spre platoul Claps și de acolo, cu strașnice sforțări pînă la Alpi... Albastrul stîncilor, verdele odihnitor al copacilor, argintul cîtorva măslini : tot atîtea bucurii pentru ochi, și ici, colo, ca un reper, flacăra neagră a unui cipru... În transparența aerului, înseși lucrurile erau transparente. Singurul semn de

viață : umbra care tremura în marginea frunzișului și în care lumina se diluează părînd să anunțe un mister, umbră fără nume umbră fără răcoare, ciucure nehotărît, la care se reduce întreaga sa viziune...

Dar ce se întîmplă ? Umbrele dimineții s-au rotit în sens contrar. Cursa lui n-a mai urmat cursa soarelui. Se lasă seara Ce făcuse cu ziua ? Care zi ? Noaptea abia se sfîrșește. Ce întîmplare, Dumnezeule ! ce întîmplare ! Noaptea era în el, peste el, venea prin el, iată adevărul nu mai era nici o îndoială și noaptea e deasupra lumii întregi, vai ! da, asupra lumii întregi și iată că la ora crepusculului, atît de repede sosit, ziua, și încă ce zi ! triumfă, în sfîrșit, Orb, oare să nu fi fost decît orb ? Sau orbit ? Dar de cine ? Dar de ce ? Culorile, nu știe, nu mai știe, nu erau decît aparențe ? Cerul părea gata să ia foc. Ochii-i ard. Cum se face că această intensă lumină nu diluează umbrele alungite pe pămînt ? A închis ochii, lumina e din ce în ce mai greu de suportat : de ce atîta blîndețe în miezul unei dureri atît de vii ? Nu, nu i-a fost frică...

Totul a venit atît de pe neașteptate, fără putință de împotrivire... Ce s-a întîmplat ? Și-aduce numai aminte că o pasăre a țipat deasupra lui, și că acest țipăt, printr-un ultim har, țîșnise în același timp și din pieptul lui în așa fel încît, departe de a se izbi de limitele propriului trup, l-a antrenat într-o vibrație de lumină. N-ar putea spune dacă asta s-a întîmplat în momentul în care, căzînd în genunchi și-a desfăcut mîinile în semn de gratitudine că se făcuse ziuă înlăuntrul lui ; în orice caz a știut că-l copleșea atunci infinitul. Și cum lumina îl orbise de tot a strigat (sau numai a crezut că a strigat ?), cu fața scăldată în soare : de ce atîta durere în miezul unei asemenea blîndeți ?

Nu, nu i-a fost frică. Cu brațele încrucișate, cu capul sus, se simțea uriaș, de nezdruncinat. Rămînă de acum capela neagră de noapte și uitare, nu mai are importanță, cum nu mai are importanță nici singurătatea lui. Ceea ce a citit în el, îl ferește de amărăciune și de frică...

Zice : Clipă minunată... Infinitul îl copleșește. Nu mai știe unde începe și unde i se termină trupul : aerian, a devenit aerian... Fericirea de a trăi, neașteptată : ciudată

fericire ! S-a ridicat, a făcut un pas, apoi un altul, a înălțat un braț, apoi pe celălalt, și s-a învîrtit în jurul lui însuși : ușor, atît de ușor, ca această muzică de flaut, două, trei note neauzite niciodată și totuși cunoscute, muzică venită din adîncurile lui, iar el dansează (cel puțin așa crede) și se învîrte în prezența prietenoasă a stejarilor clopotniței de la schitul ruinat, două, trei note, nu mai mult, și în dansul lui se prind copacii venerabili care atrag în horă și clopotnița, clopotnița îl atrage pe el, și totul începe să se învîrtă, să se învîrtă, două, trei note, s-a obișnuit cu intensitatea luminii, capul îi e scăldat în lumină, și se învîrte, se învîrte, două, trei note, crengi de stejar, vîrful clopotniței, capul îi e prins în vîrtej lumea se clatină în jurul lui, crengile de aur ale copacilor, unghiurile de aur ale locașului, săgețile de aur din capul lui : străluminări...

Nu, nu îi e frică, cu toate că nu mai recunoaște nimic din ceea ce-l înconjoară. În timp ce umbrele violete ale serii se lărgesc prefăcîndu-se în noapte și la apus marginea zilei arde fără asemănare, aici, pe acest promotoriu, un fel de insulă fermecată ivită din Noapte, patru stejari uriași înveliți în aurul secolelor luminează o turlă de clopotniță ridicată pe soclul unui templu roman și-o atrag într-o mișcare imobilă, în așa fel încît clopotnița prinsă în această rotire, răsturnînd perspectiva, pare a se lărgi mereu spre vîrf... Acum ea ocupă tot deșertul cerului. Cît o să se mai dilate ? Caprele behăie, pămîntul se cutremură, turla crapă, stejarii trosnesc vîrtej de lumină... Și iată că edificiul se prăbușește peste el într-o albastră uriașă tăcere, iar el, străpuns de miile de suliți ale luminii, se ridică, se învîrte într-o lume care a înnebunit și crește, crește, crește devenind el însuși vîrtej, volbură, spirală...

Un zeu se află acolo, chiar pe locul delicatei dureri

acolo chiar
își smulge cămașa
o delicată durere, acolo, acolo, și acolo
își atinge umerii, pieptul, pîntecele, vintrele
toba, toba
de aramă

şi-astupă ochii, şi-astupă urechile
imensă surpriză, oribil sughiţ, şi nu mai are aer,
el... eu...
totul se zgîlţîie nebuneşte
paiaţă, sfîşiată, dezarticulată
cade, cade fără oprire, dar nu cade
căci
o nouă conştiinţă
străină
neaşteptată
puternic văzătoare
se substituie celei vechi
resturilor celei vechi,
cădere
cădere înlăuntru
şi
vedenia
unor peisaje stranii
depărtate
planuri succesive
culori
mirosuri
crapă, crapă, crapă
coajă de nucă, goală, goală, goală
se întinde
tobă, tobă de aramă
şi răsună
de toate bubuiturile lumii, de toate rumorile lumii,
ţipete
rîsete
vaiete
e dementţial cutrei
ar trebui să plîngă
să plîngă
în sfîrşit
de bucurie
ceva urcă, urcă
entuziasmul
furia divină
ar trebui să plîngă
şuvoaie de apă

pe mușchi
pe pietre
pe trunchiurile copacilor
furia apelor
torent
alunecări de pămînt
pietre rostogolite
și duse departe
ar trebui să plîngă,
entuziasm,
furie divină,
cu ochii închiși, cu urechile astupate,
o forță
o forță
extraordinară,
prodigioasă,
entuziasm
furie divină
dinlăuntrul lui
din afara lui
toba, toba de aramă :
— *Thambos ! Thambos !*

A strigat. De două ori. Cuvîntul straniu a izbucnit în întunericul capelei. Cuvînt negru și roșu. Cuvînt sălbatic, Cuvînt de spaimă. Redeschide ochii : cîțiva porumbei, stînjeniți de țipetele lui, zboară de la un cuib la altul bătînd greoi aerul dens. Își scoate degetele din urechi, cum făcuse și adineaori la schit : nu aude nimic, doar două sau trei capre care behăie, jalnic, două, trei capre cer să fie mulse, două sau trei capre care i-au mai rămas după ce ai lui l-au prădat de turmă și s-au dus.

3.

„Şi tu, mai firav decît s-ar cădea să fie ascuţişul spiritului, omule cu nările delicate ce te afli printre noi, o, tu Cel Atît de Slab ! o, Subtilule ! Prinţe înveşmîntat cu propriile-ţi sentinţe ca un copac sub giulgiu,

în serile de mare secetă ale pămîntului, cînd pelerinii dezbat lucruri atingătoare de spirit, sprijiniţi în drum de uriaşe urcioare, am auzit vorbindu-se despre tine prin aceste părţi de lume..."

Saint-John Perse

Prietenia Prinţului, in „Gloria Regilor"

„Domnilor,

„Consiliul municipal din Vilmont prin deliberarea sa din data de 10 decembrie 1936 a cerut alipirea teritoriului comunei Loubière la comuna sa.

Conform dispoziţiilor de la paragraful I al articolului 3 al legii din 5 aprilie 1884, domnul subprefect al oraşului Vilmont a prescris simultan în cele două comune deschiderea unei anchete asupra proiectului.

Procesul verbal al anchetei efectuate în comuna Vilmont nu conţine nici un fel de declaraţie contrară proiectului şi comisarul anchetelor a emis un aviz favorabil alipirii intenţionate.

Prin deliberarea sa din 22 iulie 1937, intervenită după anchetă, Consiliului municipal din Vilmont menţine cererea sa de alipire a comunei Loubière la comuna sa.

Procesul verbal al anchetei efectuate în comuna Loubière conţine şapte declaraţii potrivnice proiectului şi comisarul anchetelor a cerut amînarea alipirii intenţionate.

Două declaraţii favorabile proiectului care nu sînt vizate în procesul verbal al anchetei şi emanînd de la domnul Mazoyer şi de la domnişoara Guitton Alphonsine, consilieri municipali la Loubière, sînt adăugate la dosar.

Adunarea comunală de la Loubière prin deliberarea sa din 1 august 1937 se opune alipirii acestei comune la comuna Vilmont.

Cele două comune interesate sînt limitrofe şi..."

Pe marginile plafonului, îngeri rozalii, rotofei cu bucile umflate, dispuși între ghirlande, printre nori binevoitori, suflă în niște trompete gălbui de fals renume în timp ce în centru cerul rămîne gol, infinit de gol, infinit de albastru... Unde sînt heruvimii și serafimii ? Unde au fost înfrînte armiile de îngeri cu nenumăraţii lor ochi și cu aripile lor sextuple ? În această sală unde se veștejesc graţiile delicate ale vechii Franţe, nici o furtună nu agită cerul în formă de plafon. În privinţa pereţilor, cu lambriuri pînă la jumătate, sînt împodobiţi cu răsaduri de crin pe un fond de albastru regal. Ah, frumoasă-i monarhia sub republică ! Aici deliberează Consiliul general.

Spre deosebire de majoritatea consilierilor generali atît de ușor de recunoscut după fruntea lor îngustă, după ceafa lor groasă și degetele grăsulii, domnul Roux, raportorul, afectează o anumită eleganţă. Ochelari de aur, cravată de mătasă, abonat la *Gringoire* și la *Candide,* e cunoscut prin faptul că întreţine o corespondenţă după bunele maniere ale esteticii revoluţionare, dacă nu cumva e vorba de un prost obicei al introducerii eticii în roman, cu un tînăr scriitor devenit celebru prin două cărţi pe care gustul zilei te obligă să le citești : *Condiţia umană,* apărută cu patru ani mai devreme și *Speranţa,* aflată acum pe toate noptierele de la căpătîiul patului. Vreau să zic că domnul Roux, trecînd cu ușurinţă de la săptămînalele de dreapta la lăudata literatură de stînga, a știut să-și atragă simpatiile domnilor consilieri generali, din oricare partid ar fi făcut ei parte. De îndată de ce se găteşte cu seducţiile inteligenţei, politica se împacă cu ea însăși și, dispreţuind pasiunile ucigașe, devine semnul unui spirit ales. Domnul Roux e un delicat care mai posedă pe deasupra — ceea ce nu e deloc neglijabil în această incintă — o voce caldă și modulată, dintre cele mai agreabile ! A-l asculta e o plăcere rară, chiar dacă este vorba de a asculta un raport atît de sever ca acesta :

„La dosarul proiectului au fost anexate : un plan general în trei exemplare ; o dare de seamă privind situaţia financiară, suprafaţa și populaţia fiecărei comune, înainte și după alipire, în sfîrșit, avizele reglementare ale domnului inspector al Academiei și ale domnului director de la Contribuţiile directe.

Urmînd avizele mai sus amintite, nimic nu se opune din punct de vedere al învățămîntului primar reunirii celor două comune.

Din punct de vedere al impozitelor directe comuna Loubière are o atît de mică importanță încît alipirea proiectată n-ar putea să prezinte decît avantaje, dacă s-ar realiza. Ea ar ușura sarcina agenților de la Contribuții directe și ar putea antrena o scădere a cheltuielilor care ar avea drept consecință o diminuare a numărului de centime.

Consiliul de arondisment, în ședința sa din 29 octombrie 1937, emite un aviz favorabil suprimării și aplicării despre care este vorba, ținînd cont mai ales de faptul că dintre cei opt membrii ai Consiliului municipal în exercițiu, unul singur, primarul, locuiește efectiv la Loubière ; în aceste condiții, articolul 31, paragraful 2 al legii municipale din 5 aprilie 1884 nu este respectat și nu poate fi aplicat.

Pentru toate condițiile majore indicate mai sus, domnul prefect ne semnalează necesitatea de a reuni comuna Loubière cu Vilmont sub denumirea de „Vilmont". Sînteți deci chemați, domnilor, să vă formulați părerea."

S-au adunat cu toții acolo și par solidarizați în această împrejurare. A fi consilier general, nu e chiar de ici de colo. Sînt fericiți că se află împreună, în ciuda politicii care-i separă uneori. Cu coatele pe masă, umăr lîngă umăr, masă compactă și gravă, ei sînt o forță care așteaptă. Rafinamentul decorului face să crească puterea adunării. Printr-o fereastră întredeschisă, se aud păsări cîntînd dintr-o grădină vecină. E cald. Încep să asude. Frunțile lucesc. Se șterg din cînd în cînd. Iar cînd domnului Roux se oprește din citit sau din vorbit pentru a marca o pauză sau pentru a bea un gît de apă, o muscă se izbește de liniștea lor în raiduri enervante. Ar trebui trase obloanele. O lumină albă urcă din stradă. Sub soarele vertical lumea e neagră și albă. După imaginea ideilor lor : negru, alb, rău, bine... Așa se prezintă puțintelele lor certitudini pe care ei le-au botezat umanism. Au ascultat vreodată păsările cîntînd ? Domnul Roux le întinde cîteva foi, apoi încă vreo cîteva !

„Iată raportul comisarului anchetelor din Vilmont. V-am spus adineaori că este favorabil alipirii. Şi iată raportul comisarului anchetator de la Loubière care propune amînarea alipirii comunei. El se bazează pe anumite proteste.

Printre acestea este unul care provine de la domnul Roiner Auguste, artist, locuind la Loubière, care protestează împotriva deliberării Consiliului municipal din Vilmont : Această alipire, scrie el, ar antrena inevitabila depopulare... (rîd cu umerii, cu pîntecele ; dar feţele lor nu rîd : numai buzele li se răsfrîng. Evidenţele le convin, acestea dau curs zdrobitorului lor bun simţ. Imperturbabil, domnul Roux îi priveşte, apoi continuă să citească :)... ar antrena depopularea şi dispariţia acestui sat. Drumul de catîrgii care uneşte cele două comune prin platoul Claps s-ar şterge atunci de tot. Or, vreau să vă amintesc aici că acest drum, abia vizibil astăzi, mai prezintă încă pe alocuri urme de dale romane, mai cu seamă la ieşirea din Loubière, ceea ce atestă că acest sat, racordat la *Via Domitia*, este unul din cele mai vechi sate din regiune. În această privinţă nu mă voi feri să amintesc că numeroasele grote care se deschid în pereţii abrupţi ai defileului au adăpostit în secolul V al erei noastre, după căderea Imperiului roman, pe călugării care fugeau din calea barbarilor. Ca să nu mai spun despre capelă ! Construită în jurul anului 1000 ea este aproape la fel de veche ca abaţia Saint Victor. O asemenea fidelitate dovedită unei aşezări merită toată atenţia. Dacă se va hotărî alipirea, un pic din adevărul secolelor şi al permanenţei oamenilor va dispare de pe acest pămînt atît de uituc prin fire..."

Tăceau. Beată parcă, musca se învîrte umplînd tot spaţiul. Se face din ce în ce mai cald. Măcar dacă Preşedintele şi-ar scoate haina... Nişte copii aleargă pe stradă ţipînd. Ieşeau de la şcoală. Miroase a vacanţă mare. Care dintre aceşti domni n-a crescut măcar un greiere sau nu s-a ocupat de viermii de mătasă ? În sala de deliberări se iscă brusc un miros de cerneală violetă, de cretă, de creioane şi de gumă — Roma şi Iulius Cezar, lecţia de zi... Ce spune acest Roiner ? Evoca *Via Domitia*, moştenirea lăsată lor de secole... Cum adică ? Aveau puterea ca printr-un singur vot să şteargă totul sau să facă să dăinuie ? Păreau cople-

şiţi. Niciodată nu-şi simţiseră mai apăsător responsabilitatea propriei lor responsabilităţi. Umerii li se prăbuşesc. Se apleacă unul spre altul, se consultă cu gravitate. Se pot desluşi cîteva cuvinte : căderea Imperiului, barbarii, memoria... Nu prea le vine la socoteală. Ca nişte buni republicani ce se află, cunosc importanţa Istoriei. Se aude atunci o voce puternică, cineva care strigă : Domnilor, domnilor, să fim serioşi, S-a risipit ca prin farmec mirosul de gumă şi de cerneală violetă ! Istoria nu arată niciodată ca în manualele şcolare. E bine s-o respectăm, desigur ! Dar nimic nu e mai periculos decît să confundăm Istoria cu amintirile, Istoria cu nostalgia... Or, această onorabilă adunare, prin chiar prezenţa ei în acest lăcaş, şi-a asumat sarcina de a scrie, la rîndul ei, istoria... De acord. Cine ar rezista unui asemenea discurs ? Sigur, e clar că Roiner ălă nu are dreptate. Acum vorbesc toţi deodată, ca un fel de reacţie : de fapt cine e acest Roiner ? — Un artist ? Şi mai ce ? — Sculptor ? Foarte bine. Foarte bine. — Îl cunoaşteţi ? Personal ? — Sînteţi în posesia vreuneia din operele lui ? Ah, bravo, dragul meu ! — Cum ? Ce ziceţi ? Că nu e acum momentul ? Momentul pentru ce ? Aha, nu e momentul să vorbim despre sculptor ? Bine, bine. Tac.

Liniştea se reinstalează, domnul Roux pe care căldura nu pare să-l stînjenească, citeşte una după alta încă şase scrisori de protest după cea a domnului Roiner provenind din comunele învecinate. Una îşi exprimă neliniştea faţă de soarta drumului de comunicaţie care o leagă de Loubière şi care va fi desigur imediat părăsit ; o alta face din asta o chestiune de principiu... Pe lîngă aceste proteste, reţinute de comisarul anchetator, care cere de altfel o simplă amînare pentru o anchetă suplimentară, alţi doi proprietari — reamintesc că satul Loubière numără patru proprietari „primarul, domnul Mazoyer Paul, domnişoara Guitton Alphonsine şi domnul Roiner Auguste — au depus două declaraţii, favorabile alipirii...

Iată declaraţia domnului Mazoyer Paul, rezident la Vilmont :

„Dată fiind proasta administraţie a domnului primar actual al comunei Loubière, atît în privinţa vînzării bunurilor comunale cît şi a impozitelor directe şi indirecte, eu

subsemnatul ader la această alipire și rog autoritățile superioare de a proceda la această alipire ;

„Dată fiind vîrsta mea înaintată (80 de ani), n-am putut să mă duc la Loubière ; dat fiind de asemenea că nu poate avea comuna un Consiliu regulat, un consilier municipal care locuiește în afara comunei nu este interesat de soarta comunei Loubière."

Iată declarația domnișoarei Guitton Alphonsine :

„Aflu pe moment că s-a dat curs unei propuneri de alipire a comunei Loubière la comuna Vilmont.

De la alegerea actualului primar, Consiliul municipal incomplet și compus din cîțiva consilieri străini, neinteresați, nu s-a adunat niciodată în mod reglementar la primărie și afacerile municipale au fost dirijate numai de primarul actual. Ceea ce e totuna cu a zice că n-au fost dirijate deloc. Neputînd să mă duc la fața locului în comună ca să prezint observațiile mele din cauza vîrstei înaintate (86 de ani) rog autoritatea administrativă de a binevoi să accepte avizul meu aici alăturat și cer în această împrejurare tot sprijinul pentru ca să fie suprimată comuna Loubiere, administrată atît de neregulamentar, și alipită la comuna Vilmont cu scopul ca interesele celor trei proprietari actuali să nu fie stînjenite."

Ce mai proză ! Cu ochii în plafon, domnul Roux suspină. Folosirea lui stînjenit sub formă de adjectiv îl scoate din sărite. Ar vrea să poată plasa un comentariu pe șleau în care să fie vorba de semantică, nu, nu de semantică, nu va folosi acest cuvînt, de teamă să nu provoace un nou incident cum s-a întîmplat într-o zi cînd, evocînd decadența semantică, colegul său comunist, domnul Alphérand a crezut că se referea la decadența semitică. Ce mai tărăboi s-a iscat ! Cum adică ? Îndrăznea să țină un asemenea discurs cînd Europa se îndoia sub povara antisemitismului... Se improșcară nume care ținură loc de idei : Hitler, Mussolini, Franco ! Toată lumea vorbea în același timp. Se tratau de fasciști și de alte cele. În viața sa, domnul Roux nu stîrnise o asemenea furtună. Colegii care-i veniră în ajutor pentru că înțelegeau sensul cuvîntului semantică, fură taxați imediat drept antisemiți. Pe

scurt, fu nevoie de toată autoritatea Preşedintelui pentru a linişti spiritele. Acum cu un gest din mînă, acesta îl invită pe domnul Roux să continue :

„Am aici, domnilor, deliberarea Consiliului municipal al comunei Vilmont, care e favorabilă şi protestul Consiliului municipal de la Loubière. Acesta e destul de lung. Vă voi reda numai concluziile, dacă îmi îngăduiţi :

Consiliul municipal de la Loubière cere *statu quo*. Această alipire, se zice, n-ar echivala numai cu ştergerea unui sat de pe hartă — la urma urmei n-ar fi vorba decît despre o măsură administrativă ca oricare alta — dar ar veni să nege şi chiar să renege tot ceea ce a făcut acest sat : încăpăţînarea atîtor generaţii şi această îndelungă şi înduioşătoare fidelitate arătată aşezării lor... E adevărat că toate aparenţele sînt împotriva satului Loubière. De exemplu, se afirmă fără şovăire că satul e pustiu. Vina este a războiului care a secerat precum grîul copt majoritatea fiilor lui, dar şi a secolului... Nu are importanţă că primarul a rămas singur ! El veghează, martor al Nopţii. El aşteaptă, împotriva oricărei aşteptări. Este o problemă de civilizaţie, nu de administraţie... Să dea Dumnezeu ca protestele noastre să fie auzite şi ascultate ; să ni se facă dreptate, să ni se dea dreptul de a ne conserva existenţa !"

Domnul Roux nu s-a putut împiedica să nu citească ultimele cuvinte cu emfază. Dintr-o singură mişcare a ridicat tonul şi bărbia. Asta făcea totdeauna efect.

— Şi cum se numeşte poetul ? a întrebat preşedintele, cu privirea pierdută printre florile de crin.

— Primarul a scris-o. Firește, şi-a dat scrisoarea drept deliberare a Consiliului municipal.

Preşedintele clatină din cap. Auzise măcar ? Timpul lunecă. Nici un zgomot nu se mai aude din stradă. Musca a dispărut. În spatele obloanelor, în casele albastre se mănîncă în acest moment roşii proaspete şi nimeni nu vorbeşte. Prînzul luat în tăcere ! Singurul semn de viaţă : apa rece care curge în pahare. Cu un V magic un copil desenează o pasăre imaginară pe carafa aburită. O picătură se formează şi se scurge pe faţa de masă care o soarbe rapid... vine curînd ora siestei. Un alt copil îşi închipuie

deja reflexele străzii proiectate pe plafonul camerei sale şi începe să-şi povestească întîmplările iscate de aceste umbre... Visul, timp nesigur ; timpul, vis nesigur. Consilierii generali îşi şterg feţele, Preşedintele surîde blînd, domnul Roux întoarce o foaie şi continuă :

„Iată, pe de altă parte, avizul Consiliului de arondisment :

Adunarea, după ce a examinat diferitele părţi ale proiectului, mai cu seamă deliberarea Consiliului municipal din Vilmont din zece decembrie 1936 cerînd alipirea, dosarul de anchetă şi diversele declaraţii produse, planurile celor două comune şi documentele financiare referitoare la ele ; luînd în considerare că la ultimul recensămînt comuna Loubière nu mai poseda decît doi locuitori ;

că ea nu-şi poate constitui un Consiliu municipal decît făcînd apel la un anumit număr de consilieri străini mai mare decît cel autorizat de lege ; că dintre opt membri care compun actualul Consiliu municipal, doi fiind demisionaţi, unul singur, primarul, locuieşte efectiv la Loubière ;

dată fiind unanimitatea membrilor prezenţi s-a emis un aviz foarte favorabil alipirii proiectate."

Domnul Roux netezeşte foaia pe care o citise, înainte de a o aşeza la loc în dosar. Îi place ordinea. Broboane de sudoare îi perplează fruntea. Îşi scoase ochelarii. Preşedintele continuă să surîdă. Fără lentile, privirea domnului Roux se arată a fi de o mare blîndeţe. Cineva se plînge că-i e foame. De afară se aude numai ţîrîitul greierilor. Domnul Roux îşi încrucişează mîinile şi zice :

„Urmînd instrucţiunile dumneavoastră, domnilor, dosarul complet a fost supus Consiliului de arondisment în partea a doua a sesiunii din 1937 ; Această adunare a dat un aviz favorabil sumprimării şi alipiră proiectate.

În ceea ce mă priveşte îmi dau şi eu consimţămîntul din următoarele motive :

1. comuna nu numără decît doi locuitori ;

2. din opt membri în funcţie ai Consiliului municipal, unul singur locuieşte efectiv la Loubière ;

3. în aceste condiţii, articolul 31, paragraful 2 al legii municipale din 5 aprilie 1884 conceput astfel : În nici un

caz, numărul consilierilor care nu locuiesc în comună în momentul alegerii nu poate depăşi un sfert din membrii Consiliului", nu este respectat şi nu poate să fie ;

4. este de presupus că nici o şedinţă a Consiliului municipal nu reuneşte majoritatea şi nu se ţine cu regularitate din care cauză administraţia municipală a acestei comune este plină de ilegalităţi care nu pot fi sistate ;

5. nu mai e nici o îndoială că perpetuîndu-se această stare de lucruri, există riscul unor grave inconvenienţe din punctul de vedere al gestiunii patrimoniului comunal.

Din aceste motive opinez că suprimarea acestei comune se impune în cel mai scurt timp.

Aceasta este, domnilor, conţinutul dosarului şi expunerea lui foarte obiectivă."

Agitaţie pe scaune. Uitată căldura, dispărută foamea ! Preşedintele îl felicită pe domnul Roux pentru claritatea expunerii. Perfect ! Perfect ! Se simt în largul lor. Nimic n-a fost spus din ceea ce gîndesc. Frumoasă treabă, într-adevăr !

Domnul Roux îşi aranjează hîrtiile. Bate cu degetul expert în teancul de foi. O uşoară rumoare, un moment de mare plăcere : domnii îl felicită. A fost o şedinţă exemplară : demnă, serioasă, bine condusă. Domnul Roux poate fi mulţumit. Sentimentul de superioritate, dulce exaltare, fericirea de a fi printre ai lui... Cum să nu ! Primarul de la Loubière fusese prins în cursă fără să se facă măcar caz de nemulţumirile reale pe care fiecare le-ar fi putut formula împotriva lui. S-au mulţumit cu referirile la codul municipal : cea mai bună modalitate de a păstra şedinţei o unitate de ton şi de-a-i pune de acord între ei pe consilierii generali. Asta se cheamă lucrătură. Sigur de asentimentul colegilor săi domnul Roux a pus în mişcare o frumoasă maşinaţie. Şi e adevărat că Primarul din Loubière a blocat în mod voit funcţionarea administrativă a comunei sale. Dar banii ? Dar religia ? Dar politica ? Tot atîtea subiecte pe care aceşti domni ard de nerăbdare să le abordeze... Şi iată şi întrebările. Toată lumea vrea să vorbească. Sînt atîtea de spus şi de răspuns.

Cu un gest din mînă, Preşedintele cere să se facă linişte apoi dă cuvîntul domnului Alphérand. Ca un bun dialec-

tician, acesta vrea să se rezume numai la un singur abuz pe care situaţia l-a scos la iveală : Cum adică ! primarul domneşte, fără să împartă puterea cu nimeni, asupra unei comune cu vaste teritorii pe care le-a închiriat doar pe un franc simbolic ! Cum adică ! cel mai mare dintre nepoţii lui a primit ani în şir salariu din bugetul Poştei numai ca să-i aducă lui ziarul, iar cea mai mare dintre nepoate, după cîte se spune, n-a fost decît învăţătoarea propriilor ei fraţi, veri şi verişoare ! Dar ce idee îşi face Republica noastră despre ea însăşi pentru a tolera o asemenea abatere de la legile sale ? Mi se pare că egalitatea tuturor în faţa legii este înscrisă chiar pe frontonul primăriilor noastre. Or, eu văd aici un Prinţ şi nu un primar !

— Iată ce mi l-ar face simpatic, dacă s-ar putea, strigă domnul Gardiol, ale cărui simpatii maurassiene nu sînt un mister pentru nimeni.

— Dumneavoastră...

Preşedintele bate din palme. Domnul Roux îşi priveşte unghiile...

— în timp ce muncitorii suferă... reia domnul Alphérand.

Se lansează într-o lungă tiradă. Nimeni nu-l ascultă. Păcat... Ceea ce spune nu e lipsit de interes. Vorbeşte despre primarul de la Loubière cu lirism, şi, se pare cu oarecare invidie, pictîndu-l sub aspectul unui Prinţ florentin trăind pe plac, cu lăcomie... Priviţi-l, zice el, băgîndu-şi amîndouă mîinile în averea publică... Domnul Alphérand este un bun iluzionist, cu imaginaţia bogată, cu gestul larg : discursul lui face să zăngăne, să curgă aurul fluviu pe care mîinile sale îl scoate cu pumnii din cufere mari de piele, în timp ce în jurul lui se ivesc sclave cu pielea albăstrie care se prăbuşesc sub biciul Prinţului...

Domnul Gardiol aprobă din bărbie. De cînd face parte din această adunare e pentru prima oară cînd e de acord cu colegul lui comunist. Capetele se întorc spre el. Îl incită :

— Bravo, dragul meu, din ce în ce mai satisfăcut.

Şi iată-l la rîndul lui, înnegrind tobloul, exagerînd discursul prezentîndu-l pe Prinţ ca pe complicele diavolului. Nici o trăsătură nu e destul de năstruşnică, nici o remarcă destul de obraznică. Peroraţia lui miroase a sulf. După părerea sa, Prinţul seamănă cu un barbar ; negru la

piele şi la păr, alb la ochi şi la dinţi, îmbrăcat în brocarte, împodobit cu monede de aur, cu picioarele şi cu sufletul bifurcat, el l-a făcut pe preot să danseze dansuri diabolice pe o muzică numai de el cunoscută...

— Bravo, ah ! bravo...

Domnul Paret, radicalul, începu să ţie partea domnului Gardiol, monarhistul ! Fără îndoială, această şedinţă începută atît de rezonabil va trebui însemnată pînă la urmă cu o cruce albă. Unde s-a mai văzut ca un comunist, un maurassian şi un radical să aibă ceva comun în afară de ură sau, în lipsă, de sentimente negative ? În acest ţinut nu erau de acord decît în critică, denigrare sau detractare. Nici dialectician nici cartezian domnul Paret este un raţionalist. Dacă nu-şi ignoră interesul pe care-l are de a proiecta în termeni poetici adevărul politic al acestei afaceri şi-i place să remarce în trecere frumoasele portrete pe care eminenţii lui colegi, domnul Alphèrand şi Gardiol, le-au trasat primarului de la Loubière, el ar vrea să amintească o vizită pe care a făcut-o acestuia în '936 cînd începuse să se manifeste atîta speranţă legată de Frontul popular... Neînţelegerile lui cu preotul, atît de amuzant evocate aici de domnul Gardiol, mă făcuseră să cred că era anticlerical şi, deci, de stînga. Ştiţi, domnilor, cu ce răspuns m-a înfruntat la dorinţa pe care mi-am formulat-o de-a ni se alătura ? Zeii, mi-a vorbit despre zei ! Există mai multă batjocură la adresa Istoriei, spuneţi...

— Şi eu, zise unul, vă întreb : Cele patru femei care trăiau în casa lui, ce făcea cu ele ? Probabil că ştiţi de fapt ce se zvonea în privinţa asta ?

Se rîde. Pînă unde vor coborî ? Discuţia începea să miroase a prăjeală, a bucătărie, a scara de serviciu, a sudoare.

— Adevărate bachanale, zice un altul.

— Amintiţi-vă numai de nuntă ! Ţiganii, focul, tragedia. Se ascunde aici o vrăjitorie.

— Omul acesta e un prilej permanent de scandal.

— O ruşine, aţi putea spune.

— Dealtfel a şi fost abandonat de propria lui familie. Asta e !

S-a bătut cu pumnul în masă ! În legătură cu ce ? Toată lumea aprobă din cap, fără să ştie. Un consilier strigă :

— Ca să rezumăm...

Micile certitudini, mereu ele, atît de comode, atît de liniştitoare ! Preşedintele profită pentru a da din nou cuvîntul oratorilor.

— Partidul meu cere alipirea, strigă domnul Alphèrand.

Ciudat, de cîte ori vorbeşte despre partidul lui, pare să se înfurie. Cît despre domnul Gardiol, el e numai onctuos. Şi se face auzit :

— Neputînd uita soarta rezervată preotului de la Loubière, pus de primarul actual în situaţia de a nu-şi mai putea exercita profesiunea şi constrîns să-şi părăsească parohia, arhiepiscopia, aşa cum mi-a fost dat să înţeleg, a dorit ca alipirea să fie decisă.

— Prietenii mei politici şi cu mine, zice domnul Parat, după ce am deliberat, considerăm necesară această alipire, regretînd în acelaşi timp dispariţia unui nume de comună.

Domnul Roux îşi şterge din nou ochelarii. Un truc ca oricare altul de a se ascunde. Lipsiţi de ajutor, ochii lui miopi devin două lacuri cenuşii pe care nici un vînt nu le agită. Şi totuşi ce furtună se pregăteşte. Sau în orice caz un mare val de mînie... Nu s-a aplecat Preşedintele spre el ca să-i zică : Trăim, dragul meu, un moment uimitor... Trebuie să surîdem. Sub aparenţa unei întîlniri neaşteptate a trei gîndiri de obicei contrare, comunistă, monarhistă, liberală, în persoana celor trei consilieri generali care, fiecare în numele grupului respectiv au ajuns la o înţelegere asupra unui punct de drept administrativ, se ascunde un acord profund care s-a produs firesc între cele trei forţe care conduc lumea : banul, religia, politica : trei forţe care nu sînt decît semnele diferite şi oarecum exterioare ale unei singure şi aceeaşi putere ; puterea cu mici certitudini. Nu interesează preotul alungat, abuzul de putere sau deturnarea banului public. În cauză este în această incintă nu inegalitatea denunţată, nu fraternitatea batjocorită, ci libertatea exaltată... Iată crima ! Mîrşăvia mîrşăviilor ! Un om a încercat să fie liber ! Liber ! înţelegeţi ? De o libertate inalienabilă : nu cea care-ţi permite să-ţi bîrfeşti guvernul fără teamă de pedeapsă sau să te îmbogăţeşti pe spinarea vecinului, ci libertatea care face posibil un anumit comerţ cu zeii şi

care-l plasează pe om dincolo de frică, de singurătate. Acesta este abuzul intolerabil. Să îndrăznești să fii liber. Liber în fața lui Dumnezeu și a oamenilor... Dincolo de orice idee care se demodează, să fii mereu la modă...

Atîta ură, aici, în această incintă, și atîta mînie ! Probabil că acești domni au fost tulburați în micile lor certitudini, atinși în intimitatea lor cea mai adîncă, de către acest om ciudat, altfel de ce să se îndîrjească împotriva lui și să-l batjocorească ! Nu sînt nici măcar capabili de ironie. Atît doar, să batjocorească. Le place derizoriul, îl apreciază pentru că ei înșiși sînt derizorii. Cineva spune, vorbind despre Prinț : Un martor ciudat ! Rîd. Amuzantă, le pare amuzantă ieșirea. Repetă : Un martor ciudat !

Președintele cere cuvîntul. Tăcuse pînă acum. Se face liniște Președintele este un vechi politician care-și cunoaște bine lumea. Cu părul alb rozaliu, le inspiră încredere. Ce va spune ?

— Ascultîndu-vă, domnilor zice el cu o voce înceată și măsurată, ar părea că sîntem gata să judecăm un criminal. Nu credeți că ați întrecut măsura bunei cuviințe ? În ceea ce mă privește m-am mulțumit să surîd auzindu-vă discursurile. Nu că majoritatea n-ar fi fost bine fondate ; dar se pare că anumite incriminări ale dumneavoastră trădează mai mult propriile dumneavoastră neliniști decît defectele victimei. Știți, critica îl revelează atît pe cel care o practică cît și pe cel pe care-l vizează. În această privință e sigur că domnul primar de la Loubière nu va ieși nepătat din această ședință. Nu e mai puțin adevărat că eu vreau să restabilesc un pic de adevăr în ceea ce-l privește. Unii, ca domnul Roiner a cărui scrisoare s-a citit, vede în el un fel de profet, un înțelept oricum, dacă nu un sfînt ; ceilalți — Președintele privește pe fiecare consilier în ochi —, ceilalți îl socotesc un iluminat sau un pirat. Mie, domnilor, îmi place, printr-o aplecare naturală, linia de mijloc și cred că ținutul nostru atît de vechi, plin de contraste, blîndețe și violență amestecate, mai este capabil să își și să hrănească oameni de o asemenea stirpe. Închipuiți-vă că în zilele din urmă, băgîndu-mi nasul într-o veche lucrare din biblioteca mea, pe care n-aș putea decît să vă sfătuiesc s-o citiți și să meditați la ea, este vorba despre *Viața în Alpii de sus spre jumătatea*

secolului XIX, am dat peste un capitol consacrat unui anume Joseph-Antoine Fournier care avea şaptezeci de ani în 1838 şi care a fost primar în Ceillac mai mult de cincizeci de ani... Priviţi, am adus cartea... Preşedintele îşi potriveşte ochelarii, deschide volumul la o pagină marcată printr-un semn şi începe să citească.

„Autocrat binevoitor, reunise în mîinile lui toate serviciile administrative ale comunei : poliţia, cultul, finanţele, supravegherea moravurilor etc. Nu suporta nici o autoritate mai presus de a sa, fiind respectat de prefect şi de autorităţile naţionale care, văzînd că totul merge după dorinţa lor, îi lăsară să facă după voia lui o jumătate de secol şi chiar mai mult, a fost şi decorat cu Legiunea de onoare sub guvernarea lui Louis-Philippe.

N-a permis niciodată vreunui portărel sau perceptor să pună piciorul în comună.

Îşi cununa „supuşii", trecea contractele de căsătorie prin primărie, primea testamente, partaja şi inventaria, fără să ţină seamă absolut deloc de privilegiul notarilor. Toate actele sale erau cu religiozitate acceptate de către toţi, mai întîi că nu-i costa nimic şi apoi pentru că erau acreditate de domnul primar ; la moartea lui tribunalul din Embrun s-a văzut obligat să le valideze pe toate în bloc şi să creeze o jurisprudenţă pentru Ceillac.

Primarul refuză deschiderea unei tutungerii în comună, invocînd excelentul motiv că-i împiedica în felul acesta pe tineri să fumeze. Aceştia erau obligaţi să se aprovizioneze cu tutun de la Guillestre..."

...Aş putea să mai continui mult timp lectura. „Meritele" acestui Joseph-Antoine Fournier umplu numeroase pagini. Rigiditatea lui era exemplară. Într-o zi vede o fată din sat care se întorsese de la Marsilia îmbrăcată după ultima modă. Şi iată-l apostrofînd-o pe puştoaică : De cînd ai devenit atît de neruşinată încît să porţi o fustă care nu-ţi acoperă picioarele ? Iar cîrpa cu care te porţi legată la cap te apără de ploaie şi de soare, cerceii cu care te-ai împodobit nu sînt o insultă adusă sărăciei noastre ?

— Nu !

Domnul Roux era cel care strigase. Președintele își ridică ochelarii. Un gest familiar care-i permitea să-și țină firea.

— Nu, nu și nu ! repetă domnul Roux.

— Explicați-vă, prietene, zice Președintele cu o voce foarte blîndă.

Domnul Roux își regretă deja izbucnirea. Are oroare să deranjeze. Mai ales pe Președinte pe care-l iubește ca pe un tată. Și totuși a trebuit să-și manifeste dezaprobarea. Și zice. Cu voce tare. Nu, primarul de la Loubière nu poate fi comparat cu primarul din Ceillac ; și la urma urmelor, el, Augustin Roux preferă atacurile virulente și perfide de mai înainte. Cel puțin ele lasau să se întrevadă un adversar de temut, în locul acestei apropieri de Joseph Antoine Fournier care-l readuce pe primarul de la Loubière a nu fi decît un caracter oarecum original. Și apoi adaugă : În calitate de raportor, am fost de acord cu alipirea, știți bine ; în calitate de persoană particulară, trebuie să vă mărturisesc tulburarea mea. Ce fel de om este actualul primar de la Loubière ? Asta e întrebarea pe care mi-o pun încă de la începutul ședinței. Domnul Președinte, pe care regret că l-am contrazis atît de impetuos, mi-a mărturisit în cursul ședinței că trăim un moment uimitor. În ceea ce mă privește, aș merge mai departe : mi s-a părut că, măcar o dată, fără să ne dăm seama întrutotul, am atins esențialul.

— Ei bine, dragul meu raportor, zice Președintele, cred că acesta va fi ultimul cuvînt al ședinței. Dezbaterea mi se pare epuizantă. Supun la vot concluziile comisiei.

Concluziile sînt adoptate și alinierea comunei Loubière la comuna Vilmont hotărîtă.

Totul este alb. Totul este jilav. Zorile abia se ivesc, sfîrşit de vară, toată noaptea furtuna a răscolit platoul, şi lumea pare să se înăbuşe. În toată această noapte de sfîrşit de vară, toată noaptea, furtuna s-a învîrtejit pe platou, a bubuit, rostogolind tomberoane de pietriş, apoi fără să izbucnească, s-a liniştit în zori lăsînd în urma ei o ceaţă călduţă şi deasă.

Lopata a atins piatra. Cu tot aerul alb şi jilav, s-a auzit un zgomot limpede, aproape vesel : fierul lovind piatra ! De cînd sapă ? Prinţul îşi freacă mîinile înainte de a apuca iarăşi unealta. Palmele îi sînt aspre şi înţepenite. Ce nebunie ! Şi-a petrecut o parte din noapte săpînd. O sudoare urîtă îi năclăieşte părul alb. Şi piatra asta care-i stă de-a curmezişul, acum cînd e pe punctul de a-şi termina treaba...

Trebuie să plece odată cu dimineaţa. Aşa a hotărît de mai multe săptămîni. Jocurile sînt făcute. După luni de sicane, alipirea administrativă a satului Loubière la Vilmont a fost hotărîtă oficial. Nu-l alungă, se leapădă de el. Decretul a apărut. Au venit jurnaliştii. Vor să-i pună întrebări. Săptămînalele pariziene s-au interesat de el. I s-au oferit bani. I s-a părut a înţelege că aventura sa va pasiona publicul... Mai ales aerul pirateresc, vă daţi seama ? Imbecilii n-au reţinut decît asta ! Primarul care închiriază pentru sine teritoriile comunei pentru un

franc simbolic şi nepotul factor şi nepoata învăţătoare, şi turma fabuloasă care i-au adus pe piaţa din Vilmont porecla de Prinţ ! Imbecilii, vroiau să scrie articole senzaţionale... de ce v-a abandonat comunitatea dumneavoastră şi de ce, şi de ce, şi de ce... flecari, asta sînt, nişte flecari proşti şi ticăloşi... Să reduci douăzeci de ani la cîteva peripeţii... Şi atunci le-a strigat : Dar tăcerea, la tăcere v-aţi gîndit ? Şi Noaptea, aţi hrănit voi Noaptea cu nopţile voastre ? Şi zeii, pe zei i-aţi întîlnit ? Foame şi sete v-a fost vreodată de singurătate ?... Şi atunci s-au cărat. Şi-au închis stilourile, ş-au înşfăcat aparatele de fotografiat şi s-au cărat. În zilele următoare au început să apară articolele : unanime în a susţine că alipirea administrativă a comunei Loubière la Vilmont era o excelentă măsură, pentru că actualul primar nu mai era în stare s-o conducă. Nimeni nu scrisese că era nebun, dar toţi au lăsat să se înţeleagă asta. Ultimele lovituri, ultimele răni... De ce ar mai rămîne ? Nimic şi nimeni nu-l mai reţine. Cum a venit, aşa va pleca. Ajunsese la capătul aventurii. Chiar dacă ţinem seama de faptul că nimic nu se termină şi nimic nu începe cu adevărat. I-o spusese ieri artistului, în timp ce transportau o ultimă căruţă de lut pînă la grota care-i servea de cuptor. Ultima căruţă... Artistul a făcut din ea două statui uriaşe : capete imense, fără ochi, cu gurile închise, aşezate pe gîturi lungi şi torsuri slabe... Statui ascuţite, severe, făcute din patimă, suferinţă şi foame... Sînt cele mai mari dintre toate, primele care se văd de departe, a zis Prinţul ; şi înainte de a le pune la ars, au cinat cu măsline şi brînză în casa cea mare.

Ziua fusese aspră, ca toate zilele care urmaseră hotărîrii sale de a pleca. De la primele ore ale dimineţii s-a apucat din nou să sape. Le mai trebuia o ultimă căruţă de lut şi vîna se epuiza văzînd cu ochii. Va reuşi să mai scoată o nouă încărcătură ? Avansa încet, lopata după lopată, şi ce scotea ? Artistul venise să-l ajute, ca în fiecare zi ; dar se împiedicau unul de altul. Lutul aproape că se terminase. Ziua cea mai grea, cu siguranţă... În sfîrşit, pe înserat, şareta era aproape plină. Şi atunci aerul a răsunat de pocnet de bici, de scîrţîit de

roți și, făcîndu-și vînt, cu toții mușchii încordați, catîrul trase încărcătura pînă la grotă. Înțelept ar fi fost să se oprească aici. Dar a refuzat. După ce au ars și ultimele două statui, i-a încredințat artistului misia de a le plasa pe drumul care duce spre platou, iar el a plecat cu lopata pe umăr ca să-și termine, cum zicea, munca lui...

O ultimă fidelitate. Viața lui nu fusese făcută decît din fidelități. Asta îl apropie de Canon pe care-l evocase ieri seară, cu torsul lui gol, cu pumnul drept prins într-o curea de piele, cu un cuțit în mînă : albeața bolnăvicioasă a cărnii, strălucirea scurtă a cuțitului pe un fundal murdar de zori de zi, ca și acum... Jilav, totul e jilav și nemișcat, așa cum se întîmplă în cele mai importante momente ale vieții. Turma în jurul șaretei, Denise cu rochia desfăcută la piept, Canon devenit victimar, și el, la intrarea în piață, nemaiputînd face măcar un pas, copleșit și parcă paralizat de ceea ce vedea, copleșit și parcă paralizat de durerea care-i rodea piciorul... Strigă : Opriți-vă... Cui se adresează ? Vîlceaua e încă adormită, ceața pare să se îndesească la apropierea zilei. N-a făcut decît să strige ? Poate ar fi trebuit să lase să fie împlinit sacrificiul țapului : pămîntul s-ar fi regenerat... Parcă mai poți ști ? Dar dacă n-avusese dreptate oprind gestul lui Canon ? Ce-i putea opune ? Suferința lui ? Singurătatea ? Artistul nu înțelesese bine dacă a zis : a-i propune. Artistului i-ar fi plăcut... Dar la ce bun ? Celălalt tot nu răspunde. A auzit măcar întrebarea ? Pare absent. Mereu aceeași poveste, de cîte ori îl evoca pe Canon sau pe Charles. Îți vine a crede că cei doi oameni nu mai formau decît unul singur în amintirea lui. Cîteodată se întîmplă chiar să se înșele și să-i atribuie lui Canon spusele lui Charles...

Să sacrifici un țap... A zis : Charles avusese dreptate. El știa să fie pe placul zeilor. Eu n-am știut... Între două măsline, a adăugat ridicînd din umeri : Cu capul în vînt... Din ce în ce mai des se exprimă numai prin frînturi de fraze două sau trei cuvinte, nu mai mult, din care era greu să decizi dacă se află la începutul sau la sfîrșitul ideii. Artistul se ține după el cu un fel de fervoare. Ar vrea să înțeleagă... Ultimele ore petrecute împreună și sentimen-

tul teribil, o dată în plus, că esențialul nu va fi spus sau înțeles... Prințul surîde : Charles, nu, Canon avea un fel inimitabil de a face cu ochiul. Dac-ar fi întîlnit un zeu pe drum i-ar fi făcut cu ochiul.

De altfel nu tot așa, făcîndu-i cu ochiul, îi strigase : și dacă am repopula satul ? Căci, în sfîrșit, așa începuse totul — sau așa continua. Ce întîmplare ! Și Prințul își aminti camera și apoi, plin de mînie, plapuma roșie, patul desfăcut și pe masă sticla de rachiu, paharul murdar, mahmureala lui Canon și mai departe țîșnind din adîncurile lui, rîsul acela parșiv care-l căuta, îl solicita, îl flata — rîsul unui lingău plin de ură, care știe din experiență că lingușeala îl murdărește pe cel care o acceptă Și el acceptase. În această primă noapte de septembrie, mîinile lui osoase modelau imagini demențiale în fața ochilor artistului : satul Loubière reînviat, obloanele trîntindu-se de pereți, coșurile fumegînd, perdeaua băcăniei lăsînd să se audă din nou zgomotul răcoros de mărgele lovindu-se între ele la trecerea unui client, în timp ce o rumoare veselă aleargă de la o casă la alta la sosirea factorului, copiii merg la școală însoțiți de învățătoarea lor, iar el, Prințul, traversînd aceste murmure ale vieții... A rîs îndelung, savurîndu-și rîsul, cu ochii mijiți, cu privirea duios-amară, viclean, plecîndu-și capul, și rîsul lui a înghețat noaptea. Artistul s-a ridicat și, pretextînd că i-au mai rămas două statui de ars, a părăsit masa. Artistul a plecat tremurind.

Cu lopata rîcîie fundul șanțului. Dacă ar reuși să disloce piatra enormă care-i barează drumul, ar putea continua să-și tragă brazda : ar atinge astfel punctul de plecare a spirei superioare și ar închide bucla. Asta e, trebuie să închidă bucla, trebuie neapărat, e o datorie. E clar ? Ultima exigență, ultimul efort : să facă în așa fel încît șanțul cel mai de sus să formeze un cerc complet, ca și primul șanț, cel care începe din apropierea rîului... Între cele două, peste coline și prăpăstii, valea e toată străbătută de spirale. Ciudat, tot săpînd, l-a cuprins o senzație neobișnuită : să nu se mai ocupe de lut, ci să scotocească pămîntul, să scotocească și să se afunde, să se afunde...

Stupid, nu-i aşa, de-a dreptul stupid ! Artistul şi-a scuturat capul rîzînd şi i-a spus ceva care i-a plăcut, ceva de genul : Nu eşti făcut pentru jilăveala grotelor. Nu ţii suficient la tine însuţi pentru asta. Eşti omul pămînturilor pietroase şi bătute de vînturi, omul pămînturilor şlefuite de toate vînturile... Artistul ştie să-l atingă exact unde trebuie şi e adevărat că-i place să înfrunte ceea ce-l neagă. Ce întîmplare ! În ciuda părului alb şi a ridurilor fine care-i brăzdează sufletul, şi-a păstrat un corp de adolescent... O să mori în plină tinereţe, i-a zis artistul ieri seară. De data asta a înţeles : S-a şi făcut ! i-a răspuns. Acesta să fi fost motivul pentru care voia să se cufunde în pămînt ? i-a explicat ! Să dispar, aş vrea să dispar, să nu las nici o urmă sau, în cel mai rău caz, să nu las despre mine decît amintirea unui om bătrîn redevenit tînăr, vreau să zic : a unui om bătrîn împăcat cu tinereţea odată pentru totdeauna...

Piatra s-a mişcat. E uriaşă. Vîrînd pe dedesubt o pîrghie, poate va reuşi s-o clintească destul pentru a o înlătura. După ce o va scoate din şanţ va fi o joacă să-i dea drumul pe pantă la vale. Apasă cu toată puterea pe bara pîrghiei. Nimic de făcut. Piatra ţine încă. Va trebui oare să se oprească tocmai acum, cînd aproape terminase ? Zece metri, atît îi mai rămăseseră, zece metri de săpat şi bucla va fi închisă. Nu foloseşte la nimic să se enerveze. Îşi va trage puţin sufletul, şi treaba va merge mai bine după aceea... O geometrie evidentă, zisese artistul... De ce nu ? Şanţurile care înconjoară de acum satul Loubière şi casa cea mare formează cercuri cocentrice, aproape perfecte. De ce să vrea să se scufunde ? Într-adevăr, secretul nu trebuie căutat în centrul presupus al lumii, artistul avea dreptate, ci pur şi simplu în centrul unic al acestor cercuri. Da, o geometrie evidentă... Vorbiseră asta ieri seară, constatînd că aceste şanţuri, văzute de jos, adică din sat, seamănă cu meterezele acelea de tip militar. Ce întîmplare ! Metereze, drumuri de rond, cine va înţelege vreodată această geometrie ? Cărui asediu îi erau destinate aceste metereze ? Căror atacuri le erau menite aceste drumuri de ocol ? Războiul, mereu războiul, iată adevărul, şi el şi artistul au săpat, au săpat din toate

puterile, cu toată credința, pentru a asigura apărarea satului Loubière și a casei mari... Acum barbarii pot veni : nimeni nu va fi luat prin surprindere. Sînt așteptați. Satul e de acum fortificat. Toți pîndarii sînt la locul lor. Chiar în această noapte artistul a mai adus doi pe drumul spre platou. Nu se va mai întîmpla ca prima oară. Nu, Charles nu va mai muri în brațele lui, nici Canon, nimeni. Sînt la adăpost. Fără să mai punem la socoteală... Fără să mai punem la socoteală... Artistul și el, el și artistul, cum să zică ? au fost încîntați, asta e, au fost încîntați să răstoarne ordinea lucrurilor. Cu vocea scăzută s-au întrebat : Cum vor mai scăpa de aici cei care, asediindu-ne, vor vrea să treacă peste meterezele noastre ? Apoi au tăcut un moment pentru a se bucura în voie de victoria lor. Căci, văzute de sus, șanțurile nu mai păreau niște metereze, ci se transformaseră într-un labirint. La ce bun aceste cercuri, toate aceste cercuri ? Și de ce sînt reunite între ele prin șanțuri mediane ? și de ce primul cerc care înconjoară satul e închis ? și de ce nu se deschide decît în direcția celui de-al doilea cerc ? Și de ce devine amenințător ? Tot atîtea întrebări la care s-au complăcut să nu răspundă, din prudență, din satisfacție. Astfel încercuit satul pare despărțit de lume. Răul nu-l va mai atinge. Răul ? Care rău ? Au rîs. Ca de-o evidență. Și pe unde să fie răul ăsta ? Au rîs. Oboseala, poate, enervarea, bucuria de a fi terminat aproape o muncă de titani... Cu degetul au marcat toate punctele pe unde ar putea sosi barbarii și mîinile lor întinse s-au pierdut în noapte... Nu, secretul lor nu va fi violat. Au căzut de acord că acest fel de spirală închisă la cele două capete le va păzi opera de orice intruziune și au ajuns la concluzia că munca lor de săpare nu numai că le-a furnizat lutul de care aveau nevoie dar va apăra ideea pe care și-o făceau și unul și altul despre secret... Pronunțaseră amîndoi în același timp cuvîntul și artistului i s-a părut că Prințul ar fi zis : sacrul. N-a îndrăznit să-i ceră să mai repete o dată.

A reușit în cele din urmă să urnească piatra care-i tăia drumul. Mai apăsînd o dată, pentru ultima oară, a smuls-o de la locul ei. Se rostogolește acum în salturi mari de-a lungul pantei și se va scufunda în rîu,

în aval de casa cea mare. În puţina lumină cenuşie i s-a părut că vede apa ţîşnind şi acoperind piatra.. De auzit, n-a auzit nimic. Ceaţa alunecă la nivelul pămîntului. înspre răsărit, la înălţimea ochiului, cîteva săgeţi de lumină încep să vibreze. Se pregătesc marile scînteieri. În faţa lui, la zece metri, nici măcar la zece metri, se află punctul de plecare a ultimei spire... Zece metri de săpat şi spira va deveni un cerc... Oboseala îi înţepeneşte umerii, face să-i tremure mîinile. Oboseala sau bucuria. Îşi şterge faţa. Asudă şi-i e frig. Un cerc în centrul căruia, chiar absent, se va afla mereu ca un martor, un martor ciudat al unei lumi moarte pe care a încercat s-o reînvie... Un cerc, figură perfectă ! Să doarmă, ar vrea să doarmă. Măcar să adoarmă. Nimeni nu va putea şti la ce prag de oboseală ajunsese. Figură perfectă, viaţa lui n-a fost decît tensiune şi acum cînd opera sa, un cerc, e pe punctul de a fi gata îi vine s-o părăsească, să se părăsească ?

Apucă din nou lopata. Coada lopeţii pare făcută dintr-un granit încins. Căldura e aproape de neîndurat. E adevărat că pumnii îi sînt însîngeraţi. Ce întîmplare ! Timpul îl împinge din urmă. La prima rază de soare va trebui să plece. Ceaţa care întîrzie să se ridice îi este prielnică : poate termina. Cea mai grea încercare... Ar vrea să mai regăsească puţin din acel entuziasm care-l cuprinsese în schitul Saint-Symphorien. Dar nu mai e decît un om bătrîn cu umerii înţepeniţi, cu şalele zdrobite, cu mîinile zgîriate Rîde. Umiditatea nopţii a muiat pămîntul. Lopata se afundă fără prea mare efort. Rîde. N-au mai rămas decît nouă metri... Artistul doarme probabil la ora asta, el a rămas singur de veghe, el a rămas singurul treaz. De ce dorm oamenii ? De unde le vine această teribilă slăbiciune ? Să dormi ? Numai cu condiţia ca cineva să vegheze. Şi dacă nimeni nu veghează, măcar o lampă să ardă ! Dar să dormi, să te abandonezi nopţii fără să hrăneşti Noaptea, ce nebunie ! Rîde liniştit. Un rîs întrucîtva complice. Un rîs care-i ţine tovărăşie. Artistul s-a prăbuşit probabil pe pat, după ce cărase cele două statui şi adormise un somn fără vise. L-a lăsat singur în această ultimă noapte. În ciuda promisiunilor şi a bunăvoinţei. E bine aşa... Lungă va fi fost această noapte. Rîde tare de data asta. Rîsul îl zgîlţîie ca o tuse. Faţa

pare a i se decolora. Își aduce aminte... S-a gîndit... Și dacă furtuna ar fi izbucnit, rîde, vinul ar fi fost mai bun... Strugurii au nevoie de apă. Vinul, rîde, vinul care e sîngele și laptele fulgerului ! Se sprijină în coada lopeții. I se pare că rîsul, tot sfîșiindu-l pe dinăuntru, se multiplică cu fiecare ecou, reverberînd din aproape în aproape, furtună, formidabilă furtună pe care nici un fulger n-o va liniști.

S-a dus oboseala, a dispărut plictiseala ! În această dimineață Prințul are doar douăzeci de ani. Ceața scînteiază din ce în ce mai tare. Acum aude apa vie curgînd. Încă cinci metri, exact cinci metri... Privirea poate ajunge acum mai departe, poate coborî pînă la rîu. Curînd ceața se va ridica. Totul e alb. Largi suprafețe alburii... În această noapte au ars ultimele două statui. Au aruncat pe foc ultimii copaci ai comunei... Cinci metri, nu, au mai rămas doar patru metri de săpat... Întețiseră toată noaptea focul, ca nebunii. Trunchiuri întregi. Și pentru ca spectacolul să fie și mai grandios, aruncau la răstimpuri egale legături uriașe de curpeni, rășinoase și chiar spini. Focul hrănise Noaptea... Totul este alb. Mari suprafețe alburii, bogat dăruite, moi și pufoase la orizont, arcuite și scînteietoare la zenit. Totul este alb, ca absența poate, sau ca tăcerea sau chiar ca uimirea... De unde să știi ? Dintr-o clipă într-alta va întîlni spira. Să închidă bucla... Charles avea dreptate. Totul este alb. În această noapte mari flăcări urcaseră pînă la cer. Noaptea era un rug... Un foc care nu scrumește... Artistul a scos un țipăt dement. Strigase din pricina troznetelor lemnului, a foșnetului flăcărilor. Trebuia să-l vezi, pe jumătate gol, asudînd, țipînd, pentru a înțelege la ce fel de sărbători se dedau și unul și celălalt în timp ce din jar se iveau monstruoase statuile nebuniei lor. Rîde... Noaptea, toată noaptea fusese luminată și ardea, striga și rîdea cu toate ecourile memoriei lor. Țîșnind din grotă, imense flăcări luminau valea, alergau pînă la casa cea mare, pînă în sat, aruncînd umbre demente pe acoperișuri, pe fațade — făcînd să pălească stelele...

Numai trei metri... Ar trebui repopulat satul, nu, întreg acest pămînt amuțit, nu, lumea toată. Nu știe. Canon rîdea. Charles făcea cu ochiul. Canon îi dădea un cot :

Hei ! vezi, eu te-am înțeles... Și Charles îl bătea pe spate. Și artistul aplauda. Să repopuleze lumea ? Se pare că acestea au fost primele cuvinte pe care le-a rostit cînd s-a ridicat din leșinul lui în capelă. Ce întîmplare ! Caprele au fost cele care, behăind jalnic, au atras atenția artistului. Altfel ar fi rămas toată noaptea cu brațele răstignite, căzut pe podeaua capelei cu capul în găinați... Trebuie repopulată lumea... Nu făcuse decît să repete pînă în clipa cînd a strigat cu o voce supraomenească — artistul a precizat : supraomenească — : *Thambos !* Ce întîmplare ! Prin acest țipăt, chemată, poftită, implorată, Grecia cea mai îndepărtată, cea mai sălbatică și mai arhaică venise pînă la Loubière. Grecia de dinaintea Greciei ; Grecia de dinaintea civilizației... În ochii rătăciți a unui om bătrîn și încăpățînat, artistul a putut vedea reflexele lumii în prima ei dimineață... De unde venea acest cuvînt care popula brusc amara singurătate de la Loubière ? Mai tîrziu, mult mai tîrziu, Prințul, amintindu-și că i se păruse că vede turnul clopotniței de la schit prăbușindu-se și apărînd în toată puritatea lui luminoasă soclul templului roman care-i servea drept suport, a vorbit de un minut de strălucire. Vroia să spună astfel că în acel moment umbrele crepusculului înfruntaseră umbrele dimineții ? sau că văzuse pămîntul dinaintea actelor definitive, așa cum îl visaseră Dardanus și Misson ? Dardanus în claritatea falnică a domeniului Pietrei Scrise ; Misson la Roma, urcînd spre Monte Sacro...

Acum el știe. Inocența, el știe că a văzut inocența, un fel de pată albă asemeni acelei dimineți de cînd, iată pentru ce izbucnise în rîs, totul devenise posibil, posibil încă. Nu s-ar fi putut zice mai bine : pămîntul dinaintea actelor definitive, iată ce a văzut, oameni eliberați de marile minciuni, cum ar fi nădejdea sau dorința...

Iată și ultima lopată de pămînt... O va ridica ? Ascuțișul se afundă în pămînt, în timp ce piciorul apasă pe marginea uneltei. Șovăie. Aici se termină ceva — sau cineva. Un minut încă, un minut... Să se întrerupă totul... Cu o singură lopată va comite și el un act definitiv. Primult act definitiv, cel prin care se întemeiază o nouă lume... Războaiele, a zis el artistului, crimele noastre sînt fapte de civilizație. Cînd am înțeles asta, mi-am concen-

trat întregul efort pentru a urca iarăşi pînă la inocenţa primară, ştergînd tot ce fusese scris, ca să regăsesc albul iniţial, originar, pentru că istoria nu este decît o formă degradată a scriiturii. Toate aceste cărţi care sînt memoria noastră, care se constituie în istorie, care se substituie propriei noastre memorii, le-am schimbat pe o altă memorie, aceea care a păstrat amintirea zeilor... Altădată a zis : Răspunsurile pe care le-am primit de la Dardanus şi de la Misson au un merit : restabilesc fiinţa în toată goliciunea ei... Bulgărele de pămînt se deslipeşte uşor, cîteva rădăcini se întind, un pic de ţărînă se varsă, îşi ţine respiraţia şi cu un gest brusc goleşte lopata.

Munca lui s-a terminat. Ceaţa se ridică încetul cu încetul. Tremură. Lopata îi cade. Zgomot de fier lovit de o piatră. Coada lopeţii vibrează. Zgomot de unealtă părăsită. Istoria nu e decît scriitură. Să ştergi, trebuie să ştergi tot ce s-a scris pînă cînd redescoperi albul, inocenţa...

— Şi vidul, sigur că da.

— Vidul ?

— Şi neantul ?

— Şi neantul, sigur că da.

Bucla s-a închis. Spira a devenit un cerc şi Prinţul circulă acum prin imensitatea omului. Artistului, apărut în momentul în care el ridica ultima lopată, i-a zis simplu : e inutil să reîncepi...

Prinţul nu fusese niciodată mai frumos decît în acel minut : aerul scînteia în jurul lui alb şi-l lumina blînd... Oboseala nopţii dispăruse de tot. Privirea ardea de un foc care nu arde şi mîna lui apăsa pe umărul artistului cu o greutate care nu apasă. E mare, slab şi tăios, asemenea celor două statui pe care artistul le-a modelat şi ars în această noapte şi pe care le-a postat pe drumul spre platou, în locul unde un pavaj de piatră aduce aminte de un vechi drum roman. Cu ochii plini de lacrimi, artistul murmură :

— Zeii...

A zis oare : Zeii sau un zeu ? Prinţul surîde. Pare să-şi continue un lung solilicviu :

— Zeii tac, trebuie să ştii să le asculţi tăcerile.

— Dar cum ? Cum ?

Artistul nu-şi mai poate stăpîni lacrimile. Emoţia poate sau certitudinea că-i scăpa esenţialul...

— Oricum, nu e mai greu decît să te faci auzit cînd nu eşti ascultat.

Îi observase Prinţul lacrimile ? Mîna i se făcuse mai grea. Adaugă ceva care se pierde în lumina zilei. Soarele sfîşie ceaţa pe mari porţiuni. Ici, colo, ea se destramă lăsînd să apară din loc în loc oameni nemişcaţi care asemeni Prinţului şi artistului, par să fi încremenit pentru a asista la ivirea dimineţii. S-ar zice că aşteaptă ca soarele să ia cu el dimineaţa înainte ca ei s-o pornească la drum din nou. Ciudăţenia acestui minut ţine de tăcerea care-l însoţeşte. O tăcere atentă, încordată ca şi cum Prinţul şi toţi aceşti oameni pe care abia-i vede îşi ţineau cu toţii respiraţia... Jos, torentul, la ieşirea din casa cea mare, zburdă pe cîmpuri, ca o trenă de lumină tăioasă... Abia se aude de aici, iar ciorile amuţiseră şi ele.

Minut cu minut ceaţa se risipeşte. Mai rămîne totuşi agăţată pe alocuri. Ceea ce dă văii un aer ca de pe altă lume. Pămîntul e pustiit, fără copaci, pietros, uscat şi totuşi foarte populat. Din toate părţile coboară spre sat fiinţe gigantice : femei, copii, bărbaţi, se pare... Se îmbulzesc, zeci, sute, venind dinspre platoul Claps, urcînd de la Saint-Symphorien, apropiindu-se de Loubière în şiruri srtînse şi tăcute, toţi, toţi, îndreptîndu-se în pas egal spre casa cea mare, toţi, toţi, şi primele raze de soare, calde ca focul sau reci ca gheaţa, pătrund în vale, lunecă, lunecă din stîncă în stîncă pînă la primele capete, le atinge umerii, toţi umerii, şi iată apărînd în tăcerea uimîrilor adevăratul popor al Nopţii, popor imobil, popor amuţit, făcut din humă şi din credinţă, bărbaţi, femei, copii, toţi la un loc, toţi la un loc, viii şi morţii, jalnică şi strălucitoare prezenţă, toţi cei care, străbătînd secolele muţi şi docili, au cunoscut uitarea înaintea morţii, inutil fideli, credincioşi unor suferinţe inutile, istorici ai propriei lor istorii, cei care s-au repetat de la o faţă la alta, de la un plîns la altul, jalnici, atît de jalnici, fraţi între ale omeniei, toţi cei care în numele satului Loubière au ştiut că fericirea este posibilă, sînt acolo, adormiţi întru glorie, prinşi în capcana lutului.

Așa a vrut Prințul. Sute și sute de statui risipite în vale o animă de o mișcare imobilă, vîrtej al unei nebunii posibile — sau posibil vîrtej al unei imposibile nebunii ? Toți copacii pînă la cel mai prăpădit arbust au fost tăiați apoi arși în caverna artistului pentru a arde statuile „muncă gigantescă, ciclopică"... Și iată că soarele se ivește făcînd să răsară din umbră rece noi statui, și iată că acest popor crește, crește, se multiplică în infinitul unei memorii, popor al tuturor nopților, cele ale Antichității și cele ale marilor cuceriri, cele ale războiului și cele de pe platoul Claps, nopți biciuite de moarte, nopți însingurate, nopți de furie și sînge, cînd era vorba, orice suferință fiind uitată, de a numi suferința. Și Marthe și Marie, și Marguerite și Jeanne, sînt acolo primele care au sosit la Loubière, înaintea copiilor, și el vine pînă la marginea terasei, singur, nespus de singur, în întîmpinarea lor, în timp ce o zărește pe Alphonsine Suitton, pe domnul Barrault, pe Canon și Denise, toți, de toți spre el, spre el... Și iată șaretele, catîrii, caprele, ca altădată, toți locuitorii, familia Mazoyer și Charles, da, Charles în persoană și tatăl lui și mama lui, a Prințului, amîndoi reînviați, toți reînviați prin focul marii lui iubiri și tovarășii de război, și tovarășii de joacă, toți sînt acolo, da toți cei care au făcut istoria și Dardanus și Misson, cei doi mari fascinatori, cei doi mari vieţuitori prin care s-au distrus iluziile, ultimele iluzii...

Spectator al lui însuși pînă la capăt... N-a șovăit să ceară artistului să-i modeleze propria lui persoană ; și acum la jumătatea colinei, se poate vedea în bătătura marei case. Cel puțin se recunoaște după mișcarea pe care o face înaintînd, căci față nu are, ca și cei pe care memoria lui i-a numit. Artistului i-ar fi plăcut să-și dea măsura făcîndu-l să-și semene. Prințul n-a vrut. Are oroare de aceste portrete care nu lasă să se vadă decît aparențele. Asemănările nu sînt, a strigat el, decît niște falsuri... Atunci, artistul a multiplicat la nesfîrșit aceeași statue : față lungă și dureroasă, goală de privire și de țipăt, pusă pe niște corpuri înguste și diforme... Cu ascuțișul foamei și a setei, a zis Prințul... Nici un fel de asemănare decît cea pe care o dictează spiritul ! Iată de ce toate statuile de pămînt ars care populează valea, drumul

colinei pînă la malurile rîului, sînt lipsite de faţă. Le revine zeilor sarcina de a da viaţă acestei umanităţi moarte. Rolul a fost doar să nu uite pe nimeni.

Părea fericit în soare. Era gata de plecare. Trăsăturile îi sînt senine. Îşi priveşte poporul şi dă din cap plin de satisfacţie. E bine. Surîde. Cerînd să fie reprezentat fără faţă va continua să fie absent-prezent. Artistul a avut dreptate cînd a zis că lutul din care sînt făcute statuile n-are formă. Pur şi simplu e un bloc de noapte însoţind lumina. Aceste statui, toate, inclusiv a lui, sau lumina aşezată în forme — şi tot acest popor fabulos, aventuros, redat în felul acesta propriei transparenţe, limpidităţi, în strălucirea neagră a nemişcării lui... Trebuie să plece. Să se smulgă din contemplaţie, a zis că trebuia să plece şi cu o apăsare de mînă l-a poftit pe artist să-l urmeze.

În faţa casei mari, aşa cum conveniseră ieri seară, aştepta catîrul înhămat la o şaretă. E un catîr asemănător cu cel care-l trăgea cînd a intrat în Vilmont la 11 noiembrie 1918. În vederea cumpărării lui artistul şi el s-au dus la tîrg. Aşa că nimic nu s-a schimbat. Douăzeci şi unu de ani au trecut ; tot una cu a zice : nimic. Catîrul şi şareta o dovedeşte...

Prinţul a intrat în casa cea mare. A ieşit cu un rulou în mînă. E o gravură sau o ilustraţie. Artistul o desfăşoară şi înţelege imediat.

— Citeşte legenda, cere Prinţul urcînd în şaretă. Citeşte-o, te rog, cu voce tare şi chiar cu o voce foarte tare. Vezi, azi înţeleg utilitatea acestei imagini. François Barrault a făcut bine că m-a împiedicat s-o distrug la sosirea mea. Citeşte-o deci, artistule, citeşte-o, mai zice încă o dată Prinţul, şi pocneşte din bici...

— Apoteoza prezintă în detaliu pe marii oameni şi eroi ai unei vîrste mai vechi sau mai noi, începe să citească artistul. De fapt, strigă, urlă... Cu o voce plină de mînie şi de amărăciune pronunţă numele lui Sesostris, Alexandru, Cezar, Ginghis-han, Bayard, Turenne, Frederic II cărora li se opune necontenit numele lui Napoleon ; şi apoi el evocă Columna lui Traian, Piramidele Egiptului, Coloana din Place Vendôme, cele mai falnice monumente ale lumii, la care fără încetare face aluzie

legenda... Mai trebuia să continue ? Şareta se îndepărtează încet... Să nu plîngă, mai ales să nu plîngă, ci să continue lectura legendei... Prinţul trebuie să audă... Atît de departe cît omeneşte va fi posibil... Artistul reia : Care din toţi aceşti mari bărbaţi din toate epocile ar putea fi pus alături cu Bărbatul din secolul XIX ? Ce sînt ei pe lîngă Generalul armatei din Italia, Cuceritorul Egiptului şi al Europei ? Napoleon, superior fiecăruia din ei prin însăşi calitatea care a făcut gloria lor îi întrece prin reunirea în propria lui persoană ale altor mari calităţi care lor le-au lipsit. Ar putea să susţină comparaţia cu toţi aceşti regi faimoşi, iluştri căpitani, înţelepţi legislatori, adunaţi cu toţii la un loc : singur îi eclipsează pe toţi. Victoriile sale au salvat Republica care murea sufocată de coaliţia europeană ; guvernarea sa a scăpat patria de mîzga anarhismului. Creatorului Imperiului, Franţa îi datorează legile, monumentele, gloria sa ; el a condus-o în Templul Nemuririi !

Artistul lasă hîrtia. Ea pluteşte. Mai zăreşte încă petele de verde măsliniu, roşu stins, albastru regal, culorile gloriei. Ce tîmpenie, n-a putut să-l vadă pe Prinţ plecînd. Într-te două cuvinte l-a zărit numai coborînd drumul casei mari şi trecînd în picioare prin mijlocul poporului său. Apoi l-a văzut aşezîndu-se. Asta s-a petrecut probabil în momentul în care catîrul mai sigur pe el, lua cu asalt prima rampă care duce spre platoul Claps. Pavajul roman, veche memorie : Prinţul şi-a zis probabil aceste cuvinte familiare în timp ce în spatele lui poporul de statui se micşora, satul, ca şi casa cea mare, se micşorau iar lumina devenea mai tăioasă... Acum traversează probabil platoul : deşert de cer şi de piatră... Curînd se va apropia de Vilmont... Dar ce se întîmplă ? Artistul ciuleşte urechea. O rumoare vagă. Ca un sunet de clopot. Ce se întîmplă ? Prinţul, încă o dată, ghicise bine ? Artistul îşi ţinea respiraţia. În el, în adîncurile lui, aude acum clopotele. Lovesc scurt ca pentru o veste funebră. Ar vrea să se mintă. Pentru ce mort ? pentru ce doliu ? Dar nu se poate, Prinţul l-a avertizat doar. Era clopotul de alarmă. Toate bisericile din Vilmont băteau alarma. Aerul se cutremură. Şi frica, frica care se iscă şi năvăleşte peste Loubière... Acolo sus, pe platou, Prinţul surîde

Nici măcar un surîs pe fața lui emaniată și parcă spălată de orice trecut, ci un fel de aer subînțeles... Și apoi pentru a-i marca indiferența face probabil un gest cu mîna, un gest rotit, un pic nebun : ca o frunză de toamnă care și-ar lua zborul. Se gîndește oare la alte clopote bătînd învîrtindu-se ? A povestit de atîtea ori intrarea lui în Vilmont în dimineața de 11 noiembrie 1918... Și acum clopotul care bate alarma, clopotul atroce care devine din ce în ce mai puternic urcîndu-se spre cerul alb de căldură... Totul e alb. Totul e alb.

Cîteva ciori plutesc deasupra satului Loubière cîrîind. Artistul se apleacă și culege imaginea din Epinal. Un gest banal pentru o dată banală : 2 septembrie 1939. Războiul reîncepe. Asta e.